

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ВІКТОР СТАВНЮК

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчальний посібник для
студентів вищих навчальних закладів

КИЇВ
«АКВІЛОН-ПЛЮС»
2009

УДК 811.124
ББК 81.2 ЛАТИН-923
С-77

Рекомендовано Комісією з філології Міністерства освіти і науки України (Протокол № 6 засідання комісії з філології НМР Міністерства освіти і науки України від 15 березня 2007 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор історичних наук, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник **М. В. Скржинська**;
доктор філологічних наук, професор **М. А. Собоцький**;
кандидат філологічних наук, доцент **В. М. Миронова**;
доктор юридичних наук, професор **І. А. Безclubий**;
доктор історичних наук, професор **О. П. Крижановський**.

Ставнюк Віктор Володимирович.

С-77

Латинська мова. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: «Аквілон–Плюс», 2009. — 352 с.
ISBN 978-966-2172-18-8

Посібник призначено для аудиторної та самостійної роботи над латиною, в умовах приєднання України до Болонського процесу, створення єдиного освітнього та наукового європейського простору.

У першому розділі наводяться вправи й тексти, згруповані за окремими темами латинської граматики. Другий розділ посібника, хрестоматія, містить класичні тексти Цезаря і Цицерона, ліричні поезії Катюла, уривки з пам'яток римського права (Закони XII Таблиць, Інституції Гая, Дігести) і зразки християнської латини (Pater noster; Ave, Maria; уривки з Євангелій від Луки та від Матфея; Stabat mater; Requiem; вибрані місця з Блаженного Августина тощо). Третій розділ складають вибрані латинські сентенції та юридичні формули. У четвертому розділі за систематичним принципом викладаються основи латинської граматики. Заклучний, п'ятий розділ містить словник з понад 5 000 латинських слів і їх українських відповідників.

Для студентів історичних, юридичних, філософських та інших, перш за все – гуманітарних, факультетів вищих навчальних закладів і всіх, хто цікавиться латиною.

ББК 81.2 ЛАТИН-923

ISBN 978-966-2172-18-8

© Ставнюк В.В. текст, 2009

© «Аквілон–Плюс», оригінал-макет, 2009

ПЕРЕДМОВА

Репрезентований Посібник призначено для аудиторної та самостійної роботи над латинською мовою студентів історичних, юридичних та інших, перш за все — гуманітарних, факультетів вищих навчальних закладів.

За основу при його укладанні взято два попередні видання, а саме: *Віктор Ставнюк. «Юридична латина: основи граматики, вибрані юридичні терміни, формули; сентенції»*, рекомендованого Міністерством освіти і науки у 1997 р., та *Віктор Ставнюк. «Латинська мова. Практикум (Практичні заняття; класичні та християнські тексти; словник)»*, рекомендованого Міністерством освіти і науки України у 2000 р.

Структурно до посібника входять: 1) Навчальні тексти; 2) Хрестоматія, 3) Крилаті вислови та юридичні формули; 4) Основи латинської граматики; 5) Латинсько-український словник.

У першому розділі наводяться вправи та тексти, які згруповані за окремими темами граматичної частини, на параграфи якої і зроблено посилання у «ліхтариках». Звичайно, паралельно можна використовувати і будь-який інший підручник чи посібник з латинської мови. З огляду на те, що сьогодні з'явилося досить багато компендіумів латинської граматики при мінімальній їх ілюстрованості вправами та текстами, акцент у першому розділі зроблено на останнім: кожна тема забезпечується кількома сторінками вправ та текстів, які традиційно використовувалися та й зараз активно використовуються у посібниках з латини; викладач завжди зможе підібрати матеріал, необхідний для закріплення тих чи інших тем, для самостійної роботи, для модульного контролю тощо. В умовах постійного скорочення кількості аудиторних занять і акцентування роботи самостійної, в умовах інтеграції до Болонського процесу максимальна ілюстрація граматичних тем практичними вправами і текстами

дозволяє вирішити цілу низку проблем, що вони виникають у практичній роботі викладача і студента.

У другому розділі підібрано фрагменти античних авторів, пам'яток римського права, філософських і богословських трактатів, Ветхого та Нового Заповітів тощо. Таким чином, історик, юрист, філософ, теолог (та навіть і філолог!) зможе, на мою думку, знайти тексти, цікаві для нього в професійному плані.

Окремим розділом виділено найбільш уживані сентенції, юридичні терміни і формули, та, на завершення, міжнародний гімн студентів «Gaudeamus».

У четвертому розділі навчального посібника міститься виклад основ граматики, з широким використанням схем і таблиць, з максимально лаконічним формулюванням правил, з необхідною їх ілюстрацією численними прикладами.

У латинсько-українському словнику наведено понад 5 000 слів, прокоментовано словоформи, традиційно складні для студентів, що вивчають латину.

Я щиро дякую моїм рецензентам — доктору історичних наук, професору Київського національного університету імені Тараса Шевченка Олегу Прокоповичу Крижановському, доктору філологічних наук, професору Києво-Могилянської академії Михайлу Анатолійовичу Собуцькому, старшому науковому співробітнику Інституту історії України НАН України, кандидату філологічних наук, доктору історичних наук Марині Володимирівні Скржинській, доктору юридичних наук, професору Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ігорю Анатолійовичу Безклубому, кандидату філологічних наук, доценту Київського національного університету імені Тараса Шевченка Валентині Миколаївні Мироновій, а також Голові комісії з філології НМР Міністерства освіти і науки України, директору Інституту філології, доктору філологічних наук, професору Григорію Фоковичу Семенюку за сприяння у виданні цього посібника.

Віктор Ставнюк.

НАВЧАЛЬНІ ТЕКСТИ

ТЕМА № 1

Основи фонетики. Правила читання та наголосу (§§ 1—6)

Граматичні категорії іменника (§§ 7—10)

Іменники та прикметники I відміни (§ 11; § 19, §§ 19 a — 19 c)

Дієслово-зв'язка esse [бути] (§ 43)

VARIA

1. Roma et Genua sunt in Italiā.
2. Diāna Latōnae filia est.
3. Diāna dea silvārum, praeterea dea Lunae est.
4. Diāna et Minerva magnae et clārae deae sunt.
5. In terrā et in aquā est vita.
6. In terra est vita, in Luna non est.
7. Aurōra Musis amīca est.
8. Pecunia aut ancilla, aut domina est.
9. Incolae Italiae sunt nautae et agricolae.
10. Tua sententia neque iusta, neque digna est.
11. Ibi victoria, ubi concordia.
12. O, Fortūna, velut Luna.
13. Via trita est via tuta.
14. Scientia potentia est.
15. Fortūna caeca est.

DE ITALIA

Italia est terra Eurōpae et patria linguae Latīnae. Lingua Latīna est lingua antīqua. Roma est in Italiā. Lingua Latīna est lingua poētārum Romae antīquae. Multis pugnis et multis victoriis Roma clara est.

ТЕМА № 2

Граматичні категорії дієслова (§§ 31—37)
Praesens indicatīvi actīvi (§ 38, §§ 38 a — b, d)

VARIA

1. Amat victoria curam. 2. Aquila non captat muscas. 3. Cogito, ergo sum (*Cartesius*). 4. Bis dat, qui cito dat. 5. Dum spiro — spero. 6. Etiam bestiae memoriam habent. 7. Fabulas poētārum libenter legimus. 8. Haud semper errat fama. 9. Historia est magistra vitae (*Cic.*). 10. Incolae insulārum plerumque sunt nautae. 11. Incolae terrae natūrā scientiis superant. 12. Ira saepe causa iniuriae est. 13. Luna circum terram errat. 14. Mala herba cito crescit. 15. Natūra nihil facit frustra. 16. Non scholae, sed vitae discimus. 17. Non solum in terra, sed etiam in aqua sunt bestiae. 18. Patriam nostram amāre et defendere debemus. 19. Pecunia non olet. 20. Qui non improbat, approbat. 21. Qui quaerit, reperit. 22. Schola viam scientiārum monstrat. 23. 24. Silva umbram praebet. 25. Tantum scimus, quantum memoria tenemus. 26. Victoria copiis gloriam praebet.

ТЕМА № 3

Іменники та прикметники II відміни (§§ 11; 19, 19 a — 19 c)
Займенникові прикметники (§ 19 d — 19 e)
Займенники (§§ 22—27)
Imperatīvus praesentis actīvi (§§ 41, 41 a — b)

VARIA

1. Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt. 2. Aquae et igni interdicere. 3. Arbitramentum aequum tribuit cuique suum. 4. Arbitrium est iudicium boni viri secundum aequum et bonum. 5. Bonis nocet, qui malis parceret. 6. Cessa regnāre, si non vis iudicāre. 7. Commodum ex iniuria sua non habēre debet. 8. Compendia sunt dispendia. 9. Contra factum non est argumentum. 10. Cui dolet, meminit. 11. Culpaе poena par esto. 12. Dat veniam corvis, vexat censūra columbas. 13. Ille dolét veré, quí sine téste dolét (*Mart.*). 14. De lingua stulta incommoda multa. 15. De vobis ac de

vestris liberis cogitate. 16. Dona clandestina sunt semper suspiciōsa. 17. Errāre humānum est. 18. Et tu, Brute, contra me! 19. Eventus est magister stultōrum. 20. Ex malis minima eligere oportet. 21. Exemplum docet. 22. Factum unius alteri nocere non debet. 23. Fatetur facinus is, qui iudicium fugit. 24. Festina lente! 25. Fide, sed cui — vide. 26. Habént sua fáta libélli. 27. Hic spinnas colligit, ille rosas. 28. Honestē vivere, alteri non laedere, suum cuique tribuere. 29. Ignorantia non est argumentum. 30. Iniquum est alios permittere, alios inhibere mercatūram. 31. Inter bella et pericula non est locus otio. 32. Ira — initium insaniae. 33. Iustitia fundamentum regnōrum. 34. Lacaena – filio: «Aut cum scuto», inquit, «aut in scuto». 35. Libri mali saepe liberis nocent. 36. Lutetia est oppidum Parisiōrum, quod positum est in insula fluvii Sequanae. 37. Nilus fluvius Aegyptum irrigat et frugiferam reddit. 38. Nomina stultōrum ubique sunt locōrum. 39. Non est bonum vivere, sed bene vivere. 40. Non est fumus absque igni. 41. Memoria minuitur, nisi eam exercēmus. 42. Non magister ad discipulum venīre debet, sed discipulus ad magistrum. 43. Officium vocat. 44. Otium post negotium. 45. Parvo est natūra contenta. 46. Per aspera ad astra. 47. Periculum in mora est. 48. Placēre tantum bonis studēmus. 49. Pro patria nostra fortiter pugna. 50. Quod nocet, docet. 51. Quod non licet feminis, aequē non licet viris. 52. Saépe virí fallúnt, teneraé non saépe puéllae. 53. Semper avarus eget. 54. Semper beneficia memoria tenēte. 55. Servi patriae libenter et honeste. 56. Si multos amīcos habes, magnas divitias habes. 57. Somniis credere non oportet. 58. Vacāre culpā magnum est solatium. 59. Venenum interdum pro remedio est. 60. Verba movent, exempla trahunt. 61. Viri docti in se semper divitias habent. 62. Nullum malum sine aliquo bono est. 63. Qui non est nobiscum, adversus nos est. 64. Generōsi animi et magnifici est iuvāre et prodesse.

LUPUS IN FABULIS

Sunt duo poētae antiqui, qui saepe fabulas de lupo narrant: unus poēta Graecōrum, Aesopus nomine (πο-ιμενι), alter Phaedrus, poēta Romanōrum. Fabulae eōrum lupum, ut bestiam saevam et feram pingunt. Lupus aliquando ad rivum agnum videt. Rivi aqua a lupo ad agnum fluit, sed lupus avidus agno clamat: «Cur mihi aquam turbas?». Et agnum miserum devorat. Sic Phaedrus narrat. Aesopus fabulam de lupo et equo narrat. Lupus equum in arvum invitat et avenam ei promittit. Lupo in

VARIA

animo est equum lacerāre. Sed dolus eius patet. Itaque equus salvus est. Et pueri et viri timent lupum eumque vel nomināre cavent. Lupus, ut fama est, advenīre solet, si eum memorant. Unde proverbium est: «Lupus in fabulis». Nam si quis subito advenit, cum de eo colloquium est, convivae digitis eum monstrant et «lupus in fabulis» clamant.

ТЕМА № 4

Praesens indicatīvi passīvi (§ 38, §§ 38 a, c — d)

Активна і пасивна конструкція (§ 73)

Письмово провідмініяйте дієслова в Praesens indicatīvi passīvi:

appello, appellāvi, appellātum, appellāre — називати, оголошувати

credo, credidi, creditum, credēre — вірити, позичати

debeo, debui, debitum, debēre — бути зобов'язаним, мусити

punio, punīvi, punītum, punīre — карати

Замініть активну конструкцію пасивною:

aquila non captat muscas

silva umbram praebet

VARIA

1. Ager ab agricolis aratur.
2. Argumenta ponderantur, non numerantur.
3. Aut vincere, aut mori.
4. Avaritia neque copia neque inopia minuitur.
5. Castra vallo fossaque muniuntur.
6. Causa proxima, non remota spectatur.
7. Clavus clavo pellitur.
8. Etiam magna regna delentur.
9. Imperitia pro culpa habetur.
10. Incolae Galliae antiquae ipsōrum linguā Celtae, Latīnā linguā Galli appellantur.
11. Instrumenta et arma e ferro parantur.
12. Malis displicere laudāri est.
13. Malo alieno saepe docemur.
14. Nemo debet bis puniri pro uno delicto.
15. Nihil recte sine exemplo docetur aut discitur.
16. Nunquam periculum sine periculo vincitur.
17. Prudentia saepe vitantur pericula.
18. Qui non negat, fatetur.
19. Si vis amari, ama.
20. Socii mei socius meus socius non est.
21. Ubi vinci necesse est, expedit cedere.
22. Ut salutamus, ita resalutamur.
23. Ventus prosper a nautis desideratur.

ТЕМА № 5

Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi (§ 39, § 43)

Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi (§ 40, § 43)

Imperatīvus futūri actīvi (§ 42, § 43 c)

Іменники та прикметники III відміни (§§ 13—15; § 19 f— l)

Письмово провідмініайте словосполучення:

alma mater — мати-годувальниця

bonus iudex — хороший суддя

commūnis opinio — спільна думка

commūnis scriptūra — спільний документ, угода

VARIA

1. Mens sana in corpore sano. 2. A bove maiori discit arāre minor. 3. Ad impossibilia lex non cogit. 4. Alexander Magnus, Philippi filius, claros magistros habebat. 5. Alit lectio ingenium. 6. Amīcus noster tibi aderit, sicut mihi saepe aderat. 7. Amīcus Plato, sed magis amīca veritas. 8. Antiqui si vis pacem, para bellum, at nos: si vis pacem, para pacem; itaque constanter pro pace certamus. 9. Applicatio est vita regulae. 10. As Romānus parvus nummus erat. 11. Aspera et dura vita tua erit, amīce, nisi semper laborabis. 12. Aēr undique terram cingit; sine aēre nulla vita est. 13. Bonis exemplis plura efficientur, quam plurimis verbis. 14. Caecus non iudicat de colōre. 15. Caesar magnis itineribus ad Vesontionem contendit. 16. Calidārum regionum bestiae magnitudine sua nostrārum regionum bestias longe superant. 17. Certa stant omnia lege. 18. Cibi condimentum fames. 19. Cito pede labitur aetas. 20. Clausulae inconsuetae semper inducunt suspicionem. 21. Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt. 22. Cogitatōnis poenam nemo patitur. 23. Comes aeris alieni atque litis est miseria. 24. Commūnis error facit ius. 25. Confessus pro iudicato habetur. 26. Confirmatio est nostrōrum argumentōrum expositio cum asseveratiōne. 27. Coniunctio mariti et feminae est de iure natūrae. 28. Conservabitur libertas patriae, si fortes erunt milites et pericula non vitabunt. 29. Consortio malōrum me quoque malum facit. 30. Consuetūdo est altera lex. 31. Consuetūdo est altera natura. 32. Consules declarabantur M. Tullius et C. Antonius. 33. Consultor homini tempus utilissimus. 34. Corpora iuvenum labōre firmantur. 35. Cum finis est licitus, etiam

remedia sunt licita. 36. Cupiditati nihil est satis, naturae satis est etiam parvum. 37. Mos maiōrum apud populos antiquos multum valebat. 38. Da tua dum tua sunt, post mortem tunc tua non sunt. 39. De iure iudices, de facto iuratōres respondent. 40. Debitor creditōris est debitor creditōri creditōris. 41. Decimus Brutus salutem dicit Marco Tullio Ciceroni. 42. Destruam et aedificabo. 43. Dormiunt aliquando legis, nunquam moriuntur. 44. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. 45. Dura lex, sed lex. 46. Errāre humānum est; stultum est in errōre perseverāre. 47. Et longum est id iter et periculosum. 48. Etiam latrones suis legibus parent. 49. Eurōpae pars, quam Pyrenaei montes a Gallia dividunt, Hispania appellatur. 50. Ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. 51. Ex facto ius oritur. 52. Ex ungue leōnem, ex auribus asinum cognoscimur. 53. Exceptio firmat regulam. 54. Extremum oppidum Allobrogum proximumque Helvetiōrum finibus est Genava. 55. Falsa orthographia, sive falsa grammatica, non vitiat concessiōnem. 56. Falsus in uno, falsus in omnibus. 57. Famā nominis sui totum fere orbem terrārum complevit Alexander, rex Macedonum. 58. Finis coronat opus. 59. Flores sunt nuntii veris. 60. Fortes fortūna adiuvat. 61. Gāudia principiū nostrī sunt saepe dolōres. 62. Gloria umbra virtutis est. 63. Graeci et Romāni non templa solum, sed etiam aedificia privata vario marmore ornabant. 64. Grammatici — custōdes Latīni sermōnis. 65. Gutta cavat lapidem. 66. Hostium munera — non munera. 67. Hector sub ipsis Troiae moenibus ab Achille interficitur. 68. Homerus poēta Graecōrum erat. 69. Homines interdum non eadem dicunt, quae sentiunt. 70. Homines ratio ducit. 71. Homo locum ornat, non hominem locus. 72. Honōres mutant mores. 73. Ubi ius, ibi remedium. 74. Ibi potest valere populus, ubi leges valent. 75. Idem sum, qui eram. 76. Ignorantia iuris nocet (= non excusat), ignorantia facti non nocet (= excusat). 77. Ignorāre legis est (lata) culpa. 78. In arēnis Africae unius interdum arboris umbra et parvus rivus viatori vitam servant. 79. In hoc signo vinces! 80. In legibus salus! 81. In numero magistrōrum Alexandri praeclarus Graecōrum philosophus Aristoteles erat. 82. In pugna plerumque non numerus militum sed fortitudo eōrum vincit. 83. In Urbe manebo. 84. Inter arma silent leges. 85. Iucunda est praeteritōrum labōrum memoria. 86. Iudex ante oculos aequitatem semper habēre debet. 87. Iudex ergo cum sedebit, quidquid latet apparebit, nil inultum remanebit. 88. Iudex non potest esse testis in propria causa. 89. Iudici satis est, quod Deum

ultōrem habet. 90. Iudicis est innocentiae subvenīre. 91. Iudicis est semper in causis verum sequi. 92. Iudicium semper pro veritāte accipitur. 93. Iuratōres sunt iudices facti. 94. Ius est ars boni et aequi. 95. Ius ex iniuria non oritur. 96. Labor et patientia omnia vincunt. 97. Labōres gignunt honōres. 98. Legalitas regnōrum fundamentum. 99. Leges humānae nascuntur, vivunt et moriuntur. 100. Legis virtus haec est: imperāre, vetāre, permittere, punīre. 101. Lex est ab aeterno. 102. Lex est quod populus iubet atque constituit. 103. Longae sunt regibus manus. 104. Martyres non facit poena, sed causa. 105. Milites nostri pericula et labōres magnos patienter tolerant. 106. Militi bono vulnera laudi sunt. 107. Monumenta sunt veritātis et vetustātis vestigia. 108. Mors dicitur ultimum supplicium. 109. Multa et magna flumina in terra nostra sunt. 110. Multi multa, nemo omnia novit. 111. Multis ictibus deicitur quercus. 112. Muneribus etiam dei vincuntur. 113. Natūra non facit saltum; ita nec lex. 114. Natūram expelles furca, tamen usque recurret. 115. Necessitas omnem legem frangit. 116. Nemo debet esse iudex in propria causa. 117. Nocet empta dolōre voluptas. 118. Nomen est (atque) omen. 119. Non est viri timēre labōrem. 120. Non obligat lex nisi promulgata. 121. Non sum, qualis eram. 122. Nonnulla sidera nomina deōrum antiquōrum etiam nunc habent. 123. Nonnullae arbores non unum saeculum vivunt. 124. Novitas non tam utilitāte prodest, quam novitāte perturbat. 125. Novus rex — nova lex. 126. Nulla lex satis commoda omnibus est. 127. Nulla regula sine exceptione. 128. Nullam virtus aliam mercedem labōrum periculōrumque desiderat, praeter mercedem laudis et gloriae. 129. Nullum crimen sine poena; nulla poena sine lege; nullum crimen sine poena legali. 130. Nuptias (non concubitus, sed) consensus facit. 131. Návita de ventís, de táuris nárrat arátor, // Énumerát milés vúlnera, pástor ovés. 132. O tempora, o mores! 133. Omnibus apibus una quies operum, labor omnibus unus. 134. Opera Cicerōnis permulta sunt. 135. Opus laudat artificem. 136. Patria civi vero semper cara erit. 137. Pedibus timor addit alas. 138. Nón procul á proprió stípite póma cadúnt. 139. Polycrātes Samius a multis felix appellabatur. 140. Ponderantur testes, non numerantur. 141. Post cenam stabis, aut passus mille meabis. 142. Post hoc non est propter hoc. 143. Praemia cum poscit iudex, Satan est. 144. Primum mensem anni Romāni antiqui mensem Martium numerabant, post Numas regnum mensem Ianuarium. 145. Prior vivere, deinde philosophari. 146. Quando ego te videbo? 147. Qui amat me, amat et canem meum.

148. Qui cuncta negat, omnia dat. 149. Qui debet, limen creditoris non amat. 150. Qui male agit, odit lucem. 151. Qui non habet, ille non dat. 152. Pigro supplicii loco labor est. 153. Qui seminat mala, metet mala. 154. Quis vestrum officio deerit? 155. Quisque suae fortunae faber est. 156. Quod hodie non est, cras erit. 157. Quod licet Iovi, non licet bovi. 158. Repetitio est mater studiōrum. 159. Reputatio est vulgāris opinio, ubi non est veritas. 160. Rerum suārum quilibet est moderator et arbiter. 161. Romāni primo medicos Graecos ab Italia prohibebant, postea ex Graecia in Italiam vocabant. 162. Salus populi suprema lex. 163. Scribimus indocti doctique poemata passim. 164. Sermo est imago animi. 165. Si meliores sunt, quos ducit amor, plures sunt, quos corrigit timor. 166. Similitudo morum amicitiam creat. 167. Sine labōre non erit panis in ore. 168. Sine legibus nulla est civitas, nam civitas legibus continetur. 169. Solatii loco est inter multos dolorem suum dividere. 170. Stellae coeli nunquam numerabimus. 171. Summi montium vertices nive aeterna tecti sunt. 172. Sustine et obstine. 173. Suus rex reginae placet. 174. Et sonat, et tonat, caelum pluvium dat, quis me, quis me iuventutem usque domo adducat? 175. Tempora mutantur, et nos (leges) mutāmur (mutantur) in illis. 176. Tempus consilium dabit. 177. Timor est malus magister. 178. Tu, si animo regeris, rex eris, si corpore — servus. 179. Una hirundo non facit ver. 180. Uti salūtas, ita salutaberis. 181. Veritas temporis filia. 182. Verum amicum pecunia non parabis. 183. Victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum. 184. Ad turpia nemo obligatur. 185. Ad litora maris Tyrrheni in Italia multae palūdes sunt; itaque aër ibi salūber non est. 186. Caelum nōn animū mutānt, qui trāns mare cūrrunt (*Hor.*). 187. Cōtra vim mortis nō est medicāmen in hōrtis. 188. Dato deo, quae dei sunt, et Caesari, quae sunt Caesaris. 189. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. 190. Libertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi quod de iure aut vi prohibetur. 191. Neminem laedit, qui iure suo utitur. 192. Nemo amat, quem timet. 193. Mors natūrae lex est. 194. Nemo propheta acceptus est in patria sua. 195. Nemo punitur pro alieno delicto. 196. Non omne, quod licet, honestum est. 197. Omnia mea mecum porto. 198. Omnis exceptio est ipsa quoque regula. 198 Nihil hostes cogitant, nisi caedem, nisi incendia, nisi rapinas. 199. Nobilis est illa Biantis vox: «Omnia mea mecum porto». 200. Nosce te ipsum. 201. Par erit fortuna labōri. 202. Post iucundam iuventutem, post molestam senectutem nos habebit humus.

203. Ut adulescentem, in quo est senīle aliquid, sic senem, in quo est aliquid adulescentis, probō. 204. Úna salús victís — nullám speráre salútem (*Verg.*). 205. Facile omnes, cum valēmus, recta consilia aegrotis damus. 206. In mari Mediterraneo sunt multa et varia genera animalium. 207. Labor et patientia omnia vincunt. 208. Irātus homo sui compos non est. 209. In pace artes et litterae florent, idcirco pax mater artium appellatur.

DE SCYTHIA

Scythia includitur ab uno latere Ponto, ab altero — montibus Riphæis a tergo — Asia ac Phasi flumine. Ea multum in longitudinem et in latitudinem patet. Hominibus inter se sunt nulli fines; neque enim agrum exercent, nec domicilium illis est ullum, aut tectum, aut sedes, armenta et pecora semper pascunt et per incultas solitudines semper errant. Uxores liberosque suos secum in plaustis vehunt. Spernunt aurum et argentum, quae reliqui mortalis appetunt. Lacte et melle vivunt; lanae usus ac vestium est iis ignotus; pelles ferīnae aut murīnae sunt iis pro vestibus.

DE PERFIDIA PUNITA

Olim bellum erat inter Romam et Falerios, oppidum Romae proximum, et Romāni ante Falerios castra habebant. Pueri Faliscōrum autem etiam in bello extra oppidum se exercebant. Aliquando Faliscus quidam cum pueris nonnullis in castra Romāna intrat et Romānis dicit: «Frustra oppidum nostrum oppugnabitis: armis id expugnāre non poteritis, sed dolo incolas superabitis. Videtis pueros istos: eos mando vobis ac ita Romānis victoriam paro!» Sed Romāni ei respondent: «Contra viros semper armis pugnabamus, non dolo insidiisque. Pueros domum remitemus, te autem merito puniemus».

DE GERMANIS ANTIQUIS

Germāni trans Rhenum habitant. Incolae antiqui Germaniae corporum proceritāte excellabant. Animos bello, corpora laboribus exercebant. Hanc ob causam saepe cum finitimis bella gerere solebant. Urbes moenibus non cingebant, nec fossis aggeribusque muniebant. Aedificia struebant ex lignis, pro tecto frondibus tegebant. Agricultūram liberi non exercebant, sed servi et feminae. Lacte vivebant et caseo et carne.

ТЕМА № 6

Іменники IV відміни. Іменники V відміни (§§ 16 — 17)
Ступені порівняння прикметників і прислівників (§§ 20—21)
Perfectum indicatīvi actīvi (§§ 44 — 45, 48)
Accusatīvus et nominatīvus duplex (§ 75 c)

VARIA

1. Altissima flumina minimo sono labuntur. 2. Éxegí monumént(um) aére perénniús, // Régalíque sitú pýramid(um) áltiús (*Hor.*). 3. Mínistér vetulí puér Falérni, Ínger mí calicés amárióres (*Cat.*) 4. Alcibiades, vir acri ingenio, civibus suis non semper consiliōrum salubrium auctor fuit. 5. Aequior est dispositio legis quam hominis. 6. Aliae bestiae hominem visu, aliae auditu superant, omnes vero homo superat mente et ratione. 7. Amīcus certus in re incerta cernitur. 8. Amīcus verus amore, more, ore, re cognoscitur. 9. Antiqui caput sedem omnium fere sensuum nostrōrum putabant. 10. Arābum equi celerrimi et pulcherrimi sunt omnium equōrum. 11. Auster, qui ex Africa venit, ventōrum calidissimus est. 12. Aër levior est, quam aqua. 13. Bonus agricola cura cultuque sterilitatem soli vincit. 14. C.(Gaius) Iulius Caesar, postquam a Pharnace, rege Pontico, victoriam reportavit, ad amīcum suum scripsit: «Veni, vidi, vici». 15. C. Servilius Ahala Spurium Maelium, novis rebus studentem, manu sua occidit. 16. Caesar in bello, quod in Britannia gessit, ad omnes casus subsidia comparabat. 17. Cicero perniciem suam cum magna calamitāte rei publicae coniungebat. 18. Cupiditāte regni adductus Dumnorix Aedus novis rebus studebat. 19. Defendi rem publicam iuvenis, non deseram senex (*Cic.*). 20. Describēbātur in tribus populus Romānus, in centurias exercitus. 21. Die dicta omnes Helvetii ad ripam Rhodani convenerunt. 22. Diligentia in omnibus rebus valet. 23. Divide et impera, cum radix et vertex imperii in obedientium consensu rata sunt. 24. Dumnorix Aedus quam plurimas civitates suo beneficio habēre obstrictas valebat. 25. Difficilís, facilís, iucúndus, acérbus es ídem: // Néc tecúm possúm vívere, néc siné té (*Mart.*). 26. E fructu arbor cognoscitur. 27. Ea est iucundissima amicitia, quam similitudo morum coniungit. 28. Ea est profecto iucunda laus, quae ab iis tribuitur, qui ipsi veram et iustam meruerunt laudem. 29. Elephantōrum corpora maxima sunt, oculi — minimi. 30. Est difficilis cura rerum alienārum. 31. Et parvae domus et

ingentia aedificia Romae erant. 32. Etiam bestiae arma habent: equus — unguulas, taurus — cornua. 33. Exempla praeceptis utiliora sunt. 34. Romāni Ciceronem consulem, postquam civitatem Romānam servavit, patrem patriae nominaverunt. 35. Ferrum hominibus magis necessarium est, quam aurum et argentum. 36. Grātius éx ipsó fónite bibúntur aquaé (*Ov.*). 37. Fulmen prius ad oculos nostros pervenit, quam tonitrus ad aures; lux enim maiore cum celeritāte currit, quam sonus. 38. Vilius árgentúm (e)st auró, virtútibus — áurum (*Hor.*). 39. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelleges. 40. Herédís flétus súb persóna rísus ést (*P. Syr.*). 41. Sol multo maior, Luna multo minor est, quam terra. 42. Homines quo doctiores sunt, eo modestiores. 43. Honesta mors melior est, quam vita turpis. 44. Honōres putant mores, sed raro in meliores. 45. Spes bona confirmat animos datque vires. 46. Héu, quam difícilé (e)st crimén non pródere vultu (*Ov.*). 47. Imāgo animi vultus est. 48. Imperāre sibi — maximum imperium est. 49. In fuga foeda mors est, in victoria gloriosa. 50. In magna copia rerum aliud alii natūra iter ostendit (*Sall.*). 51. In summo apud Graecos honōre geometria fuit. 52. Usus optimus omnium rerum magister est. 53. Is mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiores locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum et calamitatem (*Cic.*). 54. Lentulus, Cicerōnis gener, humillimā erat figurā et maxime exiguo corpore. Longissimo gladio aliquando cinctus in foro ambulabat. Tum Cicero: «Quis», inquit, «generum meum ad gladium alligavit?». 55. Libertas, leges et pax sunt optima bona. 56. Lingua Lafīna diu apud populos Eurōpae in magno usu fuit. 57. Lupus formā cani simillimus est. 58. Magis de bono quam de malo lex intendit. 59. Magnae saepe res non ita magnis copiis sunt gestae. 60. Magni periculi res est exiguis copiis iniquo loco proelium committere. 61. Malum consilium consultori pessimum est. 62. Manus manum lavat. 63. Mare verbōrum, gutta rerum. 64. Undique loci natūra Helvetii continebantur una ex parte — flumine Rheno, qui agrum eōrum a Germānis dividēbat, altera ex parte — monte Iurā, qui erat inter Helvetios et Sequanos, tertiā — lacū Lemanno et flumine Rhodano. 65. Memoria virōrum magnōrum rei publicae nostrae nunquam exstinguetur semperque manebit; nam res gestae eōrum omnia virtutis exempla gloria superant. 66. Suum cuique. 67. Milites fortes exercitui ornamento sunt, ignāvi dedecori: illos nullum periculum terret, bos minimum timore opplet; illis nihil insuperabile, his omnia periculi plena videntur. 68. Ubi sunt, qui

ante nos in mundo fuerunt? 69. Ver iucundissimum anni tempus habetur. 70. Motus terrae est ab occasu ad ortum. 71. Multo gravior poena videtur, quae a miti viro constituitur. 72. Natūra incipit, ars dirigit, usus perficit. 73. Si necessarium erit pro patria nostra pugnāre, nullum hostem timebimus et omnia belli pericula et labōres constanter tolerabimus: salus enim rei publicae nostrae summa lex est. 74. Nemo nostrum amīco in rebus adversis auxilium negabit. 75. Nihil est difficilium, quam magno dolori paria verba reperīre. 76. Nihil est dulcius veritātis luce. 77. Unus dies gradus est vitae. 78. Nihil semper suo statu manet. 79. Nil sine prudentia fecit ratione vetustas. 80. Malitia est acida; est mali animi affectus. 81. Non semper in civitāte Atheniensium aditus ad summos magistratus omnium ordinum civibus patuit. 82. Nonnulla loca terrae ob gelu asperum incolas non habent. 83. Ignavia corpus hebetat, labor firmat; illa matūram senectutem, hic longam adulescentiam reddit. 84. Nulla vis est maior populi voluntate. 85. Ést modus ín rebús, sunt cérti dénique fínes (*Hor.*). 86. Nunc una machina brevior tempore difficilium opus explet, quam antea multōrum hominum manus explebant. 87. Nunquam res humānae prospere succedunt, ubi negliguntur divinae. 88. Nóx erat ét caeló fulgēbat lúna seréno // Intér minóra sídera (*Hor.*). 89. Omnium gentium, quae Galliam incolebant, fortissimi erant Belgae. 90. Persae inimico, immodice, in colloquio gloriant: «Prae sagittārum multitudine solem non videbitis». Lacedaemonius quidam: «In umbra igitur», inquit, «pugnabimus». 91. Diu Graeci ante moenia Troiae magna cum virtute et pertinacia pugnaverunt. 92. Peior est bello timor ipse belli. 93. Perdet agricola, quod sparsit, si labōres suos destituet in semine: multa cura sata ad segetem perducuntur. 94. Planities erat magna et in ea tumulus satis grandis; eo Ariovistus et Caesar ad colloquium venerunt. 95. Populi Romāni honōres quondam fuerunt rari ob eamque causam gloriosi. 96. Pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est (*Sall.*). 97. Potius sero, quam nunquam. 98. Quae tua sūnt, tib(i) habé; quae mea, rédde mihi (*Mart.*). 99. Qui minimum optat, minimo eget. 100. Socrates philosophiam devocavit de caelo et in urbibus collocavit et in domus etiam introduxit et coēgit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere (*Cic.*). 101. Qui sibi imperāre scit, maxima laude dignus est. 102. Quo plures hostes sunt, eo maior victoriae gloria. 103. Quíd magis ést saxó durúm? Quid móllius únda? // Dúra tamén móllí sáxa cavántur aquá (*Ov.*). 104. Graeci Troiam ferro ignique vastaverunt. 105. Radices litterārum amarae, fructus dulces

sunt. 106. Regibus boni, quam mali, suspectiores sunt, semperque eis aliena virtus formidulosa est (*Sall.*). 107. Rei publicae Romānae saepe aurum hostium perniciosius fuit, quam ferrum eōrum. 108. Res est misera, ubi ius est vagum et incertum.

DE SERVIS ROMANŌRUM

Misera et labōrum plena erat servōrum vita in civitāte Romāna, nam neque ius ullum iis erat, neque leges dominos eōrum ab iniuria et maleficio prohibebant. Itaque domini servos instrumenta vocalia nominabant, in eos vitae necisque potestatem habebant et omnia exempla cruciatuque edebant. Crudelitāte dominōrum adducti, haud raro servi se libertatemque suam vindicāre temptaverunt et seditiones concitaverunt. Tum fortiter pugnantes exercitus Romānos saepe pepulerunt et res suas suo arbitrio ordinaverunt, sed postremo victi sunt.

Nihilominus divites et nobiles Romāni, motu servōrum territi, eos hostium loco habebant. Notum est illud: «Quot servi, totidem hostes».

Multi et clari et belli periti duces servōrum nomina sua immortalitati commendaverunt, in his praecipue Spartacus ille, quem etiam nunc magnis laudibus celebramus.

LEO ET VULPES

Leo, annis confectus, in spelunca recubabat et, quia vix magno labōre victum parabat, aegrōtum simulabat. Tum regem multae bestiae visitabant, sed statim a leone devorabantur. Venit tandem etiam vulpes neque tamen intravit, sed caute ante speluncam stetit et regem salutavit. Tum leo interrogavit: «Cur in speluncam non intras?» Vulpes respondit: «Quia me vestigia terrent: multa enim in speluncam spectant, nulla retrorsum».

DE NINO

Antiquissimis temporibus gentium imperium penes reges erat. Populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant. Mos erat servāre magis, quam propagāre fines imperii. Primus omnium Ninus, rex Assyriōrum, veterem illum morem nova imperii cupiditāte mutavit. Hic primus bello laccessivit finitimos et imbelles populos perdomuit usque ad terminos Libyae. Nec tantum proximas, sed etiam totius Orientis nationes

DE HOMINIS RATIONE

subēgit. Postremum illi bellum cum Zoroastre, rege Bactrianōrum, fuit, qui primus artes magicas invenit et mundi principia siderumque motus magna cum diligentia spectavit. Hunc occidit Ninus; post ipse decessit, relinquens impuberem adhuc filium Ninyam et uxorem Semiraminem.

TAURUS ET MUSCA

In cornu tauri parva sedebat musca. «Si te nimis gravo», inquit, «statim avolabo». Tum taurus: «Ubi es? Nihil sentio».

DE HINNULEO

Hinnuleus cervo patri sic ait: «O pater, multo maior es canibus, pedum celeritāte praestas; praeterea caput habes cornibus altis ornatum, et tamen, si canum latrātum audis, protinus curris. Cur non resistis et pugnas?».

Tum cervus ridens: «O, mi fili», inquit, «talīs natūrae condicio est».

AD CICERONEM

Dísertíssime Rómulí nepótum
Quót sunt quótque fuére, Márce Túlli,
Quótque póst aliís erúnt, in ánnis,
Grátíás tibi máxímás Catúllus
Ágit péssimus ómniúm poéta,
Tánto péssimus ómniúm poéta,
Quánto t(u) óptimus ómniúm patrónus (*Cat.*).

DE HOMINIS RATIONE

In homine quid optimum est? Ratio: hac enim antecēdit animalia. Ratio ergo perfecta proprium hominis bonum est; cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? et leones. Formōsus est? et pavōnes. Velox est? et equi. Non dico (*я вже не кажу про те, що*) in his omnibus vincitur. Corpus habet? et arbores. Habet impetum et motum voluntarium? et bestiae et vermes. Habet vocem? sed quanto clariōrem canes, acutiōrem aquilae, graviōrem tauri, dulciōrem mobilioremque luscinae. Quid in homine proprium? Ratio. Haec recta et consummata felicitatem hominis implēvit (*Sen.*).

ТЕМА № 7**Дієприкметники****теперішнього, минулого і майбутнього часів (§§ 49 — 51)****Супін (§ 52)****Пасивна форма часів системи перфекта (§§ 53 — 55)****Описова дієвідміна активного стану (§ 56)****VARIA**

1. Acriter ad flumen Axonam pugnatum est. 2. A scriptoribus rerum saepe mores pessimi civium Romanōrum vituperati sunt. 3. Affirmanti, non neganti, incumbit probatio. 4. Curantes iura iuvant. 5. Alea iacta est. 6. Apes, cum iam evolatūrae sunt, consonant vehementer (*Varro*). 6. A Seneca philosopho insula natans describitur, quae aqua sustinetur et venio impellitur. 7. Bonus liber non semel legendus est. 8. Donec eris felix, multos numerabis amīcos, tempora si fuerint nubila solus eris. 9. Multa cupientibus desunt multa. 10. Quīdquid id est, timeo Danaos et dona ferentes (*Verg.*). 11. Clam delinquentes magis puniuntur quam palam. 12. Cum his communica, qui te meliorem facturi sunt (*Sen.*). 13. Homines cor habent, in sinistra pectoris parte positum. 14. Dūm virēs annique sinunt, tolerate labores (*Ov.*). 15. Ex malis moribus bonae leges natae sunt. 16. Facile omnes, cum valēmus, recta consilia aegrotis damus. 17. Finita est comoedia. 18. Fortes fortuna adiuvat. 19. Fortitudo est virtus, pericula contemnens. 20. Absentem amīcum vituperare peius est, quam praesentem laudare. 21. Iucunda est nox, curis soluta. 22. Iudex damnatur cum nocens absolvitur. 23. Leonidas militi nuntianti: «Hostes nobis propinqui sunt». — «Et nos», inquit, «hostibus propinqui sumus». 24. Lauda consilium audax, si cum prudenti ratione iunctum est. 25. Longum est iter per praecepta, breve et efficax per exempla. 26. Magna classis Persarum parvo numero navium Graecorum apud Salamina victa est. 27. Magna Italiae pars olim a rege Pyrrho vastata est. 28. Melior est iustitia vere praeveniens, quam severe puniens. 29. Militi forti nulla itinera longa, nulli hostes terribiles sunt. 30. Mobilis et inquieta mens homini data est. 31. Multa bella a Romanis terra marique gesta sunt. 32. Multa virorum sapientium dicta a scriptoribus veteribus memoriae prodita sunt. 33. Multae urbes, olim clarae, nunc dirutae iacent. 34. Nihil mortalibus arduum est. 35. Nil agenti

GALLIA DESCRIBITUR

dies longus est. 36. Non omnium, quae a maioribus nostris constituta sunt, ratio reddi potest; et ideo rationes eorum quae constituuntur inquiri non oportet; alioquin multa ex his quae certa sunt subvertuntur. 37. Non quaerit aeger medicum eloquentem, sed sanantem. 38. Nonnulla maria populis antiquis ignota fuerunt. 39. Nuntiis litterisque Labieni commotus, Caesar duas legiones in citeriore Gallia novas conscripsit; cum his legionibus legatus Q (= Quintus) Pedius in interiorem Galliam missus est. 40. Nitimur in vetitum semper cupimusque negata (Ov.). 41. Omnia praeclara rara (Cic.). 42. Omnibus discendum est. 43. Omnis ars imitatio est naturae. 44. Patria est communis omnium civium parens. 45. Post proelium commissum hostes terga verterunt. 46. Praecepta dare scienti supervacuum est. 47. Prudentia unius viri tota Graecia olim magno periculo liberata est. 48. Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas Regumque turres (Hor.). 49. Qualis ratio, tales et actiones sunt. 50. Qui potest et debet vetare, tacens, iubet. 51. Quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis (Ov.). 52. Reperit Deus nocentem. 53. Syllaba longa brevi subiecta vocatur iambus. 54. Scire leges non est verba eorum tenere, sed vim ac mentem. 55. Sero venientibus ossa. 56. Simplex veritatis oratio est. 57. Sociabile animal est homo. 58. Tarda timet ovis celeres lupos. 59. Tempestates marium periculosae sunt. 60. Ventus est fluens aer. 61. Vetera proverbia breviter saepe et simplicibus verbis prudentiam populi exprimunt. 62. Vim vi repellere licet. 63. Vita brevis, ars longa. 64. Volens nolens. 65. Xerxes, rex Persarum, magnum numerum copiarum pedestrium et equestrium Hellespontum transportavit. 66. Oppidum Remorum, nomine Bibrax, ex itinere magno impetu Belgae oppugnare coeperunt. Aegre eo die sustentatum est.

GALLIA DESCRIBITUR

Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important, proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum

gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germānis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eōrum finibus bellum gerunt. Eōrum una pars, quam Gallos obtinēre dictum est, initium capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine, Oceāno, finibus Belgārum, attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in septentrionem et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceāni, quae est ad Hispaniam, pertinet; spectat inter occasum solis et septentriones (*Caes.*).

DE RUSTICI VENEFICIIS

Rusticus quidam, quod ex admodum parvo agro multo largiores fructus habebat, quam vicini ex amplioribus agris, magnam sibi eōrum concitavit invidiam. Accusatus igitur est de veneficiis. Ubi propterea in ius vocatus est, omnem familiam suam bene curatam et vestitam secum in forum adduxit, omnia praeterea instrumenta rustica, boves denique saturos. Quae ubi monstravit: «Habetis» inquit, «iudices, nonnulla veneficia mea, cetera autem — eaque maxima sunt — labor et sudor».

Itaque omnium consensu liberatus est.

AEGROTUS ET MEDICUS

Interrogavit aliquando medicus aegrotum: «Quo modo noctem novissimam degisti?». Hic respondit: «Admodum sudavi». Tum medicus: «Bonum hoc est». Postridie vehementi horrore aegrotus conflictatus est; quod ubi medicus audivit: «Hoc quoque» inquit, «bonum est». Tertio die aqua intercuti homo laboravit. Tum medicus: «Ne hoc quidem malum est». Post medici discessum unus ex amīcis aegroti venit et interrogat: «Quo loco res tuae sunt?» «Optimo», inquit aegrotus: «nam multitudine bonōrum exstinguor».

INTERPRETATIO STRICTA

In testamento, a Lucio Titio facto, ita scriptum erat: Maevius, filius meus primogenitus, heres esto. Lanam, quae die mortis meae in aedibus meis inventa erit, heres meus Seiae, sorori suae, dare damnas (= obligatus) esto.

Quaestio ita proposita est: an vestis, ex lana facta, legato continetur, item Sempronio legata est materia, ex materia autem navis aedificata erat ante mortem testatoris. An navem Sempronio dare obligatus est?

Quoniam ex contextu haud ambigua testatoris voluntas non appāret, locus est strictae interpretationi ex exacta verbōrum significatio spectatur. Quid ergo est?

Testamento videntur comprehensae lana et materia, non autem res artificio et opère coniectae; navis igitur et vestis in bonis heredis permanebunt (*Dig.*).

SUMMARIUM HISTORIAE IURIS ROMANI

Iura populi Romāni sunt omnium artium praeclarārum antiquitātis. Ius Romānum origo ex lege duodecim tabulārum capit. Leges duodecim tabulārum (LXIIT) saeculo quinto ante Christum a decemviris editae sunt. Decemviri bene mores maiōrum atque leges Solonis sciverunt. Nota est regula «mos legem regit».

Verbum «ius» de «iustitia» oritur (*Paul.*). Iustitia velut aequitas est (*Ulp.*). Celsus docet «ius est ars boni et aequi».

Iura populi Romāni divisa sunt in ius publicum et ius privatum.

Ius naturale est commūne omnium hominum et animalium, ius gentium commūne omnium iure gentium fit.

Cives, Latīni et peregrini liberi sunt. Libertini, qui ex servitute manumissi sunt.

Ius civile ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, responsis iurisprudentium oritur.

Praecepta iuris haec sunt: honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere (*Ulp.*).

Pater historiae iuris Romāni est Gaius, clarissimus iurisprudens. Institutionum iuris civilis commentarii quattuor anno MCCMXVI aperti sunt. In «Institutionibus» Gaii legimus de fontibus iuris Romāni, sententiis veterum de persōnis, de rebus et de actionibus.

Italia est patria iurisprudentiae. Iurisprudentia Romae temporibus imperatoribus florebat.

Qui consuluntur, dictores aut iurisprudentes nominabantur. Praxis iudicum interpres legum erat.

Iurisprudentia ex usu, responsis prudentium et iuribus respondendi constabat. Cognoscemus nomina et opera multōrum auctōrum (Gaius, Celsus, Iulianus, Pomponius, Paulus, Papinianus, Ulpianus etc.). Ulpianus libro quadragesimo quinto de testamentis scribit.

Romae duae scholae (Sabiniani et Proculiani) notae sunt. Summa summārum historiae iuris Romāni est «Corpus iuris civilis» (*CIC*). Codificatio iuris Romāni ex quarta parte consistit: Institutiones. Digesta (aut Pandectae), Codex Iustinianus, Novellae (aut Leges).

Ius Romānum Eurōpa percipitur. Invia est in ius Romānum via sine lingua Latīna.

TEMA № 8

Plusquamperfectum indicatīvi actīvi (§ 46, § 48)

Futūrum II indicatīvi actīvi (§§ 47, § 48)

Відкладені дієслова (verba deponentia) (§ 67)

Напіввідкладені дієслова (verba semideponentia) (§ 68)

VARIA

1. Neminem cito laudaveris, neminem cito accusaveris. 2. Ad gallīnam aegrotam vulpes accessit eamque interrogavit: «Ecquid vales?» Huic illa: «Satis», inquit, «valeo; sed si tu discesseris, multo melius me habēbo». 3. Alexander, Philippi, regis Macedonum, filius, benevolentiam amicōrum donis sibi conciliāre studebat. Quod ubi Philippus animadvertit, eum his fere verbis vituperavit: «Num ii tibi fideles erunt, quos pecunia conciliaveris?». 4. Amor non auro, sed virtute comparatur. 5. Aristides interfuit pugnae navali apud Salamina. 6. C. Caesar Caligula omnia contumelias putabat: irātus fuit Herennio Macro, quod illum Caium salutaverat, nec impūne cessit primipilario, quod Caligulam dixerat. 7. Caesar multos eōrum, quos armis vicerat, clementia et liberalitāte devincire studebat. 8. Calchas sacerdos Graecis in Troiam navigantibus: «Non solventur naves» inquit, «priusquam Agamemnonis filia immolata erit». 9. Consules Romāni in bello exercitui praeerant. 10. Crudelissime puniebantur a magistratibus Lacedaemoniōrum ii, qui in pugna terga verterant atque fuga vitam servaverant. 11. Cárpite flórem, // Quí, nisi cárptus erít, túrpter ípse cadét (*Ov.*). 12. Equitatuí, quem auxilio Caesari Aedui miserant, Dumnorix praeerat. 13. Félix, quí potuít rerúm cognóscere

cáusas (*Verg.*). 14. Per risum multum poteris cognoscere stultum. 15. Hannibal primus copias suas trans Alpes, quas nemo unquam cum exercitu ante eum superaverat, in Italiam traduxit. 16. Historia antiquissimōrum temporum fabulis ornata est, quae longe a veritatē absunt. 17. Hoc interest inter aëra et ventum, quod inter lacum et flumen. 18. Hominibus plurimum homines et prodesse possunt et obesse. 19. Homo quidam servum genere Lacedaemonium interrogavit: «Probusne eris, si te emero?»; ait ille: «Etiam si non emeris». 20. Horatio Coclitii, quod insigni fortitudine Romam servaverat, cives grati aeneam statuam collocaverunt. 21. In tria tempora tempus dividitur: quod fuit, quod est, quod futurum est. 22. Iámqu(e) opus éxegí, quod nec Iovis íra, nec ígnis, // Néc poterít ferrúm nec edáx abolére vetústas (*Ov.*). 23. Nemo duobus dominis servíre potest. 24. Nemo in sua causa iudex esse potest. 25. Nobiles Romanōrum adulescentes saepe cum patribus in foro et in iudiciis affuerunt, ubi clarissimos oratores audiverunt. 26. Non omnia possumus omnes. 27. Notum est illud Ovidii: «Dónec erís felíx, multós numerábis amícos; // Témpora si fuerínt núbila, sólus erís». 28. Nullus mortuis sensus superest. 29. Nón amo té, Sabidí, nec póssum dícere quáre: // Hóc tantúm posúm dícere, nón amo té (*Mart.*). 30. Per risum multum poteris cognoscere stultum. 31. Si potero, vobis libenter prodero. 32. Ratio et oratio conciliant inter se homines, neque ulla re longius absumus a natūra ferarum. 33. Romūlus et Remus, ut fama est, in iisdem locis, ubi expositi educatique erant, urbem condere statuerunt. 34. Scipiōnis filiae ex aerario dotem acceperunt, quia nihil illis reliquerat pater. 35. Socrates parens philosophiae iure dici potest (*Cic.*). 36. Socrates verba, quae ei orator praeclarus scripserat, in iudicio non dixit, sed suis verbis se defendit. 37. Stultissima hominis incauti excusatio est: «Non putaveram». 38. Ubi rerum testimonia adsunt, quid verbis opus est? 39. Verum plus uno esse non potest. 40. Vetus Roma a mari circiter sedecim milia passuum aberat. 41. Vir bonus est, qui patriae nostrae prodesse, hostibus nostris obesse studet. 42. Xerxes, ubi cum exercitu Athenas intravit, omnes sacerdotēs, qui in arce Athenārum manserant et ab eo inventi erant, necavit urbemque incendio delevit. 43. Ámissúm non flét, cum sóla (e)st, Géllia pátrém, // Sí quis adést, iussaé prósiliúnt lacrimaé, // Nón lugét quisquís laudári, Géllia, quaérit, // Ílle dolét veré, qui sine téste dolét (*Mart.*). 44. Áut prodésse volúnt aut délectáre poétae Áut simul ét iucúnd(a) et idónea dícere vítae (*Hor.*).

DE TANTALO

Tantalus, Iōvis filius, rex Phrygiae, carissimus erat omnibus deis atque ad epulas eōrum invitabatur. Sed tantam felicitatem sapienter conservāre nesciebat. Nam superbiā quadam impulsus omnia deōrum consilia, quae apud Iovem audiverat, hominibus aperiebat. Propter id scelus in Tartaro aeternis cruciatibus punītus est. Nam apud inferos in aqua stans semper sitit et pulcherrimos fructus videns perpetuo esurit. Ubi enim aquam bibere parat, ea recēdit; ubi autem fructum captat, rami vento amoventur. Ne dormīre quidem misero licet, nam capiti eius saxum ingens impendet, cuius ruīnam semper timet. Talia de Tantalo poētae antiqui tradunt.

VULPE ET UVA

Famé coacta vúlpes alt(a) in vínea
Uv(am) áppetebat súmmiss saliens víribus.
Quam tánger(e) ut non pótuit, discedéns ait:
«Nondúm matura (e)st, nól(o) acerbam súmerē».
Qui, facere quae non póssunt, verbis élevant,
Adscriber(e) hoc debébunt exemplúm sibi (*Phaedr.*)

TEMA № 9

Герундив (§ 57)

Описова дієвідміна пасивного стану (§ 58)

Герундій (§ 59)

VARIA

1. Non est plus aequo petendum. 2. A commūni observantia non est recedendum. 3. A verbis legis non est recedendum. 4. Ad publicandum. 5. Ad referendum. 6. Animus dominandi. 7. Animus iniurandi. 8. Animus signandi. 9. Apud Pythagoram discipulis quinque annos tacendum erat. 10. Aquitania et regionum latitudine et multitudine hominum ex tertia parte Galliae est aestimanda. 11. Argumenta non numeranda, sed ponderanda sunt. 12. Ariovistus Caesarem sui opprimendi causa exercitum in Gallia habēre suspicabatur. 13. Avāri homines non solum libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. 14. Caesar aciem instruxit,

hostibus pugnandi potestatem fecit. 15. Carcer ad homines custodiendos, non ad puniendos dari debet. 16. Causa credendi. 17. Cavēndi nulla (e)st dīmittend(a) occasio (*P. Syr.*). 18. Cedendum est. 19. Celeritatem dabit consuetudo (*Quint.*). 20. Imperatōri imperandum est, militibus parendum. 21. Cito scribendo non fit, ut bene scribatur, bene scribendo fit, ut cito primum hoc constituendum, hoc obtinendum, ut quam optime scribatur. 22. Concordāre leges legibus est optimus interpretandi modus. 23. Constat summam voluptatem ex discendo capi. 24. Contra negantem principia non est disputandum. 25. Mihi iam ante discendum erat. 26. Cum Nervii equites Romānos facile pepulissent et incredibili celeritāte ad castra Caesaris contendissent, Caesari omnia uno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat insigne, eum ad arma concurrere oporteret, signum tuba dandum, ab opere revocandi milites; qui paulo longius aggeris petendi causa processerant, arcessendi, acies instruenda, milites cohortandi. 27. Cum tempus necessitasque postulat, decertandum manu est et mors servituti turpitudinique est anteponenda (*Cic.*). 28. De gustibus et de coloribus non est disputandum. 29. De gustibus non est disputandum. 30. Deliberandum est saepe, statuendum semel. 31. Docendo discimus. 32. Docto oratori palma danda est (*Cic.*). 33. Dubitando ad veritatem pervenimus (*Cic.*). 34. Duo sunt instrumenta ad omnes res aut confirmandas aut impugnandas, ratio et autoritas. 35. Equi donati dentes non sunt inscipiendi. 36. Et de oppido oppugnando et de flumine transeundo spes hostes fefellit. 37. Et post malum segetem serendum est. 38. Mox tibi discendum erit. 39. Factum probandum. 40. Finis edendi bibendique satietas est. 41. Fiscus semper idoneus successor est et solvendo (*Ulp.*). 42. Gúttā cavát lapidém non ví, sed saépe cadéndo. 43. Hannibal Alexandro Magno non est postponendus. 44. Helvetiōrum ii, qui bellandi cupidi erant, magno dolore afficiebantur, quod non facile finitimis bellum inferre possent. 45. Hominis mens discendo alitur et cogitando. 46. In faciendo. 47. In re publica maxime conservanda sunt iura belli. 48. In statu nascendi. 49. Iniquissima pax est anteponenda iustissimo bello. 50. Iter est ius eundi per fundum alienum. 51. Iudicandum est legibus, non exemplis. 52. Iudicandum est. 53. Iura praediōrum rusticōrum sunt: iter, actus, via, aquaeductus, aquaehaustus, pecoris ad aquam appulsus, pascendi. 54. Iura praediōrum urbanōrum sunt: servitus protendi, servitus tigna immitendi, servitus oneris ferendi, servitus stillicidii, servitus fluminis, servitus cloacae, servitus ne prospectui

officiatur, servitus ne luminibus officiiatur, servitus altius non tollendi (*Dig.*). 55. Ius bellum dicendi. 56. Ius habitandi. 57. Ius navigandi. 58. Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam (*Pap.*). 59. Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi (*Ulp.*). 60. Iustitia est laudanda. 61. Iuveni parandum, seni utendum est (*Sen.*). 62. Non multi libri legendi sunt, sed boni. 63. Legati missi erant ad pacem petendam. 64. Leges figendi et refigendi consuetudo periculosissima est. 65. Leges Lycurgi laboribus erudiēbant iuventutem: venando, currendo, esuriendo, sitiendo. 66. Lex iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria. 67. Libertas est potestas faciendi, quod iure licet. 68. Lis infitiando crescit in duplum. 69. Maxima illecebra est peccandi impunitatis spes (*Cic.*). 70. Memorandum. 71. Modus prosedendi. 72. Modus vivendi. 73. Mores ridendo emendantur. 74. Multis praeceptis eget animus, ut videat, quid agendum sit in vita. 75. Nactus idoneam ad navigandum tempestatem Caesar tertiā fere vigiliā solvit naves equitesque conscendere et se sequi iussit (in Britanniam). 76. Nam, eum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, eumque illud proprium sit hominis, hoc beluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore. 77. Necessitas leges edicendi. 78. Neglegenda mors est (*Cic.*). 79. Nihil sine ratione faciendum est. 80. Non exemplis sed legibus iudicandum est. 81. Nulla aetas ad discendum sera est. 82. Nunc est bibendum, nunc pede liberō Pulsanda tellus (*Hor.*). 83. Nimi(um) altercādo veritas amittitur (*P. Syr.*). 84. Octavo die funus constitutum est circum meridiem (*LXIIT*). 85. Omne actum ab intentione agentis est iudicandum. 86. Omnis eloquendi elegantia augetur legendis oratoribus et poetis. 87. Oppidum Britanni vocant, eum silvas impeditas vallo fossaque munierunt, quo incursiōnis hostium vitandae causa convenire consuerunt. 88. Patria nobis amanda et defendenda est. 89. Optimus est orator, qui dicendo animus audientium et docet et delectat et permovet (*Cic.*). 90. Orator est vir bonus dicendi peritus (*Cato*). 91. Origo vendendi emendique a permutationibus coepit (*Dig.*). 92. Pacta sunt servanda. 93. Parsimonia est scientia vitandi sumptus supervacuos aut ars re familiāri moderāte utendi. 94. Pax quaerenda est. 95. Periculum minus fugiendum est, quam turpitudine. 96. Plus in metuendo mali est, quam in ipso illo, quod timetur. 97. Poenae potius molliendae, quam exasperandae sunt. 98. Politiae legibus, non leges

politiis adaptandae. 99. Praeceptor docendo discit, discipulus errando. 100. Publicum privato est praefendum. 101. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, ut sine iniuria in pace vivatur. 102. Qui vetante praetore fecit, adversus edictum fecisse videtur (*Dig.*). 103. Quod erat demonstrandum. 104. Recte faciendo neminem time. 105. Sapientiam artem bene beateque vivendi putabat Cicero Platonem secutus. 106. Scribere scríbendó, dicéndo dícere díscis. 107. Scilicet ut fulvúm spectátur in ígnibus áurum, Témpore síc duró (e)st ínspeciéndá fidés (*Ov.*). 108. Studium honeste vivendi. 109. Túrpe quidé[m] dictú, sed sí modo véra fatémur, Vúlgus amíctiás útilitáte probát (*Ov.*). 110. Ut ad bella suscipienda Gallōrum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eōrum est (*Caes.*). 111. Ut desínt virés, tamen ést laudánda volúntas (*Ov.*). 112. Videmus multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrōrum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda esse.

APTE DICTUM

Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuvenis, nemo est mane, qui fuit pridie; quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his, quae videmus, manet; hoc est quod ait Heraclítus: in idem flumen bis non descendimus; manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est (*Sen.*).

DE EURIPIDE POËTA

Euripidis poëtae matrem Theopompus agrestia olera vendentem victum quaesisse dicit. Patri autem eius, ubi Euripides natus est, responsum est a Chaldaeis, eum puerum, cum adolevisset, victorem in certaminibus fore: id ei puero fatum esse. Pater, interpretatus suum filium athlētam debēre esse, corpus eius roboravit exercitavitque, deinde Olympiam certaturum eum inter athletas pueros deduxit. Ac primo quidem in certamen per ambiguum aetatem receptus non est, post Eleusino et Theseo certamine pugnavit et coronatus est. Mox a corporis cura ad excolendi animi studium transgressus, auditor fuit physici Anaxagorae et Prodicis rhetoris, in morali autem philosophia Socratis. Tragoediam scribere natus annos duodeviginti adortus est. Philochorus refert, in insula Salamine speluncam esse taetram et horridam, quam nos vidimus, in qua Euripides tragoedias scriptitarit.

(*Gell. Noctes Atticae XV, 20.*)

QUOMODO SCYTHA QUIDAM ALEXANDRUM MAGNUM VITUPERAVIT

«Concupiscis, quae non capis. Ab Eurōpa petis Asiam: ex Asia venis in Eurōpam; deinde, si humānum genus superaveris, cum silvis et nubibus et fluminibus ferisque bestiis gesturus es bellum.

Gloriāris te ad persequendos latrones venīre; sed ipse omnium gentium latro es: Lydiam cepisti; Syriam occupavisti; Persidem tenes; Bactrianos habes in potestate; Indos petisti; iam etiam ad pecora nostra avaras et insatiabiles manus porrigis.

Scilicet ignoras arbores magnas diu crescere, una hora extirpari. Stultus est, qui fructus eārum spectat, altitudinem non metitur. Leo quoque aliquando minimārum avium pabulum fuit; et ferrum, rubigo consumit, Nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido.

Proinde impone felicitati tuae frenos: facilius illam reges»

(За Квіттом Курцієм Рудом).

AD POSTUMUM

Ehéu fugáces, Póstume, Póstumè,

Labúntur ánni, néc pietás moràm

Rugís et íntantí senéctae

Áfferet índomitaéque mórti.

5 Non, sí trecénis, quótquot eúnt, diès,

Amíce, pláces íllacrimábilèm

Plutóna táuris, qui ter ámplum

Géryonén Tityónque trísti

Compescit unda. Scilicet omnibus,

10 Quicumque terrae munere vescimur,

Enaviganda, sive reges,

Siv(e) inopes erimus coloni.

Frustra cruento Marte carebimus

Fractisque rauci fluctibus Hadriae,

15 Frustra per autumnos nocentem

Corporibus metuemus Austrum:

AD LICINIUM MURENAM

- Visendus ater flumine languido
Cocytus errans, et Danai genus
 Infame, damnatusque longi;
20 Sisyphus Aeolides labōris;

Linquenda tellus, et domus et placens
Uxor; nequ(e) harum, quas colis, arbōrum
 Te, praeter invisas cupressos,
 Ulla brevem dominum sequetur.
- 25 Absumet heres Caecuba dignior
Servata centum clavibus, et mero
 Tinguet pavimentum superbo,
 Pontificum potiore cenis (*Hor. Carmina II, 14*)

AD LICINIUM MURENAM

- Réctiús vivés, Liciní, nequ(e) áltum
Sémper úrgendó, neque, dúm procéllas
Cáutus hórrescís, nimiúm preméndo
 Lítus iníquum.
- 5 Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
 Sobrius aula.
Saepius ventis agitur ingens
- 10 Pinus, et celsae graviore casu
Decidunt turre, feriuntque summos
 Fulgura montes.
Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
- 15 Pectus. Informes hiemes reducit
 Iuppiter, idem
Summovet. Non, si male nunc, et olim
Sic erit. Quondam cithara tacentem
Suscitat Musam neque semper arcum
- 20 Tendit Apollo.

ut filium suum erudiret; postquam ille pro mercede petivit quingentas drachmas, pater deterritus pretio: «Tanti», inquit, «mancipium emere possum»; tum philosophus: «Eme», inquit, «iam habebis duos». 13. Cūr non mītto meos tibi, Póntiliáne, libéllos? // Né mihi tú mittás, Póntiliáne, tuós (*Mart. VII, 19*). 14. Atheniensis quidam adulescentulum cum paedagogo ad Socratem misit, ut indolem eius inquireret; paedagogus: «Pater» inquit, «ad te, Socrates, misit filium, ut eum videres»; Socrates: «Loquere» inquit, «adulescens, ut te videam». 16. Audiātur et altera pars! 15. Ante victoriam ne canas triumphum. 16. Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipse. 17. Augetur memoria, si exercetur. 18. Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas eārum conservetur. 19. Caveat actor. 20. Caveat emptor. 21. Cedant arma togae (*Cic.*). 22. Zeno: aures habemus duas et os unum, ut plus audiamus, minus dicamus. 23. Chilon, cum aliquando inter patrem et filium iudex esset, filio: «Si — inquit, — mala causa tua erit, damnaberis, si bona, non minus damnaberis, quod patrem accusavisti». 24. Cicero ait: «Siciliam Verres per triennium ita vexavit, ut ea restitui in pristinum statum nullo modo possit». 25. Conon Atheniensis fuit extremo Peloponnesio bello praetor, cum apud Aegos flumen copiae Atheniensium a Lysandro sunt devictae. 26. Cum Athenienses recusarent, ne Alexandro Magno divinos honores decernerent, Demādes orator: «Videte», inquit, «ne, dum caelum custoditis, terram amittatis». 27. Cum Galli Clusium, Etruriae oppidum, obsidērent, missi sunt Roma tres legati qui illos monērent, ut obsidionem solverent. 28. Cum homo pravus ianuae domus suae inscripsisset: «Nihil mali ingrediatur», Diogenes: «Quomōdo», inquit, «dominus domum suam intrāre potuerit?». 29. Cum imperatores regnarent Romae iurisprudencia florebat. 30. Cum rex artificem Daedalum laeisset, regnum Minois relinquere, constituit, et inquit: «Omnia possideat, non possidet aēra Minos!». 31. Cum Tarquinius Superbus Roma expulsus esset, duo consules creati sunt. 32. Cum Xerxis copiae terrestres Thermopylis appropinquarent, Leonidas monuit milites, ut patriae gloriam memoria tenerent. 33. Dictis facta respondeant! 34. Volo, non valeo. 35. Diogenes, cum Myndum venisset, quae urbs admodum parva erat, sed magnis atque magnificis portis ornata, exclamavit: «Cives, portas claudite, ne urbs vestra egrediatur!». 36. Dionysius tyrannus, ne tonsori collum committeret, filias suas tondere docuit. 37. Do, ut des; do, ut fa-

cias; facio, ut des, facio, ut facias. 38. Doctor magis eris, si quod nescis quaeris. 39. Dum Socrates in carcere est, discipuli eius, quōrum in numero Plato philosophus et frater eius erant, secum consultabant, quomodo Socratem liberāre possent; Socrates autem: «Cuncti homines», inquit, «mihi maledicant, dum Apollo me probet». 40. Edimus ut vivamus, non vivimus, ut edamus (*Socr.*). 41. Ego cum in villa cum praetore fuissem, passus sum apud eum manumitti, etsi lictoris praesentia non esset (*Ulp.*). 42. Faciam, si potuero. 43. Féci, quód potuí, faciánt melióra poténtes. 44. Fiat iustitia, pereat mundus. 45. Fiat lux! 46. Fluctuat, nec mergitur! 47. Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat. 48. Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia (*Paul.*). 49. Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus! 50. Homo quidam servum genere Lacedaemonium interrogavit: «Probus ne eris, si te emero». At ille: «Etiam si non emeris». 51. In omni quaestiōne propositum sit nobis bonum publicum. 52. Iugurtha postquam Roma egressus est fertus saepe eo tacitus respiciens postremo dixisse: «Urbem venalem et mature peritūram, si emptorem invenerit» (*Sall.*). 53. Laco quidam, cum rideretur, quod claudus ad bellum proficisceretur: «At mihi», inquit, «pugnāre, non fugere est propositum». 54. Leges breves esse debent, quo facilius ab imperitis teneantur. 55. Phocionis integritas vitae multo notior, quam laus militāris est, nunquam enim operam dedit, ut divitias suas auget. 56. Legibus omnes servimus, ut liberi esse possimus. 57. Legum ministri sunt magistratus, legum interpretes iudices, legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. 58. Licet irrideat, si qui vult (*Cic.*). 59. Magistratus videre debent, ne homines scelerati rei publicae perniciem parent. 60. Manumissio per lictores (= apud praetorem vindicta) hodie domino tacente expediri (= fieri) solet, et verba sollemnia licet non dicantur, ut dicta accipiuntur (*Herm.*). 61. Matrimonium tum perpetuum est, si mutua voluntāte iungitur (*Quint.*). 62. Mea res agitur paries cum proximus ardet (*Verg.*). 63. Mel in ore, verba lactis, fel in corde, fraus in factis. 64. Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent (*Dig.*). 65. Mos est Syracusis, ut, si qua de re ad senatum referatur, dicat sententiam, qui velit: Nominatim nemo rogatur (*Cic.*). 66. Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento (*LXIIT*). 67. Multi alios laudant, ut ipsi ab iis laudentur. 68. Ne officio nostro

desimus. 69. Ne quid falsi audeat, ne quid veri non audeat historia. 70. Ne repetatur. 71. Ne sit securus, qui non est tutus ab hoste. 72. Neminem cito laudaveris, neminem cito accusaveris (*Sen.*). 73. Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur (*Sen.*). 74. Nemo sapiens, nisi patiens. 75. Nescire, quid ante nos homines egerint, est in tenebris vivere. 76. Nichil fere est tam difficile, quod non superet aut vincat mens humana. 77. Nisi Alexander essem, Diogenes esse vellem. 78. Non est omnino necesse pro tribunali manumittere: itaque plerumque in transitu servi manumitti solent, cum aut lavandi aut gestandi aut ludorum gratia prodierit praetor aut proconsul legatusve Caesaris (*G.*). 79. Nullus dolor est, quem tempus non molliat. 80. Nunquam imperator ita paci credit, ut non se praeparet bello. 81. Obligationem substantia non in eo consistit, ut aliquid corpus nostrum aut servitatem nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid vel faciendum vel praestandum (*Paul.*). 82. Oderint, dum metuant (*Калигула*). 83. Olim itaque tribus modis in manum conveniebant, usu, farreo, coemptio. 84. Omnes debitores, qui speciem ex causa lucrativa debent, liberantur, cum ea species ex causa lucrativa ad creditores pervenisset (*Dig.*). 85. Parit patientia palmam. 86. Pecunia est ancilla, si scis uti, si nescis, domina. 87. Phoebidas Lacedaemonius, cum exercitum Olynthum duceret iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit. 88. Pilum Romanum quattuor longum pedes ferrum habebat, ut eum armis transfigere corpus posset. 89. Plato varios Socratis sermones hominibus tradidit, cum Socrates ipse nullam litteram reliquisset. 90. Poeta tragicus recitatus tragoediam «Oedipum Coloneum», sententiis iudicum liberatus esse traditur. 91. Prima lex historiae, ne quid falsi dicat. 92. Prosit! 93. Pyrrhus, cum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. 94. Quamvis stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen principali vel pontificali auctoritate compelluntur ab obsequium supremae voluntatis (*Pap.*). 95. Qui dedit beneficium, taceat, narret qui accepit (*Sen.*). 96. Qui habet aures ad audiendum — audiat. 97. Qui non laborat, non manducet. 98. Qui non libere veritatem pronunciat, proditor est veritatis. 99. Qui non peccat, sanctus sit. 100. Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet si per eum non stetit, quominus operas praestet; advocati quoque, si per eos non steterit, quominus causam agant, honoraria reddere

non debent (*Paul.*). 101. Qui seminat mala, metet mala. 102. Quid agitur? 103. Quid bonum, felix, faustum fortunatumque sit (*скорочено* — QBFFQS). 104. Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat (*Petr.*). 105. Quid tibi optem? 106. Quidam lege impediuntur, ne iudices sint (*Dig.*). 107. Quiddid agís, prudénter agás et réspice fínem (*Ov.*). 108. Quo me vertam, iudices? (*Cic.*). 109. Remota iustitia, quid sint regna, nisi magna latrocinia? 110. Responsa iuris prudentium ita scripta sunt, ut hodie etiam adhiberentur. 110. Romāni legatos ad Prusiam regem miserunt, ut Hannibalem aut vi aut dolo caperent. 111. Sacer esto! 112. Sapiens quidam ad amicum scripsit: «Ante senectutem curavi, ut bene viverem, nunc curo, ut bene vita decedam». 113. Sapiens quidam interrogatus, quid homo pessimum, quid optimum habēret, respondit: «Linguam». 114. Scelera etiam si non sint deprehensa, quum fierent, sollicitudo non cum ipsis abiit (*Sen.*). 115. Si cum aurum tibi promississem, ignoranti (tibi) quasi aurum aes solverim, non liberabor (*Dig.*). 116. Si hominem apud se depositum, ut quaesitio ab eo haberetur ac propter ea vinctum sequester solverit misericordia ductus, dolo proximum esse quod factum est arbitror, quia intempestive misericordiam exercuit, cum posset non suscipere talem causam quam decipere (*Ulp.*). 117. Si ita putas, erras. 118. Si numquam quaeris, raro magister eris. 119. Si omnes homines commūni saluti servīrent, omnes civitates florerent. 120. Si procuratorem dederō, nec instrumenta (= documenta) mihi causae reddat, qua actione mihi teneatur?; Et Labeo putat mandati (actione) eum teneri (*Dig.*). 121. Si quaesiveris, invenies. 122. Si quid emptum paratumque pupillis ac viduis foret, a quaestore perscribatur (*Liv.*). 123. Si quis subito advenit, cum eo colloquium est, «lupus in fabulis» clamant. 124. Si quis veniendi ad iudicium aliquid pronuntiaverit, propter quod is necesse habuerit ad iudicium non venīre, tenetur ex edicto praetoris: aequissimum enim putavit praetor dolum eius coērcere, qui impedit aliquem iudicio sisti, quamvis quidam putant sibi eum imputāre, qui credulus fuit (*Dig.*). 125. Si sapis, sis apus (*Sen.*). 126. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero credo erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat (*Cic.*). 127. Si te rogo, responde mihi. 128. Si vera narrāre, non opus sit testibus. 129. Vivat pax! 130. Si vivis Romae, Romāno vivito more. 131. Sic transit gloria mundi. 132. Simus cauti. 133. Sis felix. 134. Sit modus in rebus! 135. Sit tibi

terra levis! (*Mart.*). 136. Sit venia verbo! 137. Sophocles Atheniensis cum propter studium rem familiārem neglegāre videretur, a filiis suis in iudicium vocatus est, ut iudices eum quasi desipientem a re familiāri prohiberent. 138. Status in statu. 139. Suum quisque noscat ingenium acremque se et bonōrum et vitiōrum suōrum iudicem praebeat. 140. Thales, interrogatus, quid esset difficile, «Se ipsum, — inquit, — noscere»; idem rogatus, quid esset facile: «Alteri, — inquit, — consilium dare». 141. Themis est dea iustitiae. 142. Unum habemus os, duas autem aures, ut plus audiamus, minus dicamus. 143. Usucapio constituta est, ut aliquis litum finis esset (*Dig.*). 144. Verres, cum propraetor Siciliae magnam calamitatem toti provinciae imposuisset ab incolis Siciliae accusatus est (*Cic.*). 145. Vita aliōrum sit nobis magistra. 146. Vivat academia, vivant professores! 147. Vivat nostra civitas, vivat, crescat, floreat! 148. Cúm sis mórtális, quae súnť mórtália, cúra (*Ov.*).

148. Hánc tua Pénelopé lentó tibi míttit, Ulíxes.

Níl mihi réscribás; át tamen ípse vení!

Tróia iacét certé, Danaís invísa puéllis,

Víx Priamús tantí tótaque Troia fuít.

Ó utinám tum, cúm Lacedaémōna clásse petébat,

Óbrutus ínsanis ésset adúlter aquís!

(*Ov. Heroides, Penelope — Ulixi*)

149. Cúm tua nón edás, carpís mea cármina, Laéli.

Cárpere vél nolí nóstra, vel éde tuá (*Mart I, 91*)

150. Ómnia póssideát, non póssidet áëra Mínos (*Ov.*)

151. Vidére nóstra mála non póssumús.

Alí simúl delínquunt, cénsorés sumús (*Ph.*)

152. Ímpedit ír(a) animúm, ne póssit cérnere vérum (*Dion. Cato*)

153. Paupértas ímpulit áudax,

Úť versús facerém (*Hor., Ep, II, 2*)

154. Né laudét dignós, laudát Callístratus ómnes;

Cuí malus ést nemó, quís bonus ésse potést? (*Mart. XII, 80*)

155. Sit tibi térra levis mollique tegarís haréna,

Né tua nón possínt éruer(e) óssa canés.

(*Mart. In inimicam mortuam IX, 29*)

NONNULLA DE DIOGENE PHILOSOPHO

1. Diogenes Alexandro roganti, ut diceret, si quid opus esset: «Nunc quidem paulum», inquit, «a sole». Offecerat videlicet apricanti. Hanc tantam temperantiam admiratus Alexander, cum ab eo discederet, amīcis suis: «Nisi Alexander essem», inquit, «libenter essem Diogenes».

2. Philosophus quidam, ut ostentāret apud Diogenem acumen ingenii, ita ratiocinatus est: «Quod ego sum, tu non es». Cum annuisset Diogenes, ille pergit: «Ego», inquit, «homo sum, tu ergo non es». Tum Diogenes: «Si a me inceperis, rectius colliges».

3. Diogenes proici se post mortem iussit inhumatum; tum amīci: «Volucribusne et feris?». «Minime vero», inquit, «sed bacillum propter me, quo eas abigam, ponitote». «Quomodo poteris», illi, «non enim senties?». «Quid igitur mihi ferārum laniatus oberit nihil sentienti?». (*Cic. Tusc. I, 43.*)

AD LYDIAM

Horatius

Dónec grátus erám tibi
 nēc quisquám potiór brácchia cándidaè
 cérvicí iuvenís dabàt,
 Pérsarúm viguí rége beátiòr.

Lydia

5 Dónec nón aliá magis
 ársistí nequ(e) erát Lýdia póst Chloèn,
 múlti Lýdia nóminis
 Rómaná viguí clárior Ílià.

Horatius

Mé nunc Thréssa Chloé regit,
 10 dúlces dócta modós ét citharaé scièns,
 pró qua nón metuám morì,
 si parcént animaé fáta supérstiti.

Lydia

Mé torrét face mútuà
 Thúríní Calaís fílius Órnyti,
 15 pró quo bís patiár morì,
 si parcént pueró fáta supérstiti.

DUO PLATONIS PRAECEPTA

Horatius

Quíd si prísca redít Venùs,
 díductósque iugó cógit aéneó?
Sí flav(a) éxcutitúr Chloè
20 réiectaéque patét iánua Lýdiaè?

L y d i a

Quámquam sídere púlchriòr
 ílle (e)st, tú leviór córtic(e) et ímprobò
írácúndior Hádrià —
 técum víver(e) amém, téc(um) obeám libèns.

(Hor. Carmina III, 9).

DUO PLATONIS PRAECEPTA

Qui rei publicae praefuturi sunt, duo Platonis praecepta teneant: unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quacumque agunt, ad eam referant, obliti commodòrum suòrum; alterum, ut totum corpus rei publicae curent, ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant (*Cic. De officiis 1, 25*).

DAEDALUS ET ICARUS

Daedalus Atheniensis artifex peritissimus, propter caedem commissam, Athenis discessit et in Cretam insulam ad regem Minoem cum Icaro, filio suo, venit. Ibi regi labyrinthum aedificavit, sed cum rex eum laesisset et una cum filio eius in labyrintho inclusisset, regnum Minois relinquere consilium cepit. Itaque artifex sollertissimus, cum pennas in ordine positas cera coniunxisset, sibi et Icaro filio alas paravit et cum eo avolavit. Quamquam Daedalus filium admonuerat, ut se sequeretur neque de via deflecteret, puer tamen imprudens, qui volatu audaci valde delectabatur, subito ducem suum deseruit et propius ad solem advolavit. Tum cera, qua pennae vinctae erant, tabuit, et puer, cum frustra a patre auxilium imploraret, in mare decidit, quod ex eo tempore Icarium mare est appellatum. At pater infelix, ubi pennas in undis vidit, magno dolore affectus est artesque suas devovit. Ipse incolumis in Siciliam pervenit.

DE ALEXANDRO ET ANAXIMENE

Alexander Magnus urbem Lampsacum expugnare constituit Copias iam ad urbem adducenti Anaximenes praeceptor obuius fuit. Rex, cum metueret, ne ille se a consilio suo auerteret: «Nunquam», inquit, «quod rogaveris, a me impetrabis». Tum philosophus «Rogo te», inquit, «ut Lampsacum diruas». Ita urbs servata est.

LIBERE DICTUM

Apelles, pictor illius aetatis clarissimus, Alexandrum, regem Macedonum, pinxit equitatem. Quam imaginem cum rex minus laudaret, quam meruerat artifex, equus Alexandri interea adductus picto equo sic adhinnivit, quasi verus esset equus. Tum Apelles: «O rex», inquit, «equus tuus, ut video, picturae peritior est, quam tu».

DE THESEO

Aegeus, rex Atheniensium, filium Minois, qui in insula Creta regnabat, necavit. Cum hic mortem filii comperisset, cum multis navibus ad oram Atticae venit et Athenas expugnavit. Ut filii mortem vindicaret, Atheniensibus imperavit, ut certis temporis spatiis certum numerum adulescentium et virginum in Cretam navibus portarent. Illi Minotauro, bestiae saevissimae, in cibi loco praebebantur; Minotaurus autem in labyrintho, opere illo mirabili Daedali artificis, custodiebatur, ex quo nemo exitum reperire poterat.

Theseus, Aegei filius, qui in Peloponneso educatus erat, cum in patriam venisset et de calamitate gravi audivisset, patrem oravit, ut socius esset miserorum hominum, qui eo tempore in Cretam navigare debebant. «Ego, pater», inquit, «beluam illam necabo et hanc poenam turpem finiam». Pater filio oranti obsecutus est.

Theseus, cum in Cretam venisset, cum comitibus in labyrinthum pervenit et post pugnam acerrimam Minotaurum occidit. Tum auxilio Ariadnae, filiae Minois, quae misericordia adulescentis mota erat, reditum e labyrinthi erroribus reperit et cum comitibus in patriam revertit. Sed patri adventu suo mortem paravit Ille enim filio imperaverat, ut, si conservatus esset, color velorum in reditu albus esset. Theseus autem verba patris memoria non retinuerat et vela nigra, quae erant calamitatis signum, non mutaverat. Aegeus, qui ad litus maris in saxo sedens filii adventum exspectabat, cum vela nigra vidisset, in mare se praecipitavit, quod ex eo tempore Aegaeum est appellatum.

DE HORATIO COCLITE

Tarquinius Superbus, cum ex urbe expulsus esset, ira incensus ad Porsennam, Etruscōrum regem, confugit eiusque auxilium imploravit. Obsecutus est precibus eius rex et ingentem exercitum contra Romānos duxit. Nunquam antea maior terror populum invasit; tantum eo tempore Porsennae nomen valuit. Ex agris in urbem demigrant, urbem ipsam saepiunt praesidiis. Alia urbis pars muro, alia flumine Tiberi tuta videbatur, sed pons sublicius, qui in Tiberi erat, hostibus iter dedisset, nisi unus vir inventus esset, Horatius Cocles. Is, cum hostes repentinum impetum in pontem fecissent, extremam pontis partem occupavit et, singulos retinens, conclamavit: «Vos pontem rescindite, ego impetum hostium excipiam». Inde, dum ceteri pontem rescindunt, ipse hostes sustinuit, qui, clamorem tollentes, undique in unum tela coniciebant. Cum autem pons deletus esset neque ulla via Etruscis in urbem pateret, Cocles: «Tiberine pater», inquit, «te pie precor, haec arma et hunc militem propitius tuo flumine accipias». Haec dicens armatus in Tiberim se proiecit et, quamquam multa tela in eum coniciebantur, incolumis ad suos tranavit. Itaque discedentes Etrusci dicere potuerunt: «Romānos vicimus, ab Horatio victi sumus». Grata erga tantam virtutem civitas fuit: statua in comitio posita, agri, quantum uno die circumaravit, datum.

DE LEGIBUS

Indignum est, in ea civitate, quae legibus contineātur discedi a legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitātis, qua fruimur in republica, hoc — fundamentum libertātis, hoc — fons aequitātis: mens et animus, et consilium, et sententia civitātis posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente, sic civitas sine lege suis partibus, ut nervis et sanguine et membris, uti non potest. Legum ministri — magistratus, legum interpretes — iudices, legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus (*Cic.*).

DE FURTO

Furti tenetur is, cuius ope vel consilio furtum factum est; in quo numero est qui nummos tibi excussit, ut eos alius subriperet, vel obstitit tibi, ut alius subriperet, aut boves tuas fugavit, ut alius eas exciperet, et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum (*G.*).

DOMINIUM

Admonemus apud peregrinos unum esse dominium; nam aut dominus quisque est aut dominus non intellegitur. Quo (= hoc) iure etiam populus Romānus olim utebatur: aut enim ex iure Quiritium unusquisque dominus erat aut non intellegebātur dominus.

Sed postea divisionem accepit dominium, et potest alius esse ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habēre.

Nam si tibi rem Mancipi neque Mancipavero neque in iure cessero, sed tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium vero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias (= usu capias).

Semel enim impleta usucapione pleno iure incipit tua res esse, id est et in bonis et ex iure Quiritium, ac si Mancipata vel in iure cessa.

Usucapio autem Mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio, et ita Duodecim tabulārum lege cautum est (*G.*).

SPECIFICATIO

1. Si ex uvis aut olivis aut spicis meis vinum aut oleum aut frumentum feceris, quaeritur, utrum meum sit id vinum aut oleum aut frumentum, an item si ex auro aut argento meo vas aliquod feceris, vel ex tabulis meis navem aut armarium fabricaveris, item si ex lana mea vestimentum feceris, vel si ex vino et melle meo mulsum feceris, quaeritur, utrum tuum sit id, quod ex meo effeceris, an meum.

Quidam materiam et substantiam spectandam esse putant, id est, ut cuius materia sit, illius et res, quae facta sit, videātur esse. Idque maxime placuit Sabino et Cassio. Alii vero eius rem esse putant qui fecerit, idque maxime diversae scholae auctoribus (id est Nervae et Proculo) visum est (*G.*).

2. Post multas Sabinianōrum et Proculianōrum ambiguitates placuit media sententia existimantium, si ea species ad materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerat; si non possit reduci, eum potius intellegi dominum, qui fecerit (*Iust.*).

DE IURE PERSONARUM

1. Omne ius, quo utimur, vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones. Prius videamus de persōnis. Summa divisio de iure personārum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi. Rursus liberōrum

mundos, exclamavisse dicitur: «Quam miser sum, qui ne uno quidem adhuc potitus sum!»). 9. Amans semper, quod timet, esse putat. 10. Ante omnia necesse est se ipsum aestimāre, quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. 11. Apud Pythagoram discipulis quinque annos tacendum erat. 12. Belgae moleste ferebant populi Romāni exercitum hiemāre atque inveterascere in Gallia. 13. Bello finito templum Iani Romāni claudebant. 14. Bello Helvetiōrum Caesar pontem, qui erat ad Genavam, rescindi iussit. 15. Caesar dixit delectum verbōrum esse originem eloquentiae. 16. Caesar tradit viris apud Gallos in uxores vitae necisque potestatem fuisse. 17. Caesare necato triumviri rem publicam obtinuerunt. 18. Cessante ratione legis cessat et ipsa lex. 19. Cicero dicit Epicurum animos hominum maximis erroribus liberavisse. 20. Cicerone consule Catilinae coniurationem detecta est. 21. Constat, ad salutem civium inventas esse leges. 22. Consul P. Valerius Laevinus, contra Pyrrhum cum exercitu missus, cum exploratores 23. Pyrrhi cepisset, iussit eos per castra duci, ostendi omnem exercitum tumque dimitti, ut renuntiārent, quaecunque apud Romānos agerentur. 24. Cui ignotum est illud Catōnis: «Ceterum censeo Carthaginem delendam esse». 25. Cum Abderitārum legatus, longa oratione usus, ex Agide, Lacedaemoniōrum rege, quaesivisset, quid vellet se civibus suis nuntiāre, ille: «Nuntia», inquit, «me, quam diu velles, aures tibi dedisse». 26. Cum Alexander in ruinis Troiae esset, sacerdos quidam ex eo quaesivisse dicitur, num lyram Paridis videre vellet. Cui ille respondit: «Malo hastam Achillis, quam lyram Paridis». 27. Cum audio socrum meam Laeliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod, multōrum sermōnis expertes, ea tenent semper, quae prima didicerunt), eam sic audio, ut Plautum mihi aut Naevium videar audire. 28. Ille mi par esse deo videtur, Ille, si fas est, superāre divos, Qui sedens adversus, identidem te Spectat et audit Dulce ridentem... (*Cat.*). 29. Cárpere caúsidicús fertúr mea cármina Quí sit, Néscio; sí scieró, vaé tibi, caúsidicé! (*Mart.*). 30. Darius, rex Persarum, speravit se Graeciam in potestatem suam redacturum esse. 31. Debet sua cuique domus esse perfugium tutissimum. 32. Deducto aere alieno. 33. Disciplina druidum in Britannia reperta atque inde in Galliam translata existimatur. 34. Divitiacus Aeduis Caesari dixit Ariovistum, Germanōrum regem, hominem esse barbarum, iracundum, temerarium; non posse Gallos imperia eius diutius sustinere. 35. Duobus litigantibus tertius gaudet.

36. Error in re. 37. Est ita, ut dicitur. 38. Etiam latrones suis legibus parent (*Cic.*). 39. Existimo sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam (*Cic.*). 40. Fama est Homērum caecum fuisse. 41. Fele absente mures securi sunt. 42. Hannibal iuravit semper se inimicum Romānis fore. 43. Hippocrates et Galenus medici peritissimi fuisse putabantur. 44. Homo sum, humāni nihil a me alienum puto. 45. Iam antiqui sciebant totum orbem terrarum pilam esse. 46. Ianuis claudis. 47. Idem esse dicebat Socrates veritatem et virtutem. 48. Ignorantia iuris (legis) neminem excusat. 49. Ita sentio et saepe disserui Latīnam linguam non modo non inopem, sed locupletiolem etiam, quam Graecam (*Cic.*). 50. Labiēnus Caesari scripsit omnes Belgas coniurāre obsidesque inter se dare. 51. Lacaena quaedam, cum filium in proelium misisset et eum interfectum esse audivisset «Idcirco» inquit, «genueram, ut esset, qui pro patria mortem non dubitāret occumbere». 52. Legatus quidam Lacedaemoniōrum, cum ex eo quaereretur, utrum privatus locutūrus esset, an publice loqui a civibus iussus esset: «Si adipiscar», inquit, «quae cupio, iussu civium, si non, privātim vobiscum colloctus ero». 53. Legem brevem esse oportet. 54. Leges Lycurgi laboribus educabant iuventutem: venando, currendo, natando, esuriendo, sitiendo (*Plut.*). 55. Libertas est potestas faciendi id, quod iure licet. 56. Loco citato. 57. Maxime curandum est, ut eos, quibuscum sermōnem conferemus, et verēri et diligere videamur (*Cic.*). 58. Memento mori! 59. Mendacem memorem esse oportet. 60. Mihi videris una mercede duas res assequi velle. 61. More instituto. 62. Multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur. 63. Mutato nomine de te fabula narratur. 64. Negat sine furore Democritus quemquam poētam magnum esse posse, quod idem dicit Plato. 65. Nihil fit sine causa. 66. Nomen est omen. 67. Nomina sunt odiosa. 68. Notum est amōrem caecum esse. 69. Nudis verbis. 70. Odi et amo (*Cat.*). 71. Ope exceptiōnis. 72. Oraculum Delphicum Lacedaemoniis respondit Spartam nulla re alia nisi avaritia deletum iri. 73. Pace non modo ea, quibus natūra sensum dedit, sed etiam tecta atque agri laetāri videntur. 74. Pārū litteris incumbere videmini. 75. Pecuniae imperāre oportet (*Sen.*). 76. Perterriti Galli viderunt copias Caesaris appropinquāre. 77. Philippus omnia castella expugnāri posse dicebat, in quae modo asellus, auro onustus, ascendere posset. 78. Pisistratus primus Homēri libros, confusos antea, sic

disposuisse traditur, ut nunc habemus. 79. Plinius dicere solebat nullum librum tam malum esse, ex quo non aliqui fructus percipi possent. 80. Pons in Hiberno prope effectus nuntiabatur. 81. Pretio accepto venditor rem tradidit. 82. Qui per alium facit, per seipsum facere videtur. 83. Qui tacet, consentire videtur. 84. Ratio est legis anima; mutata legis ratione, mutatur et lex. 85. Rebus sic stantibus. 86. Res perit domino. 87. Salva rerum substantia. 88. Scio me nihil scire. 89. Scribere me quereris, Velox, epigrammata longa. Ipse nihil scribis; tu breviora facis (*Mart.*). 90. Sero venientibus ossa. 91. Solem e mundo tollere videntur, qui amicitiam e vita tollunt (*Cic.*). 92. Speramus nos liberosque nostros multa bona visuros esse. 93. Suebi centum pagos habere dicuntur. 94. Urbem Syracusas maximam esse Graecarum urbium Siciliae saepe audivistis. 95. Vere dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum (*Cic.*). 96. Veritas odium parit. 97. Versiculos in me narratur scribere Cinna. Non scribit, cuius carmina nemo legit (*Mart.*).

DE FABRICIO

Paucis diebus post proelium ad Heracleam commissum Romani ad Pyrrhum de redemptione captivorum legatos miserunt, in quibus erat C. Fabricius, cuius nomen magnum erat apud Romanos, ut viri boni et bello insignis, sed admodum pauperis. Quod cum Pyrrhus audisset, eum muneribus auroque sibi conciliare conatus est, sed Fabricius omnia, quae apportata erant, repudiavit. Postero die Pyrrhus, ut constantiam Fabricii subito terrore perturbaret, hac arte usus est Elephantum omnium, quos habebat, maximum inter colloquium clam adduci et post aulaeum collocari iussit. Postquam signum datum est, aulaeum remotum est, belua repente stridorem horrendum edidit. At Fabricius, placide ad elephantum conversus, subridens Pyrrho: «Non me hodie», inquit, «magis commovet tua belua, quam heri aurum tuum movit». Tantam animi magnitudinem admiratus Pyrrhus exclamavit: «Ille est Fabricius, qui difficilius ab honestate, quam sol a cursu suo averti potest». Ceterum captivos Romanis non reddidit, cum diceret: «Si Romani pacem fecerint, captivos sine pretio reddam; sin autem in bello perseverabunt, non ego numerum hostium tot tamque fortibus viris augebo».

Anno proximo idem C. Fabricius, cuius integritatem rex donis frustra tentaverat, cum exercitu contra Pyrrhum missus est. Cum vicina castra ipse et rex habērent, medicus Pyrrhi noctu ad eum venit et promisit, si praemium sibi propositum esset, se regem veneno necaturum esse. Hunc Fabricius vinctum ad Pyrrhum reduci iussit, qui, magnum Fabricii animum admiratus, omnes captivos sine pretio Romānis reddidit.

DE PHILOSOPHIS NONNULLA

1. Aristoteles ait affectus quosdam, si quis illis bene utātur, pro armis esse. 2. Socratem, aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quam molestum esse, quod nescirent homines, quando cum galea prodire debērent. 3. Heraclītus, quoties prodierat et tantum circa se male viventium viderat, flebat miserabaturque omnium, qui sibi laeti felicesque occurrebant. Democritus contra, aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse: adeo nihil illi videbātur serium eōrum, quae serio gerebantur. 4. Illo saeculo, quod aureum dicebant antiqui, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. 5. Thales aiēbat terrārum orbem aqua sustineri et vehi more navigii mobilitateque eius fluctuāre.

DE NASICA ET ENNIO

Scipio Nasica, cum ad poētam Ennium venisset eique ab ostio quaerenti Ennium ancilla dixisset domi non esse, sensit illam domini iussu dixisse et illum intus esse. Paucis post diebus, cum ad Nasicam venisset Ennius et eum a ianua quaereret, exclamat Nasica se domi non esse. Tum Ennius: «Quid? Ego non audio», inquit, «voce[m] tuam?». Huic Nasica: «Homo es impudens: ego, cum te quaererem, ancillae tuae credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?».

AD MELPOMENEM

Éxegí monumént(um) aére perénniūs
Regalique situ pyramid(um) altius,
Quod non imber edax, non Aquil(o) impotens
Possit diruer(e) aut innumerabilis

5 Annorum series et fuga temporum.

- Non omnis moriar, multaque pars mei
 Vitabit Libitin(am) usque ego postera
 Crescam laude recens, dum Capitolium
 Scandet cum tacita Virgine pontifex.
- 10 Dicar, qua violens obstrepit Aufidus
 Et qua pauper aquae Daunus agrestium
 Regnavit populor(um), ex humili potens
 Princeps Aeolium carmen ad Italos
 Deduxisse modos. Sume superbiam
- 15 Quaesitam meritis et mihi Delphica
 Lauro cinge volens, Melpomene, comam.

(*Hor. Carmina III, 30*).

DE HANNIBALE ET PHORMIONE

Cum Hannibal, Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venisset exsul, invitatus est ab hospitibus suis, ut peripateticum Phormiōnem, si vellet, audīret. Cumque se non nolle dixisset inclutus Carthaginiensium imperator, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio et de re militāri. Tum, cum ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quaerebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho iudicāret; his Foenus non optime Graece, sed tamen libere respondisse fertur multos se deliros senes vidisse, sed qui magis, quam Phormio delirāret, vidisse neminem. Neque, mehercule iniuria. Quid tam arrogantius aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romāno, omnium gentium victore, certasset, Graecum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, praecepta de re militāri dare (*Cic.*).

DE ANTIOCHO ET HANNIBALE

Hannibal exsul ad Antiochum, Syriae regem, venit. Ostendēbat ei rex in campo copias ingentes, quas, ut bellum cum Romānis gereret, comparaverat, exercitum auro et argento fulgentem, equitatum frenis, ephippiis, elephantos denique cum turribus. Tum contemplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem adspexit et: «Putasne», inquit, «satis esse Romānis haec omnia?» Intellegebat vim exercitus,

quaerens, num sufficeret bello Romāno.

At Hannibal eludens ignaviam militum pretiose armatorum: «Satis», inquit, «plane satis esse credo Romānis haec omnia, etiamsi avarissimi sint». Rex de numero quaesierat, respondit Hannibal de praeda.

DE SERVO NIMIS OBOEDIENTI

M. Piso, orator Romānus, servis praecēpit, ut tantum ad interrogata responderent nec quicquam praeterea dicerent. Imperavit aliquando, ut Clodius, qui tum magistratum gerebat, ad convivium invitaretur. Hora cenae instabat; aderant ceteri convivae omnes, solus Clodius exspectabatur. Piso servum, qui solebat convivas invitāre, aliquoties emisit, ut videret, num venīret. Tandem Piso, cum iam adventum eius desperavisset, servo: «Dic», inquit, «num forte non invitavisti Clodium?». «Invitavi», inquit ille. «Cur ergo non venit?». «Quia ventōrum se negavit». Tum Piso: «Cur id non statim dixisti?» Servus respondit «Quia non sum a te interrogatus».

MANCIPATIO

1. Mancipatio est imaginaria quaedam, venditio, quod et ipsum ius proprium civium Romanorum est. Eaque res ita agitur: Coram non minus quam quinque testibus civibus Romānis puberibus, et praeterea alio eiusdem condiōnis qui libram aeneam teneat, qui appellātur libripens, is qui mancipio accipit, aes tenet et ita dicit: hunc ego hominem ex iure quiritorium meum esse aio isque mihi emptus esto hoc aere aeneaque libra. Deinde aere percutit libram idque aes dat ei, a quo mancipium accipit, quasi pretii loco (*G.*).

2. Ideo autem aes et libra adhibetur, quia olim aeneis tantum nummis utebantur, nec ullus aureus vel argenteus in usu erat, sicut ex lege Duodecim tabularum intellegere possumus. Eorumque nummorum vis et potestas non in numero erat, sed in pondere (*O.*).

IN IURE CESSIO

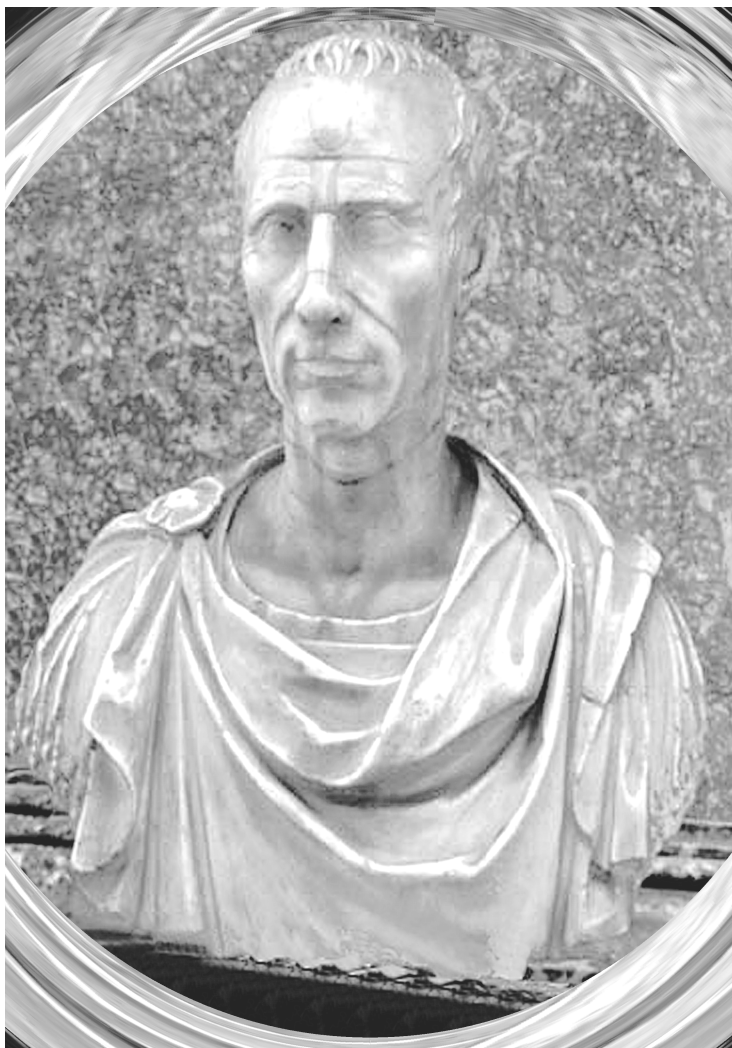
1. In iure cessio hoc modo fit: apud magistratum populi Romāni, velut praetorem, is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita dicit: «Hunc ego hominem ex iure Quiritorium meum esse aio». Deinde postquam hic vindicaverit, praetor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet. Quo

(= eo) negante aut tacente tunc ei, qui vindicaverit, eam rem addicit. Hoc fieri potest etiam in provinciis apud praesides earum.

2. Plerumque tamen mancipationibus utimur: quod enim ipsi per nos praesentibus amicis agere possumus, hoc non interest nec necesse (est) cum maiore difficultate apud praetorem aut apud praesidem provinciae agere (C.).

3. In iure cessio fit per tres personas: in iure cedentis, vindicantis, addicentis. In iure cedit dominus; vindicat is, cui ceditur; addicit praetor (Ulp.)

ХРЕСТОМАТІЯ

GAIUS IULIUS CAESAR

(100—44 pp. до Р. X)

COMMENTARII DE BELLO GALLICO

De Gallorum moribus

XIII

In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet per se, nulli adhibetur consilio. Plerique, cum aut aere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus, quibus in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in servos.

Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur: ad eos magnus adulescentiam numerus disciplinae causa concurrat, magnoque hi sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controversiis publicis privatisque constituunt et, si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, si de finibus controversia est, idem decernunt, praemia poenasque constituunt; si qui aut privatus aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant, neque his petentibus ius redditur neque honos ullus communicatur. His

autem omnibus druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo aut, si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut, si sunt plures pares, suffragio druidum, nonnumquam etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni tempore in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, considunt in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt eorumque decretis iudiciisque parent.

XIV

Druides a bello abesse consuerunt neque tributa una cum reliquis pendunt, militiae vacationem omniumque rerum habent immunitatem.

XV

Alterum genus est equitum. Hi, cum est usus atque aliquod bellum incidit (quod fere ante Caesaris adventum quotannis accidere solebat uti aut ipsi iniurias inferrent aut illatas propulsarent), omnes in bello versantur, atque ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.

XVI

Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolatuos vovent administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis circumventi flamma exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora dis immortalibus esse arbitrantur; sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.

XVII

Deum maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra, hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem et Martem et Iovem et Minervam. De his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem. Apollinem morbos depellere, Minervam operum atque artificiorum initia tradere, Iovem imperium caelestium tenere,

Martem bella regere. Huic, cum proelio dimicāre constituerunt, ea, quae bello ceperint, plerumque devovent; cum superaverunt, animalia capta immolant reliquasque res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspicāri licet; neque saepe accidit, ut, neglecta quispiam religione aut capta apud se occultāre aut posita tollere auderet, gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitum est.

XVIII

Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant idque ab druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt; dies natales et mensium et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleverunt, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adīre non patiuntur filiumque puerili aetate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt.

XIX

Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta cum dotibus communicant. Huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur fructusque servantur; uter eorum vita superavit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Viri in uxoribus, sicut in liberos, vitae necisque habent potestatem; et cum pater familiae illustriore loco natus decessit, eius propinqui conveniunt et, de morte si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quaestionem habent et, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica et sumptuosa; omniaque, quae vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, at paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis una cremabantur.

XX

Quae civitates commodius suam rem publicam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de re publica a finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat neve cum quo alio communicet, quod saepe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri et ad facinus impelli et de summis rebus consilium

capere cognitum est. Magistratus, quae visa sunt, occultant, quaeque esse ex usu iudicaverunt, multitudini produnt. De re publica nisi per concilium loqui non conceditur.

De Germanis

XXI

Germani multum ab hac consuetudine differunt. Nam neque druides habent, qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus iuvantur, Solem et Vulcanum et Lunam, reliquos ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit ab parvulis labōri ac duritiae student.

XXII

Agricultūrae non student, maiorque pars victus eorum in lacte, caseo, carne consistit. Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui tum una coierunt, quantum et quo loco visum est agri, attribuunt atque anno post alio transire cogunt. Eius rei multas afferunt causas: ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultūra commutent; ne latos fines parāre studeant potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius ad frigora atque aestus vitandos aedificent, ne qua oriatur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; ut animi aequitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis aequāri videat.

XXIII

Civitatibus maxima laus est quam latissimas circum se vastātis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant expulsos agris finitimos cedere neque quemquam prope audere consistere: simul hoc se fore tutiores arbitrantur repentinae incursionis timore sublato. Cum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus, qui ei bello praesint, ut vitae necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus est commūnis magistratus, sed principes regionum atque pagorum

inter suos ius dicunt controversiasque minuunt. Latrocinia nullam habet infamiam, quae extra fines cuiusque civitatis fiunt, atque ea iuventutis exercendae ac desidia minuendae causa fieri praedicant. Atque ubi quis ex principibus in consilio dixit se ducem fore, qui sequi velint, profiteantur, consurgunt ii, qui et causam et hominem probant suumque auxilium pollicentur atque a multitudine collaudantur; qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque his rerum postea fides derogatur. Hospitem violare fas non putant; qui quacumque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent sanctos habent, hisque omnium domus patent victusque communicatur.

MARCUS TULLILIS CICERO

(106–43 pp. до P. X.)

DE OFFICIIS

De homine (1, 4)

Principio generi animantium omni est a natura tributum, ut se, vitam corpusque tueatur, declinet ea, quae nocitura videantur, omniaque, quae sint ad vivendum necessaria, anquirat et paret, ut pastum, ut latibula, ut alia generis eiusdem. Commune item animantium omnium est coniunctionis appetitus procreandi causa et cura quaedam eorum, quae procreata sunt. Sed inter hominem et beluam hoc maxime interest, quod haec tantum, quantum sensu movetur, ad id solum, quod adest quodque praesens est, se accommodat, paulum admodum sentiens praeteritum aut futurum. Homo autem, quod rationis, est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerum videt earumque praegressus et quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat rebusque praesentibus adiungit atque adnectit futuras, facile totius vitae cursum videt ad eamque degendam praeparat res necessarias. Eademque natura vi rationis hominem conciliat homini et ad orationis et ad vitae societatem ingeneratque inprimis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt,

impellitque, ut hominum coetus et celebrationes et esse et a se obiri velit, ob easque causas studeat parāre ea, quae suppeditent ad cultum et ad victum, nec sibi soli, sed coniugi, liberis ceterisque, quos caros habeat tuerique debeat: quae cura exsuscitat etiam animos et maiores ad rem gerendam facit. In primisque hominis est propria veri inquisitio atque investigatio. Itaque cum sumus necessariis negotiis curisque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere, cognitionemque rerum aut occultarum aut admirabilium ad beate vivendum necessariam ducimus. Ex quo intellegitur quod verum, simplex sincerumque sit, id esse natūrae hominis aptissimum. Huic veri videndi cupiditati adiuncta est appetitio quaedam principatus, ut nemini parere animus bene informatus a natūra velit nisi praecipienti aut docenti aut utilitātis causa iuste et legitime imperanti ex quo magnitudo animi existit humanarumque rerum contemptio. Nec vero illa parva vis natūrae est rationisque, quod unum hoc animal sentit, quid sit ordo, quid sit quod deceat, iri factis dictisque qui modus. Itaque eorum ipsorum quae aspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, convenientiam partium sentit.

De iustitia (1, 7)

Sed iustitiae primum munus est, ut ne cui quis noceat nisi lacessitus iniuria, deinde ut communibus pro communibus utatur, privātis ut suis... Sed quoniam, ut praeclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vindicat, partem amīci, atque, ut placet stoicis, quae in terris gignuntur ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possent, in hoc natūram debemus ducem sequi, commūnes utilitates in medium afferre mutatione officiorum, dando accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem. Fundamentum autem iustitiae est fides, id est dictorum conventorumque constantia et veritas.

De iniustitia (I, 7; 13)

Sed iniustitiae genera duo sunt: unum eorum, qui inferunt, alterum eorum, qui ab iis, quibus infertur, si possunt, non poropulsant iniuriam. Nam qui iniuste impetum in quempiam facit aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus afferre videtur socio; qui autem non defendit

nec obsistit, si potest, iniuriae, tam est in vitio quam si parentes aut amicos aut patriam deserat.

At illae quidem iniuriae, quae nocendi causa de industria inferuntur, saepe a metu proficiscuntur, cum is, qui nocere alteri cogitat, timet, ne, nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo, maximam autem partem ad iniuriam faciendam adgrediuntur, ut adipiscantur ea, quae concupiverunt; in quo vitio latissime patet avaritia... Cum autem duobus modis, id est aut vi aut fraude, fiat iniuria, fraus quasi vulpeculae, vis leonis videtur; utrumque homine alienissimum, sed fraus odio digna maiore. Totius autem iniustitiae nulla capitalior, quam eorum, qui tum, cum maxime fallunt id agunt, ut viri boni esse videantur.

1. manus afferre (+ dat.) — *чинити насильство, нападати*. 2. maximam partem — *особливо часто, перш за все*. 3. latissime patet — *займає дуже велике місце*.

De societate humana (I, 16—17)

Optime autem societas hominum coniunctioque servabitur, si, ut quisque erit coniunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur. Sed quae naturae principia sunt communitatis et societatis humanae, repetendum videtur altius. Est enim primum, quod cernitur in universi generis humani societate. Eius autem vinculum est ratio et oratio, quae docendo, discendo, communicando, disceptando, iudicando conciliat inter se homines coniungitque naturali quadam societate, neque ulla re longius absumus a natura ferarum, in quibus inesse fortitudinem saepe dicimus, ut in equis, in leonibus, iustitiam, aequitatem, bonitatem non dicimus, sunt enim rationis et orationis expertes. Ac latissime quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes societas haec est: in qua omnium rerum, quas ad communem hominum usum natura genuit, est servanda communitas, ut, quae discripta sunt legibus et iure civili, haec ita teneantur, ut est constitutum legibus ipsis, cetera sic observentur, ut in Graecorum proverbio est; amicorum esse communia omnia. Sed cum omnia ratione animoque lustraris omnium societatum nulla est gravior, nulla carior quam ea, quae cum re publica est uni cuique nostrum. Cari sunt parentes, cari liberi, propinqui familiares, sed omnes omnium caritates patria una complexa est, pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si

ei sit profuturus? Quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam et in ea funditus delenda occupati et sunt et fuerunt. Sed si contentio quaedam et comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officii, principes sint patria et parentes, quorum beneficiis maximis obligati sumus, proximi liberi totaque domus, quae spectat in nos solos neque aliud ullum potest habere perfugium, deinceps bene convenientes propinqui quibuscum commūnis etiam fortūna plerumque est. Quam ob rem necessaria praesidia vitae debentur iis maxime, quos ante dixi, vita autem victusque commūnis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam obiurgationes in amicitiiis vigent maxime, estque ea iucundissima amicitia, quam similitudo morum coniugavit.

PRO CAECINA

In laudem iuris civilis (70 — 75)

Qui ius civile contemnendum putat, is vincula revellit non modo iudiciorum, sed etiam utilitātis vitaeque commūnis. Qui autem interpretes iuris vituperat, si imperitos iuris esse dicit, — de hominibus non de iure civili detrahit; sin peritis non putat esse obtemperandum, — non homines laedit, sed leges ac iura labefactat. Quod vobis venīre in mentem profecto necesse est, nihil esse in civitate tam diligenter, quam ius civile retinendum. Etenim, hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum aut quid alienum sit. Quid enim refert aedes aut fundum relictum a patre aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum sit, quae cum omnia tua iure mancipii sint ea possisne retinere? si parum sit communitum ius? si civili ac publica lege contra alicuius gratiam teneri non potest? quid, inquam, prodest fundum habere, si, quae decentissime descripta a maioribus iura finium, possessionum, aquarum itinerumque sunt, haec perturbāri aliqua ratione commutarique possunt? Mihi credite, maior hereditas venit unicuique vestrum in iisdem bonis a iure et a legibus, quam ab iis, a quibus illa ipsa bona relicta sunt... Fundus a patre relinquere potest, at usucapio fundi, hoc est finis sollicitudinis ac periculi litium, non a patre relinquitur, sed a legibus.

Quapropter non minus diligenter ea quae a maioribus accepistis, publica patrimonia iuris, quam privatae rei vestrae, retinere debetis.

IN CATILINAM ORATIO PRIMA

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Quam diu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores! Senatus haec intellegit, consul videt — hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum: nos autem, fortes viri, satis facere reipublicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat, in te conferri pestem, quam tu in nos iam diu machinaris.

Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus senatus consultum in te, Catilina, vehemens et grave; non deest reipublicae consilium neque auctoritas huius ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus.

GAIUS VALERIUS CATULLUS

(прибл. 87–54 гг. до Р. X.)

III

Lúget(e), ó Venerés Cupídinésque
 Ét quantúm (e)st hominúm venústíorum!
 Pásser mórtuus ést meae puéllae,
 Pásser, déliciáe meae puéllae,
 Quém plus íll(a) oculís suís amábat:

Nám mellítus erát suámque nórat
Ípsam tám bene, quám puélla mátrem,
Néc ses(e) á gremi(o) ílliús movébat,
Séd circúmsiliéns mod(o) húc, mod(o) ílluc
Ád solám domin(am) úsque pípiábat.

Quí nunc ít per itér tenébricósum
Ílluc, únde negánt redíre quémquam.
Át vobís male sít , maláe tenébrae
Órci, qu(ae) ómnia bélla dévorátis:

Tám bellum mihi pásser(em) ábstulístis:
Ó factúm male! Ó miséllé pásser!
Túa núnc operá meaé puéllae
Fléndo túrgidulí rubént océlli.

XXVII

Mínistér vetulí puér Falérni,
Ínger mí calicés amárióres,
Út lex Póstumiáe iubét magístrae
Ébri(a) ácin(a) ébriósióris,
Át vos quó lubet hínc abíte, lýmphae,
Víni pérniciés, et ad sevéros
Mígrat(e): híc merus ést Thyóniánus.

XXXIX

Egnátiús, quod cándidós habét déntes,
Renídet úsque quáque, sei ad réi véntum (e)st
Subsélliúm, c(um) orátor éxcitát flétum,
Renídet ílle, s(i) ád pií rogum fíli
Lugétur, órba cum flet únicúm máter,
Renídet ílle, quícquid ést, ubícúmqu(e) est,
Quodcúmqu(e) agít, renídet. Hínc habét mórbum
Nequ(e) élegánt(em), ut árbitrór, nequ(e) úrbánus.
Quaré monéndum (e)st té mihí, bon(e) Égnáti,
S(i) urbánus, ésses áut Sabínus áut Tíburs

Aut párcus Úmber áut obésus Étrúscus
Aut Lánuvínus áter átque déntátus
Aut Tránspadánus, út meós quoqu(e) áttíngam,
Aut quílibét, qui púritér lavít déntes,
Tamén reníder(e) úsque quáque té nóllem:
Nam rís(u) inépto rés inéptiór núlla (e)st.

XLIII

Sálve, nec minimó puélla náso.
Néc belló pede, nec nigrís océllis,
Néc longís digitís, nec óre sícco,
Néc sané nimis élegánte língua,
Décoctóris amíca Fórmíani.
Tén(e) província nárrat ésse béllam,
Técum Lésbia nóstra cómparátur?
Ó saecl(um) ínsapiéns et ínfacétum!

LI

Ílle mi par ésse deó vidétur,
Ílle, sí fas ést, superáre dívos,
Quí sedéns advérsus idéntidém te
Spéctat et áudit
Dúlce rídentém, miseró quod ómnes
Éripít sensús mihi: nám simúl te,
Lésbi(a), áspexí, nihil ést supér mi
Vócis in óre,
Língua séd torpét, tenuís sub ártus
Flámma démanát, sonitú suópte
Tintinánt aurés, geminá tegúntur
Lúmina nócte.

LXX

Núlli sé dicít muliér mea núbere málle,
Quám mihi, nón si sé Iúppiter ípse petát.
Dícit, séd muliér cupidó quod dícit amánti,
Ín vent(o) ét rapidá scríber(e) opórtet aquá.

LXXII

Dícebás quondám solúm te nósse Catúllum,
 Lésbia, néc prae mé velle tenére Iovém.
 Dílexí tum té non tánt(um), ut vúlguš amícam,
 Séd pater út gnatós díligit ét generós,
 Núnc te cógnoví: quar(e), éts(í) impénsius úror,
 Múlto mí tamen és vílior ét leviór.
 «Quí potis ést?», inquís. Quod amánt(em) iniúria tális
 Cógit amáre magís, séd bene velle mínus.

LXXXV

Ód(i) et amó. Quar(e) íd faciám, fortásse requírís.
 Néscio, séd fierí sénti(o) et éxcruciór.

LXXXVII

Núlla potést muliér tantúm se dícer(e) amátam
 Vére, quánt(um) a mé, Lésbi(a), amáta meá (e)s.
 Núlla fidés ulló fuit únquam fœdere tánta,
 Quánt(a) in amóre tu(o) éx párte repérta meá (e)st.

Núnc est méns didúcta tuá, mea Lésbia, cúlpa,
 Átqu(e) ita s(e) óffició pérdidit ípsa suó,
 Út iam néc bene velle queát tibi, s(i) óptima fías,
 Néc desíster(e) amár(e), ómnia si faciás.

CIX

Lúcundúm, mea víta, mihí propónis amórem
 Húnc nostr(um) ínter nós pérpetuúmque foré.
 Dí magní, facit(e) út veré promíttere póssit
 Átqu(e) id síncéré dícat et éx animó,
 Út liceát nobís totá producere víta
 Áetern(um) hóc sanctáe fœdus amíctiáe.

INSTITUTIONES GAII

LIBER I

9. Et quidem summa divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi

10. Rursus liberorum hominum alii ingenui sunt, alii libertini.

11. Ingenui sunt qui liberi nati sunt? libertini, qui ex iusta servitute manumissi sunt.

12. Rursus libertinorum tria sunt genera: nam aut cives Romāni aut Latīni aut dediticiorum numero sunt. De quibus singulis despiciamus: ac prius de dediticiis.

13. Lege itaque Aelia Sentia cavetur, ut qui servi a dominis poenae nomine vincti sint, quibusve stigmata inscripta sint, de quibus ob noxam quaestio tormentis habita sit, et in ea noxa fuisse convicti sint, quive ut ferro aut cum bestiis depugnāret traditi sint, inve ludum custodiamve coniecti fuerint, et postea vel ab eodem domino vel ab alio manumissi, eiusdem conditionis liberi fiant, cuius conditionis sunt peregrini dediticii.

14. Vocantur autem peregrini dediticii hi, qui quondam adversus populum Romānum armis susceptis pugnaverunt, deinde victi se dediderunt.

15. Huius ergo turpitudinis servos quocumque modo et cuiuscumque aetātis manumissos, etsi pleno iure dominorum fuerint, num quam aut cives Romānos aut Latīnos fieri dicemus, sed omni modo dediticiorum numero constitui intellegemus.

16. Si vero in nullo tali turpitudine sit servus, manumissum modo civem Romānum modo Latīnum fieri dicemus.

17. Nam in cuius persona tria haec concurrunt, ut maior sit annorum triginta, et ex iure Quiritium domini, et iusta ac legitima manumissione liberetur, id est vindicta aut censu aut testamento, is civis Romānus fit; sin vero aliquid eorum deerit, Latīnus erit.

18. Quod autem de aetate servi requiritur, lege Aelia Sentia introductum est. Nam ea lex minores XXX annorum servos non aliter voluit manumissos cives Romānos fieri, quam si vindicta, apud consilium iusta causa manumissionis approbata, liberati fuerint.

19. Iusta autem causa manumissionis est veluti si quis filium filiamve aut fratrem sororemve naturalem, aut alumnum, aut paedagogum, aut

servum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii causa, apud consilium manumittat.

20—22. Consilium autem adhibetur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quinque equitum Romanorum puberum; in provinciis autem viginti recuperatorum civium Romanorum, idque fit ultimo die conventus, sed Romae servi certis diebus apud consilium manumittuntur. Maiores vero triginta annorum servi semper manumitti solent, adeo ut vel in transitu manumittantur, veluti cum praetor aut proconsul in balneum, vel in theatrum eat. Nunc vero qui hoc modo manumissi sunt, Latīni Iuniani dicuntur, Latīni ideo, quia assimilati sunt Latīnis colonariis, Iuniani ideo quia per legem Iuniam libertatem acceperunt, cum olim servi viderentur esse.

23. Non tamen illis permittit lex Iunia vel ipsis testamentum facere, vel ex testamento alieno capere, vel tutores testamento dari.

24. Quod autem diximus ex testamento eos capere non posse, ita intellegemus, ne quid directo hereditātis legatorumve nomine eos posse capere possunt.

25. Hi vero qui dediticiorum numero sunt, nullo modo ex testamento capere possunt, non magis quam quilibet peregrinus, nec ipsi testamentum facere possunt, secundum id quod plerisque placuit.

26. Pessima itaque libertas eorum est, qui dediticiorum numero sunt, nec ulla lege aut senatusconsulto aut constitutione principali aditus illis ad civitatem Romānam datur.

27. Quin etiam in urbe Roma vel intra centesimum urbis Romae miliarium morārī prohibentur; et si qui contra fecerint, ipsi bonaque eorum publice venīre iubentur ea conditione, ut ne in urbe Roma vel intra centesimum urbis Romae miliarium serviant, neve umquam manumittantur, et si manumissi fuerint, servi populi Romāni esse iubentur. Et haec ita lege Aelia Sentia comprehensa sunt...

36. Non tamen cuicumque volenti manumittere licet.

37. Nam is qui in fraudem creditōrum vel in fraudem patroni manumittit, nihil agit, quia lex Aelia Sentia impedit libertatem.

38. Item eadem lege minori XX annorum domino non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium iusta causa manumissionis approbata fuerit.

39. Iustae autem causae manumissionis sunt veluti si quis patrem aut matrem aut paedagogum aut collectaneum manumittat...

42. Praeterea lege Fulvia Caninia certus modus constitutus est in servis testamento manumittendis.

43. Nam ei, qui plures quam duos neque plures quam decem servos habebit, usque ad partem dimidiam eius numeri manumittere permittitur, ei vero» qui plures quam X neque plures quam XXX servos habebit, usque ad tertiam partem eius numeri manumittere permittitur. At ei qui plures quam XXX neque plures quam centum habebit, usque ad partem quartam manumittendi potestas datur. Novissime ei, qui plures quam C nec plures quam D habebit, non plures manumittere permittitur quam quintam partem: neque plures numerantur, sed praescribit lex, ne cui plures manumittere liceat, quam C. Quodsi quis unum servum omnino aut duos habet, dumtaxat, nihil de eo lege cavetur et ideo liberam habet potestatem manumittendi.

44. Ac ne ad eos quidem omnino haec lex pertinet, qui sine testamento manumittunt. Itaque licet iis, qui vindicto aut censu inter amicos manumittunt, totam familiam suam liberare, scilicet si alia causa non impediatur libertatem.

DIGESTA (I, II)

DE ORIGINE IURIS ET OMNIUM MAGISTRATUUM ET SUCCESSIONE PRUDENTIUM

2. Pomponius libro *singulāri enchiridii*. Necessarium itaque nobis videtur ipsius iuris originem atque processum demonstrare.

1. Et quidem initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit omniaque manu a regibus gubernabantur.

2. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit propterea, quod tunc rei publicae curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdam et ipse curiatus ad populum tulit: tulerunt et sequentes reges. Quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis

temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. Is liber, ut diximus, appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit.

3. Exactis deinde regibus lege tribunicia omnes leges hae exoleverunt iterumque coepit populus Romānus incerto magis iure et consuetudine aliqua uti, quam per latam legem, idque prope viginti annis passus est.

4. Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges a Graecis civitatibus et civitas fundaretur legibus: quas in fabulas eboreas perscriptas pro rostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi: datumque est eis ius eo anno in civitate summum, uti leges et corrigerent, si opus esset, et interpretarentur neque provocatio ab eis sicut a reliquis magistratibus fieret. Qui ipsi animadverterunt aliquid deesse istis primis legibus ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt: et ita ex accedenti appellatae sunt leges duodecim tabularum. Quarum ferendarum auctorem fuisse decemviris Hermodorum quendam Ephesium exulantem in Italia quidam rettulerunt.

5. His legibus latis coepit (ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret prudentium auctoritatem) necessarium esse disputationem fori. Haec disputatio et hoc ius, quod sine scripto venit compositum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur ut ceterae partes iuris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus, sed communi nomine appellatur ius civile.

6. Deinde ex his legibus eodem tempore fere actiones compositae sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus prout vellet institueret, certas sollemnesque esse voluerunt: et appellatur haec pars iuris legis actiones, id est legitimae actiones, Et ita eodem paene tempore tria haec iura nata sunt leges duodecim tabularum, ex his fluere coepit ius civile, ex isdem legis actiones compositae sunt. Omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium Pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo anno praeesset privatis. Et fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est.

7. Postea cum Appius Claudius proposuisset et ad formam redegisset has actiones, Gnaeus Flavius scriba eius libertini filius subreptum librum

populo tradidit, et adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret et senator et aedilis curulis. Hic liber, qui actiones continet, appellatur ius civile Flavianum, sicut ille ius civile Papirianum: nam nec Gnaeus Flavius de suo quicquam adiecit libro. Augescente civitate quia deerant quaedam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Aelius alias actiones composuit et librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum.

8. Deinde cum esset in civitate lex duodecim tabularum et ius civile, essent et legis actiones, evenit, ut plebs in discordiam eum patribus perveniret et secederet sibique iura constitueret, quae iura plebi scita vocantur. Mox cum revocata est plebs, quia multae discordiae nascebantur de his plebis scitis, pro legibus placuit et ea observari lege Hortensias et ita factum est, ut inter plebis scita et legem species constituendi interesset, potestas autem eadem esset.

9. Deinde quia difficile plebs convenire coepit, populus certe multo difficiliter in tanta turba hominum, necessitas ipsa curam rei publicae ad senatum deduxit ita coepit senatus se interponere et quidquid constituisset observabatur, idque ius appellabatur senatus consultum.

10. Eodem tempore et magistratus iura reddebant et ut scirent cives, quod ius de quaque re quisque dicturus esset, seque praemunirent, edicta proponebant. Quae edicta praetorum ius honorarium constituerunt honorarium dicitur, quod ab honore praetoris venerat.

11. Novissime sicut ad pauciores iuris constituendi vias transisse ipsis rebus dictantibus videbatur per partes, evenit, ut necesse esset rei publicae per unum consilii (nam senatus non perinde omnes provincias probe gerere poterat igitur constituto principe datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset.

12. Ita in civitate nostra aut iure, id est lege, constituitur aut est proprium ius civile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit aut sunt legis actiones, quae formam agendi continent, aut plebi scitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum, aut est magistratum edictum, unde ius honorarium nascitur, aut senatus consultum, quod solum senatu constituyente inducitur sine lege, aut est principalis constituta id est ut quod ipse princeps constituit pro lege servetur.

NOVUM TESTAMENTUM

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM

1, 26—33

26. ...Missus est Angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilaeae, cui nomen Nazareth, 27 ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo David, et nomen virginis Maria. 28. Et ingressus Angelus ad eam dixit: Ave, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, 29. Quae cum audisset, turbata est in sermone eius, et cogitabat qualis esset ista saluatio. 30. Et ait Angelus ei: Ne timeas, Maria, inveniisti enim gratiam apud Deum: 31. ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen eius IESUM. 32. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris eius: 33. et regnabit in domo Iacob in aeternum, et regni eius non erit finis...

2, 1—20

1. Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Caesare Augusto ut describeretur universus orbis. 2. Haec descriptio prima, facta est a praeside Syriae Cyrino: 3. et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. 4. Ascendit autem et Ioseph a Galilaea de civitate Nazareth in Iudaeam in civitatem David: quae vocatur Bethlehem: eo quod esset de domo, et familia David, 5. ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore praegnante. 6. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. 7. Et peperit filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in praesepio; quia non erat eis locus in diversorio. 8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum. 9. Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, et claritas Dei circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. 10. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: 11. quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David. 12. Et hoc vobis signum: Invenietis infantem pannis involutum, et positum in praesepio. 13. Et subito facta est cum angelo multitudo militiae caelestis laudantium Deum et dicentium:

14. Gloria in altissimis Deo,

et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

15. Et factum est, ut discesserunt ab eis Angeli in caelum: pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. 16. Et venerunt festinantes: et invenerunt Mariam, et Ioseph, et infantem positum in praesepio. 17. Videntes autem cognoverunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc. 18. Et omnes, qui audierunt, mirati sunt: et de his, quae dicta erant a pastoribus ad ipsos. 19. Maria autem conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo. 20. Et reversi sunt pastores glorificantes, et laudantes Deum in omnibus, quae audierant, et viderant sicut dictum est ad illos.

EVANGELIUM SECUNDUM MATTHAEUM

1. Cum ergo natus esset Iesus in Bethlehem Iuda in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente venerunt Ierosolymam 2. dicentes: Ubi est, qui natus est rex Iudaeorum? Vidimus enim stellam eius iri oriente et venimus adorare eum. 3. Audiens autem Herodes rex, turbatus est, et omnis Ierosolyma cum illo. 4. Et congregans omnes principes sacerdotum, et Scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur. 5. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Iudae: Sic enim scriptum est per Prophetam:

6. Et tu Bethlehem terra Iuda,
nequaquam minima es in principibus Iuda:
ex te enim exiet dux,
qui regat populum meum Israel.

7. Tunc Herodes clam vocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stellae, quae apparuit eis: 8. et mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, et interrogate diligenter de puero: et cum inveneritis, renunciate mihi, ut et ego veniens adorem eum. 9. Qui autem audissent regem, abierunt.

Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra, ubi erat puer. 10. Videntes autem stellam gavisi sunt gaudio magno valde. 11. Et intrantes domum invenerunt puerum cum Maria matre eius, et procidentes adoraverunt eum, et, apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham. 12. Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

13. Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge, et accipe puerum, et matrem eius, et fuge in Aegyptum, et esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quaerat puerum ad perdendum eum. 14. Qui consurgens accepit puerum, et matrem eius nocte, et secessit in Aegyptum: 15. et erat ibi usque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ex Aegypto vocavi filium meum.

16. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus eius a bimatu et infra secundum tempus, quod exquisierat a Magis. 17. Tunc adimpletum est quod dictum est per Ieremiam prophetam dicentem:

18. Vox in Rama audita est
ploratus, et ululatus multus:
Rachel plorans filios suos,
et noluit consolari, quia non sunt.

19. Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto, 20. dicens: Surge, et accipe puerum, et matrem eius, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui quaerebant animam pueri. 21. Qui consurgens, accepit puerum, et matrem eius, et venit in terram Israel. 22. Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudaea pro Herode patre suo, timuit illo ire: et admonitus in somnis, secessit in partes Galilaeae. 23. Et veniens habitavit in civitate, quae vocatur Nazareth: ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaraeus vocabitur.

4, 23—5, 48

4, 23. Et circuibat Iesus totam Galilaeam, docens in synagogis eorum, et praedicans evangelium regni: et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in populo. 24. Et abiit opinio eius in totam Syriam, et obtulerunt ei omnes male habentes, variis languioribus, et tormentis comprehensos, et qui daemonia habebant, et lunaticos, et paralyticos, et curavit eos: 25. et secutae sunt eum turbae multae de Galilaea, et Decapoli, et de Ierosolymis, et de Iudaea, et de trans Iordanem.

5, 1. Videns autem Iesus turbas, ascendit in montem, et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, 2. et aperiens os suum docebat eos dicens:

3. Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum caelorum.

4. Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram.

5. Beati, qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur.

6. Beati, qui esuriunt, et sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

7. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

8. Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9. Beati pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur.

10. Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum caelorum.

11. Beati estis cum maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint, et dixerunt omne malum adversum vos mentientes, propter me: 12. gaudete, et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis. Sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos...

17. Nolite putare quoniam veni solvere legem, aut prophetas: non veni sol vere, sed adimplere...

38. Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, et dentem pro dente.

39. Ego autem dico vobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram: 40. et ei, qui vult tecum iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium. 41. Et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo. 42. Qui petit a te, da ei: et volenti mutuari a te, ne avertaris.

43. Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. 44. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos: et orate pro persequentibus, et calumniantibus vos: 45. ut sitis filii patris vestri, qui in caelis est: qui solem suum oriri facit super bonos, et malos: et pluit super iustos et iniustos. 46. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne et publicam hoc faciunt? 47. Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne et ethnici hoc faciunt? 48. Estote ergo vos perfecti, sicut et pater vester caelestis perfectus est.

ORATIONES CATHOLICAE

AVE, MARIA

Ave, Maria, gratia plena; Dominus tecum: benedicta Tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris Tui Iesus. Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus, nunc et in hora mortis nostrae. Amen.

PATER NOSTER

Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen Tuum. Adveniat regnum Tuum. Fiat voluntas Tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Amen.

CREDO

Credo in Deum, Patrem omnipotentem, Creatorem caeli et terrae; et in Iesum Christum, Filium eius unicum, Dominum nostrum: qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus: descendit ad inferos tertia die resurrexit a mortuis; ascendit ad caelos; sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis: inde venturus est iudicare vivos et mortuos. Credo in Spiritum Sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam aeternam. Amen.

TE DEUM LAUDAMUS (HYMNUS AMBROSIANUS)

Te Deum laudamus: te Dominum confitemur.
Te aeternum Patrem omnis terra veneratur.
Tibi omnes Angeli, tibi Caeli, et universae Potestates:
Tibi Cherubim et Seraphim incessabili voce proclamant:
Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus, Deus Sabaoth.
Pleni sunt caeli et terra maiestatis gloriae tuae.
Te gloriosus Apostolorum chorus,
Te Prophetarum laudabilis numerus,

Te Martyrum candidatus laudat exercitus.
Te per orbem terrarum sancta confitetur Ecclesia,
Patrem immensae maiestatis;
Venerandum tuum verum et unicum Filium;
Sanctum quoque Paraclitum Spiritum.
Tu Rex gloriae, Christe.
Tu Patris sempiternus es Filius.
Tu, ad liberandum suscepturus hominem, non horruisti
Virginis uterum.
Tu, devicto mortis aculeo, aperuisti credentibus regna
caelorum.
Tu ad dexteram Dei sedes, in gloria Patris.
Iudex crederis esse venturus.
Te ergo quaesumus, tuis famulis subveni, quos pretioso
sanguine redemisti.
Aeterna fac cum Sanctis tuis in gloria numerari.
Salvum fac populum tuum, Domine, et benedic hereditati
tuae.
Et rege eos, et extolle illos usque in aeternum.
Per singulos dies benedicimus te;
Et laudamus nomen tuum in saeculum, et in saeculum
saeculi.
Dignāre, Domine, die isto sine peccato nos custodīre.
Miserere nostri, Domine, miserere nostri.
Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum
speravimus in te.
In te, Domine, speravi: non confundar in aeternum.

CONFESSIO

Confiteor Deo omnipotenti, beatæ Mariæ semper Virgini, beato Michaeli Archangelo, beato Ioanni Baptistæ, sanctis Apostolis Petro et Paulo, et omnibus Sanctis, quia peccavi nimis cogitatione, verbo et opere: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatam Mariam semper Virginem, beatum Michaelem Archangelum, beatum Ioannem Baptistam, sanctos Apostolos Petrum et Paulum, et omnes Sanctos, orare pro me ad Dominum, Deum nostrum. Misereatur nostri omnipotens Deus, et, dimissis peccatis nostris, perducatur nos ad vitam aeternam. Indulgentiam,

REQUIEM

absolutionem et remissionem peccatorum nostrorum tribuat nobis omnipotens et misericors Dominus. Amen.

REQUIEM

Introitus

Requiem aeternam dona eis, Domine,
et lux perpetua luceat eis.
Te decet hymnus, Deus, in Sion,
et tibi reddetur votum in Ierusalem.
Exaudi orationem meam,
ad te omnis caro veniet.
Requiem aeternam dona eis, Domine,
et lux perpetua luceat eis.

Kyrie

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

Sequentia

Dies irae, dies illa
Solvat saeculum in favilla,
Teste David cum Sibylla.

Quantus tremor est futurus,
Quando iudex est venturus,
Cuncta stricte discussurus.

Tuba mirum spargens sonum
Per sepulcra regionum
Coget omnes ante thronum.

Mors stupebit et natura,
Cum resurget creatura
Iudicanti responsura.

Liber scriptus proferetur,
In quo totum continetur,
Unde mundus iudicetur.

Iudex ergo cum sedebit,
Quidquid latet, apparebit,
Nil inultum remanebit.

Quid sum miser tunc dicturus,
Quem patronum rogaturus,
Cum vix iustus sit securus?

Rex tremendae maiestatis,
Qui salvandos salvas gratis,
Salva me, fons pietatis.

Recordare, Iesu pie,
Quod sum causa tuae viae,
Ne me perdas illa die.

Quaerens me sedisti lassus,
Redemisti crucem passus,
Tantus labor non sit cassus.

Iuste iudex ultionis,
Donum fac remissionis
Ante diem rationis.

Ingemisco tamquam reus,
Culpa rubet vultus meus,
Supplici parce, Deus.

Qui Mariam absolvisti
Et latronem exaudisti,
Mihi quoque spem dedisti.

Preces meae non sunt dignae,
Sed tu bonus fac benigne,
Ne perenni cremer igne.

Inter oves locum praesta,
Et ab haedis me sequestra,
Statuens in parte dextra.

REQUIEM

Confutatis maledictis,
Flammis acribus addictis,
Voca me cum benedictis.

Oro supplex et acclinis,
Cor contritum quasi cinis,
Gere curam mei finis.

Lacrimosa dies illa,
Qua resurget ex favilla
Iudicandus homo reus.

Huic ergo parce, Deus,
Pie Iesu Domine,
dona eis requiem.

Offertorium

Domine, Iesu Christe, Rex gloriae,
libera animas omnium fidelium defunctorum
de poenis inferni, et de profundo lacu:
libera eas de ore leonis,
ne absorbeat eas tartarus,
ne cadant in obscurum,
sed signifer sanctus Michael
repraesentet eas in lucem sanctam,
quam olim Abrahae promisisti
et semini eius.

Hostias et preces, tibi, Domine,
laudis offerimus;
tu suscipe pro animabus illis,
quarum hodie memoriam facimus:
fac eas, Domine, de morte transire ad vitam,
quam olim Abrahae promisisti
et semini eius.

Sanctus

Sanctus, Sanctus, Sanctus,
Dominus Deus Sabaoth!

Pleni sunt coeli et terra gloria tua.
Osanna in excelsis.

Benedictus

Benedictus, qui venit in nomine Domini.
Osanna in excelsis.

Agnus dei

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi,
dona eis requiem.

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi,
dona eis requiem sempiternam.

Communio

Lux aeterna luceat eis, Domine,
cum Sanctis tuis in aeternum,
quia pius es.

Requiem aeternam dona eis, Domine,
et lux perpetua luceat eis,
cum sanctis tuis in aeternum,
quia pius es.

STABAT MATER

Stabat mater dolorosa
iuxta crucem lacrimosa
dum pendeat filius,
cuius animam gementem,
contristatam et dolentem
pertransivit gladius.

O quam tristis est afflicta
fuit illa benedicta
mater Unigeniti!

Quae maerebat et dolebat
pia mater dum videbat
nati poenas incliti!

Quis est homo qui non fleret,
matrem Christi si videret

STABAT MATER

in tanto supplicio?
Qui non posset contristari
Christi matrem contemplari
dolentem cum filio?

Pro peccatis suae gentis
vidit Iesum in tormentis
et flagellis subditum.
Vidit suum dulcem natum
moriendo desolatum,
dum emisit spiritum.

Eia, mater, fons amoris,
me sentīre vim doloris
fac ut tecum lugeam.
Fac ut ardeat cor meum
in amando Christum Deum,
ut sibi complaceam.

Sancta mater, istud agas,
crucifixi fige plagas
cordi meo valide.
Tui nati vulnerati,
tam dignati pro me pati,
poenas mecum divide.

Fac me tecum pie flere,
crucifixo condolere
donec ego vixero;
iuxta crucem tecum stare
et me tibi sociāre
in planctu desidero.

Virgo virginum praeclara,
mihi iam non sis amara,
fac me tecum plangere.
Fac ut portem Christi mortem,
passionis fac consortem
et plagas recolere,

Fac me plagis vulnerari,
fac me cruce inebriari
et cruore filii.

Flammis ne urar succensus,
per te, Virgo, sim defensus
in die iudicii.

Christe, cum sit hinc exīre,
da per matrem me venīre
ad palmam victoriae.
Quando corpus morietur,
fac ut anima donetur
paradisi gloriae!
Amen.

LAUDA, SION

Lauda, Sion, Salvatorem,
lauda ducem et pastorem
in hymnis et canticis.

Quantum potes, tantum aude:
quia maior omni laude,
nec laudāre sufficis.

Laudis thema specialis,
panis vivus et vitalis
hodie praeponitur.

Quem in sacrae mensa caenae,
turbae fratrum duodenae
datum non ambigitur.

Sit laus plena, sit sonora,
sit iucunda, sit decora
mentis iubilatō.

Dies enim sollemnis agitur,
in qua mensae prima recellitur
huius institutio.

In hac mensa novi Regis,
novum Pascha novae Legis
Phase vetus terminat.

Vetustatem novitas,
umbram fugat feritas,
noctem lux eluminat.

Quod in cena Christus gessit,
faciendum hoc expressit
in sui memoriam.

Docti sacris institutis
panem, vinum in salutis
consecramur hostiam.

Dogma datur Christianis,
quod in carnem transit panis
et vinum in sanguinem.

Quod non capis, quod nem vides,
animosa firmat fides
praeter rerum ordinem.

Sub diversis speciebus,
signis tantum, et non rebus,
latent res eximiae:

Caro cibus, sanguis potus,
manet tamen Christus totus
sub utraque specie.

A sumente non concisus,
non contractus, non divisus:
integer accipitur.

Sumit unus, sumunt mille:
quantum isti, tantum ille:
nec sumptus consumitur.

ORATIONES CATHOLICAE

Sumunt boni, sumunt mali,
sorte tamen inaequali
vitae vel interitus:

Mors est malis, vita bonis.
Vide paris sumptionis
quam sit dispar exitus!

Fracto demum sacramento
ne vacilles, sed memento:
tantum esse sub fragmento,
quantum toto tegitur.

Nulla rei fit scissura:
signi tantum fit fractura:
qua nec status, nec statura
signati minuitur.

Esse panis Angelorum
factus cibus viatorum:
vere panis filiorum
non mittendus canibus.

Bone Pastor, Panis vere,
Iesu, nostri miserere!
Tu nos pasce, nos tuere,
Tu nos bona fac videre
in terra viventium.

Te, qui cuncta scis et vales:
qui nos pascis hic mortales
tuos sibi commensales
coheredes et sodales
fac Sanctorum civium!

Amen. Alleluia.

AURELIUS AUGUSTINUS

(354–430 pp.)

CONFESSIONES**Liber I**

1. Magnus es, Domine, et laudabilis valde: magna virtus tua et sapientiae tuae non est numerus. Et laudare te vult homo, aliqua portio creaturae tuae, et homo circumferens mortalitatem suam, circumferens testimonium peccati sui et testimonium, quia superbis resistis: et tamen laudare te vult homo, aliqua portio creaturae tuae. Tu excitas, ut laudare te delectet, quia fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. Da mihi, Domine, scire et intellegere, utrum sit prius invocare te an laudare te et scire te prius sit an invocare te? Sed quis te in vocat nesciens te? Aliud enim pro alio potest invocare nesciens. An potius invocaris, ut sciris? Quomodo autem invocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credunt sine praedicante? Et laudabunt Dominum qui requirunt eum. Quaerentes enim inveniunt eum et invenientes laudabunt eum. Quaeram te, Domine, invocans te et invocem te credens in te: praedicatus enim es nobis. In vocat te, Domine, fides mea, quam dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatem filii tui, per ministerium praedicatoris tui.

12. In ipsa tamen pueritia, de qua mihi minus quam de adolescentia metuebatur, non amabam litteras et me in eas urgeri oderam; et urgebar tamen et bene mihi fiebat, nec faciebam ego bene: non enim discerem, nisi cogerer. Nemo enim invitus bene facit, etiamsi bonum est quod facit...

13. Quid autem erat causae, cur graecas litteras oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi satis exploratum est. Adamaveram enim latinas, non quas primi magistri, sed quas docent qui grammatici vocantur. Nam illas primas, ubi legere et scribere et numerare discitur, non minus onerosas poenalesque habebam quam omnes graecas. Unde tamen et hoc nisi de peccato et vanitate vitae, qua caro eram et spiritus ambulans et non revertens? Nam utique meliores, quia certiores, erant primae illae litterae, quibus fiebat in me et factum est et habeo illud ut et legam, si quid scriptum invenio, et scribam ipse, si quid volo, quam illae, quibus tenere cogebam Aeneae nescio cuius errores oblitus errorum meorum et plorare Didonem mortuam, quia se occidit ab amore, cum interea me ipsum in his a te morientem, Deus, vita mea, siccis oculis ferrem miserrimus.

Quid enim miserius misero non miserante se ipsum flente Didonis mortem, quae fiebat amando Aeneam, non flente autem mortem suam, quae fiebat non amando te, Deus, lumen cordis mei et panis oris intus animae meae et virtus maritans mentem meam et sinum cogitationis meae?.

Sed nunc in anima mea clamet Deus meus, et veritas tua dicat mihi: non est ita, non est ita; melior est prorsus doctrina illa prior. Nam ecce paratior sum oblivisci errores Aeneae atque omnia eius modi quam scribere et legere. At enim vela pendent liminibus grammaticarum scholarum, sed non illa magis honorem secreti quam tegimentum erroris significant. Non clament adversus me quos iam non timeo, dum confiteor tibi quae vult anima mea, Deus meus, et adquiesco in reprehensione malarum viarum mearum, ut diligam bonas vias tuas; non clament adversus me venditores grammaticae vel emptores, quia, si proponam eis interrogans, utrum verum sit, quod Aeneam aliquando Carthaginem venisse poeta dicit, indoctiores nescire se respondent, doctiores autem etiam negabunt verum esse. At si quaeram quibus litteris scribatur Aeneae nomen, omnes mihi, qui haec didicerunt, verum respondent secundum id pactum et placitum, quo inter se homines ista signa firmarunt. Item si quaeram quid horum maiore vitae huius incommodo quisque obliviscatur, legere et scribere an poetica illa figmenta, quis non videat quid responsurus sit qui non est penitus oblitus sui? Peccabam ergo puer, cum illa inania istis utilioribus amore praeponerem vel potius ista oderam, illa amabam. Iam vero unum et unum duo, duo et duo quattuor odiosa cantio mihi erat et dulcissimum spectaculum vanitatis equus ligneus plenus armatis et Troiae incendium atque ipsius umbra Creusae.

14. Cur ergo graecam etiam grammaticam oderam talia cantantem? Nam et Homerus peritus texere tales fabellas et dulcissime vanus est. Mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam graecis pueris Vergilius ita sit, cum eum sic discere coguntur ut ego illum. Videlicet difficultas, difficultas omnino ediscendae linguae peregrinae, quasi felle aspergebat omnes suavitates graecas fabulosarum narrationum. Nulla enim verba illa noveram et saevis terroribus ac poenis, ut nossem, instabatur mihi vehementer. Nam et latina aliquando infans utique nulla noveram et tamen advertendo didici sine ullo metu atque cruciatu inter etiam blandimenta nutricum et ioca adridentium et laetitias alludentium. Didici vero illa sine poenali onere urgentium, cum me urgeret cor meum ad parienda concepta

sua, id quod non esset, nisi aliqua verba didicissem non a docentibus, sed a loquentibus, in quorum et ego auribus parturiebam quidquid sentiebam. Hinc satis elucet maiorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem quam meticulosam necessitatem...

Liber VIII

6. Quodam igitur die... cum ecce ad nos domum venit ad me et Alypium (sc. amicum Augustini) Ponticianus quidam, civis noster, in quantum Afer, praeclare in palatio militans: nescio quid a nobis volebat, et consedimus, ut conloqueremur. Et forte supra mensam lusoriam, quae ante nos erat, adtendit codicem: tulit, aperuit, invenit apostolum Paulum, inopinate sane; putaverat enim aliquid de libris, quorum professio me conterebat. Tum vero arridens, meque intuens, gratulatorie miratus est, quod eas et solas prae oculis meis litteras repente conperisset. Christianus quippe et fidelis erat, et saepe tibi, Deo nostro, prosternebatur in ecclesia crebris et diuturnis orationibus. Cui ego cum indicassem illis me scripturis curam maximam impendere, ortus est sermo ipso narrante de Antonio Aegypto monacho, cuius nomen excellenter clarebat apud servos tuos, nos autem usque in illam horam latebat. Quod ille ubi comperit, immoratus est in eo sermone, insinuans tantum virum ignorantibus, et admirans eandem nostram ignorantiam. Stupebamus autem, audientes tam recenti memoria et prope nostris temporibus testatissima mirabilia tua, in fide recta et Catholica ecclesia. Omnes mirabamur, et nos, quia magna erant, et ille, quia inaudita nobis erant.

7. ...Terminato autem sermone et causa, qua venerat, abiit ille, et ego ad me, quae non in me dixi? Quibus sententiarum verberibus non flagellavi animam meam, ut sequeretur me conantem post te ire? Et renitebatur, recusabat et non se excusabat. Consumpta erant et convicta argumenta omnia: remanserat multa trepidatio, et quasi mortem formidabat restringi a fluxu consuetudinis, quo tabescebat in mortem.

9. Sic aegrotabam et excruciar, accusans memet ipsum solito acerbius nimis, ac volvens et versans me in vinculo meo, donec abrumperetur totum, quo iam exiguo tenebar...

12. Ubi vero a fundo arcano alta consideratio traxit et congescit totam miseriam meam in conspectu cordis mei, oborta est procella ingens, ferens ingentem imbrem lacrimarum... Ego sub quadam fici arbore stravi me nescio quomodo, et dimisi habenas lacrimis, et proruperunt flumina

oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum, et non quidem his verbis, sed in hac sententia multa dixi tibi: «Et tu, Domine, usquequo? Usquequo, Domine, irasceris in finem? ne memor fueris iniquitatum nostrarum antiquarum.» Sentiebam enim eis me teneri. Iactabam voces miserabiles: «Quamdiu, quamdiu cras et cras? Quare non modo? Quare non hac hora finis turpitudinis meae?»

Dicebam haec, et flebam, amarissima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis, et crebro repetentis, quasi pueri an puellae, nescio: «Tolle lege, tolle lege». Statimque mutato vultu intentissimus cogitare coepi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantitare tale aliquid, nec occurrebat omnino audisse me uspiam: repressoque impetu lacrimarum surrexi, nihil aliud interpretans divinitus mihi iuberi, nisi ut aperirem codicem et legerem quod primum caput invenissem... [Codicem apostoli] arripui, aperui et legi in silentio capitulum, quo primum coniecti sunt oculi mei: non in comissionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et inpudicitiiis, non in contentione et aemulatione, sed induite dominum Iesum Christum, et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis. Nec ultra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine huiusce sententiae, quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnes dubitationis tenebrae diffugerunt...

DE ANIMA

- 1 Ómnia sún bona: sún, quia tú, bonus, ómnia cóndis.
 Nil nostrum est in eis, nisi quod peccamus, amantes
 Ordine neglecto pro te, quod conditur abs te.
 Omnia nam, quae sunt, a te sunt, te sine nil [est].
- 5 His sine tu, simul es pro cunctis his et in illis.
 His sine [tu], quod es, es; non hi sunt te sine, quod sunt.
 Ac nec id hi quod tu, nec tu quod hi, sed in illis
 Totus ades: in te totus, totus et in ipsis.
 Hi nam nec sibi nec tibi toti, sed sibi sunt hoc
- 10 Quod sunt, in quantum sunt, in tantum sibi toti.

КРИЛАТІ ВИСЛОВИ

ТА ЮРИДИЧНІ ФОРМУЛИ

1. **ab aeterno** вічно, з незапам'ятних часів
2. **ab agendo** позбавлений права, неправоздатний
3. **ab abusu ad usum non valet consequentia** зловживання при використанні – не доказ проти самого використання
4. **ab auctoritatē** на підставі закону, судового чи адміністративного прецеденту
5. **ab initio** з самого початку
6. **abolitio legis** скасування закону
7. **a bove maiōri discit arāre minor** від старого вола навчається орати молодший
8. **absolvo (A)** 'я виправдовую'
9. **absolvitor** виправдальний вирок
10. **ab urbe condita** від заснування міста (надто здалеку розпочинати оповідь)
11. **a capillo usque ad unguēs** від волосся до нігтів
12. **accepto damno stulti sapiunt** зазнавши шкоди, дурні мудрішають
13. **accusāre nemo se debet, nisi coram Deo** ніхто не зобов'язаний звинувачувати самого себе, хіба тільки перед Богом
14. **a communi observantia non est recedendum** від загальноприйнятого звичаю не слід відступати
15. **acta** протокол судочинства; журнал засідань законодавчих зборів
16. **actio** позов; дія, акція
17. **actio bonae fidei** позов з приводу відшкодування шкоди, на яке позивач по справедливості має право
18. **actio civīlis** позов, на основі ius civīle
19. **actio contraria** зустрічний позов
20. **actio criminālis** кримінальний позов
21. **accusatio desiderat crimen** звинувачення передбачає наявність злочину
22. **actio directa** прямий (основний) позов
23. **actio ex contractu** позов, що ґрунтується на угоді
24. **actio ex delicto** позов з нанесеної шкоди
25. **actio famōsa** позов, що загрожує безчестям для відповідача
26. **actio in rem** речовий позов

27. **actio legis** дійсний позов
28. **actio non datur non damnicāto** право позову не надається позивачу, що не зазнав збитку
29. **actōre non probante reus absolvitur** коли позов не доведено, відповідач звільняється
30. **actor sequitur forum rei** позивач звертається в суд за місцем проживання відповідача
31. **actum est, illicit** судове засідання закінчено, можна розходитися
32. **actum ut supra** роби як вище
33. **actus me invīto factus, non est meus actus** дія, здійснена мною проти моєї волі, не моя дія
34. **actus non facit ream, nisi mens sit rea** дія не робить винним, якщо не винен розум
35. **actus repugnans non potest in esse prodūci** дія, несумісна з метою угоди, не породжує наслідків
36. **ad aliud exāmen** на нове розслідування
37. **ad arbitrum** на вирішення (судді)
38. **ad bancum** до лави (судді)
39. **ad barram** на лаві захисту
40. **ad barram evocātus** допущений до адвокатської практики
41. **ad consentiendum** в результаті згоди
42. **ad corrigenda** до виправлення
43. **ad curiam** перед судом, до суду
44. **ad ea debeat adaptāri ius, quae frequenter eveniunt** право слід пристосовувати до тих випадків, що трапляються частіше
45. **ad eosdem terminos** на тих самих умовах
46. **ad fontes** до першоджерел
47. **ad impossibilia lex non cogit** закон не вимагає неможливого
48. **ad indefinītum, ad infinītum** непевно, без кінця
49. **ad informandum conscientiam iudicis** до відома судді
50. **ad instantiam partis** на вимогу сторони
51. **ad iudicium provocāre** звернутися до суду
52. **adiurāre** зв'язати себе клятвою

53. **ad Kalendas Graecas** до грецьких календ (тобто ніколи)
54. **ad legem** за законом
55. **admittitur** допустимо
56. **ádmirror te, pariés, non cecidísse ruínis, qui tot scríptorúm toédia sústineás** я дивуюся, що ти, стіно, досі не впала в руїнах, витримуючи на собі дурниці стількох писак (напис у Помпеях)
57. **ad notanda** до відома
58. **ad quod curia concordāvit** з чим суд погодився
59. **ad referendum** для подальшого розгляду; для обговорення
60. **ad standum rectum** стояти за праве діло
61. **ad turpia nemo obligātur** ніхто не може змушуватися до ганебних дій
62. **ad ultimam vim terminōrum** до самого кінця строків
63. **ad usum et commodum** для використання і вигоди
64. **adversa fortūna** лиха доля, рок
65. **adversus bonos mores** проти добрих звичаїв
66. **aequior est dispositio legis quam hominis** закон вирішує більш справедливо, ніж людина
67. **aequum et bonum est lex legum** справедливість і благо є закон законів
68. **aequum est neminem cum alterius detrimento fiēri locupletiórem** справедливо, щоб ніхто не наживався на стражданнях іншого
69. **affirmanti, non neganti, incumbit probatio** наводити докази належить тому, хто стверджує, а не тому, хто заперечує
70. **a fortiōri** тим паче
71. **agentes et consentientes pari poena plectantur** рівному покаранню підлягають як виконавці, так і ті, хто виявив згоду
72. **a gratio** із люб'язності, з милості
73. **aio** 'я кажу' (перше слово позову)
74. **alibi (alius+ibi)** алібі, непричетність
75. **album iudicum** список суддів
76. **aliēna negotia exacto officio geruntur** справа, що виконується замість іншої осо-

- би, має виконуватися з особливою ретельністю
77. **aliēnos agros irrigas tuis sitientibus** зрошуєш чужі поля, коли твої власні гинуть від спраги
78. **aliud est tacēre, aliud celāre** одна справа – мовчати, інша – замовчувати
79. **allegāta et probāta** те, що стверджується і те, що доводиться; заяви і аргументи сторін
80. **alter ego** друге ‘я’ (вірний друг); мій представник
81. **alterum non laedere** не шкодити іншому
82. **altissima flumina minimo sono labuntur** найглибші ріки течуть з найменшим шумом
83. **alea iacta est** жереб кинуто (вирішено)
84. **ambitus** підкуп виборців
85. **amicus certus in re incerta cernitur** справжній друг пізнається в біді
86. **amicus curiae** друг суду; особа, що допомагає в судочинстві
87. **amicus verus amōre, more, ore, re cognoscitur** вірний друг пізнається в коханні, поведінці, розмовах і справах
88. **allegans contraria non est audiendus** суперечливі свідчення не слід вислуховувати
89. **a melius inquirendum** на дослідження
90. **amici, diem perdididi** друзі, я втратив день (не здійснивши нічого доброго)
91. **amplius** суддя, який витрачає забагато часу на заслуховування справи, постійно відкладає розгляд справ, зволікає тощо
92. **anfractus iudicium** юридичні хитрощі
93. **animo deliberāto** у повному душевному спокої
94. **animus quo** намір, з яким було вчинено дію
95. **ante factum** дія, що відбулася раніше
96. **ante omnia** до всього іншого
97. **antinomia** суперечність у законах
98. **apertum factum** відкрита, явна дія
99. **ante victoriam ne canas triumphum** не співай тріумфу до перемоги
100. **apāge a me, Satanas!** відступися від мене, сатано!
101. **apostāre legis** порушувати закони

- 102. a posteriōri** на підставі досвіду
- 103. a priōri** заздалегідь; на підставі фактів, що мають з'ясуватися пізніше
- 104. appello** 'я апелюю' – формальний початок апеляційної скарги за римським правом
- 105. appellāre adversus sententiam** подавати апеляційну скаргу на вирок
- 106. applicatio est vita regulae** застосування – це життя правила (правило існує, щоб його застосовували)
- 107. apicesiuris** юридичні тонкощі
- 108. apprenticius ad barras** студент, що готується до професії адвоката
- 109. approbātur** дозволено
- 110. aquae et igni interdicere** позбавити води й вогню (відправити у заслання)
- 111. aquila non captat muscas** орел мух не ловить
- 112. arbitramentum aequum tribuit cuique suum** справедливий арбітраж присуджує кожній стороні те, що їй належить
- 113. arbitrium** арбітражне рішення, рішення третейського суду
- 114. arbitrium est iudicium** арбітражне рішення – це вирок
- 115. arbitrium est iudicium boni viri, secundum aequum et bonum** третейське рішення – це присуд доброго мужа на користь справедливості і добра
- 116. arcāna imperii** державні таємниці
- 117. arcessere** викликати в суд
- 118. a retro, aretro** у боргу, у заборгованості
- 119. argumenta adversaria** аргументи протилежної сторони
- 120. argumenta et rationes** аргументи і висновки
- 121. argumenta non numeranda, sed ponderanda sunt** аргументи (докази) слід не рахувати, а зважувати
- 122. argumenta ponderantur, non numerantur** сила доказів не в їх кількості, а в їх вагомості
- 123. argumentum** доказ, аргумент
- 124. argumentum ab auctorit āte** аргумент, що базується на судовому прецеденті
- 125. argumentum ab impossibili** аргумент, що базується на неможливості чого-небудь

- 126. argumentum ad crumenam** аргумент ‘до гаманця’ (тобто розрахований на жадібність)
- 127. argumentum ad ignorantiam** аргумент ‘до невігласства’ (тобто розрахований на невігластво аудиторії)
- 128. argumentum ad invidiam** аргумент ‘до недобррозичливості’ (тобто розрахований на почуття злоби, на забобони)
- 129. argumentum ad iudicium** аргумент, розрахований на здоровий глузд
- 130. argumentum legis** законний аргумент
- 131. arrectātus** особа, що звинувачується чи у скоєнні злочину
- 132. a rubro ad nigrum** від червоного до чорного (титла закону; від початку до кінця)
- 133. aucupia verbōrum sunt iudice indigna** буквоїдство нижче достоїнства судді
- 134. audiātur et altera pars!** нехай буде вислухана й інша сторона!
- 135. a verbis legis non est recedendum** від слів закону не слід відступати
- 136. aut Caesar, aut nihil** або Цезар, або ніщо (пан, або пропав)
- 137. aut vincere, aut mori** перемогти або вмерти
- 138. banci narratōres** сторони перед судом
- 139. bannitus** людина поза законом
- 140. benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas eārum conservētur** щоб зберігався дух законів, їх слід тлумачити вільніше
- 141. billa vera** ‘звинувачення вірне’ – формула затвердження звинувачення колегією присяжних, що вирішує питання передачі його до суду
- 142. bis dat, qui cito dat** дає двічі той, хто дає вчасно
- 143. bona fide** добросовісно, по честі
- 144. bona gestūra** хороша поведінка
- 145. bona gratia** прихильно; безкоштовно
- 146. bona immobilia** нерухоме майно
- 147. bona mobilia** рухоме майно
- 148. bona mente** з добрим наміром

- 149. bona patria** колегія при-
сязних частина документа, що
виключається з нього
- 150. boni iudicis est ampliāre
iustitiam** обов'язок хоро-
шого судді приймати рі-
шення, що сприяють роз-
витку правосуддя
- 151. boni iudicis est litis dirime-
re; et interest republicae ut
sint fines litium** хороший
суддя доводить справу до
кінця; і в тому інтерес дер-
жави, щоб справи дово-
дилися до кінця
- 152. bonis nocet, qui malis
parcit** хто поганих прощає,
той добрим шкодить
- 153. bonus iudex** хороший суддя
- 154. breve iudiciāle non cadit
pro defectu formae** судовий
припис не втрачає сили
через огріхи у формі
- 155. breve nominātum** доку-
мент, що детально обґрун-
товує позов
- 156. caeteris paribus** за інших
рівних умов
- 157. caeteris tacentibus** при
цьому інші мовчали (не
голосували)
- 158. calumnia** наклеп
- 159. cancelli** бар'єр, що відділяє
в залі суду місце для суддів;
знаки, якими відділяється
- 160. capax doli** юридично спро-
можний скоїти злочин
- 161. capax negotii** юридично
спроможний укласти угоду
- 162. capitālis iusticiarius** го-
ловний суддя
- 163. capitis deminutio** 'грома-
дянська смерть'; втрата
громадянської правоздат-
ності
- 164. carcer ad homines custo-
diendos, non ad puniendos
dari debet** завдання тюрем
полягає не в тому, щоб
карати людей, а в тому, щоб
утримувати їх під сторожею
- 165. casum sentit dominus** за
казус відповідає хазяїн
- 166. casus** випадок, подія, казус
- 167. casus a nullo praestātur** за
казус ніхто не несе відпо-
відальності
- 168. casus foederis** випадок, що
підпадає під положення
договору
- 169. casus belli** привід, підстава
для війни
- 170. casus fortuitus** випадкова
подія, непередбачений ви-
падок
- 171. casus fortuitus non est spe-
randus, et nemo tenētur**

- divināre** не можна очікувати на випадкову подію, і нікого не можна зобов'язати її передбачувати
- 172. causa** причина, привід; справа, судова справа; процес
- 173. causa causae est causa causāti** причина причини є причина результату
- 174. causa causans** причина, що спричиняє
- 175. causa proxima, non remōta spectātur** до уваги береться найближча, а не віддалена причина
- 176. causa qua supra** із вказаної вище причини
- 177. causa sine qua non** причина, за відсутності якої подія не відбулася б, шкода не була би спричинена, тощо
- 178. caveant consules (ne quid detrimenti respublica capiat)** хай пильнують консули (щоб держава не зазнала шкоди)! – формула оголошення надзвичайного стану в Римі
- 179. caveat actor** той, хто діє – діє на власний ризик (нехай остерігається)
- 180. caveat emptor** покупець діє на власний ризик (нехай остерігається)
- 181. certa stant omnia lege** все підкоряється певному закону
- 182. certiorāri** наказ суду вищої інстанції іншому суду з вимогою щодо направлення справи для перевірки та виправлення рішень з питань справи
- 183. cessante ratiōne legis cessat et ipsa lex** із зникненням підстав для існування закону має перестати існувати й сам закон
- 184. cessa regnāre, si non vis iudicāre** припини правити, якщо не бажаєш вершити суд
- 185. cessatio et frustratio** бездіяльність і марне очікування
- 186. cesset executio** наказ щодо призупинки виконання
- 187. cetera desiderantur** усе інше – бажане
- 188. ceterum censeo Carthaginem delendam esse** а втім, я вважаю, що Карфаген має бути зруйнованим (постійний заклик Катона Старшого в сенаті)
- 189. charta commūnis** спільна угода
- 190. cibi condimentus fames** голод – приправа до їжі

- 191. circuitus est evitandus** зтягування справ слід уникати
- 192. citatio est de iure naturāli** виклик до суду є природним правом
- 193. cito pede labitur aetas** швидкою ходою плине життя
- 194. clam delinquentes magis puniuntur quam palam** той, хто чинить злочин таємно, заслуговує на суворіше покарання, ніж той, хто робить це відкрито
- 195. clausulae inconsuētae semper indūcunt suspiciōnem** незвичні умови завжди викликають підозру
- 196. clavus clavo pellitur** клин клином вибивають
- 197. coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt** небо, а не душу, міняє той, хто мандрує за море
- 198. cogitationis poenam nemo patitur** ніхто не підлягає покаранню за свої думки
- 199. cogito, ergo sum** я мислю – отже, я існую (положення філософії Декарта)
- 200. colōre officii** зловживання становищем
- 201. commodum ex iniuria sua non habere debet** ніхто не повинен мати вигоду від скоєного ним правопорушення
- 202. commūne bonum** загальне, суспільне благо
- 203. commūne placitum** громадський позов (на відміну від карного)
- 204. commūnis error facit ius** загальна помилка створює право
- 205. commūnis opinio** спільна думка
- 206. commūnis scriptūra** спільний документ, договір
- 207. comparere** постати перед судом
- 208. compendia sunt dispendia** найкоротший шлях є найдовшим
- 209. comitas gentium** міжнародна чемність
- 210. concordare leges legibus est optimus interpretandi modus** узгоджувати один закон з іншим – найкращий спосіб їх тлумачення
- 211. concipere libellum** скласти заяву
- 212. condemno** ‘я засуджую’
- 213. conditiones quaelibet odiōsae; maxime autem contra matrimonium et commercium** будь-які обмеження одіозні, особливо ж ті, що утруднюють шлюб і торгівлю

214. **conditio sine qua non** ‘умова, без якої не можна’: необхідна умова
215. **confessus pro iudicāto habētur** той, хто зізнався, вважається засудженим
216. **confirmatio est nostrōrum argumentōrum expositio cum asseveratiōne** доведення є виклад наших аргументів та їх ствердження
217. **coniunctio mariti et feminae est de iure natūrae** союз чоловіка й жінки відповідає законам природи
218. **conscientia – mille testes** совість – тисяча свідків
219. **consentīre vidētur qui tacet** вважається, що той, хто мовчить – погоджується
220. **consortio malōrum me quoque malum facit** спілкування з поганими людьми робить поганим і мене
221. **consortes litis** учасники судового засідання
222. **constat, ad salūtem civium inventas esse leges** відомо, що закони винайдено для блага громадян
223. **consuetūdo est altera lex** звичай є вид (джерело) права
224. **consuetūdo est altera natūra** звичка – то друга натура
225. **consultor homini tempus utilissimus** час – найкорисніший порадник для людини
226. **contra bonos mores** всупереч добрим звичаям
227. **contractus** угода, договір
228. **contra factum non est argumentum** проти факту немає аргументу
229. **contra legem facit qui id facit quod lex prohibet; in fraudem vero qui, salvis verbis legis, sententiam eius circumvēnit** той, хто чинить дії, заборонені законом, порушує закон; той, хто обходить закон, не дотримуючись його букви, порушує дух закону
230. **contra formam statūti** проти форми закону
231. **contra negantem principia non est disputandum** немає сенсу дискутувати з тим, хто заперечує принципи
232. **contra spem spero** без надії сподіваюсь
233. **contra vim mortis non est medicāmen in hortis** проти сили смерті немає ліків у садах
234. **copia vera** копія вірна
235. **coram iudice** в межах юрисдикції суду

236. **corpore et animo** тілом і душею
237. **corpus delicti** склад злочину; докази
238. **corpus iuris** звід законів
239. **corruptio optimi est pessima** ‘спотворення найкращого є найгіршим’: найгірший аргумент – помилковий висновок з вірних даних
240. **crimen** злочин
241. **cui bono? cui prodest?** у чийх інтересах? кому вигідно?
242. **cui dolet, meminit** кому болить, той і пам’ятає
243. **culpa** провина, вина, необачність
244. **culpabilis** винний
245. **culpa caret, qui scit sed prohibere non potest** той, хто знає (про небезпеку), але не в змозі запобігти їй, невинний
246. **culpaе poena par esto** хай покарання дорівнюватиме злочину
247. **culpa est immiscere se rei ad se non pertinenti** той винен, хто втручається в те, що його не стосується
248. **culpa lata dolo comparatur** груба помилка (провина) рівнозначна злому наміру
249. **culpa lata, levis, levissima** помилка (необачність, провина) груба, негруба, незначна
250. **culpam poena premit comes** за проступком наступає розплата
251. **cum adsunt testimonia rerum, quid opus est verbis?** коли наявні докази фактів, яка потреба у словах?
252. **cum finis est licitus, etiam remedium sunt licita** коли законна мета, законні і засоби (її досягнення)
253. **cum grano salis** ‘з дрібкою солі’, з гумором;
254. **cum sunt partium iura obscura, reo favendum est potius quam actōri** коли права сторін не ясні, належить підтримувати відповідача, а не позивача
255. **curantes iura iuvant** закони допомагають тим, хто про них піклується
256. **curia** суд; курія
257. **curia advisare vult (c.a.v.)** ‘суд бажає обдумати’: суд може відкласти рішення, щоб вивчити додаткові матеріали
258. **currit tempus contra desideres et sui iuris contemptores**

- час працює проти недбайливих і тих, хто не піклується про свої права
- 259. cuique suum** кожному своє
- 260. curia magna** високий суд
- 261. damnum emergens** прямий збиток
- 262. damnum et iniuria** збиток і правопорушення: дві умови, необхідні для обґрунтування позову
- 263. dare, facere, praestāre** давати, робити, виконувати
- 264. da tua dum tua sunt, post mortem tunc tua non sunt** віддай твоє, поки воно твоє, після смерті воно не твоє
- 265. dato Deo, quae Dei sunt, et Caesari, quae sunt Caesaris** віддай Богові – Богове, а Кесареві – Кесарева
- 266. dato uno absurdo plurima absurda sequuntur** за одним допущеним безглуздя простує безліч інших
- 267. datum** те, що передано, дано, виконано; дата
- 268. dat veniam corvis, vexat censusura columbas** суд прощає воронів, але карає голубок
- 269. de bone esse** умовно, тимчасово
- 270. debet quis iuri subiacere ubi delinquit** особа має підлягати дії закону місця скоєння злочину
- 271. debet sua cuique domus esse perflugium tutissimum** дім (житло) людини має бути найнадійнішим сховищем
- 272. debet esse finis litium** має бути кінець судовій дискусії
- 273. debita sequuntur persōnam debitōris** борги йдуть слідом за особою боржника
- 274. debitor creditōris est debitor creditōri creditōris** боржник кредитора є водночас боржником особи, що виступає кредитором кредитора
- 275. deceptis, non decipientibus, iura subveniunt** закони допомагають обманути, а не тим, хто обманює
- 276. decet** так належить, годиться
- 277. decies tantum** ‘десять разів стільки ж’: покарання підкупленого присяжного, за яким він мав виплатити отриману ним суму в десятикратному розмірі
- 278. decipi quam fallere est tutius** краще бути обманути, ніж обманути іншого
- 279. de cursu** звичайно, по праву
- 280. de die in diem** день у день

281. **de dolo malo** за злим наміром, обманом
282. **de duōbis malis minus est eligendum** із двох лих слід обирати менше
283. **de facto** фактично, де-факто
284. **de fide et officio iudicis non recipitur quaestio sed de sciencia, sive sit error iuris, sive facti** під сумнів може ставитись не чесність і сумлінність судді, а його знання права чи фактів
285. **de gustibus non est disputandum** про смаки не сперечаються
286. **de iure** по праву, законним чином; юридично, де-юре
287. **de iure iudices, de facto iuratōres respondent** судді вирішують питання права, присяжні – питання факту
288. **delatio** звинувачення
289. **delegātus non potest delegāre** представник не може делегувати свої повноваження
290. **de lege lata** з погляду на виданий закон
291. **deliberandum est saepe, statuendum semel** обдумувати треба часто, а приймати рішення – раз і назавжди
292. **delictum** делікт, неправомірний дія, злочин
293. **de lingua stulta incommoda multa** від нерозумного язика великі неприємності
294. **de morte hominis nulla est cunctatio longa** коли йдеться про смерть людини жодна відстрочка не є довгою
295. **de mortuis aut bene, aut nihil** про мертвих (говорять) або хороше, або нічого
296. **de minimis non curat lex** закон не займається дріб'язковим
297. **de rebus dubiis** у сумнівних справах
298. **de rebus omnibus et quibusdam aliis** про все взагалі і ще про дещо (ні про що конкретно)
299. **de rigōre iuris** згідно з буквою закону
300. **de similibus idem est iudicium** у подібних справах виносяться однакові рішення
301. **desiderātum** бажане
302. **destruam et aedificābo** зруйную і зведу наново
303. **de tempore cuius contrarium memoria hominum non existat** з того часу, з якого пам'ять людська не зберегла іншого

- 304. de tempore in tempus, et ad omnia tempora** час від часу, і в усі часи
- 305. de verbo in verbum** слово за слово, від слова до слова
- 306. diarium** з дня на день, щоденно
- 307. dicere causam** захищатися в суді
- 308. dicere et non dare legem** роз'яснювати, але не видавати законів
- 309. dicere ius** вершити суд
- 310. dies ater** чорний день
- 311. dies amōris** день милості (прощення)
- 312. dies a quo** день, з якого (відраховується строк)
- 313. dies datus** визначений, даний день
- 314. dies diem docet** один день навчає другий
- 315. dies fasti, nefasti** службовий день, неслужбовий
- 316. diēta** робота за день; витрати за день; відстань, подолана за день; денна норма, порція
- 317. diligentia; exactissima, levissima** увага, турбота звичайна; особлива, незначна
- 318. disputatio fori** диспут перед судом
- 319. dissimulatiōne tollitur iniuria** шкода погашається прощенням з боку потерпілого
- 320. divide et impera, cum radix et vertex imperii in obedientium consensu rata sunt** розділяй і владарюй, оскільки корінь і вінець імперії вимірюються згодою покірних
- 321. dogma** наказ римського сенату
- 322. dixi et animam levāvi** я сказав і зняв тягар з душі
- 323. dolus est machinatio, cum aliud dissimulat, aliud agit** обман – це хитрощі, оскільки говорить одне, а робить інше
- 324. dolus malus** злий намір, обман
- 325. dominium ex iure privātum** приватна власність
- 326. dominus sentit periculum** хазяїн несе відповідальність за збиток
- 327. dona clandestīna sunt semper suspiciōsa** таємні дарунки завжди підозрілі
- 328. donec eris felix, multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila solus eris** доки будеш ти щасливим, матимеш друзів багато, а як

- наступлять похмурі часи – самотнім залишишся ти
- 329. donor** особа, що дарує, донор
- 330. dormiunt aliquando legis, nunquam moriuntur** хоча закони іноді сплять, вони ніколи не вмирають
- 331. ducitur in absurdum** доведено до абсурду
- 332. do, ut des, do, ut facias, facio, ut des, facias ut facias** даю, щоб ти дав, даю, щоб ти заробив, роблю, щоб ти дав, роблю, щоб ти зробив (формули ділової угоди)
- 333. ducunt volentem fata, nolentem trahunt** ведуть слухняних долі (за собою), а неслухняних – тягнуть
- 334. dum spiro – spero** доки живу – сподіваюся (маю надію)
- 335. duodecimirale iudicium** суд дванадцяти, суд присяжних
- 336. duodena** колегія присяжних з 12 осіб
- 337. duo sunt instrumenta ad omnes res aut confirmandas aut impugnandas, ratio et autoritas** є два засоби для підтвердження чи спростування усіх речей – розум і авторитет
- 338. dura lex, sed lex** хоч закон і суворий, але дотримуватися його треба
- 339. dura lex scripta tamen** хоч закон і суворий, але так уже його написано
- 340. durum est debere cui nolis** тяжко бути зобов'язаним тому, кому не хочеш (коритися)
- 341. ea sunt animadvertenda peccato maxime, quae difficillime praecaventur** ті злочини слід карати найсуворіше, яким найважче запобігти
- 342. eat inde sine die** хай іде звідси без зволікання: формула оправдального вирок
- 343. effusio sanguinis** пролиття крові, різня
- 344. ego, talis** я, такий – то
- 345. ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat; cum per rerum naturam factum, negantis probatio nulla sint** доказувати зобов'язаний той, хто стверджує, а не той, хто заперечує, оскільки за природою речей не може бути доказів для заперечення
- 346. ei nihil turpe est, qui nihil satis** нічого не має ганебного для того, хто нічим не задоволений
- 347. eius est nolle, qui potest velle** відмовитися від чо-

- гось (запропонованого)
може лише той, хто має для
цього право
- 348. eius nulla culpa est qui parēre necesse est** нема
вини на тому, хто змушений
підкоритися
- 349. electa una via, non datur
recursus ad alteram** тому,
хто обрав один шлях, не
дозволяється піти іншим
- 350. electio est creditōris; debi-
tōris** вибір належить креди-
тору; боржнику
- 351. electio est intī ma, libera, et
spontanea separatio unīus
rei ab alia, sine compul-
siōne, consistens in animo et
voluntāte** вибір є внут-
рішнім, вільним і добро-
вільним відокремленням
однієї речі від іншої без
примусу і він складається з
наміру і волі
- 352. ego tibi, tu mihi** я – тобі,
ти – мені
- 353. emendatio** поправка; ко-
мпенсація
- 354. emptio, emptio** купівля; при-
дбання
- 355. emptio et venditio** купівля
і продаж: один з консе-
суальних договорів за рим-
ським правом
- 356. emptor** покупець
- 357. emptor emit quam minimo
potest, venditor vendit qu-
am maximo potest** покупець
купляє за якомога нижчими
цінами, продавець продає –
за якомога вищими
- 358. eo instante** негайно; від-
разу ж
- 359. eo ipso** тим самим
- 360. e pluribus unum** з бага-
тьох – одне; одне, складене
з багатьох
- 361. equivōcum** подвійний сми-
сл; двозначність
- 362. ergo** отже, т.ч., відповідно
- 363. errāre humanum est** лю-
дині властиво помилятися
- 364. errone** помилково, через
помилку
- 365. error iuris** юридична по-
милка, помилка в праві
- 366. error iuris nocet** помилка в
праві шкодить
- 367. erubescit lex filios castigāre
parentis** закон червоніє від
сорому, коли чує докори
дітей батькам
- 368. est flagitiōsum ob rem
iudicandam pecuniam a-
ccipere; flagitiōsus eum, a
quo pecuniam ob absolven-
dum acceperis, condemnāre**
злочинно брати гроші за ви-
несені вирoki; ще злочи-

- нніше засудити того, з кого візьмеш гроші за виправдання
- 369. est autem vis legem simulans** насильство також може маскуватися під право
- 370. error lapsus** помилка через неухважність
- 371. est modus in rebus, sunt certae denique fines** є міра в речах, і всьому є свої межі
- 372. esto; esto perpetua** хай буде (так); хай буде так вічно
- 373. et alii (et al.)** та інші
- 374. et cetera (etc.)** і т.д., та інші, і все інше, тощо
- 375. et hoc ponit se super patriam** ‘а в цьому він покладається на людей’ – тобто на розгляд присяжних (заключна формула заперечення на позов)
- 376. et similis** і тому подібне, тощо
- 377. et tu, Brute, contra me!** і ти, Бруте, проти мене!
- 378. et post malum segetem serendum est** і після неврожаю треба сіяти
- 379. etiam latrones suis legibus parent** навіть розбійники мають свої закони
- 380. equi donāti dentes non sunt inscipiendi** дарованому коню в зуби не дивляться
- 381. eventus est magister studiorum** випадок – вчитель дурнів
- 382. ex altera parte** з іншого боку
- 383. ex aequo et bono** по справедливості і добрій совісті
- 384. ex cathedra** з кафедри (повчально)
- 385. exceptio dilatoria** позов для того, щоб виграти час, зустрічний позов
- 386. exceptio falsi omnium ultima** брехлива заява (для суду) гірше за все
- 387. exceptio firmat regulam** виняток підтверджує правило
- 388. ex dolo malo non oritur actio** з обману не виникає права на позов
- 389. exempla illustrant, non restringunt legem** приклади ілюструють закон, але не обмежують його
- 390. exempli gratia** наприклад
- 391. exemplum docet** приклад вчить
- 392. ex fictiōne iuris** з погляду на юридичну фікцію
- 393. ex facto ius oritur** право виникає з факту (породжується фактами)

394. **ex hypothesi** гіпотетично
395. **ex industria** навмисно, спеціально
396. **ex legibus** за законом, законно
397. **ex malis moribus bonae leges natae sunt** з поганих звичаїв народжуються хороші закони
398. **ex necessitate (legis)** у разі необхідності (юридичної)
399. **ex nihilo nihil fit** з нічого не народжується нічого
400. **expedit republicae ne sua re quis male utatur** на користь державі, щоб ніхто не зловживав своєю власністю
401. **experto crede** вір тому, хто сам пережив
402. **ex privata industria** за власною ініціативою
403. **ex uno disces omnes** по одному можна зрозуміти все
404. **expressa nocent; non expressa non nocent** сказане може зашкодити; неказане зашкодити не може
405. **ex ungue leonem, ex auribus asinum** лева (впізнають) по кігтях, а осла – по вухах
406. **ex utraque parte** з обох сторін; від обох сторін
407. **ex vi aut metu** силою або страхом
408. **ex voluntate** добровільно
409. **fabula** угода, договір, казка, байка
410. **fabulis non explentur venter** шлунок не наповниш байками
411. **fac simile!** зроби подібне! факсиміле
412. **facta concludentia** доказові факти, сума достатніх фактів
413. **facta loquuntur** факти говорять (самі за себе)
414. **factum infectum fieri nequit** що зроблено, те зроблено
415. **factum unius alteri nocere non debet** дія однієї особи не повинна шкодити іншій
416. **falsa orthographia, sive falsa grammatica, non vitiat concessiōnem** орфографічні чи граматичні помилки не роблять дарунок недійсним
417. **fama, fides et oculus non patiuntur ludam** добре ім'я (репутація), віра і зір не терплять обману
418. **fama crescit eundo** поголос зростає, поширюючись
419. **falsus in uno, falsus in omnibus** 'брехливе в одному, брехливе в усьому'

- (якщо свідок дав неширу відповідь в одному, присяжні можуть не брати до відома його свідчення в іншому, якщо воно не підкріплюється доказами)
- 420. fama nihil est celerius** немає нічого швидшого за погосол
- 421. fas** те, що вірно за законом божим (на відміну від *ius*, яке означає те, що вірно за законом людським)
- 422. fatetur facinus is, qui iudicium fugit** той, хто тікає від суду, виказує цим свою провину
- 423. feci, quod potui, faciant meliora potentes** ‘я зробив, що зміг, нехай інші зроблять краще’ (формула передачі консульської влади в Римі)
- 424. fele absente mures secūri sunt** миші безпечні, коли немає kota
- 425. felo de se** самогубство
- 426. feriae** судові канікули
- 427. festinatio iustitiāle est no-verca infortunii** квапити правосуддя – значить накликати нещастя
- 428. fiat iustitia, pereat mundus** нехай восторжествує правосуддя, хоча б і світ загинув!
- 429. festī na lente!** поспішай поволі!
- 430. fiat lux!** хай буде світло!
- 431. fictio legis neminem laedit** юридична фікція нікому не шкодить
- 432. fide iussor** гарант
- 433. fide, sed cui – vide** вір, але дивися – кому
- 434. fiducia, pignus, hypothēca** угода, заклад, застава під нерухомість
- 435. finis coronat opus** кінець вінчає справу
- 436. finī ta est comoedia** комедію закінчено
- 437. forum** суд, місце юрисдикції
- 438. fortes fortūna adiuvat** хоробрим допомагає доля
- 439. fortūnae filius** улюбленець долі
- 440. fraus et dolus nemini patrocīnāri debent** обман і брехня не повинні нікому служити виправданням
- 441. fraus et ius nunquam cohabitāt** обман і правосуддя ніколи не сумісні
- 442. fructu arbor cognoscitur** дерево розпізнається по плоду

- 443. fructus civīles** ‘громадянські плоди’, прибутки
- 444. frustra est potentia quae nunquam venit in actum** даремна влада, яка ніколи не застосовується
- 445. frustra expectātur eventus cuius effectus nullus sequitur** марно очікувати події, від якої не буде жодного ефекту
- 446. furiōsus furōre solo punītur** душевнохворий покараний вже самим своїм безумством (він не підлягає покаранню)
- 447. frustra ferentur leges nisi subditis et obedientibus** марно видаються закони, якщо їм не підкоряються
- 448. fundator** засновник
- 449. furiōsus** душевнохворий, схильний до насильства
- 450. fur semper facere moram vidētur** злодію завжди здається, що він надто повільний
- 451. furtum** крадіжка, украдене
- 452. furtum oblatum** придбання украденого
- 453. gaudia principium nostri sunt saepe dolōres** радощі вождів – це часто наші страждання
- 454. glossa viperīno est, quae corrodit viscera textus** згубне те тлумачення, яке знищує і суть тексту
- 455. grassāri iure, non vi** діяти по праву, а не силою
- 456. gravior multo poena vidēur, quae a miti viro constituitur** набагато важчим здається те покарання, яке призначається людиною м’якою
- 457. gūtta cavāt lapidēm non vī, sed saepe cadēdo** крапля точить камінь не силою, а частим падінням
- 458. haud semper errat fama** не завжди поголос буває хибним
- 459. habeas corpus** ‘ти можеш мати тіло (недоторканим)’; недоторканість особи, декларована Великою Хартією вільностей
- 460. hereditas; heres** спадок; спадкоємець
- 461. heu, quam difficil(e) est crimen non prodere vultu** о, як важко не виказати на обличчі свою провину!
- 462. hic mortui vivunt et muti loquuntur** тут мертві живуть, а німі говорять (про бібліотеки, меморіали тощо)

- 463. hic spinnas colligit, ille rosas** одному дістаються троянди, другому – самі лиш колючки
- 464. hiis testibus** ‘при свідках’ (заклучна формула заповіту тощо)
- 465. hinc inde** з обох сторін; взаємно
- 466. homicidium** вбивство
- 467. homo sum et nihil humāni a me aliēnum puto** я людина, і вважаю, що ніщо людське мені не чуже
- 468. homonymiae** рішення, в яких повторюються принципи і норми права, сформульовані у розглянутих раніше справах
- 469. homo trium litterarum** ‘людина трьох букв’, тобто F, U, R – ‘злодій’
- 470. honeste vivere, alteri non laedere, suum cuique tribuere** жити чесно, не шкодити іншому, кожному віддавати належне
- 471. honorarium** гонорар
- 472. hostes humāni generis** вороги роду людського
- 473. honōres putant mores, sed raro in meliōres** почесні міняють звичаї, але рідко – на краще
- 474. honōris causa** на знак поваги; почесний
- 475. hospitia curiae** об’єднання адвокатів
- 476. ibid, ibidem** там само, у тому ж місці, у тій же книзі тощо
- 477. ibi esse poenam, ubi et nox est** де злочин, там має бути і кара (формула римського права, за якою виключається будь – яка кара близьких злочинця)
- 478. ibi ius, ibi remedium** де право, там і засоби (його захисту)
- 479. ibi potest valere populus, ubi leges valent** там, де шанують закони, в шані живе і народ
- 480. ibi victoria, ubi concordia** там перемога, де згода
- 481. idem** те ж саме; той же
- 482. idem agens et patiens esse non potest** одна і та ж особа не може бути водночас суб’єктом і об’єктом дії
- 483. idem est facere et nolle prohibēre cum possi** те ж саме: скоїти щось, і не заборонити скоєння, коли це можливо
- 484. idem est nihil dicere et insufficienter dicere** те ж

- саме: нічого не сказати і сказати не все
- 485. idem est scire aut scire debet aut potuisse** те ж саме: знати, бути зобов'язаним знати і могли знати
- 486. id est** тобто
- 487. id (tantum) possumus quod de iure possumus** ми можемо робити (тільки) те, що можемо робити законно
- 488. id quod actum est** те, що зроблено
- 489. id quod dictum est** те, що сказано
- 490. id solum nostrum, quod debitis deductis nostrum est** тільки те є нашим, що є нашим після вирахування наших боргів
- 491. ignorantia iuris nocet (=non excusat), ignorantia facti non nocet (=excusat)** незнання закону не є виправданням, незнання факту є виправданням
- 492. ignorantia non est argumentum** незнання (невігластво) не є аргументом (доказом)
- 493. ignorāre legis est (lata) culpa** не знати закону – це (груба) необачність
- 494. ille crucem sceleris pretium tulit, hic diadēma** тому розплатою за злочин була хресна мука, а цьому – царська діадема
- 495. illud, quod alias licitum non est necessitas facit licitum; et necessitas inducit privilegium quod iure privātur** те, що інакше є незаконним, необхідність робить законним; адже необхідність створює привілей, який обходиться без права
- 496. in memoriam** на згадку
- 497. imperāre sibi – maximum imperium est** наказувати собі (володіти собою) – ось найвища влада
- 498. imperitia pro culpa habētur** невміння прирівнюється до провини
- 499. impunitas continuum affectum tribuit delinquendi** безкарність заохочує до всіх нових злочинів
- 500. impūris manibus nemo accedat curiam** хай ніхто не наближається до суду з нечистими руками
- 501. imputatio** юридична відповідальність
- 502. ille dolēt verē, qui sine tīste dolēt** той страждає по – справжньому, кому для цього не потрібні свідки

- 503. in absentia** у відсутність; у відсутності
- 504. in aperta luce** при світлі дня
- 505. in casu extremae necessitātis omnia sunt communia** у випадку крайньої необхідності все стає спільною власністю
- 506. incaute factum pro non facto habētur** виконане недбало вважається невиконаним
- 507. incidit in Scyllam, qui vult vitāre Charibdam** натрапляє на Сциллу той, хто хоче уникнути Харібди (тобто: надмірна обережність – небезпечна)
- 508. in confidentem nullae sunt partes iudicis** якщо звинувачений зізнався, суддя не потрібен
- 509. in favōrem libertātis** на користь свободи, задля свободи
- 510. in criminalibus probatiōnes debent esse luce clariōres** у карних справах докази мають бути світлішими за світло
- 511. inde datae leges, ne fortior omnia posset** закони для того й дані, щоб сильніший не став всемогутнім
- 512. indictio** звинувачення, індикт
- 513. individuum** неподільне; індивід; атом
- 514. in dubio pro reo** у сумнівних випадках (коли є сумніви) – на користь звинувачуваного
- 515. inest de iure** право передбачає
- 516. in facie curiae** перед судом
- 517. in favōrem vitae, libertātis et innocentiae omnia praesumuntur** усе презюмується на користь життя, свободи і невинності
- 518. infinītum in iure reprobātur** безкінечність у праві не схвалюється
- 519. in flagrante delicto** на місці злочину
- 520. in foro contentiōso** у судовому змаганні
- 521. infra dignitātem curiae** нижче гідності суду
- 522. in fraudem legis et honestātis** всупереч закону й честі
- 523. in generalibus versātur error** загальні вирази спричиняють помилки
- 524. in hoc signo vinces!** під цим стягом переможеш!

- 525. in hunc modum** таким чином
- 526. iniquissima pax est anteponenda iustissimo bello** найнеприятливіший мир краще найсправедливішої війни
- 527. iniquum est alios permittere, alios inhibere mercatūram** несправедливо одним дозволяти, а іншим забороняти торгівлю
- 528. iniquum est ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem** несправедливо, щоб вільні люди не могли відчувувати своє майно
- 529. initialia testimonii** попередній допит свідків
- 530. iniuria** правопорушення; порушення недоторканості особи
- 531. iniuriam, qui facturus est, iam fecit** намір вчинити злочин дорівнює злочину
- 532. in legibus salus** в законах порятунок
- 533. in maleficiis voluntas spectatur, non exitus** у злочинах береться до уваги намір, а не результат
- 534. in medias res** у суть справи
- 535. in mercibus illicitis non sit commercium** не слід торгувати забороненим товаром
- 536. in nomine Dei, Amen** во ім'я Бога, Амін
- 537. in nuce** коротко, в двох словах
- 538. in persōna** особисто; той, хто виступає в суді без адвоката
- 539. in odium spoliatoris omnia praesumuntur** все тлумачиться проти порушника авторського права
- 540. in omnibus** в усьому
- 541. in omni re nascitur res, quae ipsam rem exterminat** в усіх речах народжується дещо, що знищує річ
- 542. in pari delicto** рівною мірою винні
- 543. in pleno lumine** серед білого дня; вдень
- 544. in praesentia** у присутності
- 545. inter arma silent leges** серед війни (під час війни) мовчать закони
- 546. inter nos** між нами, серед нас
- 547. in toto** в цілому
- 548. in tuto** у безпеці; забезпечений
- 549. iudex** суддя
- 550. iudex ante oculos aequitatem semper habere debet**

- суддя завжди повинен мати справедливість перед своїми очима
- 551. iudex damnātur cum nocens absolvitur** суддя винен, коли винного виправдано
- 552. iudex ergo cum sedēbit, quidquid latet apparēbit, nil inultum remanēbit** коли займе своє місце суддя, він відкриє усе, що приховано було, і ніщо не залишить безкарним (слова із середньовічного реквієму)
- 553. iudex non potest esse testis in propria causa** суддя не може бути свідком у власній справі
- 554. iudex habēre debet duos sales: salem sapientiae, ne sit insipidus, et salem conscientiae, ne sit diabolus** судді повинні бути притаманні дві якості: якість мудрості, щоб він не був нерозумним, і якість совісті, щоб не був жорстоким
- 555. iudex non potest iniūram sibi datam punīre** суддя не може карати правопорушення, здійснене проти нього самого
- 556. iudicandum est legibus, non exemplis** судити слід, керуючись законами, а не прикладами
- 557. iudicāre** судити, вирішувати, виносити рішення, визначати
- 558. iudicāre Iove aequo** виносити рішення при спокійному Юпітері (тобто зберігаючи самоконтроль)
- 559. iudicatio** оголошення вироку
- 560. iudices non tenentur exaperīre causam sententiae suae** судді не зобов'язані давати пояснення своїм рішенням
- 561. iudicia posteriōra sunt in lege fortiōra** більш пізні судові рішення з точки зору права мають більшу силу
- 562. iudicia sunt tanquam iuris dicta et pro veritate accipiuntur** судові рішення суть ніби висловлення закону і приймаються за істину
- 563. iudicis est ius dicere, non dare** суддя має судити, а не видавати закони
- 564. iudici satis est, quod Deum ultōrem habet** для судді достатнім покаранням є те, що Бог йому буде месником
- 565. iudicis est innocentiae subvenīre** суддя має допомагати невинному
- 566. iudicis est semper in causis verum sequi** обов'язок судді – завжди шукати істину

- 567. iudicium** суд, судове рішення; позов
- 568. iudicium non debet esse illusorium; suum effectum habēre debet** судове рішення не повинне бути ілюзорним; воно повинно мати свою дію
- 569. iudicium semper pro veritāte accipitur** судове рішення завжди приймається за істину
- 570. iuncta iuvant** “об’єднані, вони процвітають” (тобто речі, які, взяті ізольовано одна від одної, не мають ваги, у сукупності важливі)
- 571. iura** права; закони
- 572. iura eodem modo destituuntur, quo constituuntur** закони скасовуються таким самим способом, яким вони вводяться у дію
- 573. iura fortunasque defendere** захищати права і благополуччя
- 574. iuramentum** присяга
- 575. iuramentum est affirmatio vel negatio de aliquo, attestatiōne sacrae rei firmāta** присяга є ствердження або заперечення чого-небудь, підтвержене посиленням на священний предмет
- 576. iuramentum est indivisibile; et non est admittendum in parte verum et in parte falsam** присяга неподільна; і вона не може сприйматися як частково вірна і частково фальшива
- 577. iura natūrae immutabilia sunt** закони природи незмінні
- 578. iura novit curia** суд сам знає закони (тобто сторони не повинні роз’яснювати чи тлумачити закони)
- 579. iura personarum** права особи
- 580. iurāre** присягатися, виголошувати присягу
- 581. iura scripta (non scripta)** писані (неписані) закони
- 582. iura scripta vigilantibus sunt** закони писані для тих, хто не спить (для пильнуючи)
- 583. iurāta** присяжні; суд присяжних
- 584. iurātor** присяжний
- 585. iuratōres debent esse vicīni, sufficientes et minus suspecti** присяжні повинні бути із сусідів, здібними (до судочинства) і вільними від підозрінь
- 586. iuratōres sunt iudices facti** присяжні – це судді факту
- 587. iuris consultu** юрисконсульт

- 588. iurisdictio** юрисдикція, підсудність; судова компетенція
- 589. iuris effectus in executione consistit** ефективність закону полягає в його застосуванні (застосування – мета закону)
- 590. iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere** настанови права такі: жити чесно, не кривдити іншого, кожному віддавати належне (норма античного права)
- 591. iurisprudentia** наука права; юриспруденція
- 592. iuris utrīus doctor** доктор обох прав (тобто доктор канонічного і цивільного права; університетський диплом, скорочено I. U. D.)
- 593. iuris vinculum** пута закону (тобто правові зобов'язання)
- 594. ius** право; правосуддя; законодавство
- 595. ius ac fas** писане, а також неписане право
- 596. ius civile** внутрішньодержавне, громадянське, цивільне право
- 597. ius civitātis** право громадянства
- 598. ius cogens** імперативна норма
- 599. ius commūne** загальне, публічне право
- 600. ius crimināle** кримінальне право
- 601. ius est ars boni et aequi** право є наука добра і справедливості
- 602. ius ex iniuria non oritur** право не виникає з правопорушення
- 603. ius generi humāni** право роду людського
- 604. ius gentium** право народів; міжнародне право
- 605. ius gladii** право меча
- 606. ius habendi** право на володіння майном
- 607. ius individuum** неподільне право
- 608. iusiurandum** присяга; клятва
- 609. ius naturāle** природне право
- 610. ius summum saepe summa malitia est** найвище право часто є найвищим злом
- 611. ius taliōnis** право помсти; право тотожного, таліонне право
- 612. ius tertii** право третьої особи

- 613. iustitiar** суддя
- 614. iustitia** правосуддя, справедливість
- 615. iustitia debet esse libera, quia nihil iniquius venāli iustitia; plena, quia iustitia non debet claudicāre; et celeris, quia dilatio est quaedam negatio** правосуддя має бути вільним, бо немає нічого більш несправедливого, ніж продажне правосуддя; повним, бо правосуддя не повинно зупинятися на півдорозі; швидким, бо зволікання є вид відмови
- 616. iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi** правосуддя є постійне і вічне бажання забезпечити кожному його права
- 617. iustitia est duplex: sevēre puniens et vere praeveniens** правосуддя двоєдине: воно суворо карає й постійно попереджує
- 618. iustitia firmātur solium** правосуддя зміцнює суверенну владу
- 619. iustitia fundamentum regnōrum** правосуддя (справедливість) є основою царств (на справедливості тримаються царства)
- 620. iustitia in suo cuique tribuendo cernitur** справедливість (правосуддя) полягає в тому, щоб кожному віддати належне
- 621. iustitia nemine negande est** у правосудді не слід відмовляти нікому
- 622. iustitia non novit patrem nec matrem; solum veritātem spectat iustitia** правосуддя не знає ні батька, ні матері; правосуддя бачить тільки істину
- 623. iustitium** призупинка діяльності судів
- 624. ius utendi et abutendi** право користування і використання (тобто право вільно розпоряджатися своєю річчю; право повної власності)
- 625. ius vitae necisque** право над життям і смертю
- 626. labor et patientia omnia vincunt** труд і терпіння перемагають усе
- 627. latrante uno latrat statim et altera canis** тільки-но загавкає один, відразу ж обзивається й інший собака
- 628. lapsus calāmi** помилка в написанні
- 629. lapsus linguae** обмовка

- 630. legātos violāre contra ius gentium est** насильство над послами суперечить міжнародному праву
- 631. legem enim contractus dat.** договір створює право
- 632. leges figendi et refigendi consuetūdo periculosissima est** звичка встановлювати і потім переробляти закони є найнебезпечнішою
- 633. legem brevem esse oportet** закон має бути коротким
- 634. legalitas regnōrum fundamentum** законність – основа держав (царств)
- 635. lege necessitātis** за законом необхідності
- 636. leges humānae nascuntur, vivunt et moriuntur** закони людські народжуються, живуть і вмирають
- 637. leges legum** закон законів (природне право)
- 638. leges tabellariae** закони, що регулюють проведення виборів
- 639. legitima potestas** законна влада
- 640. legibus omnes servīmus, ut liberi esse possimus** законам ми підкоряємося для того, щоб бути вільними
- 641. legis virtus haec est: imparāre, vetāre, permittere, punīre** сила закону полягає в тому, щоб наказувати, забороняти, дозволяти, карати
- 642. Legum Bacalaureus (LL.B.)** бакалавр права
- 643. Legum Doctor (LL.D.)** доктор права
- 644. lex (plur.: leges)** право; закон; законодавчий акт
- 645. lex citius tolerāre vult privātum damnum quam publicum malum** закон швидше допустить втрату для приватної особи, ніж суспільне зло
- 646. lex de futūro; iudex de praeterito** закон діє на майбутнє – суддя розглядає минуле
- 647. lex est ab aeterno** закон існує споконвіку
- 648. lex est quod populus iubet atque constituit** законом є те, що народ наказує і становляє
- 649. lex et regio** закон і країна (тобто кожна країна має свої закони)
- 650. lex fati** закон долі
- 651. lex in manibus** закон в руках (закон рук; кулачне право)

- 652. lex iubet ea, quae faciendae sunt, prohibetque contraria** закон схвалює те, що належить робити, і забороняє протилежне
- 653. lex loci delicti** закон місця злочину
- 654. lex neminem cogit ad impossibilia** закон ні від кого не вимагає неможливого
- 655. lex posterior derogat priōri** більш пізній закон відміняє той, що діяв раніше
- 656. lex prospicit, non respicit** закон дивиться вперед, а не назад (тобто закон зворотної сили не має)
- 657. lex punit mendicium** закон карає неправду
- 658. lex speciālis derogat generāli** спеціальний закон відміняє дію закону загального
- 659. lex uno ore omnis alloquitur** закон з усіма говорить 'одним ротом' (тобто однаково)
- 660. lex videt irātum, irātus legem non videt** закон бачить розгніваного, розгніваний не бачить закону
- 661. libellus famōsus** наклепницька публікація
- 662. libero (L.)** 'я звільняю'
- 663. libertas est naturālis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi quod de iure aut vi prohibētur** свобода є природна влада особи робити те, що їй подобається, якщо це не забороняється законом або силою
- 664. liberum est cuique apud se explorāre an expediat sibi consilium** кожен вільний вирішувати для себе, чи потребує він поради
- 665. licentia poētica** поетична вільність (перебільшення)
- 666. locus regit actum** форма угоди визначається місцем її укладання
- 667. locus sigilli (l.s.)** місце печатки
- 668. locus standi** точка зору
- 669. longa possessio ius parit** тривале володіння породжує право
- 670. longae sunt regibus manus** у царів довгі руки
- 671. loquendum ut vulgus; sentiendum ut docti** говорити слід так, як говорить народ; а мислити так, як мислять учені
- 672. lubricum linguae non facile trahendum est in poenam** обмовку не слід залюбки піддавати покаранню

- 673. *lucri causa; lucri gratia***
задля наживи, з користі
- 674. *luctuōsa hereditas*** скорботна спадщина (про успадкування по висхідній)
- 675. *luna latrānem canem non timet*** місяць не боїться собачого гавкання
- 676. *magis de bono quam de malo lex intendit*** закон схиляється на бік доброго, а не злого
- 677. *magna vis est conscientiae iudices*** сила совісті судді велика
- 678. *mala grammatica non vitiat chartam; sed in expositiōne instrumentōrum mala grammatica quoad fieri possit evitanda est*** граматичні помилки не роблять договір недійсним; проте при укладанні документів слід, наскільки це можливо, уникати граматичних помилок
- 679. *mala herba cito crescit***
бур'ян швидко росте
- 680. *maleficia propositis distinguuntur*** лиходійство розпізнається за його метою
- 681. *male parta male dilabuntur***
погано розпочате, погано й скінчиться
- 682. *malitia est acida; est mali animi affectus*** злість огидна; вона є виявленням злої душі
- 683. *malum consilium consultōri pessimum est*** лихий намір проти того й повертається, хто його замислив
- 684. *malum hominum est obviandum*** слід протистояти злобі людській
- 685. *malum non praesumitur***
лихе не презюмується
- 686. *malum quo commūnis eo peius*** що поширенішим є зло, тим воно гірше
- 687. *mandāta licita strictam recipiunt interpretatiōnem, sed illicita latam et extensam***
законні накази тлумачаться обмежувально, а незаконні – широко і гнучко
- 688. *manifesta non indigent probatiōne*** очевидні факти не вимагають доказів
- 689. *maximus erroris populus magister*** найбільшим майстром робити помилки є народ
- 690. *melior est conditio defendentis*** становище відповідача є кращим
- 691. *melior est iustitia vere praeveniens, quam severe puniens***
кращим є те правосуддя, що істинно попереджає, ніж те, що суворо карає

- 692. melius est in tempore occurrere, quam post causam vulneratum remedium quaerere** краще своєчасно зустріти подію, ніж потім шукати засоби для її нейтралізації
- 693. minor iurare non potest** неповнолітній не може приймати присягу
- 694. minus solvit, qui tardius solvit** той, хто платить надто пізно, не платить
- 695. minus sufficiens in literatura** не дуже грамотний
- 696. manu propria** власноручно
- 697. manus manum lavat** рука руку мие
- 698. mare verborum, gutta rerum** море слів, крапля справ
- 699. martyres non facit poena, sed causa** не покарання робить мучеником, а причина
- 700. maxima illecebra est peccandi impunitatis spes** найбільша спокуса злочину міститься у сподіванні на безкарність
- 701. maxime in iurae aequitas spectanda est** найважливіше у праві дотримуватися справедливості
- 702. mea res agitur, paries cum proximus ardet** і мене стосується, коли палає стіна у сусіда
- 703. memento mori** пам'ятай про смерть
- 704. mendacem memorem esse oportet** у брехуна має бути добра пам'ять
- 705. mentior, nisi** 'хай мене назвуть брехуном, якщо не ...' (формула клятви)
- 706. modus prosedendi** спосіб дії
- 707. modus vivendi** спосіб життя
- 708. moneta est iustum medium et mensura rerum commutabilium, nam per mediae monetae, fit omnium rerum conveniens, et iusta aestimatio** гроші є справедливий посередник і міра придатних для торгівлі товарів, адже через посередництво грошей здійснюється зручна і справедлива оцінка усіх речей
- 709. monopolia dicitur, cum unus solus aliquod genus mercaturae universam emit, pretium ad suum libitum statuens** монополією називається, коли хтось один скуповує весь товар певного виду, встановлюючи ціни на свій розсуд
- 710. monumenta, quae nos recorda vocamus, sunt veritatis et vetustatis vestigia** пам'ятники, які ми на-

- живаємо записами, суть знаки істини й старовини
- 711. mora reprobātur in lege** закон не схвалює зволікання
- 712. mors dicitur ultimum supplicium** смерть вважається крайнім покаранням
- 713. mulñta damnum famaе non irrogat** штраф не наносить шкоди репутації особи
- 714. multa fidem promissa levant** обіцянки, коли їх надто багато, підривають довіру
- 715. multa cupientibus desunt multa** хто багато хоче, тому багато не вистачає
- 716. multa ignorāmus, quae nobis non laterent et veterum lectio nobis fuit familiāris** ми не знаємо багато речей, які не були б для нас такими темними, якби нам були знайомі роз'яснення древніх
- 717. multi multa; nemo omnia novit** багато хто знає багато; ніхто не знає всього
- 718. multis ictibus deicitur quercus** дуб рубають не одним ударом
- 719. multo utilius est pauca idonea effundere, quam**
- multis inutilibus homines gravāri** багато краще створити декілька корисних речей, аніж обтяжувати людей багатьма непотрібними
- 720. mutātis mutandis** зі змінами, із застереженнями
- 721. mutāto nomine de te fabula narrātur** у цій байці оповідається про тебе, лише ім'я змінено
- 722. mutuus consensus** взаємна згода
- 723. nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendia, neque stipendia sine tribūtis, habēri nequit** адже не можливо мати ні мир між народами без армій, ні армію без того, щоб платити їй гроші, ні гроші без стягування податків
- 724. natūra incipit, ars dirigit, usus perficit** природа починає, мистецтво спрямовує, досвід завершує
- 725. natūra nihil facit frustra** природа нічого не робить даремно
- 726. natūra non facit saltum; ita nec lex** природа не робить стрибків; так само й закон
- 727. návita de ventis, de táuris nárrat arátor** моряк роз-

- повідляє про вітри, орач – про волів (хто про що)
- 728. *necessitas omnem legem frangit*** необхідність ламає всі закони
- 729. *necessitas probandi incumbit ei, qui agit*** необхідність доведення тяжіє над позивачем
- 730. *nec plus ultra*** і не далі, і не більше
- 731. *néc quae praeteriit, iterum revocabitur unda, néc quae praeteriit hora redire potest*** не докликатися назад хвилі, що пройшла, і не може повернутися година, котра промайнула
- 732. *ne deficiat iustitia*** щоб не постраждала справедливість
- 733. *negligentia*** недбалість; неухажність
- 734. *negotium*** справа, діло; підприємство; угода; операція
- 735. *neminem captivabimus nisi iure victum*** не заарештуємо нікого, чия провинна не доведена судом
- 736. *neminem cito laudaveris, neminem cito accusaveris*** нікого відразу не хвали і нікого відразу не гуди
- 737. *nemine contradicente (nem. con.)*** одногосно; без заперчень
- 738. *neminem laedit, qui iure suo utitur*** нікому не шкодить той, хто користується своїм правом
- 739. *nemo agit in seipsum*** ніхто не діє проти себе
- 740. *nemo cogitationis poenam patitur*** ніхто не підлягає покаранню за свої думки
- 741. *nemo debet bis puniri pro uno delicto*** ніхто не повинен каратися двічі за одну провину
- 742. *nemo debet esse iudex in propria causa*** ніхто не повинен бути суддею у власній справі
- 743. *nemo iure suo uti cogitur*** ніхто не зобов'язаний використовувати своє право
- 744. *nemo propheta acceptus est in patria sua*** не має пророка, визнаного в своїй батьківщині
- 745. *nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur*** кожна розумна людина карає не тому, що було вчинено помилку, а для того, що б вона не повторилася

- 746. nemo amat, quem timet** ніхто не любить того, кого боїться
- 747. nemo debet in communiōne invītus tenēri** нікого не слід утримувати в компанії проти його волі
- 748. nemo duōbus utātur officiis** хай ніхто не займає дві посади
- 749. nemo est supra legem** ніхто не стоїть над законом
- 750. nemo ex consilio obligātur** ніхто не бере на себе зобов'язання, даючи пораду
- 751. nemo artifex nascitur** майстрами не народжуються
- 752. nemo prohibētur pluribus defensionibus uti** нікому не забороняється захищатися різними способами
- 753. nemo punītur pro aliēno delicto** нікого не карають за чужу провину
- 754. nemo qui condemnāre potest, absolvere non potest** кожний, хто може звинуватити, може й виправдати
- 755. nemo tenētur informāre qui nescit, sed quisquis scire quod informat** той, хто не знає, не зобов'язаний інформувати, але кожен зобов'язаний знати те, про що він інформує
- 756. ne variētur** не змінювати!
- 757. nihil habet forum ex scena** суд нічого не тримає за сценою (тобто бере до уваги лише те, що оголошене під час процесу)
- 758. nihil minus, quam irasci punientem decet** тому, хто карає, найменше личить гнів
- 759. nihil simul inventum est et perfectum** нічого не винаходиться і не вдосконалюється в один і той же час
- 760. nil admirāri!** нічому не дивуватися!
- 761. nil agenti dies longus est** хто нічого не робить, тому день тягнеться довго
- 762. nil sine prudentia fecit ratiōne vetustas** давнина нічого не робила без мудрої причини
- 763. nil temere novandum** нічого не слід міняти поспіхом
- 764. nimia subtilitas in iure reprobatūtur** надмірні тонкощі не схвалюються в праві
- 765. nimium altercando, amititur** істина втрачається при надмірному захопленні перехресним допитом

- 766. nocet empta dolōre voluptas** не дає радості втіха, куплена ціною страждання
- 767. volens nolens** хочеш – не хочеш
- 768. nomen iuris** правове поняття, юридичний термін
- 769. nomina stultōrum ubique sunt locōrum** дурні пишуть свої імена скрізь
- 770. nomen atque omen** в імені пророцтво
- 771. non alio modo puniātur aliquis, quam secundum quod se habet**
- 772. condemnatio** людина не може бути покарана іншим способом, ніж це передбачено вироком суду
- 773. non bis ad eadem rem sit actio** не можна двічі порушувати одну й ту ж саму справу
- 774. non consentit qui errat** той, хто помиляється, не дає згоди (помилка робить угоду недійсною)
- 775. non est reus nisi mens sit rea** немає вини, якщо немає злого наміру
- 776. non faciunt equum meliōrem aurei freni** золота вуздечка не робить коня кращим
- 777. non in legendo, sed in intellegendo leges consistunt** закони не в тому, щоб їх читати, а в тому, щоб їх розуміти
- 778. non liquet (n.l.)** питання незрозуміле (утримування від голосування)
- 779. non multa, sed multum** не багато (кількісно), але багато (по – суті)
- 780. non obligat lex nisi promulgāta** закон не зобов'язує, якщо він не опублікований
- 781. non obstante** не дивлячись на, попри
- 782. non omne, quod licet, honestum est** не все, що законно, благородно
- 783. non omnium, quae a maioribus nostris constitūta sunt, ratio reddi potest; et ideo ratiōnes eōrum quae constituuntur inquiri non oportet; alioquin multa ex his quae certa sunt subvertuntur** не для всього, що встановили наші предки, можна віднайти причину; а тому не слід відшукувати причину, інакше багато з того, що було встановлено, буде знищено
- 784. non progredi est regredi** не простувати вперед – значить іти назад

785. **non quieta movēre** не три-
вожити того, що встано-
вилось
786. **non quid dictum, sed quod
factum est inspicitur** не те,
що сказано, а те, що зроб-
лено, береться до уваги
787. **non refert quid notum sit
iudici, si notum, non sit in
forma iudicii** немає зна-
чення, що відомо судді, як-
що йому це стало відомим
не в установленому по-
рядку
788. **non est fumus absque igni**
немає диму без вогню
789. **non temere credere est
nervus sapientiae** не вірити
легковажно – ось нерв
мудрості
790. **non uno luno nitet vultu**
місяць і той світить по –
різному
791. **nota bene (n.b.)** зверни
увагу
792. **novus rex – nova lex** новий
цар – новий закон
793. **novitas non tam utilitāte
prodest, quam novitāte per-
turbat** нове не стільки слу-
гує своєю користю, скільки
хвилює новизною
794. **nulla aetas ad discendum
sera** немає віку, запізного
для навчання
795. **nulla calamitas sola** біда не
ходить сама
796. **nulla causa est, in qua
femina litem non moverit**
немає такої справи, в якій
жінка не вчинила би сварки
797. **nulla lex satis commoda
omnibus est** немає закону,
який був би зручним для
всіх
798. **nulla regula sine excep-
tione** немає жодного ви-
нятку без правила
799. **nullum crimen sine poena;
nulla poena sine lege; nul-
lum crimen sine poena legā-
li** немає злочину без пока-
рання; немає покарання
без закону; немає злочину
без законного покарання
800. **nullum crimen, nulla poena
sine lege** без закону немає
жодного злочину, жодного
покарання
801. **nullum scelus ratiōnem
habet** жоден злочин не має
законної підстави
802. **nunquam res humānae
prospere succēdunt, ubi
negliguntur divinae** люд-
ські справи ніколи не проц-
вітають, коли занедбані
справи божественні
803. **nuptias (non concubitus,
sed) consensus facit** шлюб

- утворюється (не співжит-
тям, а) згодою
- 804. obligatiōnes naturāles** при-
родні зобов'язання
- 805. obligatio est vinculum iuris**
зобов'язання є правовим
ланцюгом
- 806. obligatio ex contractu** зо-
бов'язання за договором
- 807. obligatio ex delicto** зобо-
в'язання з делікту
- 808. oderint, dum metuant** хай
ненавидять, аби боялися
(Калігула)
- 809. odērunt peccāre boni, vir-
tūtis amōre; odērunt pec-
cāre mali, formidinae poe-
nae** не люблять грішити
чесні люди через їх любов
до доброчесності; не лю-
блять грішити ниці через
страх перед покаранням
- 810. o, fallācem hominum spem!**
о, марна людська надіє!
- 811. officium vocat** обов'язок
кличе
- 812. omnia mea mecum porto**
усе своє ношу з собою
- 813. omnia peccāta sunt paria**
усі злочини схожі між со-
бою
- 814. omne ignōtum pro mag-
nifico** усе незнане – за ве-
личне (усе, чого ми добре
- не знаємо, виглядає ве-
личним)
- 815. omni exceptiōne maiōres**
чудово, понад усе
- 816. omnis exceptio est ipsa
quoque regula** кожен виня-
ток сам є правилом
- 817. onus probandi** тягар до-
ведення; тягар позову
- 818. optima est lex, quae mini-
mum relinquit arbitrio iu-
dicis; optimus iudex, qui
minimum sibi** той закон
найкращий, який найменше
залишає на вирішення суд-
ді; той суддя найкращий,
який бере на себе найменше
- 819. optima legem interpre-
s consuetūdo** звичай – най-
кращий тлумач законів
- 820. optimus testis confitens
reus** кращий свідок – зіз-
нання звинуваченого
- 821. otium post negotium** від-
починок після справи
- 822. pactio, pactum** пакт, до-
говор, угода
- 823. pacta sunt servanda** до-
говори мають виконуватися
- 824. panem et circenses!** хліба
і видовищ!
- 825. paribus sententiis reus
absolvitur** при розподілі
порівну думок (суддів) зви-

- нувачуваний вважається виправданим
- 826. par in parem imperium non habet** рівний не має влади над рівним (принцип судового імунітету іноземної держави)
- 827. par pari referto** віддавати рівним за рівне
- 828. particeps criminis** учасник злочину; співучасник, співльник
- 829. parturient montes, nascitur ridiculus mus** страждають у пологах гори, а народжується мишеня
- 830. pater, peccāvi** отче, я со- грішив (формула покаяння)
- 831. patres conscripti** отці – сенатори (*перен.*: законодавці)
- 832. patuit dea** у ній видно богиню
- 833. pax huic domui** мир сьому дому
- 834. pax intransibis** мир прибульцям (формула привітання)
- 835. pax vobiscum** мир вам; хай буде мир з вами
- 836. pecunia non olet** гроші не пахнуть
- 837. pecuniōsus damnāri non potest** той, хто має гроші, не може бути покараний
- 838. per (argumentum) baculum** за допомогою аргументу буком
- 839. per aspera ad astra** крізь терні до зірок
- 840. perditissima republica plurimae leges** чим ближче до загибелі держава, тим більше (у ній) законів
- 841. per fas et nefas** правдами і неправдами
- 842. periculum in mora est** небезпека в затримці (у зволіканні)
- 843. per risum multum potēris cognoscere stultum** дурня впізнаєш по безперервному сміхові
- 844. per se** саме по собі; як таке
- 845. persōna aliēni iuris** залежна особа
- 846. persōna de facto** особа без громадянства
- 847. persōna est homo, cum statu quodam considerātus** особа є людина, що розглядається у її відношенні до певного статусу
- 848. persōna grata** поважна (бажана) особа
- 849. persōna nongrāta** небажана особа
- 850. personalia** характеристика особи

- 851. perspicuitas argumentatione elevatur** очевидність зменшується доказами
- 852. perspicua vera non sunt probanda** очевидні факти не потребують доказів
- 853. placita iuris** норми права
- 854. placitamentum** судового ріння; процедура судового розгляду справи
- 855. plena probatio** повний доказ – доказ за допомогою двох свідків або документа, виданого державною установою
- 856. pleno iure** з повним правом
- 857. plus peccat auctor, quam actor** підбурювач винен більше, ніж виконавець
- 858. plus valent unus oculatus testis, quam auriti decem** один очевидець вартує більше, ніж десять свідків по слуху
- 859. plus valent oculi, quam oculus** очі бачать більше, ніж око (кілька чоловік бачать більше, ніж один)
- 860. poena** покарання, штраф, кара
- 861. poenam moratur improbus, non praeterit** лише тимчасовою буває безкарність
- 862. poenae potius molliendae, quam exasperandae sunt** покарання слід пом'якшувати, а не посилювати
- 863. poenae sint restringendae** покарання слід обмежувати
- 864. poētis mentēri licet** поетам вигадки дозволені
- 865. pollice verso** з повернутим пальцем (смертний вирок для переможених гладіаторів у Римі)
- 866. politiae legibus, non leges politii adaptandae** політика має узгоджуватися з законами, а не закони з політикою
- 867. ponderantur testes, non numerantur** свідків зважують, а не рахують (береться до уваги вагомість, а не кількість свідчень)
- 868. praemia cum poscit iudex, Satan est** якщо суддя вимагає винагороду – він Сатана
- 869. potentia debet sequi iustitiam, non antecedere** сила повинна йти слідом за справедливістю, а не передувати їй
- 870. potestas non est nisi ad bonum** влада існує тільки для добра
- 871. potestas** сила; влада; вплив

- 872. praesis, ut prosis** ти повинен очолити, щоб принести користь
- 873. praesentibus testibus** у присутності свідків
- 874. praesumptiōnes sunt coniectūrae ex signo versimili ad probandum assumpte** презумпції суть припущення суду з можливих відомостей, застосованих з метою доведення
- 875. praetermisso titulo** опускаючи титули (скорочено)
- 876. praesumptio violenta, plena probatio** сильна презумпція дорівнює повному доведенню (доказу)
- 877. prima facie** на перший погляд
- 878. prima est haec ultio, quod se iudice nemo nocens absolvitur** першим покаранням для винного є те, що він не може виправдатися перед власним судом
- 879. prima pars aequitātis aequalitas** головною складовою частиною справедливості є рівність
- 880. prima lex historiae, ne quid falsi dicat** перший закон історії – не говорити неправди
- 881. prima lex iustitiae, ne quid falsi dicat** перший принцип правосуддя (справедливості) – не допустити неправди
- 882. primus inter pares** перший серед рівних
- 883. principia probant, non probantur** принципи доводять, а не доводяться (принципи суть докази, вони не доказуються)
- 884. principiis obsta** протистояти початку; знищити біду в зародку
- 885. principium est potissima pars cuiusque rei** початок є найважливіша частина всіх речей
- 886. prior (in) tempore, potior (in) iure** перший за часом – сильніший за правом
- 887. prius vitiis laboravimus, nunc legibus** раніше ми були обтяжені пороками, тепер – законами
- 888. privilegium** перевага, привілей, переважне право
- 889. privilegium contra republicam non valet** привілей не діє проти держави
- 890. privilegium est quasi privata lex** привілей є ніби приватний закон
- 891. procul dubio** без сумніву

- 892. pro et contra** за і проти
- 893. pro forma** заради форми, проформа, формально
- 894. pro patrio** за батьківщину, для батьківщини
- 895. proprietātes verbōrum observandae sunt** слід вибирати доречні слова
- 896. potius sero, quam nunquam** краще пізно, ніж ніколи
- 897. post hoc non est propter hoc** ‘після цього’ не значить ‘внаслідок цього’
- 898. pro rigōre iustitiae** задля строгості закону
- 899. prior vivere, deinde philosophāri** спочатку – жити, а потім – мудрувати
- 900. pro domo sua** на захист свого дому (у власних інтесах)
- 901. prosper flatu fortūnae** щасливий збіг обставин
- 902. pro salutē animae** для блага (спасіння) душі
- 903. proximum innocentiae tenet locum verecunda peccāti confessio** щире визнання провини дуже близьке до невинності
- 904. quaeritur** сумнівно
- 905. qualis artifex pereo!** який артист у мені гине! (передсмертні слова Нерона)
- 906. qualis rex, talis grex** який пастир, така і паства
- 907. quasi ex contracto** квазі-контракт
- 908. quasi ex delicto** квазіделікт
- 909. quaestio facti** питання факту
- 910. quaestio iuris** питання права
- 911. quem poenitet peccasse, poenae est innocens** хто кається у своїй провині, той уже майже не винен
- 912. quam legem exteri nobis posuere, eandem illis ponēmus** які б закони не встановили для нас іноземці, ми встановимо для них такі ж самі
- 913. qui amat me, amat et canem meum** хто любить мене, той любить і мого пса
- 914. quid bonum, felix, faustum fortunatumque sit (QBFFQS)** хай це буде на щастя, на добро, на благо, на удачу
- 915. qui consuluntur** правознавці – консультанти
- 916. qui cuncta negat, omnia dat.** хто все забороняє, той усе дозволяє
- 917. quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?** що робити законам там, де панують одні лише гроші?

- 918. quidquid agis, prudenter agas et respice finem** усе, що робиш, роби мудро і передбачай кінець
- 919. quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes** щоб там не було, але я боюся данайців, навіть, коли вони несуть дарунки
- 920. qui facit id quod plus est, facit id quod minus est, sed non convertitur** той, хто робить те, що більше, робить і те, що менше, але не навпаки
- 921. qui habet aures ad audiendum – audiat** хто має вуха для слухання – нехай слухає
- 922. qui male agit, odit lucem** хто чинить зло – боїться світла
- 923. qui mandat, ipse fecissis videtur** вважається, що той, хто наказує, робить сам (те, що наказано)
- 924. qui minimum optat, minimo eget** хто найменше бажає, той і задовольняється найменшим
- 925. qui nimium probat, nihil probat** хто доводить надто багато, той нічого не доводить
- 926. qui non habet, ille non dat.** той, хто не має, не може дати
- 927. qui non improbat, approbat** той, хто не засуджує – схвалює
- 928. qui non negat, fatetur** хто не заперечує – той погоджується
- 929. qui non libere veritatem pronunciat, proditor est veritatis** хто не говорить правду вільно – той зрадник
- 930. quio non obstat, quod obstatre potest, facere videtur** вважається, що той, хто не перешкоджає тому, чому може перешкодити, сам чинить це
- 931. qui non prohibet, cum prohibere potest, assensere videtur** вважається, що той, хто не забороняє того, що може заборонити, схвалює це
- 932. qui peccat ebrius, luat sobrius** той, хто чинить злочин у п'яному стані, підлягає покаранню, коли стане тверезим
- 933. qui per alium facit, per seipsum facere videtur** вважається, що той, хто діє через іншого, діє самий
- 934. qui potest et debet vetare, tacens, iubet** той, хто може і повинен заборонити, але мовчить, наказує
- 935. qui quaerit, reperit** хто шукає – знаходить

- 936. qui ratiōnem in omnibus quaerunt, ratiōnem subvertunt** хто у всьому шукає сенс – підриває його
- 937. qui pro quo** одне замість другого (змішування понять)
- 938. quisque suae fortūnae faber est** кожен – коваль свого щастя
- 939. quisquis praesumitur bonus; et semper in dubiis pro reo respondendum** кожен презюмується чесним; і завжди в сумнівних випадках справа вирішується на користь відповідача
- 940. qui tacet consentīre vidētur** той, хто мовчить, очевидно, погоджується
- 941. qui tacet, non utī que fatētur, sed tamen verum est eum non negāre** той, хто мовчить, не обов'язково погоджується, проте вірно й те, що він не заперечує
- 942. qui seminat mala, metet mala** хто сіє лихо – лихо й жатиме
- 943. quisquis praesumitur bonus, donec probētur contrarium** кожна людина презюмується чесною, поки не буде доведено протилежне
- 944. quod absit** чого хай не буде! (чого боронь боже)
- 945. quod apprōbo, non repōbo** те, що я схвалюю, я не відкидаю
- 946. quod constat clare, non debet verificāri** те, що визначено очевидно, не потребує верифікації
- 947. quodcunque aliquis ob tutelam corporis sui fecerit, iure id fecisse vidētur** все, що людина робить для захисту самого себе, вважається законним
- 948. quod dubitas, ne feceris** не роби того, в чому сумніваєшся
- 949. quod eat inde quiētus** 'аби він пішов звідси виправданим' (форма виправданого вироку)
- 950. quod erat demonstrandum** що й треба було довести
- 951. quod est accusatōri maxime optandum, confitem reum** для того, хто звинувачує, найбільш бажаним є зізнання звинувачуваного
- 952. quod licet Iovi, non licet bovi** що дозволено Юпітеру, те не дозволено бикові
- 953. quod medicamenta morbis exhibent, hoc iura negotiis** що для хвороби ліки, то для справ право

- 954. quod non habet principium, non habet finem** що не має початку, те не має й кінця
- 955. quod non licet feminis, aequè non licet viris** що не дозволено жінкам, так само не дозволено й чоловікам
- 956. quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor** що не забороняє закон, те забороняє сором
- 957. quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire** хто зазнав збитків з власної вини, не вважається таким, що зазнав збитків
- 958. quod quisquis norit, in hoc se exerceat** хай кожен займається тим, у чому він розбирається
- 959. quod scripsi – scripsi** що написав – те написав (категорична відмова від переробок)
- 960. quorum** достатня кількість членів певного органу, що легітимізує його функції
- 961. quosque (tandem, abutere, Catilina, patientia nostra?)** допоки(в рещті, Катіліно, ти зловживати-меш терпінням нашим?) – знаменитий початок промови Цицерона проти Катіліни
- 962. radices litterarum amaræ, fructus dulces sunt** коріння наук гірке, а плоди – солодкі
- 963. ratio decidendi** підстава рішення
- 964. ratio est legis anima; mutata legis ratione, mutantur et lex** мотив є душа закону; коли міняється мотив закону, міняється і самий закон
- 965. ratio in iure æquitas integra** сенсом закону є неупереджена справедливість
- 966. ratio legis** мотив закону; підстава закону; причина існування закону
- 967. ratio scripta** писаний розум
- 968. ream linguam non facit, nisi mens rea** язик не винен, якщо не винна думка
- 969. rebus hic stantibus** ось такі справи
- 970. rebus sic stantibus** поки обставини є такими
- 971. receditur a placitis iuris potius, quam iniuriæ et delicta maneat impunita** краще відійти від установлених законів, ніж допустити, щоб правопорушення і злочин залишилися безкарними
- 972. rectatus** особа, звинувачувана чи підозрювана у скоєнні злочину

- 973. reductio ad absurdum** приведення до абсурду
- 974. reformatio in peius** посилення санкції у гірший бік
- 975. rei turpis nullum mandātum est** наказ щодо скоєння аморального вчинку є недійсним
- 976. remissius imperanti melius parētur** тому, хто наказує найм'якше (найспокійніше), підкоряються найкраще
- 977. remōta iustitia, quid sint regna, nisi magna latrocinia?** чим були б держави, як не розбійницькими вертепами, якби не існувало справедливості?
- 978. removēre officio** увільнити від посади
- 979. rem tene, verba sequentur** влови суть, а слова прийдуть
- 980. reperit Deus nocentem** Бог знаходить винного
- 981. repetundārum crimen** хабарництво
- 982. repetundae** хабар (букв.: те, що належить повернути)
- 983. reputatio est vulgāris opinio, ubi non est veritas** репутація – це суспільна думка, в якій немає істини
- 984. res** річ, предмет, справа; судова справа
- 985. rerum inter alios acta aliis neque nocēre, neque prodesse potest** судова справа двох осіб не може ні зашкодити, ані принести користь третій особі
- 986. rerum suārum quilibet est moderātor et arbiter** кожен є вершитель і господар власних справ
- 987. res est misera, ubi ius est vagum et incertum** погані справи там, де закон мінливий і непевний
- 988. res generālem habet significaiōnem, quia tam corporea, quam inorporea, cuiuscunque sunt generis natūrae sive speciei, comprehendit** поняття 'річ' має загальне значення, оскільки воно охоплює як матеріальне, так і нематеріальне якого б роду чи виду не були речі
- 989. res iudicāta pro veritāte habētur** судові рішення має прийматися за істину
- 990. res immobiles (mobiles)** нерухоме (рухоме) майно
- 991. respondēre, cavēre, agere** давати відповіді, оформляти документи, виступати в суді (три види діяльності юриста)
- 992. responsa prudentum** думки (погляди) вчених юристів

- 993. responsio unī us non omnio audī tur** свідчення одного свідка взагалі не повинні вислуховуватися
- 994. res privātae** приватна власність
- 995. res publica** суспільна справа, республіка; держава
- 996. res quae usu (non) consumantur** (не)споживні речі
- 997. reus (pl.: rei)** відповідач; звинувачуваний; сторона у позові чи у договорі
- 998. reus laesae maiestātis punī tur, ut pereat unus, ne pereant omnes** винний у державній зраді карається для того, щоб загинув один, але не загинули всі
- 999. rigor iuris** суворість закону
- 1000. risicum** страховий ризик
- 1001. saepenumero ubi proprietas verborum attenditur, sensus veritatis amittitur** дуже часто, коли ретельно слідкують за правильністю вживаних слів, втрачають істинний смисл
- 1002. saepe stilum verte!** частіше повертай стилі! (більше вправляйся у своїй професії)
- 1003. saepe viatorem nova, non vetus orbita fallit** нова, а не стара, дорога часто обманує подорожнього
- 1004. salus populi suprema lex** благо народу – найвищий закон
- 1005. salvo honore (iure)** без шкоди для честі (правоздатності)
- 1006. sanctio** санкція
- 1009. sapere aude!** зважся мислити!
- 1010. sapiens incipit a fine, et quod primum est intentione, ultimum est in executione** мудрий розпочинає з кінця, і те, що було першим у намірах, є останнім у виконанні
- 1011. sapienti sat** мудрому досить
- 1012. scientia sciorum est mixta ignorantia** знання поверхово освічених людей є зібране звідусіль невігластво
- 1013. scio me nihil scire** знаю, що нічого не знаю
- 1014. scire debes cum quo contrahis** ти повинен був би знати того, з ким укладаєш контракт
- 1015. scire leges non hoc est verba earum tenēre, sed vim ac potestatem** знання законів полягає не в тому, щоб пам'ятати їх слова, а в тому, щоб зрозуміти їх смисл
- 1016. scribere est agere** писати – значить діяти

- 1017. secundum aequum et bono** у відповідності зі справедливістю і добром
- 1018. secundum allegata et probata** у відповідності з твердженнями сторін і доказами
- 1019. semel heres – semper heres** одного разу спадкоємець – завжди спадкоємець
- 1020. semper paratus** завжди готовий
- 1021. sermo index animi** мова – дзеркало розуму
- 1022. sero venientibus ossa** тому, хто пізно приходить (залишаються) кістки
- 1023. sic itur ad astra** так ідуть до зірок
- 1024. sicut me Deus adiūvet** і хай pomoже мені Бог
- 1025. sic transit gloria mundi** так проходить суетна слава
- 1026. sic volo** так я бажаю
- 1027. si in ius vocat, ito** якщо (супротивник) кличе тебе до суду, йди
- 1028. si meliores sunt, quos ducit amor, plures sunt, quos corrigit timor** хоча кращими керує любов, страх виправляє більшу кількість
- 1029. similis simili gaudet** подібний подібному радіє
- 1030. simplicitas est legibus amīca, et nimia subtilitas in iure reprobatur** простота – це друг права, і надмірні тонкощі у праві не схвалюються
- 1031. sine cura** без турботи
- 1032. sine ira et studio** без гніву і пристрасті (об’єктивно)
- 1033. sine labore non erit panis in ore** без праці не буде й крихти хліба в роті
- 1034. sine provocatione** без оскарження
- 1035. sine vi aut dolo** без насильства або обману
- 1036. singuli in solidum tenentur** кожен відповідає за все
- 1037. sint ut sunt aut non sint** хай [усе] залишається так, як є, або не буде ніяк!
- 1038. sit tibi terra levis mollique tegaris arena** хай тобі легкоко буде земля і хай вкриває тебе м’який пісок
- 1039. sociale animal est homo** людина – істота суспільна
- 1040. societas leonīna** лев’яче співтовариство
- 1041. socii malorum** друзі по нещастю

- 1042. socii mei socius meus socius non est** товариш мого товариша – не мій товариш
- 1043. sollemnitates iures sunt servanda** правових формальностей слід дотримуватися
- 1044. solus cum sola non cogitabuntur orare ‘Pater noster’** він та вона наодинці і не подумають читати ‘Отче наш’
- 1045. species facti** обставини справи; характер дії
- 1046. spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipse** приходять, щоб подивитися на інших і показати себе
- 1047. spes impunitatis continuum affectum tribuit delinquendi** надія на безкарність постійно спонукає до правопорушень
- 1048. spes ultima** остання надія
- 1049. sponsio iudicialis** штучно створена справа; фальсифікований факт
- 1050. stabit praesumptio donec probetur in contrarium** презумпція діє, поки не буде доведено протилежне
- 1051. stabit praesumptio pro veritate** презумпція приймається за істину
- 1052. stare in iudicio** поставати перед судом
- 1053. stat nominis umbra** залишається тільки тінь імені (від того, що було колись)
- 1054. stat pro ratione voluntas** бажання стає на місце розуму
- 1055. stat pro ratione voluntas populi** бажання (воля) народу стає на місце розуму (судді не дискутують з приводу розумності закону)
- 1056. status quo** наявне становище
- 1057. stipulatio poenae** неустойка
- 1058. stricto iuris** строго за законом
- 1059. suapte natura** за своїм характером
- 1060. sua sponte** самохіть, за власним бажанням
- 1061. sub colore iuris** прикриваючись посиланням на право
- 1062. sub colore officii** прикриваючись посиланням на службове становище
- 1063. sub conditione** за умови
- 1064. sub curia** під охороною суду, закону

- 1065. sublata causa tollitur effectus** усунувши причину, усуваемо і результат
- 1066. sublata veneratione magistratuum, respublica ruit** з утратою поваги до суддів руйнується держава
- 1067. sub potestate parentis** під батьківським захистом, патронажем
- 1068. sub rosa** таємно, по секрету; за неофіційних умов
- 1069. sub sigillio** за печаткою
- 1070. sub silentio** мовчки
- 1071. sub specie aeterna** з погляду вічності
- 1072. sub voce (s.v.)** під назвою, під титулом; під рубрикою
- 1073. succurritur minori; facilis est lapsus iuventôtis** до молоді людини слід ставитися поблажливо; молодість легко помиляється
- 1074. sui generis** свого роду, своєрідний; особливий
- 1075. sui iuris** повністю дієздатний
- 1076. summa caritas est facere iustitiam singulis et omni tempore, quando necesse fuerit** вища милість полягає у тому, щоб виявляти справедливість щодо кожного і завжди, коли в цьому є потреба
- 1077. summa sedes non capit duos** найвище становище не терпить двох
- 1078. summa vi** насилу; з усієї сили
- 1079. summos cum infimis pari iure sunt** перед законом усі рівні
- 1080. summa ius est summa iniuria** вища законність – це вища несправедливість
- 1081. superficies solo cedit** усе, що знаходиться на поверхні, належить землі
- 1082. supervacuum esset leges condere, nisi esset, qui leges tuerētur** немає сенсу видавати закони, якщо вони не будуть виконуватися
- 1083. suppressio veri, expressio falsi** приховування правди – це виявлення неправди (це обман)
- 1084. suprema voluntas** остання воля
- 1085. suum cuique incommo- dum ferendum est potius, quam de alteri us commodis detrahendum** кожен має терпіти свої власні незручності, а не відбирати зручності в іншого

- 1086. tabula rasa** чиста дошка (розум, ненаповнений знаннями)
- 1087. tactio consensu** при мовчазній згоді
- 1088. talis qualis** оскільки
- 1089. tantum bona valet, quantum vendi possunt** товар коштує стільки, за скільки його можна продати
- 1090. tantum habent de lege, quantum habent de iustitia** те важливим є для закону, що важливо з огляду на справедливість
- 1091. tempora mutantur, et nos (leges) mutamur (mutantur) in illis** часи міняються, і ми (і закони) міняємося (міняються) разом з ними
- 1092. tempore et loco** у часі і просторі
- 1093. terra incognita** невідома земля (непізнане)
- 1094. tertium non datur** третього не дано
- 1095. testamentum** остання воля, заповіт
- 1096. tolle voluntatem et erit omnis actus indifferens** усуньте волю, і кожна дія стане байдужою (індиферентною)
- 1097. testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit** заповіт – це юридичне виявлення нашої волі про те, чого хто після своєї смерті бажає
- 1098. testes muti** німі свідки (речові докази злочину)
- 1099. testis nemo in sua causa esse** ніхто не може бути свідком у власній справі
- 1100. testis unus – testis nullus** один свідок – не свідок
- 1101. time hominem unī us libri** бійся недоучки (букв.: ‘бійся людини однієї книги’)
- 1102. trahit quemque sua voluptas** кожним керує його пристрасть
- 1103. transeat in exemplum** хай це стане прикладом
- 1104. tres faciunt collegium** троє утворюють колегію
- 1105. triatio** суд, судовий процес
- 1106. turbato melius capiuntur flumine piscis** коли вода скаламучена, рибка ловиться краще
- 1107. tutius semper est errare in acquietando, quam in puniendo; ex parte misericordiae, quam ex parte iustitiae** завжди безпечніше помилятися у бік виправдання,

- а не покарання; у бік милосердя, а не правосуддя
- 1108. tutor** захисник, опікун (тутор)
- 1109. ubi bene, ibi patria** де добре, там і батьківщина (кредо космополітизму)
- 1110. ubi culpa est, ibi poena subesse debet** де є провина, там має бути покарання
- 1111. ubi ius, ibi remedium** де закон, там і засіб (його застосування)
- 1113. ubi ius incertum, ibi nullum** де закон нечіткий, там його немає (взагалі)
- 1114. ubi lex, ibi poena** де закон, там і покарання
- 1115. ubi non est condendi auctoritas, ibi non est parendi necessitas** де немає права наказувати, там немає необхідності і підкорятися
- 1116. ubi concordia, ibi victoria** де згода, там і перемога
- 1117. ubi periculum, ibi est lucrum collocatur** де ризик, там має бути і прибуток (зиск)
- 1118. ubi quis delinquit, ibi punientur** де особа скоїла злочин, там вона має й бути покарана
- 1119. ultima ratio** останній доказ; останній засіб
- 1120. ultimum ultimum** останнє попередження
- 1121. ultima voluntas** остання воля
- 1122. ultimum supplicium** крайнє покарання, страта
- 1123. ultra fines mandāti** за межами повноважень
- 1124. utile dulci** корисне з приємним
- 1125. ultra posse nemo obligatur** нікого не можна зобов'язати (виконати щось) понад його можливості
- 1126. una salus victis nullam sperare salutem** для переможених порятунк один – не мріяти про порятунок
- 1127. unde consilium afuerit, culpa abest** де не було наміру, там немає і вини
- 1128. unum castigabis, centum emendabis** одного покараєш, сотню виправиш
- 1129. unus dies gradus est vitae** кожен день – це крок життя
- 1130. urbi et orbi** Риму і світові (вступна формула імператорських едиктів)
- 1131. usus** використання, вжиток; узус – право користування чужою річчю
- 1132. ut ait lex** як проголошує закон

- 1133. ut desint vires, tamen est laudanda voluntas** хоч і не вистачає сили, але на похвалу заслуговує саме бажання
- 1134. uti possidētis** ‘як ви володієте...’ (так володійте і далі)
- 1135. ut salūtas, ita salutaberis** як ти вітаєшся, так і тебе привітають
- 1136. vacatio** свобода від чогось; звільнення, визволення; канікули
- 1137. vae victis** горе переможеним
- 1138. vae soli** горе самотньому
- 1139. vectigal** податок, прибуток, данина
- 1140. venditio bonorum** продаж майна з аукціону
- 1141. venditor** продавець
- 1142. veredictum, quasi dictum veritatis; ut iudicium, quasi iuris dictum** вердикт – це немов би висловлення істини, тоді як судове рішення – це немов би висловлення права.
- 1143. veritas habenda est in iuratore, iustitia et iudicium in iudice** правда має належати присяжному, а правосуддя і судові рішення – судді
- 1144. veritas nihil verētur, nisi abscondi** істина не боїться нічого, окрім приховування
- 1145. veto** ‘я забороняю’, veto
- 1146. veni, vidi, vici** прийшов, побачив, переміг
- 1147. vice versa** навпаки, протилежним чином
- 1148. via trita est via tuta** бита дорога – безпечна дорога
- 1149. victus victori in expensis condemnandus est** переможений (у судовому процесі) присуджується до сплати судових витрат переможця
- 1150. vigilantibus, et non dormientibus, leges sunt scriptae** закони написані для тих, хто пильнує, а не дрімає
- 1151. vim vi repellere licet** силу слід відбивати силою
- 1152. vinculo matrimonii** пута шлюбу
- 1153. vox populi – vox Dei** глас народу – глас Бога
- 1154. vindicta hominem sceleratum aliquando consequētur** помста колись наздожене злочинця
- 1155. vir et uxor consentur in lege una persona** чоловік і дружина розглядаються законом як одна особа

1156. vi victa vis насильство –
це ворог права

**1157. vix ulla lex fieri potest,
quae omnibus commoda sit,
sed si maiori parti pro-
spiciat, utilis est** навряд чи
може бути прийнятий за-
кон, зручний для всіх, але
коли він діє в інтересах
більшості – він корисний

1158. volenti non fit iniuria
особа, що дала згоду на дію,
не вважається такою, що
постраждала від неї

**1159. voluntas et propositum
distinguunt maleficia** зло-
чини розрізняються за на-
міром і метою

**1160. voluntas populi – suprema
lex** воля народу – вищий
закон

**1161. voluntas pro facto (rep-
utator)** ‘воля за дію’ (вва-
жається)

1162. vox clamantis (in deserto)
голос волаючого (в пустелі)

1163. vox Dei глас Божий

**1164. vox emissa volat; litera
scripta manet** сказане –
відлітає геть, написане –
залишається

1165. vox et praeterea nihil
голос і нічого більш, пусті
слова

1166. vox unīus – vox nullus
один голос – не голос

GAUDEAMUS

Gaudeamus – це пісня, що виникла
в XIII ст. у середовищі студентів і
нині вважається гімном студент-
ства всього світу.

1. Gaudeamus, igitur, } bis
Iuvenes dum sumus. }
Post iucundam iuventutem,
Post molestam senectutem
Nos habebit humus. } bis
2. Vita nostra brevis est, } bis
Brevi finietur, }
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parceretur. } bis
3. Ubi sunt, qui ante nos } bis
In mundo fuere? }
Transeas ad superos,
Transeas ad inferos,
Hos si vis videre. } bis
4. Vivat Akademia, } bis
Vivant professores! }
Vivat membrum quodlibet,
Vivant membra quaelibet,
Semper sint in flore! } bis
5. Vivant omnes virgines, } bis
Graciles, formosae! }
Vivant et mulieres,
Tenerae, amabiles,
Bonae, laboriosae! } bis
5. Vivat et respublica } bis
Et qui illam regunt! }
Vivat nostra civitas,
Maecenatum caritas,
Qui nos hic protegunt! } bis
7. Pereat tristitia, } bis
Pereant dolores! }
Pereat diabolus,
Quivis antiburschius,
Atque irrisores! } bis

ОСНОВИ

ЛАТИНСЬКОЇ ГРАМАТИКИ

ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Великі букви	Малі букви	Назва	Вимова
A	a	а	а
B	b	бе	б
C	c	це	к, ц
D	d	де	д
E	e	е	е
F	f	еф	ф
G	g	ге	г (ганок)
H	h	га	г
I	i	і	і
<i>J</i> <i>у класичній</i>	<i>j</i> <i>латині</i>	<i>йот</i> <i>не</i>	<i>й</i> <i>зустрічається</i>
K	k	ка	к
L	l	ель	середнє між л та ль
M	m	ем	м
N	n	ен	н
O	o	о	о
P	p	пе	п
Q	q	ку	к
R	r	ер	р
S	s	ес	с, з
T	t	те	т
U	u	у	у
V	v	ве	в
<i>W</i> <i>у класичній</i>	<i>w</i> <i>латині</i>	<i>ве</i> <i>не</i>	<i>в</i> <i>зустрічається</i>
X	x	ікс	кс, кз
Y	y	іпсильон	і
Z	z	зета	з, дз

ФОНЕТИКА

Латинський алфавіт складається з 24 букв, з яких 6 позначають голосні звуки, а 18 — приголосні.

§ 1. Голосні

Латинські голосні **a, e, i, o, u** вимовляються, головним чином, як українські а, е, і, о, у. *Наприклад: arbiter* [арбітер] ‘суддя, арбітр’; *et* [ет] — ‘і’; *imperator* [імператор] ‘імператор, полководець’; *odi* [оді] — ‘ненавидіти’; *unitas* [унітас] — ‘єдність’.

Голосний **i** *перед наступним голосним* вимовляється звичайно як нескладове й. *Наприклад: ius* [йус] — ‘право’; *ianua* [йануа] — ‘двері, вхід’; *maior* [майор] — ‘старший’.

Голосний **y** також передає український звук **i**, але вживається виключно в середині слів давньогрецького походження: *lyra* [ліра] — ‘ліра, пісня’.

§ 2. Дифтонги

Поряд з простими голосними в латинській мові є **дифтонги** — *сполучення двох голосних, що вимовляються як один склад, чи навіть як один звук:*

au — вимовляється як українське *a^y* [причому *y* не утворює окремого складу!]: *auditorium* [а^yдіт’оріум] — ‘аудиторія’;

eu — вимовляється як українське *e^y* (причому *y* не утворює окремого складу!): *Europa* [Е^yр’опа] — ‘Європа’;

ei — вимовляється як українське *ей*: *deinde* [д’ейнде] — ‘згодом’;

ae — вимовляється як українське *e*: *saepe* [с’епе] — ‘часто’;

oe — вимовляється як українське *e*: *poena* [п’ена] — ‘покарання’;

Якщо в сполученнях **ae** та **oe** голосні належать до різних складів, тобто повинні вимовлятися окремо, то над голосною **e** ставляться **знаки роздільного читання: дві крапки: аѐ, оѐ, або знак кількості складу природної довготи (горизонтальна риска — аѐ̄, оѐ̄) чи**

природної короткості (*'пташка'* — ає, оє). *Наприклад*: **aēr** [áep] — ‘повітря’, **poēma** [по́ема] — ‘поема, вірш’; **soēto** [кбемо] — ‘скупляю’.

§ 3. Приголосні

Більшість приголосних вимовляється як і в українській мові.

Наприклад: **bonum** [бóнум] — ‘добро, благо’; **domus** [дб́умс] — ‘дім’; **fama** [фáма] — ‘поголос, чутка’; **verum** [в́ерум] — ‘правда, істина’ тощо.

Приголосний **c** перед голосними звуками **e, i, u** та перед дифтонгами **ae, oe** вимовляється як українське **ц**, а в усіх інших випадках — як **к** (**c** читається як **ц** перед **i** та перед **e**; в інших випадках — як **к**). *Наприклад*: **ceterus** [цéтерус] — ‘інший’; **cito** [ц́іто] — ‘швидко’; **cedes** [ц́едес] — ‘вбивство, загибель’; **causa** [ка́уза] — ‘привід, причина, справа’; **codex** [кб́декс] — ‘кодекс, стовбур’; тощо.

Приголосний **h** вимовляється як українське **г**. *Наприклад*: **homo** [гб́ома] — ‘людина’; **hūmus** [гумус] — ‘земля, ґрунт’.

Приголосний **l** вимовляється на середньоевропейський манер, тобто м’якіше, аніж українське **л**, тому інколи читається як **л**, інколи ж як **ль**): **latīna** [латі́на] ‘латинська’, **lux** [люкс] — ‘світло’.

Приголосний **s** між голосними вимовляється, за пізньою традицією, як українське **з**, а в усіх інших випадках — як **с**. *Наприклад*: **casus** [ка́зус]; **sensus** [с́енсус] — ‘відчуття, розум’.

Буква **x** читається як українське **кс**, а між голосними — як **кз**. *Наприклад*: **vindex** [ві́ндекс] — ‘захисник’; **exemplum** [екз́емплум] — ‘приклад’.

§ 4. Буквосполучення приголосних

Поряд з простими приголосними в латинській мові є *сполучення приголосних з приголосними і голосними*: **ch, ph, rh, th, ngu, qu, su, ti**.

ch вимовляється як українське **х**: **charta** [ха́рта] — ‘угода, папір’; **schola** [схб́ла] — ‘школа’.

ph вимовляється як українське **ф**: **philosophia** [філосб́фія] — ‘філософія’.

rh вимовляється як українське **р**: **arrha** [ára] — ‘завдаток’; **rhetor** [р́етор] — ‘ритор, оратор’.

th вимовляється як українське **m**: **theatrum** [театрум] — ‘театр’;
hypotheca [гіпотéка] — ‘іпотека’.

ngu вимовляється як українське **нгв**: **lingua** [лінгва] — ‘мова’.

qu вимовляється як українське **кв**: **quaesitor** [квезітор] — ‘слідчий’; **quoque** [квóкве] — ‘також, теж’.

su на початку і в середині слова перед голосними вимовляється як **св**: **suadeo** [сва́део] — ‘раджу’; **consuetudo** [консвeту́до] — ‘звичка’; але, як виняток, **suus, sua, suum** [су́ус, су́а, су́ум] — ‘свій, своя, своє’.

ti перед голосними в ненаголошеному складі читається, за пізньою традицією, як **ці**: **actio** [а́кціо] — ‘дія’; але в сполученнях **sti, xti, tti**, у наголошеному складі та в словах грецького походження **ti** читається як **мі**: **bestia** [бéстіа] — ‘звір’; **quaestio** [квéстіо] — ‘питання’; **Miltiades** [Мільтіадес] — ‘Мільтіад’.

§ 5. Склад

Число складів у слові дорівнює числу голосних (*дифтонги не розриваються і становлять лише один склад!*).

Склади бувають короткими і довгими.

Склад буває довгим:

1) якщо він містить дифтонг: **ae, oe, au, eu**;

2) якщо він містить довгі за природою голосні, тобто голосні, над якими стоїть позначка довготи — горизонтальна риска: **ā, ē, ī, ō, ū**;

3) якщо він містить довгі за положенням голосні, тобто голосні перед групою приголосних або перед **x** (*але перед сполученнями **bl, br, pl, pr, dl, dr, tl, tr** голосний зазвичай вважається коротким!*).

У всіх інших випадках склад вважається коротким, в особливості:

1) якщо він містить короткі за природою голосні, тобто голосні, над якими стоїть позначка короткості — ‘пташка’: **ă, ě, ǫ, ȳ, ǔ**.

2) якщо він містить короткі за положенням голосні, тобто голосні перед іншими голосними або **h**.

Розрізняти довготу та короткість складу необхідно для правильної постановки наголосу в трьох- і більше складових словах.

§ 6. Наголос

Наголос підкоряється таким правилам:

а) наголос ніколи не припадає на *останній склад*;

б) наголос припадає на *другий склад від кінця слова*, якщо цей склад *довгий*;

в) якщо *другий склад* від кінця слова *короткий*, то наголос переноситься на *третій склад* від кінця слова;

г) далі *третього складу* від кінця слова **наголосу не буває**.

Таким чином, для визначення місця наголосу важливо знати кількість (довготу чи короткість) тільки **другого складу від кінця слова**.

Наприклад:

ca-ri-tas [ка-рі-тас] — ‘милість’: у цьому слові *другий склад* від кінця слова *короткий* (див. § 5), отже наголос переноситься на *третій склад* від кінця слова — **ка́рітас**;

e-dic-tum [е-дік-тум] — ‘едикт’: тут *другий склад* від кінця слова *довгий*, отже й наголос має падати на нього — **еді́ктум**.

МОРФОЛОГІЯ

ІМЕННИК

ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ІМЕННИКА

§ 7. Граматичні категорії латинського іменника такі самі, як і українського.

Рід:

чоловічий — **masculīnum** (*m*); найбільш характерні закінчення чоловічого роду в латинській мові — **-us, -er, -ir** (хоча зустрічаються й інші закінчення!).

жіночий — **feminīnum** (*f*); найбільш характерне закінчення жіночого роду в латинській мові — **-a** (хоча зустрічаються й інші закінчення!);

середній — **neutrum** (*n*); найбільш характерне закінчення середнього роду в латинській мові — **-um** (хоча зустрічаються й інші закінчення!)

Число:

Однина — **singulāris (sing.)**, множина — **plurālis (plur.)**.

Відмінок:

Nominatīvus (Nom.) — номінатив, називний — відмінок підмета та іменної частини присудка; номінатив відповідає на питання ‘*хто?*’, ‘*що?*’.

Genetīvus (Gen.) — генетив, родовий — відмінок неузгодженого означення; відповідає на питання ‘*кого?*’, ‘*чого?*’, ‘*чий?*’.

Datīvus (Dat.) — датив, давальний — відмінок непрямого додатку; відповідає на питання ‘*кому?*’, ‘*чому?*’.

Accusatīvus (Acc.) — аккузатив, знахідний — відмінок прямого додатку; відповідає на питання ‘*кого?*’, ‘*що?*’.

Крім того, аккузатив у реченні може позначати напрямок руху і час.

Ablatīvus (Abl.) — аблатив, відмінок обставини, поєднує в собі функції двох українських відмінків: орудного та місцевого.

У значенні *орудного* відмінку аблатив відповідає на питання ‘*ким?*’, ‘*чим?*’ і вказує на *виконавця дії чи інструмент дії*.

У значенні *місцевого* відмінку аблатив відповідає на питання ‘*де?*’, ‘*куди?*’, ‘*звідки?*’.

Крім того, аблатив у реченні може відповідати на питання ‘*коли?*’, ‘*чому?*’, ‘*як?*’, ‘*яким чином?*’

Vocatīvus (Voc.) — вокатив, клична форма — відмінок звертання.

Відміна:

У латинській мові іменники відмінюються за п’ятьма різними типами, які називаються **відмінами**.

Належність іменника до відміни визначається за закінченням **gen. sing.**

§ 7 а. Gen. sing. іменників усіх п’яти відмін:

I	— на	-ae;
II	— на	-i;
III	— на	-is;
IV	— на	-us;
V	— на	-ei.

Отже, необхідно завжди знати форму не тільки називного, але й родового відмінків; ці форми наводяться у словнику.

§ 8. Запис іменника у словнику

У словнику вказуються:

1. форма **nom. sing.** — повністю;
2. закінчення **gen. sing.**;
3. рід іменника: *m, f, n*.

Наприклад:

culpa, ae [тобто повністю мається на увазі **culpae**] *f* ‘провина, вина’;

lupus, i [тобто повністю мається на увазі **lupi**] *m* ‘вовк’;

civis, is [тобто повністю мається на увазі **civis**] *m, f* ‘громадянин, громадянка’;

casus, us [тобто повністю мається на увазі **casus**] *m* ‘випадок, казус’;

dies, ei [тобто повністю мається на увазі **diei**] *m, f* ‘день’.

4. Досить часто в **gen. sing.** (поряд з відмінковим закінченням) вказується й останній склад основи, в якому відбулися зміни, порівняно з формою **nom. sing.**

Наприклад:

civitas, ātis [тобто повністю мається на увазі **civitātis**] *f* ‘громадянська община, держава’;

iudex, icis [тобто повністю мається на увазі **iudicis**] *m* ‘суддя’;

satisdātio, ōnis [тобто повністю мається на увазі **satisdatiōnis**] *f* ‘забезпечення; гарантія’;

scriptor, ōris [тобто повністю мається на увазі **scriptōris**] *m* ‘писар, секретар; письменник, автор’

§ 9. Відмінювання іменника

Відмінювання іменника здійснюється за допомогою його практичної основи, до якої додаються відмінкові закінчення (для кожної відміни — різні).

§ 10. Практична основа іменника

Практичну основу іменника (*тобто його незмінювану частину*) отримаємо, якщо від форми **gen. sing.** (родового відмінка однини)

відкинемо відмінкове закінчення (відмінкові закінчення gen. sing. для всіх п'яти відмін іменника див. вище, § 7 а).

Наприклад:

culpa, culpaе f 'провина, вина'; *практична основа: culp[ae]*

lupus, lupi m 'вовк'; *практична основа: lup[i]*

civis, civis m, f 'громадянин, громадянка'; *практична основа: civ[is]*

civitas, civitātis f 'громадянська община, держава'; *практична основа: civitāt[is]*

iudex, iudicis m 'суддя'; *практична основа: iudic[is]*

satisdātio, satisdatiōnis f 'забезпечення; гарантія'; *практична основа: satisdatiō[is]*

scriptor, scriptōris m 'писар, секретар; письменник, автор'; *практична основа: scriptōr[is]*

casus, casus m 'випадак, казус'; *практична основа: cas[us]*

dies, diei m, f 'день'; *практична основа: di[ei]*;

І ВІДМІНА

§ 11. До І відміни належать іменники жіночого роду, які в nom. sing. мають закінчення **-a**, в gen. sing. **-ae**.

Наприклад:

amīca, amīcae f 'подруга'; **persōna, persōnae f** 'особа';

iustitia, iustitiae f 'юстиція'; **pecunia, pecuniae f** 'майно';

querella, querellae f 'скарга'.

§ 11 а. До І відміни належить також група іменників чоловічого роду, які мають закінчення Nom. sing. **-a**, Gen. sing. **-ae** і означають здебільшого назву професій.

Наприклад:

agricola, agricolae m 'землероб'; **nauta, nautae m** 'моряк';

scriba, scribae m 'писар'; **collēga, collēgae m** 'колега'.

§ 11 б. Відмінювання іменників І відміни

Відмінювання іменників І відміни здійснюється за допомогою **практичної основи** (про утворення практичної основи див. вище, § 10), до якої додаються **відмінкові закінчення** І відміни.

§ 11 с. Відмінкові закінчення I відміни

	Sing.	Plur.
Nom.	-a	-ae
Gen.	-ae	-ārum
Dat.	-ae	-is
Acc.	-am	-as
Abl.	-ā	-is
Voc.	-a	-ae

§ 11 d. Зразок відмінювання іменника першої відміни

	Sing.		Plur.	
Nom.	amīca <i>подруга</i>	persōna <i>особа</i>	amīcae <i>подруги</i>	persōnae <i>особи</i>
Gen.	amīcae <i>подруги</i>	persōnae <i>особи</i>	amicārum <i>подруг</i>	personārum <i>осіб</i>
Dat.	amīcae <i>подрузі</i>	persōnae <i>особі</i>	amīcis <i>подругам</i>	persōnis <i>особам</i>
Acc.	amīcam <i>подругу</i>	persōnam <i>особу</i>	amīcas <i>подруг</i>	persōnas <i>особи, осіб</i>
Abl.	amīcā <i>1. подругою; 2. на подрузі</i>	persōnā <i>1. особою; 2. на особі</i>	amīcis <i>1. подругами; 2. на подругах</i>	persōnis <i>1. особами; 2. на особах</i>
Voc.	amīca <i>подруго</i>	persōna <i>особо</i>	amīcae <i>подруги</i>	persōnae <i>особи</i>

§ 11 е. Відмінювання прикметників, порядкових числівників і присвійних займенників за першою відміною

За першою відміною, подібно до іменників і узгоджуючись з ними в роді, числі та відмінку, відмінюються також прикметники, порядкові числівники та займенники, які в nom. sing. закінчуються на **-a**:

grata ‘бажана’,

prima ‘перша’,

tua ‘твоя’,

iusta ‘справедлива’,

mea ‘моя’,

sua ‘своя’ тощо.

Детальніше щодо прикметників див. §§ 19 – 20.

§ 11 f. Зразок відмінювання іменника та прикметника першої відміни

	Sing.	Plur.
Nom.	persōna grata	persōnae gratae
Gen.	persōnae gratae	persōnarum gratarum
Dat.	persōnae gratae	persōnis gratis
Acc.	persōnam gratam	persōnas gratas
Abl.	persōnā gratā	persōnis gratis
Voc.	persōna grata	persōnae gratae

II ВІДМІНА

§ 12. До другої відміни належать іменники чоловічого роду, які в ном. sing. закінчуються на **-us**, **-er**, **-ir**, і середнього роду з закінченням в ном. sing. на **-um**.

В gen. sing. вони мають спільне закінчення **-i**.

Наприклад:

populus, populi <i>m</i>	‘народ’;
arbiter, arbitri <i>m</i>	‘суддя’;
vir, viri <i>m</i>	‘муж, чоловік’;
argumentum, argumenti <i>n</i>	‘доказ’;
vinum, vini <i>n</i>	‘вино’.

§ 12 а. За другою відміною, подібно до іменників і узгоджуючись з ними в роді, числі та відмінку, відмінюються також прикметники, порядкові числівники і присвійні займенники, які в ном. sing. закінчуються:

чоловічого роду — на **-us** та на **-er** (**gratus** ‘бажаний’, **iustus** ‘справедливий’, **primus** ‘перший’, **meus** ‘мій’, **tuus** ‘твій’, **suus** ‘свій’; **niger** ‘чорний’, **ruber** ‘червоний’, **noster** ‘наш’, **vester** ‘ваш’);

середнього роду — на **-um** (**gratum** ‘бажане’, **iustum** ‘справедливе’, **primum** ‘перше’, **meum** ‘моє’; **nigrum** ‘чорне’, **rubrum** ‘червоне’, **nostrum** ‘наше’, **vestrum** ‘ваше’).

Детальніше щодо прикметників див. §§ 19 – 20.

II ВІДМІНА

§ 12 b. Як виняток, за другою відміною відмінюються іменники жіночого та середнього роду на **-us**:

humus, i f ‘земля, ґрунт’,
vulgus, i n ‘народ, натовп’.

§ 12 c. Відмінювання іменників II відміни

Відмінювання іменників II відміни здійснюється за допомогою **практичної основи** (про утворення практичної основи див. § 10), до якої додаються **відмінкові закінчення II відміни**.

§ 12 d. Відмінкові закінчення іменників II відміни

	Sing.				Plur.	
	<i>m</i>		<i>n</i>		<i>m</i>	<i>n</i>
Nom.	-us	-ir	-er	-um	-i	-a
Gen.	-i				-ōrum	
Dat.	-o				-is	
Acc.	-um				-os	-a
Abl.	-o				-is	
Voc.	-e	-ir	-er	-um	-i	-a

§ 12 e. Зразок відмінювання іменників і прикметників чоловічого роду на **-us**

	Sing.	Plur.
Nom.	populus magnus <i>великий народ</i>	populi magni <i>великі народи</i>
Gen.	populi magni <i>великого народу</i>	populōrum magnōrum <i>великих народів</i>
Dat.	populo magno <i>великому народу</i>	populis magnis <i>великим народам</i>
Acc.	populum magnum <i>великий народ</i>	populos magnos <i>великі народи</i>
Abl.	populo magno <i>1. великим народом; 2. у великому народі</i>	populis magnis <i>1. великими народами; 2. у великих народах</i>
Voc.	popule magne <i>великий народе!</i>	populi magni <i>великі народи!</i>

§ 12 f. Особливості відмінювання іменників чоловічого роду на **-ius**

Власні імена на **-ius** у voc. sing. мають закінчення **-ī**: Gaius — Gai, Tullius — Tulli.

Таке ж закінчення у voc. sing. мають іменник *filius* ‘син’ (voc. sing. *fili*) та займенник *meus* (voc. sing. *mi*).

§ 12 g. Особливості відмінювання іменників чоловічого роду на **-ir**

На **-ir** у другій відміні закінчується тільки слово **vir, viri m** ‘муж’ і похідні від нього **duumvir, duumviri m** дуумвір, **decemvir, decemviri m** децемвір тощо. Вони відмінюються так само, як іменники на **-us**, тільки вокатив однини та множини у них співпадає з номінативом.

§ 12 h. Зразок відмінювання іменників на **-ir**: **vir, i m** ‘муж’

	Sing.		Plur.	
Nom.	-ir	vir	-i	virī
Gen.	-i	virī	-ōrum	virōrum
Dat.	-o	viro	-is	virīs
Acc.	-um	virum	-os	virōs
Abl.	-o	viro	-is	virīs
Voc.	-ir	vir	-i	virī

§ 12 i. Особливості відмінювання іменників і прикметників чоловічого роду на **-er**

1) Більшість іменників і прикметників чоловічого роду на **-er** мають **випадне -e**, яке зберігається лише в nom. sing., а в усіх інших відмінках **впадає**: **minister, ministri m** ‘слуга’, **magister, magistri m** ‘учитель’, **arbiter, arbitri m** ‘суддя’ тощо;

2) 4 іменники і 4 прикметники мають **-e в основі**, яке зберігається в усіх відмінках: **puer, puēri m** ‘хлопчик’, **socēr, socēri m** ‘тесть’, **vesper, vespēri m** ‘вечір’, **gener, genēri m** ‘зять’; **liber, libēra, libērum** ‘вільний, а, е’, **miser, misēra, misērum** ‘нещасний, а, е’, **asper, aspēra, aspērum** ‘тернистий, а, е’, **tener, tenēra, tenērum** ‘ніжний, а, е’;

2а) **-e в основі**, яке зберігається в усіх відмінках, мають також іменники та прикметники, складені з **-fer** та **-ger**: **armiger, armigeri m** ‘зброносець’; **signifer, signifera, signiferum** ‘прикрашений, а, е’ тощо.

II ВІДМІНА

§ 12 к. Зразок відмінювання іменників на **-er**: *minister, ministri m* ‘слуга’; *puer, puēri m* ‘хлопчик’

	Sing.			Plur.		
Nom.	-er	minister	puer	-i	ministri	puēri
Gen.	-i	ministri	puēri	-ōrum	ministrōrum	puerōrum
Dat.	-o	ministro	puēro	-is	ministris	puēris
Acc.	-um	ministrum	puērum	-os	ministros	puēros
Abl.	-o	ministro	puēro	-is	ministris	puēris
Voc.	-er	minister	puer	-i	ministri	puēri

§ 12 л. Особливості відмінювання іменників II відміни середнього роду

Відмінкові закінчення для середнього роду, як це видно з таблиці відмінкових закінчень другої відміни (див. вище, § 12 d), *такі ж, як і для чоловічого роду*, крім двох відмінків — nom. і acc. sing. і plur.: для цих відмінків вступає в дію ‘правило середнього роду’.

§ 12 м. ‘Правило середнього роду’

- 1) nom. і acc. sing. і plur. середнього роду завжди співпадають;
- 2) nom. і acc. plur. середнього роду завжди закінчуються на **-a**.

§ 12 н. Зразок відмінювання іменників середнього роду

	Sing.		Plur.	
Nom.	-um	vinum <i>вино</i>	-a	vina <i>вина</i>
Gen.	-i	vinī <i>вина</i>	-ōrum	vinōrum <i>вин</i>
Dat.	-o	vino <i>вину, винові</i>	-is	vinis <i>винам</i>
Acc.	-um	vinum <i>вино</i>	-a	vina <i>вина</i>
Abl.	-o	vino <i>1. вином; 2. у вині</i>	-is	vinis <i>1. винами; 2. у винах</i>
Voc.	-um	vinum <i>вино</i>	-a	vina <i>вина</i>

III ВІДМІНА

§ 13. До третьої відміни належать іменники (і прикметники, про що див. нижче, § 19 f) усіх трьох родів, які в gen. sing. закінчуються на **-is**.

У **nom. sing.** вони можуть мати найрізноманітніші закінчення.

Як правило, **основа в nom. sing. непомітна і проступає лише в наступних відмінках, починаючи з gen. sing.** Тому в словниках закінчення **gen. sing.** часто подається з останнім складом **основи**.

Наприклад:

capitāle, capitālis <i>n</i> ‘злочин’;	civis, civis <i>m</i> ‘громадянин’;
homo, homīnis <i>m</i> ‘людина’;	lex, legis <i>f</i> ‘закон’;
nomen, nomīnis <i>n</i> ‘ім’я’;	iudex, iudīcis <i>m</i> ‘суддя’.

§ 13 а. Відмінювання іменників III відміни

Відмінювання іменників III відміни здійснюється за допомогою **практичної основи** (про утворення практичної основи див. вище, § 10), до якої додаються **відмінкові закінчення III відміни**.

За закінченням основи третя відміна поділяється на три групи: **приголосну, голосну та мішану**.

Слова чоловічого і жіночого родів в усіх групах третьої відміни відмінюються однаково.

Слова середнього роду відмінюються з урахуванням ‘правила середнього роду’ (див. вище, § 12 m).

§ 13 б. Відмінкові закінчення III відміни

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	різні			-es	-a (приголосна і мішана), -ia (голосна)	
Gen.	-is			-um (приголосна), -ium (мішана і голосна)		
Dat.	-i			ībus		
Acc.	-em	= Nom.		-es	= Nom.	
Abl.	-e (приголосна і мішана), -i (голосна)			ībus		
Voc.	= Nom.			= Nom.		

§ 13 с. Приголосна група III відміни

До приголосної групи належать **нерівноскладові** (тобто такі, що мають **різну кількість складів** у називному і родовому відмінках однини) іменники чоловічого, жіночого і середнього родів, з основою на **одну** приголосну:

iu-dex, iu-dī-cis m ‘суддя’ — основа **iudic**;

lex, le-gis f ‘закон’ — основа **leg**;

no-men, no-mī-nis n ‘ім’я’ — основа **nomin**.

§ 13 d. Зразок відмінювання іменників приголосної групи

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	iudex	lex	nomen	iudīces	leges	nomīna
Gen.	iudīcis	legis	nomīnis	iudīcum	legum	nomīnum
Dat.	iudīci	legi	nomīni	iudīcībus	legībus	nomīnībus
Acc.	iudīcem	legem	nomen	iudices	leges	nomīna
Abl.	iudīce	lege	nomīne	iudīcībus	legībus	nomīnībus
Voc.	iudex	lex	nomen	iudīces	leges	nomīna

§ 13 е. Як виняток, за приголосною групою відмінюються назви членів родини з основою на дві приголосні:

pater, patris m ‘батько’,

mater, matris f ‘мати’,

frater, fratris m ‘брат’,

parens, parentis f ‘батьки’.

§ 14. Голосна група III відміни

До голосної групи належать іменники майже виключно **середнього роду** з закінченнями **-e, -al, -ar**:

capitāle, capitālis n ‘кримінальний злочин’,

vectigal, vectigālis n ‘податок’, **exemplar, exemplāris n** ‘екземпляр’.

Відмінкові закінчення голосної групи (у порівнянні з приголосною) характеризуються наявністю в деяких випадках **голосної -i**:

в abl. sing. **-ī** замість **-e**,

в nom. і acc. plur. **-īa** замість **-a**,

в gen. plur. **-īum** замість **-um**.

Решта закінчень співпадають з закінченнями приголосної групи (див. § 13 d).

§ 14 а. Зразок відмінювання іменників голосної групи

	Sing.			Plur.		
Nom.	capitāle	vectigal	exemplar	capitalia	vectigalia	exemplaria
Gen.	capitālis	vectigālis	emplāris	capitalium	vectigalium	exemplarium
Dat.	capitāli	vectigāli	exemplāri	capitalibus	vectigalibus	exemplaribus
Acc.	capitāle	vectigal	exemplar	capitalia	vectigalia	exemplaria
Abl.	capitāli	vectigāli	exemplāri	capitalibus	vectigalibus	exemplaribus
Voc.	capitāle	vectigal	exemplar	capitalia	vectigalia	exemplaria

§ 15. Мішана група III відміни

До мішаної групи належать:

1) *нерівноскладові* (тобто такі, що мають *різну кількість складів* у називному і родовому відмінках однини) іменники чоловічого і жіночого роду з основою на **дві** або більше приголосних:

urbs, ur-bis f ‘місто’ — основа **urb**;

fons, fon-tis m ‘джерело’ — основа **font**;

2) *рівноскладові* (тобто такі, що мають *однакову кількість складів* у називному і родовому відмінках однини) іменники чоловічого і жіночого роду на **-es, -is**:

ci-vis, ci-vis m, f ‘громадянин’;

se-des, se-des f ‘житло’;

ig-nis, ig-nis m ‘вогонь’.

Відмінкові закінчення *мішаної групи* відрізняються від приголосної лише формою gen. plur. на **-ium**.

§ 15 а. Зразок відмінювання іменників мішаної групи

	Sing.		Plur.	
	<i>f</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>m</i>
Nom.	urbs	civis	urbes	cives
Gen.	urbis	civis	urbium	civium
Dat.	urbi	civi	urbibus	civibus
Acc.	urbem	civem	urbes	cives
Abl.	urbe	cive	urbibus	civibus
Voc.	urbs	civis	urbes	cives

IV ВІДМІНА

IV Відміна

§ 16. До четвертої відміни належать іменники чоловічого роду, які в *nom. sing.* закінчуються на **-us** і середнього роду — на **-u**.

Gen. sing. обох родів має закінчення **-us**:

casus, us m ‘випадок’,

status, us m ‘становище’,

genu, us n ‘коліно’,

gelu, us n ‘мороз’.

До IV відміни належить багато іменників із значенням дії, утворених від дієслів приєднанням закінчення **-us** до основи супіна (про основу супіна див.: § 50 а):

sensus, us m ‘відчуття, розум’,

motus, us ‘рух’,

cultus, us ‘обробка, вшанування’,

visus, us ‘зір’.

§ 16 а. Відмінювання іменників IV відміни

Відмінювання іменників IV відміни здійснюється за допомогою **практичної основи** (про утворення практичної основи див. вище, § 10), до якої додаються **відмінкові закінчення IV відміни**.

§ 16 б. Відмінкові закінчення іменників IV відміни

	Sing.		Plur.	
	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>
Nom.	-us	-u	-us	-ua
Gen.	-us		-uum	
Dat.	-ui	-u	-ibus	
Acc.	-um	-u	-us	-ua
Abl.	-u		-ibus	
Voc.	-us	-u	-us	-ua

§ 16 с. Зразки відмінювання IV відміни

	Sing.		Plur.	
	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>
Nom.	casus	gelu	casus	gelua
Gen.	casus	gelus	casuum	geluum
Dat.	casui	gelu	casibus	gelibus
Acc.	casum	gelu	casus	gelua
Abl.	casu	gelu	casibus	gelibus
Voc.	casus	gelu	casus	gelua

§ 16 d. Як виняток, до четвертої відміни належать іменники жіночого роду:

domus, us f ‘дім’, **tribus, us f** ‘триба’,

manus, us f ‘рука, влада’,

Idus, uum f (тільки plur.) ‘Іди’ (13-е чи 15-е число місяця).

Усі вони відмінюються за типом іменників чоловічого роду (таблицю закінчень іменників чоловічого роду четвертої відміни див. вище, § 16 b).

§ 16 e. Іменник **domus** має ряд паралельних форм, утворюваних за II відміною:

abl. sing. — **domo**,

acc. plur. — **domos** (хоча зустрічається й **domus**).

На питання ‘де?’ відповідають **domi** [давній місцевий відмінок, locativus, який злився зрештою з аблативом] ‘вдома’.

На питання ‘звідки?’ кажуть **domo** ‘з дому’; на питання ‘куди?’ — **domum** ‘додому’, **domos** — ‘по домах’.

§ 16 f. У четвертій відміні немає прикметників.

Таким чином, для визначення прикмети іменника четвертої відміни з ним узгоджуються прикметники, що належать до I, II, III відмін (щодо цих прикметників див. § 19 – 20), з відповідними відмінковими закінченнями цих відмін.

Наприклад:

casus dubius — ‘сумнівний випадок’,

gelu asperum — ‘жорстокий мороз’

	Sing.		Plur.	
	m	n	m	n
Nom.	casus dubius	gelu asperum	casus dubii	gelua aspera
Gen.	casus dubii	gelus asperi	casuum dubiōrum	geluum asperōrum
Dat.	casui dubio	gelu aspero	casibus dubiis	gelibus asperis
Acc.	casum dubium	gelu asperum	casus dubios	gelua aspera
Abl.	casu dubio	gelu aspero	casibus dubiis	gelibus asperis
Voc.	casus dubie	gelu asperum	casus dubii	gelua aspera

V Відміна

§ 17. До V відміни належать іменники, які в *nom. sing.* мають закінчення **-es**, а в *gen. sing.* **-ei**.

Більшість з них — це іменники жіночого роду:

fides, eif ‘віра, довір’я’,

res, rei ‘справа, річ, майно’.

Тільки слово **dies, diei m** ‘день’ і похідне від нього **meridies, ei m** ‘полудень’ — чоловічого роду (хоча може бути й жіночого — у значенні ‘термін, строк’: **dies certa** ‘певний день’).

§ 17 а. Відмінювання іменників V відміни

Відмінювання іменників IV відміни здійснюється за допомогою **практичної основи** (про утворення практичної основи див. вище, § 10), до якої додаються **відмінкові закінчення V відміни**.

Тільки два слова — **dies, res** — вживаються в усіх відмінках обох чисел; усі інші іменники відмінюються в однині, а в множині мають лише називний і знахідний відмінки.

§ 17 б. Відмінкові закінчення іменників V відміни

	Sing.	Plur.
Nom.	-es	-es
Gen.	-ei	-ērum
Dat.	-ei	-ēbus
Acc.	-em	-es
Abl.	-ē	-ēbus
Voc.	-es	-es

§ 17 с. Зразок відмінювання іменників V відміни

	Sing.		Plur.	
Nom.	dies	res	dies	res
Gen.	diei	rei	diērum	rērum
Dat.	diei	rei	diēbus	rēbus
Acc.	diem	rem	dies	res
Abl.	diē	rē	diēbus	rēbus
Voc.	dies	res	dies	res

§ 17 d. У п'ятій відміні (як і в четвертій) немає прикметників. Отже, для визначення прикмети іменника вживаються прикметники, що належать до I, II, III відмін (щодо прикметників див. § 19 – 20), з відповідними відмінковими закінченнями цих відмін.

Наприклад:

dies longus ‘довгий день’, **res publica** ‘суспільна справа’

	Sing.		Plur.	
Nom.	dies longus	res publica	dies longi	res publicae
Gen.	diei longi	rei publicae	diērum longōrum	rērum publicārum
Dat.	diei longo	rei publicae	diēbus longis	rēbus publicis
Acc.	diem longum	rem publicam	dies longos	res publicas
Abl.	diē longo	rē publicā	diēbus longis	rēbus publicis
Voc.	dies longe	res publica	dies longi	res publicae

§ 18. Відмінкові закінчення іменників I – V відмін

Singularis

	I		II			III		IV		V.
	<i>f (m)</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>f (m)</i>		
Nom.	-a	-us	-ir	-er	-um	різні		-us	-u	-es
Gen.	-ae	-i			-is		-us		-ei	
Dat.	-ae	-o			-i		-ui	-u	-ei	
Acc.	-am	-um			-em	= Nom.	-us	-u	-em	
Abl.	-ā	-o			-e (приг., міш.), -i (голосна)		-u		-ē	
Voc.	-a	-e	-ir	-er	-um	= Nom.		-us	-u	-es

Pluralis

	I		II		III			IV		V
	<i>f (m)</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m, f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>f (m)</i>		
Nom.	-ae	-i	-a	-es	-a (приг., міш.), -ia (голосна)			-us	-ua	-es
Gen.	-ārum	-ōrum		-um (приголосна), -ium (голосна, міш.)			-uum		-ērum	
Dat.	-is	-is		-ībus			-ībus		-ēbus	
Acc.	-as	-os	-a	-es	-a			-us	-ua	-es
Abl.	-is	-is		-ībus			-ībus		-ēbus	
Voc.	-ae	-i	-a	= Nom.			-us	-ua	-es	

ПРИКМЕТНИК

§ 19. Латинські прикметники поділяються на дві групи:

- 1) прикметники, які відмінюються за I – II відмінами;
- 2) прикметники, які відмінюються за III відміною.

§ 19 а. Прикметники I – II відмін

За I – II відмінами відмінюються прикметники з двома типами закінчень:

Тут перший: -us (masculinum), -a (femininum), -um (neutrum).

Наприклад:

altus, alta, altum ‘високий, висока, високе’;

amarus, amara, amarum ‘гіркий’;

iustus, iusta, iustum ‘справедливий, справедлива, справедливе’;

Тут другий: -er (masculinum; про винятки з цих прикметників див.

§ 12 i), -a (femininum), -um (neutrum).

Наприклад:

asper, aspera, asperum ‘жорстокий, жорстока, жорстоке’;

dexter, dextra, dextrum ‘правий, права, праве’;

liber, libera, liberum ‘вільний, вільна, вільне’

niger, nigra, nigrum ‘чорний, чорна, чорне’.

§ 19 б. Запис прикметників I-II відмін у словнику

Зазвичай у словнику прикметники I – II відмін записуються у скороченій формі:

форма чоловічого роду — повністю,

жіночого і середнього роду — скорочено: *те, що зміниться у порівнянні з першою словниковою формою.*

Переклад наводиться тільки для чоловічого роду.

Наприклад:

altus, a, um ‘високий’;

amarus, a, um ‘гіркий’;

iustus, a, um ‘справедливий’,

dexter, tra, rum ‘правий’;

liber, era, erum ‘вільний’,

niger, gra, grum ‘чорний’.

§ 19 с. Зразок відмінювання прикметників I – II відмін

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	iustus	iusta	iustum	iusti	iustae	iusta
Gen.	iusti	iustae	iusti	iustōrum	iustārum	iustōrum
Dat.	iusto	iustae	iusto	iustis	iustis	iustis
Acc.	iustum	iustam	iustum	iustos	iustas	iusta
Abl.	iusto	iusta	iusto	iustis	iustis	iustis
Voc.	iuste	iustae	iustum	iusti	iustae	iusta

§ 19 d. Займенникові прикметники

Подібно до прикметників (і іменників!) I – II відмін відмінюються займенникові прикметники, але в двох відмінках вони мають особливі, *займенникові закінчення*:

у gen. sing. **-īus**,

у dat. sing. **-ī**:

unus, una, unum ‘один, -а, -е’;

solus, sola, solum ‘єдиний, -а, -е’, ‘тільки один, -а, -е’;

alter, altera, alterum ‘один, -а, -е (з двох)’, ‘інший, -а, -е’;

alius, alia, alium ‘інший, -а, -е (з багатьох)’;

uter, utra, utrum ‘будь-який, -а, -е (з двох)’;

neuter, neutra, neutrum ‘жодний, -а, -е (з двох)’;

ullus, ulla, ullum ‘який-небудь, яка-небудь, яке-небудь, хто-небудь’;

nullus, nulla, nullum ‘жодний, -а, -е’;

totus, tota, totum ‘весь, вся, все’, ‘цілий, -а, -е’.

§ 19 е. Зразок відмінювання займенникових прикметників

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	solus	sola	solum	solī	solae	sola
Gen.	solīus			solōrum	solārum	solōrum
Dat.	solī			solīs		
Acc.	solum	solam	solum	solos	solas	sola
Abl.	solo	solā	solo	solīs		
Voc.	sole	solā	solum	solī	solae	sola

§ 19 f. Прикметники III відміни

За третьою відміною відмінюються прикметники усіх трьох родів **трьох, двох і одного закінчень**, а саме:

трьох закінчень: ці прикметники мають окремі закінчення для кожного з родів: **-er** (*masculinum*), **-is** (*femininum*), **-e** (*neutrum*);

наприклад:

acer, acris, acre ‘гострий’;

saluber, salubris, salubre ‘цілющий’;

volucer, volucris, volucre ‘крилатий’;

двох закінчень: ці прикметники мають спільне закінчення **-is** для *masculinum*, *femininum* та **-e** для *neutrum*;

наприклад:

admirabilis, admirabile ‘дивовижний’;

agrestis, agreste ‘польовий, дикий’;

одного закінчення: ці прикметники мають спільне закінчення для всіх трьох родів; за формою називного відмінка однини визначити основу прикметників одного закінчення неможливо, тому в словнику вони подаються (як і іменники!), у формах називного та родового відмінків однини,

наприклад:

atrox, atrocis ‘жахливий, жорстокий’;

audax, audacis ‘відважний, сміливий’;

edax, edacis ‘ївкий’.

§ 19 g. Відмінювання прикметників III відміни

Усі прикметники III відміни відмінюються за *голосною групою*. Для прикметників середнього роду діє ‘правило середнього роду’ (див. § 12 m).

Відмінювання прикметників III відміни здійснюється за допомогою *практичної основи*, до якої додаються **відмінкові закінчення** голосної групи **III відміни** (відмінкові закінчення голосної групи III відміни див. вище, § 14; див. також § 18).

§ 19 h. Практична основа прикметника

Практичну основу прикметника **трьох і двох закінчень** (тобто його незмінювану частину) отримаємо, якщо від форми **середнього роду** відкинемо родові закінчення **-e**.

Наприклад:

acer, acris, acre ‘гострий’ — основа *acr*;

saluber, salubris, salubre ‘здоровий, цілющий’ — основа *salubr*;

volucer, volucris, volucre ‘крилатий’ — основа *volucr*;

admirabilis, admirabile ‘дивовижний’ — основа *admirabil*;

grestis, agreste ‘польовий, дикий’ — основа *agrest*.

Практичну основу прикметника *одного закінчення* отримаємо, якщо від форми **gen. sing.** (родового відмінка однини) *відкинемо* відмінкове закінчення **-is**.

Наприклад:

atrox, atrocis ‘жахливий, жорстокий’ — основа *atroc*;

udax, audacis ‘відважний, сміливий’ — основа *audac*;

edax, edacis ‘ївкий’ — основа *edac*.

§ 19 і. Зразок відмінювання прикметників III відміни трьох закінчень: **acer, acris, acre** ‘гострий’

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	acer	acris	acre	acres	acria	
Gen.	acris			acrium		
Dat.	acri			acrībus		
Acc.	acrem		acre	acres	acria	
Abl.	acri			acrībus		
Voc.	acer	acris	acre	acres	acria	

§ 19 к. Зразок відмінювання прикметників III відміни двох закінчень: **gravis, grave** ‘тяжкий’

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	gravis	grave		graves	gravia	
Gen.	gravis			gravium		
Dat.	gravi			gravībus		
Acc.	gravem	grave		graves	gravia	
Abl.	gravi			gravībus		
Voc.	gravis	grave		graves	gravia	

§ 19 І. Зразок відмінювання прикметників III відміни одного закінчення: **felix, felicis** ‘щасливий’

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	felix			felices	felicia	
Gen.	felicis			felicium		
Dat.	felici			felicibus		
Acc.	felicem	felix		felices	felicia	
Abl.	felici			felicibus		
Voc.	felix			felices	felicia	

§ 20. Ступені порівняння прикметників

У латинській мові є три ступені порівняння:

звичайний (gradus positivus),

вищий (gradus comparativus),

найвищий (gradus superlativus).

§ 20 а. Вищий ступінь порівняння прикметників (gradus comparativus)

У більшості прикметників **вищий ступінь** утворюється від практичної основи прикметника (див. вище, § 19 h) шляхом додавання **суфіксів**:

-ior- (для чоловічого та жіночого родів),

-ius- (для середнього роду).

Наприклад:

звичайний ступінь — **iustus, a, um** (практична основа **iust**) ‘справедливий’; вищий ступінь — **iustior** ‘справедливіший, справедливіша’, **iustius** ‘справедливіше’;

звичайний ступінь — **niger, gra, grum** (практична основа: **nigr**) ‘чорний’; вищий ступінь — **nigrior** ‘чорніший, чорніша’; **nigrius** ‘чорніше’;

звичайний ступінь — **gravis, e** (практична основа: **grav**) ‘тяжкий’; вищий ступінь — **gravior** ‘тяжчий, тяжча’, **gravius** ‘тяжче’;

звичайний ступінь — **felix, felicis** (практична основа **felic**) ‘щасливий’; вищий ступінь — **felicior** ‘щасливіший, щасливіша’, **felicius** ‘щасливіше’.

§ 20 b. Відмінювання прикметників у вищому ступені порівняння

Відмінюються прикметники у вищому ступені порівняння як іменники третьої відміни *приголосної групи* (див. таблицю відмінкових закінчень III відміни, § 13 d; див. також § 18).

За основу при відмінюванні для всіх трьох родів служить форма на **-ior**, до якої додаються відмінкові закінчення III відміни приголосної групи.

Тільки в ном. та асс. sing. середнього роду зберігається **-ius**.

§ 20 c. Зразок відмінювання прикметників у вищому ступені порівняння

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	gravior		gravius	graviōres		graviōra
Gen.	graviōris			graviōrum		
Dat.	graviōri			graviōribus		
Acc.	graviōrem		gravius	graviōres		graviōra
Abl.	graviōre			graviōribus		
Voc.	gravior		gravius	graviōres		graviōra

§ 20 d. Найвищий ступінь порівняння прикметників (gradus superlativus)

Найвищий ступінь утворюється від *практичної основи* прикметника (див. вище, § 19 h) шляхом додавання спільного для всіх трьох родів суфікса **-issim-** і родових закінчень: **-us** (*m*), **-a** (*f*), **-um** (*n*).

Наприклад:

звичайний ступінь — **iustus, a, um** (основа **iust**) ‘справедливий’;
найвищий ступінь — **iustissimus** ‘найсправедливіший’, **iustissima** ‘найсправедливіша’, **iustissimum** ‘найсправедливіше’;

звичайний ступінь — **gravis, e** (основа: **grav**) ‘тяжкий’; *найвищий ступінь* — **gravissimus** ‘найтяжчий’, **gravissima** ‘найтяжча’, **gravissimum** ‘найтяжче’.

звичайний ступінь — **felix, felicitis** (основа **felic**) ‘щасливий’;
найвищий ступінь — **felicissimus** ‘найщасливіший’, **felicissima** ‘найщасливіша’, **felicissimum** ‘найщасливіше’.

§ 20 е. Прикметники, що закінчуються на **-er**, утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса **-rim-**, який приєднується безпосередньо до повної форми чоловічого роду, і родових закінчень: **-us** (m), **-a** (f), **-um** (n).

Наприклад:

звичайний ступінь — **niger, gra, grum** ‘чорний’; найвищий ступінь — **niger**rimus**** ‘найчорніший’, **niger**rima**** ‘найчорніша’; **niger**rimum**** ‘найчорніше’;

звичайний ступінь — **liber, era, erum** ‘вільний’ найвищий ступінь — **liber**rimus**** ‘найвільніший’, **liber**rima**** ‘найвільніша’, **liber**rimum**** ‘найвільніше’.

§ 20 f. Шість прикметників на **-ilis** третьої відміни утворюють найвищий ступінь порівняння шляхом приєднання до *практичної основи* суфікса **-lim-** і родових закінчень: **-us** (m), **-a** (f), **-um** (n):

facilis, e ‘легкий’; найвищий ступінь — **facill**imus**** ‘найлегший’; **facill**ima**** ‘найлегша’, **facill**imum**** ‘найлегше’;

difficilis, e ‘важкий’; найвищий ступінь — **difficill**imus**** ‘найважчий’; **difficill**ima**** ‘найважча’, **difficill**imum**** ‘найважче’;

similis, e ‘схожий’; найвищий ступінь — **simill**imus**** ‘найбільш схожий’, **simill**ima**** ‘найбільш схожа’, **simill**imum**** ‘найбільш схоже’;

dissimilis, e ‘несхожий’; найвищий ступінь — **dissimill**imus**** ‘найбільш несхожий’, **dissimill**ima**** ‘найбільш несхожа’, **dissimill**imum**** ‘найбільш несхоже’;

graciles, e ‘стрункий’; найвищий ступінь — **gracill**imus**** ‘найстрункіший’, **gracill**ima**** ‘найстрункіша’, **gracill**imum**** ‘найстрункіше’;

humiles, e ‘низький’; найвищий ступінь — **humill**imus**** ‘найнижчий’, **humill**ima**** ‘найнижча’, **humill**imum**** ‘найнижче’.

§ 20 g. Відмінювання прикметників у найвищому ступені порівняння

Прикметники у найвищому ступені порівняння відмінюються як іменники I-II відміни (див. §§ 11 – 12).

§ 20 h. Зразок відмінювання прикметників у найвищому ступені порівняння

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	iustissimus	iustissima	iustissimum	iustissimi	iustissimae	iustissima
Gen.	iustissimi	iustissimae	iustissimi	iustissimōrum	iustissimārum	iustissimōrum
Dat.	iustissimo	iustissimae	iustissimo	iustissimis	iustissimis	iustissimis
Acc.	iustissimum	iustissimam	iustissimum	iustissimos	iustissimas	iustissima
Abl.	iustissimo	iustissima	iustissimo	iustissimis	iustissimis	iustissimis
Voc.	iustissime	iustissimb	iustissimum	iustissimi	iustissimae	iustissima

§ 20 i. Зразки утворення ступенів порівняння прикметників

Звичайний ступінь	Вищий ступінь	Найвищий ступінь
iustus, a, um (справедливий, а, е)	iustior, iustius (справедливіший, а, е)	iustissimus, a, um (найсправедливіший, а, е)
felix, licis (щасливий, а, е)	felicior, felicius (щасливіший, а, е)	felicissimus, a, um (найщасливіший, а, е)
liber, era, erum (вільний, а, е)	liberior, liberius (вільніший, а, е)	liberrimus, a, um (найвільніший, а, е)
graciles, e (стрункий, а, е)	gracilior, gracilius (стрункіший, а, е)	gracillimus, a, um (найстрункіший, а, е)

§ 20 к. У латинській мові є група прикметників, що мають *суплетивні ступені порівняння*, — тобто ступені порівняння, утворені від різних основ. Їх слід вивчити напам'ять:

Звичайний ступінь	Вищий ступінь	Найвищий ступінь
bonus, a, um (добрий, а, е)	melior, melius (кращий, а, е)	optimus, a, um (найкращий, а, е)
malus, a, um (поганий, а, е)	peior, peius (гірший, а, е)	pessimus, a, um (найгірший, а, е)
magnus, a, um (великий, а, е)	maior, maius (більший, а, е)	maximus, a, um (найбільший, а, е)
parvus, a, um (малий, а, е)	minor, minus (менший, а, е)	minus, a, um (найменший, а, е)
multus, a, um (численний, а, е)	plures, plura (численніший, а, е)	plurimi, ae, a (найчисленніший, а, е)

ПРИСЛІВНИК

§ 21. Прислівники в латинській мові бувають як самостійні (тох 'невдовзі, скоро'; **semper** 'завжди'; **iam** 'вже'), так і похідні, тобто утворені від прикметників (у більшості випадків) чи іменників (лише поодинокі).

Прикметники, утворені від прикметників II відміни, мають закінчення -e:

longus 'довгий' — **longe** 'далеко'
malus 'поганий' — **male** 'погано'
firmus 'надійний' — **firmе** 'надійно'.

§ 21 а. Деякі прислівники, утворені від прикметників II відміни, мають закінчення -o:

cito 'швидко';	consulto 'навмисно';
crebro 'часто';	falso 'хибно';
fortuito 'випадково';	merito 'заслужено, по заслугах';
necessario 'необхідно';	perpetuo 'постійно';
raro 'рідко';	secreto 'таємно';
sero 'пізно';	subito 'раптом, раптово';
	tuto 'безпечно'.

§ 21 б. Прислівники, утворені від прикметників III відміни, мають закінчення -iter:

fortis 'хоробрий' (род. відм. fort-is); **fort-iter** 'хоробро';
acer 'гострий' (род. відм. acr-is), **acr-iter** 'гостро';
felix 'щасливий' (род. відм. felic-is), **felic-iter** 'щасливо'.

§ 21 с. Ступені порівняння прислівників

Вищий ступінь порівняння прислівників являє собою фактично вищий ступінь порівняння відповідних прикметників у формі середнього роду.

Найвищий ступінь порівняння прислівників утворюється від практичної основи найвищого ступеня порівняння відповідних прикметників, до якої додається закінчення -e.

Наприклад:

longe 'далеко' — **longius** — **longissime**;

ЗАЙМЕННИК

fortiter ‘хоробро’	— fortius	— fortissime ;
acriter ‘гостро’	— acrius	— acerrime ;
feliciter ‘щасливо’	— felicius	— felicissime ;
facile ‘легко’	— facilius	— facillime ;
bene ‘добре’	— melius	— optime ;
male ‘погано’	— peius	— pessime .

§ 21 d. Суплетивні ступені порівняння прислівників

У латинській мові є група прислівників, що мають *суплетивні ступені порівняння* — тобто ступені порівняння, *утворені від різних основ*:

bene ‘добре’	— melius	— optime ;
male ‘погано’	— peius	— pessime ;
magno opere, magno opere ‘дуже’	— magis	— maxime ;
multum ‘багато’	— plus	— plurimum ;
non multum або parum ‘мало’	— minus	— minime .

ЗАЙМЕННИК

§ 22. Присвійний займенник

У латинській мові п’ять присвійних займенників. Як і прикметники, вони латиною записуються у формі всіх трьох родів, а переклад у словнику подається тільки для чоловічого роду:

meus, a, um ‘мій’;	tuus, a, um ‘твій’;
suus, a, um ‘свій’;	noster, stra, strum ‘наш’;
vester, stra, strum ‘ваш’.	

Відмінювання присвійних займенників здійснюється подібно до іменників і прикметників 1 – 2 відміни: форми жіночого роду відмінюються за першою відміною (див. § 11 c); форми чоловічого та середнього родів — за другою (див. § 12 d).

Тільки **meus** має особливість у відмінюванні, а саме: у **voc. sing.** — форма **mi**.

§ 23. Особові займенники і займенник зворотний

Особових займенників у латинській мові чотири:
ego ‘я’, **tu** ‘ти’, **nos** ‘ми’, **vos** ‘ви’.

Особових займенників третьої особи у латинській мові немає; замість них вживаються вказівні займенники (в особливості **is, ea, id**).

Зворотний займенник **sui** ‘себе’ не має форм множини і називного відмінка однини.

Nom	ego я	tu ти	nos ми	vos ви	немає
Gen.	mei мене	tui тебе	nostrī нас nostrum з нас	vestri вас vestrum з вас	sui себе
Dat.	mihī мені	tibi тобі	nobis нам	vobis вам	sibi собі
Acc.	me мене	te тебе	nos нас	vos вас	se себе
Abl.	me мною	te тобою	nobis нами	vobis вами	se собою

§ 23 а. Прийменник **cum** ‘з’ в аблативі приєднується безпосередньо до особових займенників та до займенника зворотного:

mecum ‘зі мною’, **tecum** ‘з тобою’,
nobiscum ‘з нами’, **vobiscum** ‘з вами’;
secum ‘з собою’.

§ 24. Вказівні займенники

Вказівних займенників у латинській мові декілька:

is, ea, id ‘той, та, те’; може вживатися у значенні ‘він, вона, воно’; похідний від нього **idem, eadem, idem** ‘той самий, та сама, те саме’;

iste, ista, istud ‘цей, ця, це’; ‘той, та, те’;

ille, illa, illud ‘той, та, те’; ‘він, вона, воно’;

hic, haec, hoc ‘цей, ця, це’.

§ 24 а. Особливістю відмінювання вказівних займенників (точніше, усіх, крім особових і зворотного) є наявність так званих займенникових закінчень, спільних для всіх трьох родів:

у gen. sing. **-ius**,

у dat. sing. **-i**.

В інших відмінках вони відмінюються подібно до іменників і прикметників I відміни форми — жіночого роду, а II відміни — чоловічого та середнього.

ЗАЙМЕННИК

§ 24 б. Зразок відмінювання вказівних займенників *is, ea, id*

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	is	ea	id	ei (ii)	eae	ea
Gen.	eius			eōrum	eārum	eōrum
Dat.	ei			eis (iis)		
Acc.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl.	eo	ea	eo	eis (iis)		

§ 24 с. Зразок відмінювання вказівних займенників *idem, eadem, idem*

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	idem	eādem	idem	(i)idem	eaedem	eādem
Gen.	eiusdem			eorundem	earundem	eorundem
Dat.	eīdem			isdem (eisdem, iisdem)		
Acc.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eādem
Abl.	eōdem	eādem	eōdem	isdem (eisdem, iisdem)		

§ 24 д. Зразок відмінювання вказівних займенників *ille, illa, illud*

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	ille	illa	illud	illi	illae	illa
Gen.	illius			illōrum	illārum	illōrum
Dat.	illi			illis		
Acc.	illum	illam	illud	illos	illas	illa
Abl.	illo	illa	illo	illis		

§ 24 е. Зразок відмінювання вказівних займенників *hic, haec, hoc*

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
Gen.	huius			hōrum	hārum	hōrum
Dat.	huic			his		
Acc.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hoc	hac	hoc	his		

Відмінювання займенника **is, ea, id** обов'язково треба знати напам'ять, оскільки за непрямыми відмінками в словнику його знайти важко. Те ж саме стосується і особових займенників.

§ 25. Відносні займенники.

Відмінювання відносних займенників: **qui, quae, quod** 'хто, що' (стосовно іменника); *або* 'який, яка, яке' (стосовно прикметника) бажано знати напам'ять:

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
Gen.	cuius			quōrum	quārum	quōrum
Dat.	cui			quibus		
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	eo	ea	eo	quibus		

§ 26. Подібним же чином відмінюються і питальні займенники:

qui? quae? quod? 'який? яка? яке?', 'котрий? котра? котре?';

питальний займенник **quis?, quid?** 'хто?', 'що?' відрізняється формою середнього роду в nom. sing. і вживається тільки в однині.

§ 27. Означальні займенники

Означальний займенник **ipse, ipsa, ipsum** 'сам, а, е', 'самий, а, е' відмінюється як вказівний займенник **ille, illa, illud**, але в середньому роді має закінчення **-um**.

Займенник **talīs, tale** 'такий, а, е' відмінюється як прикметник двох закінчень, за голосною групою (див. § 14).

ЧИСЛІВНИК

§ 28. Чотири групи числівників

У латинській мові числівник ділиться на чотири групи:

- 1) кількісні (*numeralia cardinalia*) — вказують на кількість;
- 2) порядкові (*numeralia ordinalia*) — вказують на порядковість;
- 3) роздільні (*numeralia distributiva*) — відсутні в українській мові; вказують, по скільки предметів об'єднується в групу;
- 4) числівникові прислівники (*adverbia numeralia*) — вказують на частоту або кратність дії: раз, двічі, тричі тощо.

ЧИСЛІВНИК

§ 29. Зведена таблиця числівників

Значення	Знак	Кількісні	Порядкові	Роздільні	Числівникові прислівники
1	I	unus, a, um 'один'	primus, a, um 'перший'	singŭli,ae, a 'по одному'	semel 'раз'
2	II	duo, ae, o 'два'	secundus, alter 'другий'	bini, ae, a 'по два'	bis 'двічі'
3	III	tres, tria 'три'	tertius,a,um 'третій'	terni,trini 'по три'	ter 'тричі'
4	IV	quattuor	quartus	quaterni	quater 'чотири рази'
5	V	quinque	quintus	quini	quinquies
6	VI	sex	sextus	seni	sexies
7	VII	septem	septimus	septēni	septies
8	VIII	octo	octavus	octōni	octies
9	IX	novem	nonus	novēni	novies
10	X	decem	decimus	deni	decies
11	XI	undecim	undecimus	undēni	undecies
12	XII	duodecim	duodecimus	duodēni	duodecies
13	XIII	tredecim	tertius decimus	terni deni	ter decies
14	XIV	quattuordecim	quartus decimus	quaterni deni	quater decies
15	XV	quindēcim	quintus decimus	quini deni	quindecies
16	XVI	sedēcim	sextus decimus	seni deni	sedecies
17	XVII	septendēcim	septimus decimus	septēni deni	septies decies
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesimus	duodevicēni	duodevicies
19	XIX	undeviginti	undevicesimus	undevicēni	undevicies
20	XX	viginti	vicesimus	vicēni	vicies
21	XXI	unus et viginti, viginti unus	unus et vicesimus, vicesimus primus	singŭli et vicēni, vicēni singŭli	semel et vicies, vicies semel
22	XXII	duo et viginti, viginti duo	alter et vicesimus, vicesimus alter	bini et vicēni, vicēni bini	bis et vicies, vicies bis
23	XXIII	tres et viginti, viginti tres	tertius et vicesimus, vicesimus tertius	terni et vicēni, vicēni terni	ter et vicies, vicies ter
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus	duodetricēni	duodetricies
29	XXIX	undetriginta	undetricesimus	undetricēni	undetricies
30	XXX	triginta	tricesimus	tricēni	tricies
40	XL	quadraginta	quadragesimus	quadragēni	quadrages
50	L	quingenta	quingagesimus	quingagēni	quingages
60	LX	sexaginta	sexagesimus	sexagēni	sexages
70	LXX	septuaginta	septuagesimus	septuagēni	septuages
80	LXXX	octoginta	octogesimus	octogēni	octoges
90	XC	nonaginta	nonagesimus	nonagēni	nonages
100	C	centum	centesimus	centēni	centies
200	CC	ducenti, ae, a	ducentesimus	ducēni	ducenties

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

300	CCC	trecenti, ae, a	trecentēsīmus	trecēni	trecenties
400	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesīmus	quadringēni	quadringenties
500	D	quingenti, ae, a	quingentesīmus	quingēni	quingenties
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesīmus	sescēni	sescenties
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesīmus	septingēni	septingenties
800	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesīmus	octingēni	octingenties
900	CM	nongenti, ae, a	nongentesīmus	nongēni	nongenties
1000	M	mille	millesīmus	singūla milia	milies
2000	MM	duo milia	bis millesīmus	bina milia	bis milies
5000	V̄	quinque milia	quinques millesīmus	quina milia	quinques milies
10000	X̄	decem milia	decies millesīmus	dena milia	decies milies
20000	XX̄	viginti milia	vicies millesīmus	vicēna milia	vicies milies
100000	C̄	centum milia	centies millesīmus	centēna milia	centies mlies
1000000	IX̄	decies centēna milia	decies centies millesīmus	decies centēna milia	decies centies milies

§ 30. Відмінювання числівників

З числівників відмінюються тільки **unus, a, um** ‘один’ (за типом займенникових прикметників, див. вище, § 19 d); **duo, ae, o** ‘два’ і **tres, tria** ‘три’ (тільки в множині за типом середнього роду третьої відміни голосної групи, див. нижче).

Відмінюються також *сотні* від 200 до 900 і множина від *milia* (за типом середнього роду третьої відміни голосної групи, тобто подібно до *tria* у наведеному нижче прикладі).

	Sing.			Plur.		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	unus	una	unum	duo	duae	duo
Gen.	unīus			duōrum	duārum	duōrum
Dat.	uni			duōbus	duābus	duōbus
Acc.	unum	unam	unum	duos <i>або</i> duo	duas	duo
Abl.	uno	una	uno	duōbus	duābus	duōbus
Nom.	—	—	—	tres		tria
Gen.	—			trium		
Dat.	—			tribus		
Acc.	—	—	—	tres		tria
Abl.	—	—	—	tribus		

ДІЄСЛОВО

§ 31. Граматичні категорії дієслова

Латинське дієслово має: три особи (перша, друга, третя), два числа (однина, множина), три способи (дійсний, наказовий, умовний), два стани (активний, пасивний), чотири дієвідміни, неозначену форму дієслова (інфінітив), кілька віддієслівних імен і шість часів.

Усі граматичні категорії дієслова утворюються від **трьох різних основ** — *основи інфекта*, *основи перфекта* і *основи супіна*.

Ці три основи проявляються в **основних формах дієслова**, що наводяться у словнику.

§ 32. Основні форми дієслова

У словнику подаються звичайно **4 основні форми дієслова**:

на першому місці — **перша особа однини теперішнього часу (презенса)**, формальною ознакою якої є закінчення **-o** (у деяких дієслів — **-or** (див. про них § 67);

на другому — **перша особа однини минулого часу доконаного виду (перфекта)**, формальною ознакою якої є закінчення **-i**;

на третьому — це так званий **супін** (віддієслівний іменник середнього роду), формальною ознакою якого є закінчення **-um**;

на четвертому — **інфінітив теперішнього часу**, формальною ознакою якого є закінчення **-re** (у деяких дієслів — **-ri** або **-i** (див. про них § 67) або **-ēre** (причому **-ēre** обов'язково з коротким **ē!**).

Наприклад:

accuso, **accusāvi**, **accusātum**, **accusāre** ‘звинувачувати’; **appello**, **appellāvi**, **appellātum**, **appellāre** ‘звертатися, апелювати’; **do**, **dedi**, **dātum**, **dāre** ‘давати, дарувати’;

doceo, **docui**, **doctum**, **docēre** ‘учити, навчати’; **habeo**, **habui**, **habitum**, **habēre** ‘мати’; **taceo**, **tacui**, **tacitum**, **tacēre** ‘мовчати’;

absolvo, **absolvi**, **absolūtum**, **absolvēre** ‘виправдовувати’; **intendo**, **intendi**, **intentum**, **intendēre** ‘давати позов’; **occido**, **occidi**, **occisum**, **occidēre** ‘убивати’;

audio, **audivi**, **audītum**, **audīre** ‘слухати, чути’; **punio**, **punivi**, **punītum**, **punīre** ‘карати’; **venio**, **veni**, **ventum**, **venīre** ‘приходити’.

Як правило, повністю наводиться в словниках лише перша форма, тобто *перша особа однини теперішнього часу*.

Для другої і третьої форм подаються тільки закінчення з тією частиною основи, яка змінилася порівняно з формою першої особи однини теперішнього часу.

Для четвертої форми (тобто для інфінітива) записуються закінчення, разом з попередньою голосною.

Наприклад:

accuso, āvi, ātum, āre; appello, āvi, ātum, āre;
doceo, cui, ctum, ēre; habeo, bui, bitum, ēre;
absolvo, lvi, lūtum, ěre; occido, cīdi, cīsum, ěre;
audio, īvi, ītum, īre; punio, īvi, ītum, īre.

§ 33. Дієвідміни

Латинські дієслова поділяються на **чотири дієвідміни**.

Поділ здійснюється в залежності від **закінчення основи інфекта** (про утворення основи інфекта див. наступний параграф):

до **1 дієвідміни** належать дієслова, **основа інфекта** яких закінчується на **-ā**;

до **2** — на **-ē**;

до **3** — **на приголосну**, або на **-ŭ**;

до **4** — на **-ī** (довге!) .

§ 34. Основа інфекта

Основу інфекта отримаємо, **якщо** від четвертої словникової форми, тобто **від інфінітива, відкинемо** його формальну ознаку, тобто закінчення **-re** або **-ěre** (причому **-ěre** обов'язково з коротким ě).

Наприклад:

accusā-re 'звинувачувати' **appellā-re** 'апелювати', **dā-re** 'давати', — 1 дієвідміна;

docē-re 'учити', **habē-re** 'мати', **tacē-re** 'мовчати' — 2 дієвідміна;

absolv-ěre 'виправдовувати', **intend-ěre** 'давати позов', **occid-ěre** 'убивати' — 3 дієвідміна;

audī-re 'слухати', **punī-re** 'карати', **venī-re** 'приходити' — 4 дієвідміна.

§ 34 а. Дієслова 3 дієвідміни з основою на **-ŭ** (коротке!)

До третьої дієвідміни належать також 15 дієслів, у яких основа закінчується на **-ŭ**, хоча інфінітив (тобто четверта словникова форма)

має закінчення **ĕre**. Їх **основа**, отже, в інфінітиві непомітна і **утвориться**, якщо від **першої словникової форми** (тобто першої особи однини теперішнього часу) **відкинути** її формальну ознаку, закінчення **-o**.

Наприклад:

capio, cēpi, captum, capĕre ‘брати’, основа **capī**;

facio, fēci, factum, facĕre ‘робити, чинити’, основа **facī**;

fugio, fūgi, fugitum, fugĕre ‘бігти’, основа **fugi**;

iacio, iēcī, iactum, iacĕre ‘кидати’, основа **iacī**.

§ 35. Неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану (Infinitīvus praesentis actīvi)

Неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану (тобто четверта словникова форма — див. вище, § 32) утворюється шляхом приєднання до **основи інфекта** закінчень: для 1, 2, 4 дієвідмін **-re**, а для 3 дієвідміни **-ĕre** (приклади наведено в попередньому параграфі).

§ 35 а. Неозначена форма теперішнього часу пасивного стану (Infinitīvus praesentis passīvi)

Неозначена форма дієслова теперішнього часу *пасивного стану* утворюється шляхом приєднання до **основи інфекта** закінчення **-ri** для 1, 2, 4 дієвідмін, а для 3 дієвідміни **-i**.

Наприклад:

accusārī ‘звинувачуватися, бути звинувачуваним’;

docērī ‘навчатися, бути навчуваним’;

absolvī ‘виправдовуватися, бути виправдовуваним’;

punīrī ‘каратися (кимсь)’;

capī ‘братися (кимсь)’.

§ 36. Часи системи інфекта

Від **основи інфекта** утворюються **часи системи інфекта**: теперішній (далі — **презент**), минулий недоконаний (далі — **імперфект**) майбутній недоконаний (далі — **футурум прімум**).

Усі вони означають дію в її незавершеності і утворюються від основи інфекта шляхом приєднання до неї однакових особових закінчень.

Розрізняються ці часи відсутністю суфіксів між основою та особовими закінченнями (як у презенсі), чи їх наявністю (як в імперфекті та футурумі).

§ 37. Особові закінчення активного і пасивного станів часів системи інфекта

Особа	Activum		Passivum	
	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
1	-o або -m	-mus	-or або -r	-mur
2	-s	-tis	-ris	-mīni
3	-t	-nt	-tur	-ntur

§ 38. Теперішній час дійсного способу активного і пасивного станів (Praesens indicatīvi actīvi et passīvi)

Praesens indicatīvi actīvi et passīvi утворюється шляхом приєднання до основи інфекта особових закінчень активного і пасивного стану (див. попередній параграф) для дієслів 1, 2 і 4 дієвідмін:

Praesens = осн. інфекта + о. з. акт. і пас.

§ 38 а. У 3 дієвідміні між приголосною основи (чи кінцевою основи й (див. § 34) і приголосними особових закінчень з'являються єднальні голосні:

перед *s, t, m* — й (обов'язково коротке!);

перед *nt* — й (обов'язково коротке!);

перед *r* — є (обов'язково коротке, причому є витісняє попереднє й у випадках, коли це останнє зустрічається).

У 4 дієвідміні перед *-nt* також з'являється єднальний голосний й.

У першій особі однини **кінцеве -а основи** зливається з **-о** закінчення: **а + о = о; а + ор = ор.**

Наприклад:

accusa + o = accuso; accusa + or = accusor;

da + o = do; da + or = dor.

§ 38 б. Зразки відмінювання дієслів у praesens indicatīvi actīvi:

accuso, accusāvi, accusātum, accusāre;

doceo, docui, doctum, docēre;

ДІЄСЛОВО

absolvo, absolvi, absolūtum, absolvĕre;
punio, punīvi, punītum, punīre;
capio, cēpi, captum, capĕre

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ї
Sing.	1	accuso 'я звинувачую'	doceo	absolvo	punio	capio
	2	accusas 'ти звинувачуєш'	doces	absolvis	punis	capis
	3	accusat 'він, вона, воно звинувачує'	docet	absolvit	punit	capit
Plur.	1	accusāmus 'ми звинувачуємо'	docēmus	absolvīmus	punīmus	capīmus
	2	accusātis 'ви звинувачуєте'	docētis	absolvītis	punītis	capītis
	3	accusant 'вони звинувачують'	docent	absolvunt	puniunt	capiunt

§ 38 с. Зразки відмінювання дієслів у Praesens indicatīvi passīvi

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ї
Sing.	1	accusor 'я звинувачуюся, мене звинувачують'	doceor	absolvor	punior	capior
	2	accusāris 'ти звинувачуєшся, тебе звинувачують'	docēris	absolvēris	punīris	capēris
	3	accusātur 'він звинувачується, його звинувачують; вона звинувачується, її звинувачують; воно звинувачується, його звинувачують'	docētur	absolvitur	punītur	capitur
Plur.	1	accusāmur 'ми звинувачуємося, нас звинувачують'	docēmur	absolvimur	punimur	capimur
	2	accusāmīni 'ви звинувачуєтесь, вас звинувачують'	docemīni	absolvimīni	punimīni	capimīni
	3	accusantur 'вони звинувачуються, їх звинувачують'	docentur	absolvuntur	puniuntur	capiuntur

§ 38 d. **Зауваження:** у латинській мові, на відміну від української, особові займенники при дієсловах не вживаються — на особу вказує особове закінчення дієслова (особові закінчення див. § 37).

Отже, при перекладі слід пам'ятати про необхідність вживання відповідного українського займенника: *accuso* — 'я звинувачую' (хоча буквально по-латині вжито тільки дієслово 'звинувачую'); *accusas* — 'ти звинувачуєш' (хоча буквально по-латині вжито тільки дієслово 'звинувачуєш') тощо.

§ 39. Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів (Imperfectum indicatīvi actīvi at passīvi)

Минулий час недоконаного виду (імперфект) утворюється, як і презенс, від основи інфекта, до якої додаються суфікси (для 1, 2 дієвідміни *-bā*, для 3, 4 дієвідміни *-ēbā*) та особові закінчення активного і пасивного станів (див. § 37).

Особове закінчення у першій особі однини активного стану *-m*, пасивного *-r*. Це пояснюється тією обставиною, що звичайне закінчення *-o* (чи *-or*) «з'їло» б попереднє *-a* суфікса; але ж суфікс «їсти» не можна, він бо вказує на час!

Imperfectum = осн. інфекта + суфікс (1, 2 дієвідміни *-bā*-, 3, 4 дієвідміни *-ēbā*-) + о. з. акт. і пас.

§ 39 а. Зразки відмінювання дієслів в Imperfectum indicatīvi actīvi

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ī
Sing.	1	<i>accusābam</i> 'я звинувачував'	<i>docēbam</i>	<i>absolvēbam</i>	<i>puniēbam</i>	<i>capīēbam</i>
	2	<i>accusābas</i> 'ти звинувачував'	<i>docēbas</i>	<i>absolvēbas</i>	<i>puniēbas</i>	<i>capīēbas</i>
	3	<i>accusābat</i> 'він звинувачував, вона звинувачувала, воно звинувачувало'	<i>docēbat</i>	<i>absolvēbat</i>	<i>puniēbat</i>	<i>capīēbat</i>
Plur.	1	<i>accusabāmus</i> 'ми звинувачували'	<i>docebāmus</i>	<i>absolvebāmus</i>	<i>puniebāmus</i>	<i>capiebāmus</i>
	2	<i>accusabātis</i> 'ви звинувачували'	<i>docebātis</i>	<i>absolvebātis</i>	<i>puniebātis</i>	<i>capiebātis</i>
	3	<i>accusābant</i> 'вони звинувачували'	<i>docēbant</i>	<i>absolvēbant</i>	<i>puniēbant</i>	<i>capīēbant</i>

§ 39 б. Зразки відмінювання дієслів в Imperfectum indicatīvi passīvi

		1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ї
Sing.	1	accusa ā bar 'я звинувачувався, мене звинувачували'	doce ē bar	absolv ē bar	puni ē bar	capie ē bar
	2	accusa ā ris 'ти звинувачувався, тебе звинувачували'	doce ē ris	absolv ē ris	puni ē ris	capie ē ris
	3	accusa ā tur 'він звинувачувався, його звинувачували; вона звинувачувалася, її звинувачували; воно звинувачувалося, його звинувачували'	doce ē bat	absolv ē bat	puni ē bat	capie ē bat
Plur.	1	accusa ā mur 'ми звинувачувалися, нас звинувачували'	doce ē mur	absolv ē mur	puni ē mur	capie ē mur
	2	accusa ā mīni 'ви звинувачувалися, вас звинувачували'	doce ē mīni	absolv ē mīni	puni ē mīni	capie ē mīni
	3	accusa ā ntur 'вони звинувачувалися, їх звинувачували'	doce ē ntur	absolv ē ntur	puni ē ntur	capie ē ntur

§ 40. Майбутній час (перший) дійсного способу активного і пасивного станів (Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi)

Майбутній час (футурум) утворюється, подібно до презенса та імперфекта, від **основи інфекта**, до якої додаються **суфікси** (для 1, 2 дієвідміни **-b-**; для 3, 4 дієвідміни: у першій особі од-нини — **-ā-** в інших особах **-ē-**) та особові закінчення активного і пасивного станів:

Futūrum I = основа інфекта + суфікси (для 1, 2 дієвідміни -b-; для 3, 4 дієвідміни: у першій особі однини -ā- в інших особах -ē-) + особові закінчення акт. і пас.

FUTŪRUM I INDICATĪVI ACTĪVI

Між суфіксом **-h** та особовими закінченнями, які починаються з приголосного, з'являються **єднальні голосні** (див. § 38 а).

У першій особі однини активного і пасивного станів спостерігається **чергування особових закінчень: -m, -r** (після суфікса на голосний) з **-o, -or** (після суфікса на приголосний).

§ 40 а. Зразки відмінювання у Futūrum I indicatīvi actīvi

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ŷ
Sing.	1	accusā bo 'я звинувачуватиму'	docē bo	absolv am	puni am	cap iam
	2	accusā bis 'ти звинувачуватимеш'	docē bis	absolv es	puni es	cap ies
	3	accusā bit 'він, вона, воно звинувачуватиме'	docē bit	absolv et	puni et	cap iet
Plur.	1	accusā bim us 'ми звинувачуватимемо'	doceb im us	absolv em us	puni em us	cap iem us
	2	accusā bitis 'ви звинувачуватимете'	doceb itis	absolv ētis	puni ētis	cap ietis
	3	accusā bunt 'вони звинувачуватимуть'	docē bunt	absolv ent	puni ent	cap ient

§ 40 б. Infinitīvus futūri actīvi складається з participium futūri actīvi (див. далі, § 51) та esse: accusatūrus, a, um esse; doctūrus, a, um esse; absolutūrus, a, um; punitūrus, a, um esse.

§ 40 с. Зразки відмінювання у Futūrum I indicatīvi passīvi

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ŷ
Sing.	1	accusā bor 'я звинувачуватиму'	docē bor	absolv ar	puni ar	cap iar
	2	accusā bēris 'ти звинувачуватимеш'	doceb ēris	absolv ēris	puni ēris	cap ieris
	3	accusā bitur 'він, вона, воно звинувачуватиме'	doceb itur	absolv etur	puni etur	cap ientur
Plur.	1	accusā bimur 'ми звинувачуватимемо'	doceb imur	absolv emur	puni emur	cap iemur
	2	accusā bimīni 'ви звинувачуватимете'	doceb imīni	absolv emīni	puni emīni	cap iemīni
	3	accusā buntur 'вони звинувачуватимуть'	doceb untur	absolv entur	puni entur	cap ientur

§ 40 d. Infinitīvus futūri passīvi складається з супіна (див. 52) та **infinitīvus praesentis passīvi** від дієслова *eo, ii, itum, ire* — *тобто iri; accusātum iri; doctum iri; absolūtum iri; punītum iri.*

§ 41. Наказовий спосіб теперішнього часу (Imperatīvus praesentis)

Наказовий спосіб (імператив) теперішнього часу утворюється від **основи інфекта** і має форми другої особи однини і множини.

Форма другої особи однини дієслів 1, 2, 4 дієвідмін співпадає з основою інфекта (див. § 34)

У дієслів 3 дієвідміни утворюється шляхом приєднання до основи інфекта закінчення **-e**. Так само утворюється наказовий спосіб від дієслів 3 дієвідміни з основою на **-ĭ**, причому це кінцеве **-ĭ** в другій особі однини витісняється наступним **-e**.

Форма другої особи множини утворюється шляхом приєднання до основи інфекта дієслів 1, 2, 4 дієвідмін **-te**, а 3 дієвідміни **-ĭte**.

§ 41 a. Форма заборони утворюється за допомогою слова nolī для однини і **nolīte** для множини (насправді ці слова є наказовим способом для дієслова *nolo, nolui, nolle* ‘не воліти, не бажати’ таким чином, **nolī** фактично означає ‘не волій!’), а **nolīte** — ‘не волійте!’).

§ 41 b. Зразки відмінювання в Imperatīvus praesentis actīvi

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ĭ
Sing.	—	—	—	—	—	—
	2	accusa! ‘звинувачуй!’ nolī accusāre! ‘не звинувачуй!’	doce! nolī docēre!	absolve! nolī absolvēre!	puni! nolī punīre!	cape! nolī capēre!
	—	—	—	—	—	—
Plur.	—	—	—	—	—	—
	2	accusāte! ‘звинувачуйте!’ nolīte accusāre! ‘не звинувачуйте!’	docēte! nolīte docēre!	absolvīte! nolīte absolvēre!	punīte! nolīte punīre!	capīte! nolīte capēre!
	—	—	—	—	—	—

§ 42. Наказовий спосіб майбутнього часу (Imperatīvus futūri actīvi)

Imperatīvus futūri actīvi має форми другої і третьої особи однини і множини. Вони утворюються від **основи інфекта**:

у другій і третій особі однини шляхом приєднання до неї закінчення **-to**;

у 2 особі множини **-tōte**;

у 3 особі множини **-nto**.

При цьому:

у 3 дієвідміні перед закінченнями **-to**, **-tōte** з'являється єднальний голосний **-ĭ**, перед **-nto** — єднальний голосний **-ŭ**;

єднальний голосний **-ŭ** з'являється і в 4 дієвідміні перед закінченням **-nto**.

§ 42 а. Форма заборони в Imperatīvus futūri actīvi утворюється за допомогою заперечної частки ne.

§ 42 б. Зразки відмінювання в Imperatīvus futūri actīvi

Чис-ло	Осо-ба	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -Ū
Sing.	—	—	—	—	—	—
	2	accusāto! 'хай ти звинувачувати-меш!'	docēto	absolvĭto	punĭto	capĭto
	3	accusāto 'хай він (вона, воно) звинувачуватиме!'	docēto	absolvĭto	punĭto	capĭto
Plur.	—	—	—	—	—	—
	2	accusatōte 'хай ви звинувачуватимете!'	docetōte	absolvitōte	punitōte	capitōte
	3	accusanto 'хай вони звинувачуватимуть!'	docento	absolvunto	puniunto	capiunto

§ 43. Форми дієслова esse 'бути', утворені від основи інфекта

У латинській мові, як і в англійській, німецькій, французькій мовах, форми дієслова 'бути' чітко розрізняються за особами і числами.

ДІЄСЛОВО

Число	Особа	Praesens	Imperatīvus praesentis actīvi	Imperfectum	Futūrum I	Imperatīvus futūri actīvi
Sing.	1	sum 'я є'	—	eram 'я був'	ero 'я буду'	—
	2	es 'ти є'	es 'будь!'	eras	eris	esto 'хай ти будеш!'
	3	est 'він, вона, воно є'	—	erat	erit	esto 'хай він, вона, воно буде!'
Plur.	1	sumus 'ми є'	—	erāmus	erīmus	—
	2	estis 'ви є'	este 'будьте!'	erātis	erītis	estōte 'хай ви будете'
	3	sunt 'вони є'	—	erant	erunt	sunto 'хай вони будуть!'

Усі форми дієслова 'бути' дуже часто вживаються в латині, їх важко розпізнати за словниковими даними, а тому вони мають бути якомога швидше вивчені напам'ять.

§ 43 а. Дієслова, похідні від esse 'бути'

Від дієслова **esse** за допомогою префіксів утворюється ряд похідних дієслів:

absum, afui, abesse 'бути відсутнім',

adsum чи **assum, adfui** чи **affui, adesse** 'бути присутнім',

desum, defui, deesse 'не вистачати, бракувати',

insum, (infui), inesse 'перебувати в чомусь',

intersum, interfui, interesse 'перебувати серед когось або чогось, брати участь',

obsum, obfui, obesse 'шкодити',

praesum, praefui, praeesse 'бути попереду, очолювати',

prosum, profui, prodesse 'бути корисним, допомагати' (у **prosum** там, де форми, похідні від **-sum**, починаються з **e**, з'являється префікс **prod**: **prodes, prodero** тощо),

subsum, —, subesse 'бути під чимось',

supersum, superfui, superesse 'залишатися'.

При відмінюванні цих дієслів змінюється лише сама дієслівна основа (тобто дієслово **esse** — див. § 43), а **префікси** залишаються **без змін**.

Наприклад: **absum, abes, abest**; і т. д.:

Число	Особа	Praesens	Imperfectum	Futurum I
Sing.	1	absum 'я відсутній'	abĕram 'я був відсутній'	abĕro 'я буду відсутній'
	2	abes 'ти відсутній'	abĕras	abĕris
	3	abest 'він, вона, воно відсутній, я, є'	abĕrat	abĕrit
Plur.	1	absūmus 'ми відсутні'	aberāmus	aberīmus
	2	abestis 'ви відсутні'	aberātis	aberītis
	3	absunt 'вони відсутні'	aberant	abĕrunt

§ 43 в. Дієслово posse 'могти' утворилося від прикметника **potis**, **e** 'могутній' і дієслова **esse**. Воно має особливості у відмінюванні, а саме: перед формами дієслова **esse**, що починаються з голосної, зберігається основа **pot-**, перед формами ж, що починаються з приголосної, з'являється основа **pos-**: **possum, potes** і т. д.

Число	Особа	Praesens	Imperfectum	Futurum I
Sing.	1	possum	potĕram	potĕro
	2	potes	potĕras	potĕris
	3	potest	potĕrat	potĕrit
Plur.	1	possūmus	poterāmus	poterimus
	2	potestis	poterātis	poteritis
	3	possunt	potĕrant	potĕrunt

§ 43 с. Вживання Imperatīvus futūri actīvi

Imperatīvus futūri actīvi вказує на дію, що передбачається у майбутньому, а тому особливо часто зустрічається в різних категоричних приписах, а також в юридичній латині: законах, едиктах, легатах тощо. Перекладати його, щоб зберегти відтінок майбутньої дії, досить складно, а тому при перекладі можна вживати як форму простого наказу ('звинувачуй!'), так і описову

форму з ужитком частки «хай (нехай)» («хай ти звинувачуватимеш!»); остання особливо актуальна при перекладі форм третьої особи (однини та множини).

Наприклад:

Dato Deo, quae Dei sunt, et Caesari, quae sunt Caesaris ‘Віддай Богові, що є Богове, а Цезареві, що є Цезареве’ (З Нового Заповіту).

Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento ‘Хай на похоронах жінки шік не дряпатимуть і плач не здійматимуть!’ (Із Законів Дванадцяти таблиць).

Culpaе poena par esto ‘Хай покарання буде рівним провині’ (Юридична формула).

Estote ergo vos perfecti, sicut et pater vester caelestis perfectus est ‘Будьте ж ви досконалими, як і батько ваш небесний є досконалим’ (З Нового Заповіту).

§ 44. Система перфекта. Основа перфекта.

Систему перфекта складають три часові форми, що означають завершену дію: **perfectum, plusquamperfectum, futūrum II**.

Основу перфекта отримаємо, якщо від другої основної форми дієслова (див. § 32) відкинемо закінчення **-i**: **accusāv-i, docu-i, absolv-i, punīv-i, cep-i**.

§ 45. Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану (Perfectum indicatīvi actīvi)

Perfectum indicatīvi actīvi утворюється шляхом приєднання до основи перфекта особових закінчень однини: 1. **-i**, 2. **-isti**, 3. **-it**; і множини: 1. **-imus**, 2. **-istis**, 3. **-erunt** (або **-ēre**).

Зразки відмінювання

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ī
Sing.	1	accusāvī ‘я звинуватив’	docuī	absolvi	punīvi	cepi
	2	accusavisti	docuisti	absolvisti	punivisti	cepisti
	3	accusavit	docuit	absolvit	punivit	cepit
Plur.	1	accusavimus	docuimus	absolvimus	punivimus	cepimus
	2	accusavistis	docuistis	absolvistis	punivistis	cepistis
	3	accusaverunt (accusavēre)	docuerunt (docuēre)	absolverunt (absolvēre)	puniverunt (punivēre)	ceperunt (cepēre)

§ 45 a. **Infinitīvus perfecti actīvi** утворюється шляхом додавання до **основи перфекта** (див. § 44) суфікса **-isse**:

Наприклад:

accusavisse; docuisse;
absolvisse; punivisse.

§ 46. **Давноминулий час дійсного способу активного стану (Plusquamperfectum indicatīvi actīvi)**

Плюсквамперфект (plus ‘більше’ quam ‘ніж’ perfectum ‘перфект’) означає дію в минулому, яка відбулася раніше іншої дії в минулому.

Plusquamperfectum indicatīvi actīvi утворюється шляхом приєднання безпосередньо до **основи перфекта** (див. § 44) фактично форм дієслова **esse** в імперфекті усіх трьох осіб однини і множини (див. § 43):

Sing.: 1. **-ĕram**, 2. **-ĕras**, 3. **-ĕrat**;
Plur.: 1. **-erāmus**, 2. **-erātis**, 3. **-ĕrant**.

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ŷ
Sing.	1	accusavĕram 'я звинуватив [ще ранише]'	docuĕram	absolvĕram	punivĕram	cepĕram
	2	accusavĕras	docuĕras	absolvĕras	punivĕras	cepĕras
	3	accusavĕrat	docuĕrat	absolvĕrat	punivĕrat	cepĕrat
Plur.	1	accusaverāmus	docuerāmus	absolverāmus	puniverāmus	ceperāmus
	2	accusaverātis	docuerātis	absolverātis	puniverātis	ceperātis
	3	accusavĕrant	docuĕrant	absolvĕrant	punivĕrant	cepĕrant

§ 47. **Майбутній другий час дійсного способу активного стану (Futūrum II indicatīvi actīvi)**

Майбутній другий час означає дію, яка відбудеться у майбутньому раніше, ніж інша дія, виражена майбутнім першим часом.

Futūrum II indicatīvi actīvi утворюється шляхом приєднання безпосередньо до **основи перфекта** (див. § 44) фактично **форм дієслова esse в майбутньому першому часі** (див. § 43) усіх трьох осіб однини і множини (крім 3 ос. мн., де замість **-erunt** вживається **-erint**):

Sing.: 1. **-ĕro**, 2. **-ĕris**, 3. **-ĕrit**;
Plur.: 1. **-erīmus**, 2. **-erītis**, 3. **-ĕrint**.

ДІЄСЛОВО

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -Ї
S.	1	accusavěro 'я звинувачу'	docuěro	absolvěro	punivěro	cepěro
	2	accusavěris	docuěris	absolvěris	punivěris	cepěris
	3	accusavěrit	docuěrit	absolvěrit	punivěrit	cepěrit
Pl.	1	accusaverimus	docuerimus	absolverimus	puniverimus	ceperimus
	2	accusaveritis	docueritis	absolveritis	puniveritis	ceperitis
	3	accusavěrint	docuěrint	absolvěrint	punivěrint	cepěrint

В українській мові немає форми, яка б відповідала майбутньому другому часу. Таким чином, перекладати futūrum II indicatīvi actīvi слід тільки в контексті всього речення.

§ 48. Відмінювання дієслова esse 'бути' в перфекті, плюсквамперфекті і майбутньому другому часі

Відмінювання дієслова **sum, fui, —, esse 'бути'** в перфекті, плюсквамперфекті і майбутньому другому часі здійснюється шляхом приєднання до основи перфекта **fu-** відповідних особових закінчень вказаних часів (див. § 45, 46) :

Особа	Perfectum indicatīvi actīvi	Plusquamperfectum indicatīvi actīvi	Futūrum II indicatīvi actīvi
Sing.			
1	fui 'я був'	fuěram 'я був [раніше]'	fuěro 'я буду раніше'
2	fuisti	fuěras	fuěris
3	fuit	fuěrat	fuěrit
Plur.			
1	fuimus	fuerāmus	fueřimus
2	fuistis	fuerātis	fueřitis
3	fuērunt	fuěrant	fuěrint

§ 49. Дієприкметник теперішнього часу активного стану **Participium praesentis actīvi**

Дієприкметник теперішнього часу активного стану (**participium praesentis actīvi**) утворюється шляхом приєднання до **основи інфекта** (див. § 34) **суфіксів:**

- nt-** для дієслів 1,2 дієвідмін,
- ent-** для дієслів 3,4 дієвідмін.

У називному відмінку однини дієприкметники приймають закінчення **-s**, яке витісняє кінцеву приголосну суфікса. Таким чином, у nom. sing. після основи інфекта спостерігаємо в 1,2 дієвідміні **-ns**, а в 3, 4 дієвідміні **-ens**:

Part. praes. act. = основа інфекта + суфікси (1, 2 дієвідміна **-nt/-ns**; 3, 4 дієвідміна **-ent-/-ens**).

Наприклад:

accuso, accusāvi, accusātum, accusāre; основа інфекта **accusā**; пра: **accusān(t)s** ‘звинувачуючий; той (та, те), що звинувачує’;

doceo, docui, doctum, docēre; основа інфекта **docē**;

пра: docen(t)s ‘навчаючий; той (та, те), що навчає’;

absolvo, absolvi, absolūtum, absolvēre; основа інфекта **absolv**;

пра: absolven(t)s ‘виправдовуючий; той (та, те), що виправдовує’;

punio, punīvi, punītum, punīre; основа інфекта **punī**;

пра: punien(t)s ‘караючий; той (та, те), що карає’;

capio, cēpi, captum, capēre основа інфекта **capī**;

пра: capien(t)s ‘беручий; той (та, те), що бере.

Як бачимо, **participium praesentis actīvi** українською мовою краще перекладати у більшості випадків саме за допомогою описових форм: ‘той (та, те), що звинувачує’, а не ‘звинувачуючий’; ‘той (та, те), що навчає’, а не ‘навчаючий’ і т. д.

§ 49 а. Відмінювання **participii praesentis actīvi**

Подібно до прикметників 3 відміни з одним закінченням, **participium praesentis actīvi** має спільну форму для всіх трьох родів і **відмінюється** шляхом приєднання безпосередньо до вказаних вище суфіксів закінчень **голосної групи третьої відміни** (див. § 14):

Part. praes. act. = основа інфекта + суфікси (1, 2 дієвідміна **-nt-/-ns**; 3, 4 дієвідміна **-ent-/-ens**) + **відмінкові закінчення** третьої відміни голосної групи.

В abl. sing., поряд з закінченням **-ī**, може зустрічатися й закінчення **-e**, а в gen. plur., поряд з закінченням **-ium**, може бути й закінчення **-um**.

Наприклад:

	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	accusāns			accusāntes	accusantia	
Gen.	accusāntis			accusantium (accusantum)		
Dat.	accusānti			accusantibus		
Acc.	accusāntem	accusāns		accusāntes	accusantia	
Abl.	accusānti (accusānte)			accusantibus		
Voc.	accusāns			accusāntes	accusantia	

§ 50. Дієприкметник минулого часу пасивного стану (*Participium perfecti passivi*)

В утворенні дієприкметника минулого часу пасивного стану використовується **основа супіна**.

§ 50 а. Основа супіна

Основу супіна отримуємо, якщо **від супіна** (тобто з основної форми дієслова — див. § 32) відкинемо закінчення **-um**:

Наприклад:

accusāt-um
doct-um,
absolūt-um,
punīt-um,
capt-um.

Дієприкметник минулого часу пасивного стану (*Participium perfecti passivi*) утворюється шляхом приєднання до **основи супіна** родових закінчень **-us**, **-a**, **-um**:

Participium perfecti passivi = **основа супіна** + **-us**, **-a**, **-um**.

Наприклад:

accusātus, **a**, **um** ‘звинувачений, а, е’;
doctus, **a**, **um** ‘навчений, а, е’;
absolūtus, **a**, **um** ‘виправданий, а, е’;
punītus, **a**, **um** ‘покараний, а, е’;
captus, **-a**, **-um** ‘взятий, а, е’.

§ 50 b. Відмінювання дієприкметника минулого часу пасивного стану

Дієприкметники минулого часу пасивного стану узгоджуються в роді, числі та відмінку з іменником (чи займенником) і відмінюються так само, як і прикметники 1 – 2 відміни (див. § 19 c):

vir doctus	‘учений муж’,
maleficium punītum	‘покаране злодійство’,
persōna absolūta	‘виправдана особа’.

Найчастіше дієприкметники минулого часу пасивного стану вживаються в якості іменної частини складеного присудка (див. про це § 69) з різними формами дієслова **esse** ‘бути’, утворюючи в поєднанні з ними пасивні форми перфекта, плюсквамперфекта і майбутнього другого часу (див. про це § 53).

§ 51. Дієприкметники майбутнього часу активного стану (Participium futūri actīvi)

В утворенні дієприкметника майбутнього часу активного стану, як і в утворенні дієприкметника минулого часу пасивного стану, використовується **основа супіна**.

Про утворення основи супіна див. § 50 a.

Participium futūri actīvi утворюється шляхом приєднання до **основи супіна суфікса -ūr-**, до якого додаються родові закінчення **-us, -a, -um**:

Participium futūri actīvi = основа супіна + -ūr + -us, -a, -um.

Наприклад:

accusatūrus, a, um ‘той (та, те), що має намір звинувачувати’;

doctūrus, a, um ‘той (та, те), що має намір навчати’;

absolūtūrus, a, um ‘той (та, те), що має намір виправдовувати’;

punītūrus, a, um ‘той (та, те), що має намір карати’;

captūrus, -a, -um ‘той (та, те), що має намір брати’.

Як бачимо, **participium futūri actīvi** означає намір виконати певну дію в майбутньому.

Participium futūri actīvi вживається майже виключно з дієсловом **esse** в описовій дієвідміні активного стану (див. § 56).

§ 51 а. Відмінювання дієприкметника майбутнього часу активного стану

Дієприкметники майбутнього часу активного стану відмінюються так само, як і прикметники 1 – 2 відміни (див. § 19 с).

§ 52. Супін (Supinum)

Супін — це віддієслівний іменник, який має дві форми: Supinum I, Supinum II.

Supinum I має закінчення **-um** і представлений у третій словниковій формі (див. § 32):

accuso, accusāvi, **accusātum**, accusāre; supinum I — accusātum;

doceo, docui, **doctum**, docēre; supinum I — doctum;

absolvo, absolvi, **absolūtum**, absolvēre; supinum I — absolūtum;

punio, punīvi, **punītum**, punīre; supinum I — punītum;

capio, cēpi, **captum**, capēre; supinum I — captum.

§ 52 а. Вживання супіна першого

Supinum I, — як уже було сказано вище, — це віддієслівний іменник, який вживається при дієсловах руху для позначення дії, що є метою цього руху.

Українською мовою Supinum I перекладається неозначеною формою дієслова зі сполучником ‘щоб’ або без нього.

Наприклад:

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipse ‘вони приходять [для того, щоб] дивитися, приходять, щоби на них самих дивилися (цитата з Овідія).

§ 52 б. Супін другий (Supinum II)

Supinum II формою подібний до супіна першого, але має закінчення **-u**:

accusātu; doctu;

absolūtu; punītu;

captu.

§ 52 с. Вживання супіна другого

Supinum II вживається у поєднанні з прислівниками, які позначають певне відношення до дії, що передається супіном другим, як то:

ПАСИВНА ФОРМА ЧАСІВ ПЕРФЕКТА

facile ‘легко’, difficile ‘важко’, iucundum ‘приємно’, horribile ‘страшно’ тощо; він вживається також при висловах fas est ‘можна’, ne fas est ‘неможна’.

Наприклад:

fas est absolūtu	‘можна звільнити’;
facile accusātu	‘легко звинувачувати’;
difficile absolūtu	‘важко виправдати’;
horribile dictu	‘страшно сказати’.

§ 53. Пасивна форма часів перфекта.

Пасивна форма часів перфекта утворюється за допомогою дієприкметника минулого часу пасивного стану і форм дієслова **esse** у відповідному часі.

§ 53 а. Минулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану (**Perfectum indicatīvi passīvi**)

Perfectum indicatīvi passīvi утворюється аналітичним способом: за допомогою **participium perfecti passīvi** і дієслова **esse** в **praesens**:

accusātus **sum** — буквально: ‘я є звинувачений’, або ‘**мене** звинуватили’;

accusātus **es** ‘**ти** є звинувачений’, або ‘**тебе** звинуватили’;

accusātus **est** ‘**він (вона, воно)** є звинувачений, а, е’, або ‘**його (її)** звинуватили’ і т. д.:

Особа	Sing.	Plur.
1	accusātus, a, um sum ‘я [є] звинувачений, а, е; ‘мене звинуватили’	accusātī, ae, a sumus ‘ми [є] звинувачені; ‘нас звинуватили’
2	accusātus, a, um es ‘ти [є] звинувачений, а, е; ‘тебе звинуватили’	accusātī, ae, a estis ‘ви [є] звинувачені; ‘вас звинуватили’
3	accusātus, a, um est ‘він, вона, воно [є] звинувачений, а, е; ‘його [її, його] звинуватили’	accusātī, ae, a sunt ‘вони [є] звинувачені; ‘їх звинуватили’

§ 53 b. **Infinitivus perfecti passivi** складається з **participium perfecti passivi** (див. § 50) та **esse**:

accusātus, a, um esse;
doctus, a, um esse;
absolūtus, a, um esse;
punītus, a, um esse.

§ 54. Давноминулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану (**Plusquamperfectum indicativi passivi**)

Plusquamperfectum indicativi passivi утворюється за допомогою **participium perfecti passivi** (див. § 50) і дієслова **esse** в **imperfectum**:

accusātus **eram** ‘я був звинувачений (раніше)’, або ‘мене звинувачили’;

accusātus **eras** ‘**ти** був звинувачений’ або ‘тебе звинувачили’ і т. д.:

Особа	Sing.	Plur.
1	accusātus, a, um eram ‘я був (була, було) звинувачений, а, е; ‘мене звинувачили’	accusātī, ae, a erāmus ‘ми були звинувачені; ‘нас звинувачили’
2	accusātus, a, um eras ‘ти був (була, було) звинувачений, а, е; ‘тебе звинувачили’	accusātī, ae, a erātis ‘ви були звинувачені; вас звинувачили’
3	accusātus, a, um erat ‘він був, вона була, воно було звинувачений, а, е; ‘його [її, його] звинувачили’	accusātī, ae, a erant ‘вони були звинувачені; їх звинувачили’

§ 55. Майбутній другий час дійсного способу пасивного стану (**Futūrum II indicativi passivi**)

Futūrum II indicativi passivi утворюється за допомогою **participium perfecti passivi** (див. § 50) і дієслова **esse** у **futūrum I** (§ 43):

accusātus **ero** ‘я буду звинувачений (раніше)’, або ‘**мене** звинуватять’;

accusātus **eris** ‘**ти** будеш звинувачений (раніше)’, або ‘**тебе** звинуватять’ і т. д.:

GERUNDĪVUM

Особа	Sing.	Plur.
1	accusātus, a, um ego 'я буду звинувачений, а, е' 'мене звинуватять'	accusāti, ae, a eīmus 'ми будемо звинувачені; 'нас звинуватять'
2	accusātus, a, um eris 'ти будеш звинувачений, а, е; 'тебе звинуватять'	accusāti, ae, a eītis 'ви будете звинувачені; 'вас звинуватять'
3	accusātus, a, um erit 'він, вона, воно буде звинувачений, а, е; 'його [її, його] звинуватять'	accusāti, ae, a erunt 'вони будуть звинувачені; 'їх звинуватять'

§ 56. Описова дієвідміна активного стану (Coniugatio periphrastica actīva)

Дієприкметник майбутнього часу активного стану (див. § 51) вживається, як правило, у поєднанні з дієсловом **esse** в ролі іменної частини складеного присудка (див. § 69).

Така конструкція називається **описовою дієвідміною активного стану** і передає **задум, намір** чи **бажання** діючої особи (тобто **підмета**) виконати певну дію:

iudex culpram **punitūrus est** 'суддя має намір покарати провину'
(*буквально*: 'суддя є таким, що має намір покарати провину');

iudices culpram **punitūri sunt** 'судді мають намір покарати провину'
(*буквально*: 'судді є такими, що мають намір покарати провину');

і т. д. — в усіх часах, особах, числах та способах (їх ми визначимо за формами дієслова **esse**).

Поряд з описовою дієвідміною активного стану існує її **описова дієвідміна пасивного стану**, яка **утворюється** за допомогою **герундива** (див. § 57).

§ 57. Герундив (Gerundivum)

Герундив — це віддієслівний прикметник з **відтінком обов'язковості, необхідності** виконання певної дії (він наближається, отже, за своїм значенням до відсутнього в латинській мові дієприкметника майбутнього часу пасивного стану).

Герундив утворюється шляхом приєднання до **основи інфекта** (див. § 34) **суфікса -nd-** — для дієслів 1, 2 дієвідмін, **суфікса -end-** для дієслів 3, 4 дієвідмін і родових закінчень **-us**, **-a**, **-um** за формулою:

Gerundovum = **основа інфекта** + **суфікси** (1, 2 дієвідміна **-nd-**; 3, 4 дієвідміна **-end-**) + **родові закінчення** **-us**, **-a**, **-um**.

Наприклад:

accusa-**nd-us**, **a**, **um** ‘той, кого треба (слід) звинуватити’,

doce-**nd-us**, **a**, **um** ‘той, кого треба (слід) навчити’,

absolv-**end-us**, **a**, **um** ‘той, кого треба (слід) виправдати’,

puni-**end-us**, **a**, **um** ‘той, кого треба (слід) покарати’,

cap-**end-us**, **a**, **um** ‘той, кого треба (слід) взяти’ тощо.

Герундив відмінюється подібно до іменників I – II відмін (див. § 11 – 12) в однині та множині.

§ 58. Вживання герундиву. Описова дієвідміна пасивного стану (Coniugatio periphrastica passiva)

Герундив вживається:

а) **як узгоджене означення** (див. § 71):

malefīcium puniendum ‘злочинство, яке має бути покаране (яке слід покарати)’ — тут герундив узгоджений у роді, числі, відмінку з означуваним словом;

vir docendus ‘муж, який має бути навчений (якого слід навчити)’;

persōna absolvenda ‘особа, яка має бути виправдана (яку слід виправдати)’;

urbs capiēda ‘місто, яке має бути взяте (яке слід узяти)’.

б) **безособово** — у **формі середнього роду однини**: absolvendum est ‘слід виправдати’, referendum est ‘слід обговорити’ тощо.

в) **як іменна частина складеного присудка** (див. § 69);

у цьому випадку **герундив з формами дієслова esse називається описовою дієвідминою пасивного стану (coniugatio periphrastica passiva)** і означає дію, що має бути здійснена:

malefīcium **puniendum est** ‘злочинство має бути покаране’;

malefīcia **punienda sunt** ‘злочинства мають бути покарані’;

і т. д. в усіх часах, особах, числах і способах (при цьому вживаються відповідні форми дієслова **esse**).

N. V.: Якщо в описовій дієвідміні пасивного стану вказана **дійова особа**, то вона **ставиться в давальному відмінку**:

culpa **iudici** puniēda est ‘провина має бути покарана суддею’.

Такий давальний відмінок називається ‘**давальним відмінком дійової особи**’.

§ 59. Герундій (Gerundium)

Герундій — це віддієслівний іменник, що **означає процес дії і має властивості як іменника, так і дієслова**.

Герундій відмінюється за другою відмінною іменників у всіх відмінках однини, крім називного. [Логічним називним може вважатися інфінітив, що розглядається у значенні віддієслівного іменника і вказує на сам процес дії: accusāre ‘звинувачування (звинувачувати)’; docēre ‘научування (вчити)’; absolvēre ‘виправдовування (виправдовувати)’; punīre ‘покарання (карати)’; capēre ‘брання (брати)’].

Герундій утворюється шляхом приєднання до **основи інфекта суфікса -nd-** для дієслів 1, 2; для дієслів 3, 4 дієвідмін **-end-** і **відмінкових закінчень** однини іменників другої відміни (див. § 12 d) за формуюлю:

Gerundium = **основа інфекта + суфікси** (1, 2 дієвідміна **-nd-**; 3, 4 дієвідміна **-end-**) + **відмінкові закінчення** однини другої відміни іменників:

Відмінок	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ї
Nom. (тільки логічно!)	[accusāre ‘звинувачування (звинувачувати)]	[docēre ‘научування (вчити)]	[absolvēre ‘виправдовування (виправдовувати)]	[punīre ‘покарання (карати)]	[capēre ‘брання (брати)]
Gen.	accusandi	docendi	absolvendi	puniendi	capiendi
Dat.	accusando	docendo	absolvendo	puniendo	capiendo
Acc.	(ad) accusandum	(ad) docendum	(ad) absolvendum	(ad) puniendum	(ad) capiendum
Abl.	accusando	docendo	absolvendo	puniendo	capiendo

§ 59 а. Вживання герундія

Герундій вживається:

а) у родовому відмінку: у ролі **неузгодженого означення** до іменника:

ars amandi ‘мистецтво кохання’,

modus vivendi ‘спосіб життя’,

ius edicendi ‘право видавати едикти’;

б) у давальному відмінку герундій вживається дуже рідко, головним чином в якості доповнення до дієслів:

studere ‘прагнути’,

operam dare ‘докладати зусилля до чогось, наполегливо займатися чимось’:

corrigendo studere ‘прагнути до виправлення’;

в) у знахідному відмінку: **для висловлення мети** з прийменником **ad**: **nulla aetas ad discendum sera est** ‘немає віку, запізнього для навчання’;

г) з аблативом: **для позначення знаряддя, засобів, способу дії**: **dubitando ad veritatem pervenimus** ‘у процесі сумніву (букв. : ‘сумніванням’) ми досягаємо істини’.

§ 60. Умовний спосіб (*Coniunctivus*)

На відміну від індикатива (дійсного способу), що виражає реальні дії та стани, **кон’юнктив вказує лише на:**

1) дії можливі, очікувані, нереальні;

2) волю або ж бажання мовця.

Українською мовою **в незалежних реченнях** перекладається, головним чином, дієсловом у минулому часі з умовною часткою **‘би’**.

Латинський кон’юнктив має 4 часові форми обох станів: 2 — в системі інфекта (**презент і імперфект**); 2 — в системі перфекта (**перфект і плюсквамперфект**).

Утворення часів кон’юнктива (крім перфекта і плюсквамперфекта пасивного стану) здійснюється **за формулою:**

Coniunctivus = основа + суфікс + особові закінчення активного та пасивного станів.

§ 61. Praesens coniunctivi activi et passivi

Praesens coniunctivi (теперішній час умовного стану) утворюється від **основи інфекта** (див. § 34): для дієслів 1 дієвідміни за допомогою **суфікса** — **-ē-**, що **замінює** кінцеву голосну основи **-a-**; для дієслів 2, 3, 4 дієвідмін — за допомогою **суфікса** **-ā-**.

Безпосередньо до суфіксів приєднуються **особові закінчення активного та пасивного станів** — ті ж самі, що вживаються і в індикативі (див. § 37).

Наприклад:

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на <u>ŷ</u>
Activum						
Sing.	1	accuse <u>m</u>	doce <u>am</u>	absolv <u>am</u>	puni <u>am</u>	cap <u>iam</u>
	2	accuse <u>s</u>	doce <u>as</u>	absolv <u>as</u>	puni <u>as</u>	cap <u>ias</u>
	3	accuse <u>t</u>	doce <u>at</u>	absolv <u>at</u>	puni <u>at</u>	cap <u>iat</u>
Plur.	1	accuse <u>mus</u>	doce <u>amus</u>	absolv <u>amus</u>	puni <u>amus</u>	cap <u>iamus</u>
	2	accuse <u>tis</u>	doce <u>atis</u>	absolv <u>atis</u>	puni <u>atis</u>	cap <u>iat</u> <u>is</u>
	3	accuse <u>nt</u>	doce <u>ant</u>	absolv <u>ant</u>	puni <u>ant</u>	cap <u>iant</u>
Passivum						
Sing.	1	accuse <u>r</u>	doce <u>ar</u>	absolv <u>ar</u>	puni <u>ar</u>	cap <u>iar</u>
	2	accuse <u>ris</u>	doce <u>aris</u>	absolv <u>aris</u>	puni <u>aris</u>	cap <u>iar</u> <u>is</u>
	3	accuse <u>tur</u>	doce <u>atur</u>	absolv <u>atur</u>	puni <u>atur</u>	cap <u>iatu</u> <u>r</u>
Plur.	1	accuse <u>mur</u>	doce <u>amur</u>	absolv <u>amur</u>	puni <u>amur</u>	cap <u>iamur</u>
	2	accuse <u>mīni</u>	doce <u>amīni</u>	absolv <u>amīni</u>	puni <u>amīni</u>	cap <u>iamīni</u>
	3	accuse <u>ntur</u>	doce <u>antur</u>	absolv <u>antur</u>	puni <u>antur</u>	cap <u>iantu</u> <u>r</u>

Перекладати зразки проблематично, оскільки зрозуміти значення кожної форми кон'юнктива і знайти відповідний український еквівалент можна тільки в контексті.

Таким чином, формула утворення **praesentis coniunctivi** наступна: **Praesens coniunctivi** = **основа інфекта** + **суфікси** (1 дієвідміна **-ē-**, яке витісняє кінцеве **-ā-** основи; 2, 3, 4 дієвідміни **-ā-**) + **особові закінчення** активного та пасивного станів.

§ 62. Imperfectum coniunctivi activi et passivi

Imperfectum coniunctivi утворюється від **основи інфекта** за допомогою **суфікса** **-rē-** (для дієслів 3 дієвідміни **-ērē-**), безпосередньо до якого додаються **особові закінчення активного і пасивного станів** (формально **основа** + **суфікс** співпадають з

ДІЄСЛОВО

інфінітивом (тільки закінчується він на **-rē**, тоді як у справжнього інфінітива закінчення **-rē**).

Таким чином, формула утворення **imperfectum coniunctīvi** наступна:

Imperfectum coniunctīvi = infinitīvus praesentis actīvi на -rē + особові закінчення активного та пасивного станів.

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ī
Activum						
Sing.	1	accusā <u>rē</u> m	docē <u>rē</u> m	absolv <u>ē</u> rē	punī <u>rē</u> m	cap <u>ē</u> rē
	2	accusā <u>rēs</u>	docē <u>rēs</u>	absolv <u>ēs</u>	punī <u>rēs</u>	cap <u>ēs</u>
	3	accusā <u>ret</u>	docē <u>ret</u>	absolv <u>eret</u>	punī <u>ret</u>	cap <u>eret</u>
Plur.	1	accusā <u>rēm</u> us	docer <u>rēm</u> us	absolv <u>erēm</u> us	punir <u>rēm</u> us	cap <u>erēm</u> us
	2	accusā <u>rēt</u> is	docer <u>rēt</u> is	absolv <u>erēt</u> is	punir <u>rēt</u> is	cap <u>erēt</u> is
	3	accusā <u>rent</u>	docer <u>rent</u>	absolv <u>erent</u>	punir <u>rent</u>	cap <u>erent</u>
Passivum						
Sing.	1	accusā <u>rer</u>	docer <u>rer</u>	absolv <u>erer</u>	punir <u>rer</u>	cap <u>erer</u>
	2	accusā <u>rē</u> ris	docer <u>rē</u> ris	absolv <u>erē</u> ris	punir <u>rē</u> ris	cap <u>erē</u> ris
	3	accusā <u>rēt</u> ur	docer <u>rēt</u> ur	absolv <u>erēt</u> ur	punir <u>rēt</u> ur	cap <u>erēt</u> ur
Plur.	1	accusā <u>rēm</u> ur	docer <u>rēm</u> ur	absolv <u>erēm</u> ur	punir <u>rēm</u> ur	cap <u>erēm</u> ur
	2	accusā <u>rēm</u> īni	docer <u>rēm</u> īni	absolv <u>erēm</u> īni	punir <u>rēm</u> īni	cap <u>erēm</u> īni
	3	accusā <u>rent</u> ur	docer <u>rent</u> ur	absolv <u>erent</u> ur	punir <u>rent</u> ur	cap <u>erent</u> ur

§ 63. Perfectum coniunctīvi actīvi

Perfectum coniunctīvi actīvi утворюється від **основи перфекта** (про основу перфекта див. § 44) за допомогою суфікса **-erī-**, безпосередньо до якого додаються **особові закінчення** активного стану (пор. утворення Futūrum II, див. § 47).

Таким чином, формула утворення **perfecti coniunctīvi** наступна:

Perfectum coniunctīvi actīvi = основа перфекта + суфікс -erī- + особові закінчення активного стану.

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на -ī
Sing.	1	accusav <u>erim</u>	docu <u>erim</u>	absolv <u>erim</u>	puniv <u>erim</u>	cep <u>erim</u>
	2	accusav <u>eris</u>	docu <u>eris</u>	absolv <u>eris</u>	puniv <u>eris</u>	cep <u>eris</u>
	3	accusav <u>erit</u>	docu <u>erit</u>	absolv <u>erit</u>	puniv <u>erit</u>	cep <u>erit</u>
Plur.	1	accusav <u>erim</u> us	docuer <u>im</u> us	absolver <u>im</u> us	puniver <u>im</u> us	ceper <u>im</u> us
	2	accusav <u>erit</u> is	docuer <u>it</u> is	absolver <u>it</u> is	puniver <u>it</u> is	ceper <u>it</u> is
	3	accusav <u>erint</u>	docu <u>erint</u>	absolv <u>erint</u>	puniv <u>erint</u>	cep <u>erint</u>

§ 64. Plusquamperfectum coniunctivi activi

Plusquamperfectum coniunctivi activi утворюється від **основи перфекта** за допомогою суфікса **-issē-**, безпосередньо до якого додаються **особові закінчення активного стану**.

Таким чином, формула утворення **plusquamperfectum coniunctivi activi** наступна:

Plusquamperfectum coniunctivi activi = **основа перфекта** + **суфікс -issē-** + **особові закінчення активного стану**.

Число	Особа	1 д-на	2 д-на	3 д-на	4 д-на	3 на ґ
Sing.	1	accusavissem	docuisssem	absolvisssem	punivisssem	cepissem
	2	accusavisses	docuisses	absolvisses	punivisses	cepisses
	3	accusavisset	docuisset	absolvisset	punivisset	cepisset
Plur.	1	accusavissēmus	docuissēmus	absolvissēmus	punivissēmus	cepissēmus
	2	accusavissētis	docuissētis	absolvissētis	punivissētis	cepissētis
	3	accusavissent	docuissent	absolvissent	punivissent	cepissent

§ 65. Відмінювання дієслова esse в кон'юнктиві

Особа	Praesens	Imperfectum	Perfectum	Plusquamperfectum
Sing.				
1	sim	essem	fuērim	fuissem
2	sis	esses	fuēris	fuisses
3	sit	esset	fuērit	fuisset
Plur.				
1	simus	essēmus	fuerimus	fuissemus
2	sitis	essētis	fueritis	fuissetis
3	sint	essent	fuerint	fuisissent

§ 65 а. Відмінювання дієслів, похідних від esse, в кон'юнктиві

Подібним же чином відмінюються і дієслова, похідні від **esse** (див. § 43 а).

§ 66. Пасивний стан перфекта і плюсквамперфекта в кон'юнктиві

Пасивний стан перфекта і плюсквамперфекта утворюється, як і в індикативі (див. § 53), **аналітичним способом**: за допомогою дієприкметника минулого часу пасивного стану (див. § 50) і форм

дієслова **esse** в **praesens coniunctīvi** для перфекта та в **imperfectum coniunctīvi** для плюсквамперфекта.

§ 66 a. Perfectum coniunctīvi passīvi

Perfectum coniunctīvi passīvi = **participium perfecti passīvi** + **esse** в **praesens coniunctīvi**

Осо́ба	Sing.	Plur.
1	accusātus, a, um sim	accusāti, ae, a simus
2	accusātus, a, um sis	accusāti, ae, a sitis
3	accusātus, a, um sit	accusāti, ae, a sint

§ 66 b. Plusquamperfectum coniunctīvi passīvi

Plusquamperfectum coniunctīvi passīvi = **participium perfecti passīvi** + **esse** в **imperfectum coniunctīvi**

Осо́ба	Sing.	Plur.
1	accusātus, a, um essem	accusāti, ae, a essēmus
2	accusātus, a, um esses	accusāti, ae, a essētis
3	accusātus, a, um esset	accusāti, ae, a essent

§ 67. Відкладені дієслова (verba deponentia)

Відкладені дієслова — це дієслова, що мають форми тільки пасивного стану, хоча при цьому зберігають активне значення. Вони подібні до українських дієслів ‘боротися’, ‘купатися’, ‘сміятися’ тощо, які також попри закінчення ‘-ся’ мають значення активне.

Їх дієслівні форми, від яких утворюються основи дієслова (про основи дієслова див. § 32) слід заучувати в 1 особі однини **praesentis indicatīvi passīvi**, у 1 особі однини **perfecti indicatīvi passīvi**, та в **infinitīvi praesentis passīvi**. Супін (тобто третя словникова форма) при цьому не вказується, оскільки основа супіна помітна в part. perf. pass., який є складовою частиною 1 особи однини perfecti indicatīvi passīvi:

abutor, abusus sum, uti (+ abl.) ‘витрачати, користуватися, вживати; зловживати’;

colloquor, locutus sum, loqui ‘розмовляти, вести бесіду’;

imitor, ātus sum, āri ‘наслідувати, зображати’;

intueor, intuitus sum, ēri ‘приглядатися, мати на увазі’.

Основи відкладених дієслів (про основи дієслова див. § 31) будуть утворюватися за правилами, що наведені нижче.

Основа інфекта — якщо від **infinitivo praesentis passivi** відкинемо закінчення цього інфінітива -*ri* або -*i*:

abut-*i*, colloqu-*i*;

imitār-*i*, intuēr-*i*.

Основа перфекта у відкладених дієсловах **відсутня**, оскільки активних форм часів системи перфекта (тобто утворених від основи перфекта) ці дієслова не мають.

Основа супіна утвориться, якщо від *part. perf. pass.*, який є складовою частиною 1 особи однини *perfecti indicatīvi passivi*, відкинемо його закінчення **-us**.

Усі відкладені дієслова відмінюються правильно, за **пасивною формою** часів та станів, які були розглянуті для дієслів звичайних.

§ 68. Напіввідкладені дієслова (*verba semideponentia*)

Є група слів, які утворюють часи системи інфекта в активному стані, а часи системи перфекта — в пасивному; вони й називаються напіввідкладеними:

audeo, ausus sum, ēre ‘бути сміливим, бути відважним; насмілюватися’;

gaudeo, gavisus sum, ēre ‘веселитися, радіти’;

soleo, solitus sum, solēre ‘мати звичку; часто бувати’.

ЕЛЕМЕНТИ СИНТАКСИСУ

Перекладаючи навіть найпростіші речення, необхідно розуміти функції всіх частин мови, що зустрічаються в них, — без цього вони залишаться для читача простим набором слів.

§ 69. Головні чни речення. Підмет і присудок

Підмет завжди знаходиться в називному відмінку, відповідає на питання ‘хто?, що?’, не залежить від інших членів речення і

виражається **іменником, займенником** або іншою частиною мови (прикметником, дієприкметником, числівником, інфінітивом).

Присудок граматично залежить від підмета, означає його дію, стан, властивість або якість і відповідає на питання: ‘що робить підмет?, що робиться з підметом?, яким є підмет?’

Присудок буває:

1) **простим**, вираженим дієсловом в особовій формі (тобто у 1, 2, 3 особі однини чи множини): *exemplum docet* ‘приклад навчає’;

2) **складеним дієслівним**, вираженим дієсловом в особовій формі та інфінітивом: *iudex iudicāre debet* ‘суддя повинен вирішувати’;

3) **складеним іменним**, вираженим **іменною частиною** (іменником, займенником, прикметником тощо) і **зв’язкою** (головним чином, особовою формою дієслова *esse* ‘бути’, яке в українській мові в подібних випадках, як правило, не вживається);

а) **іменна частина присудка обов’язково узгоджується з підметом**, тобто знаходиться в називному відмінку:

ignorantia non est argumentum ‘незнання — не доказ’.

§ 70. Другорядні члени речення. Додаток

Додаток буває **прямим і непрямым**.

Прямий додаток виражається іменником або прикметником у **знахідному відмінку без прийменника**:

iudex aequitātem spectāre debet ‘суддя повинен мати на увазі **справедливість**’.

Усі інші додатки (не в знахідному, а в інших непрямих відмінках; у знахідному, але з прийменником) називаються непрямыми і співвідносяться найчастіше з дієсловами або віддієслівними іменниками:

stultum est in errore perseverāre ‘нерозумно бути впертим у **помилці**’.

§ 71. Другорядні члени речення. Означення

Означення вказує на ознаку предмета і відповідає на питання: ‘який? чий? котрий?’

Узгоджене означення виражається зазвичай прикметником і узгоджується з означуваним словом у роді, числі та відмінку:

dolus malus — ‘злий намір’;

mens **sana** in corpore **sano** — ‘здоровий дух у здоровому тілі’.

Неузгоджене означення виражається, головним чином, **родовим відмінком** іменника або займенника:

ius **civitātis** — ‘право громадянства’.

§ 72. Другорядні члени речення. Обставина

Обставина означає місце, час, спосіб дії.

Відповідає на питання: ‘де? куди? звідки? коли? як?’ і виражається зазвичай прислівниками або іменниками у непрямих відмінках:

ex oriente lux ‘зі сходу світло’ — **обставина місця**;

sero venientibus ossa — ‘тим, хто **пізно** приходить (залишаються тільки) кістки’ — **обставина часу** тощо.

§ 73. Активна і пасивна конструкція.

У латинському реченні можливі дві конструкції — активна і пасивна.

В активній конструкції підмет знаходиться в **активному стані**: тобто дія спрямовується на зовнішній по відношенню до підмета об’єкт.

Наприклад:

legem enim contractus dat ‘адже угода створює закон’;
reperit Deus nocentem — ‘Бог викриває винного’.

При заміні активної конструкції на пасивну:

1) **дієслово** – **присудок** активної конструкції переводиться у **пасивний стан** і узгоджується з новим підметом;

2) **прямий додаток** перетворюється на **підмет** і ставиться у називному відмінку;

3) **підмет** перетворюється на **непрямий додаток** і ставиться в аблативі;

Наприклад:

lex enim contracto datur ‘адже закон створюється угодою’;

4) при цьому: **якщо непрямий додаток виражений іменником, що означає живу істоту, то він ставиться в аблатив з прийменником: a** — перед словом, що розпочинається з приголосної; **ab** — перед словом, що розпочинається з голосної:

nocens a Deo reperitur ‘винний викривається Богом’.

Hector sub ipsis Troiae moenibus ab Achille interficitur ‘Гектор під самими стінами Трої був убитий (букв.: *убивається*) Ахіллом’.

§ 74. Інфінітивні звороти

Інфінітивні звороти — **знахідний з інфінітивом (Accusativus cum infinitivo)** і **називний з інфінітивом (Nominativus cum infinitivo)** — вживаються при дієсловах із значенням:

говорити, відчувати, думати, бажати,

а також після безособових виразів типу:

ясно, відомо, слід, справедливо тощо.

§ 75 а. Правила утворення інфінітивів

а) Як було вже сказано (див. § 35), **infinitivus praesentis activi** утворюється шляхом приєднання до **основи інфекта** (див. § 34) **закінчень**: для 1, 2, 4 дієвідмін **-re**: accusā**re** (звинувачувати); docē**re** (вчити); punī**re** (карати); для 3 дієвідміни закінчення **-ēre**: absolv**ēre** (виправдовувати).

б) Як було вже сказано (див. § 35 а), **infinitivus praesentis passivi** утворюється шляхом приєднання до **основи інфекта суфікса -ri** для 1, 2, 4 дієвідмін, а для 3 дієвідміни **-i**:

accusā**ri** — звинувачуватися (бути звинувачуваним);

docē**ri** — навчатися (бути навчуваним);

absolv**i** — виправдовуватися (бути виправдовуваним);

punī**ri** — каратися (бути покараним).

Чотири наступні форми інфінітива поза контекстом не перекладаються:

а) Як було вже сказано (див. § 45 а), **infinitivus perfecti activi** утворюється шляхом додавання до **основи перфекта** (див. § 44) **суфікса -isse**: accusav**isse**; docu**isse**; absolv**isse**; puniv**isse**.

б) Як було вже сказано (див. § 53 б), **infinitivus perfecti passivi** складається з **participium perfecti passivi** (див. 50) та **esse**: accusātus, а, um esse; doctus, а, um esse; absolūtus, а, um esse; punītus, а, um esse;

с) Як було вже сказано (див. § 40 б), **infinitivus futuri activi** складається з **participium futuri activi** (див. 51) та **esse**: accusatūrus, а, um esse; doctūrus, а, um esse; absolutūrus, а, um; punitūrus, а, um esse;

d) Як було вже сказано (див. § 40 б), **infinitīvus futūri passīvi** складається з **супіна** (див. 52) та **infinitīvus praesentis passīvi** від дієслова **eo, ii, itum, ire** — **тобто iri**: *accusātum iri; doctum iri; absolūtum iri; punītum iri*.

§ 75 б. Знахідний з інфінітивом (Accusatīvus cum infinitīvo)

Знахідний з інфінітивом при вказаних у § 74 дієсловах виступає **розгорнутим прямим додатком**, у якому **знахідний відмінок** відіграє роль **логічного підмета**, а **інфінітив** — **логічного присудка**.

Фактично, в граматичних конструкціях зворот *accusatīvus cum infinitīvo* передає залежну від указаних вище (див. § 74) дієслів **непряму мову** (детальніше про це див. § 79 І).

Загалом же **увесь зворот слід перекладати додатковим підрядним реченням зі сполучником що (щоб)**.

У цьому підрядному реченні:

1) **знахідний відмінок** у якості підмета перекладається українською мовою **називним відмінком**;

2) **інфінітив** у якості присудка узгоджується з підметом у числі (якщо підмет в однині, то й присудок має бути вжито в однині; якщо підмет у множині, то й присудок має бути вжито у множині) і перекладається українською мовою **особовою формою дієслова** (тобто першою, другою, третьою особою однини чи множини).

Patēre tua consilia non sentis? ‘Хіба ти не відчуваєш, що плани твої розкриті?’ (З промови Ціцерона проти Катіліни);

Cicero dicit **Epicurum** animos hominum maximis erroribus **liberavisse** ‘Ціцерон говорить, що Епікур душі багатьох людей звільнив від найбільших оман’.

Aequum est **neminem** cum alterius detrimento **fiēri locupletiorē** ‘Справедливо, щоб ніхто не наживався на стражданнях іншого’ (юридична формула).

§ 75 с. Називний з інфінітивом (Nominatīvus cum infinitīvo)

Називний з інфінітивом вживається, **коли вказані** (див. § 74) **дієслова вжиті у пасиві**. У цьому випадку **називний** виступає в ролі **підмета**, а **інфінітив** — **логічного присудка**.

Таким чином, дієслово, від якого залежить зворот, **перекладається безособовою формою третьої особи однини чи множини, а зворот — додатковим підрядним реченням зі сполучником що (щоб):**

Voluptas mihi vidētur esse summum bonum — ‘мені здається, що задоволення є найвищим благом’ (епікурейське твердження).

§ 76. Подвійний знахідний відмінок (*Accusatīvus duplex*)

При дієсловах із значенням **називати, вважати, обирати, призначати, робити** (‘кого? що?’— ‘ким? чим?’) в активній конструкції (див. § 73) вживається **подвійний знахідний відмінок**: один — для прямого додатка, другий — для іменної частини складеного присудка (в українській мові у другому випадку вживається орудний відмінок!):

homines caecos reddit cupiditas ‘**людей** робить **сліпими** жадоба’.

§ 77. Подвійний називний відмінок (*Nominatīvus duplex*)

У пасивній конструкції (див. § 73) у подібному випадку вживається **подвійний називний відмінок**:

homines caeci cupiditāte redduntur ‘**Люди** робляться **сліпими** жадобою (через жадобу)’.

§ 78. Незалежний аблатив (*Ablatīvus absolūtus*)

Цей синтаксичний зворот утворюється **аблативом іменника (займенника) і узгодженим з ним у роді, числі та відмінку дієприкметником теперішнього часу активного часу (див. § 49) або дієприкметником минулого часу пасивного стану (див. § 50) за формулою:**

Ablatīvus absolūtus = іменник (займенник) та узгоджений з ним дієприкметник (**р.р.а. або р.р.р.**) в аблативі.

Перекладається незалежний аблатив, головним чином, підрядними реченнями часу, причини, умови, допуску зі сполучниками *тому що, коли, якщо, хоч, причому*:

1) іменник (займенник) у такому підрядному реченні буде логічним підметом — **він вказуватиме на особу, предмет, явище, що виконують або відчують на собі дію, означену дієприкметником;**

2) дієприкметник відіграє, таким чином, роль **логічного присудка**.

а) дієприкметник теперішнього часу активного стану **вказує на дію, одночасну з дією основного дієслова — присудка всього речення, і має активне значення;**

Nihil potest evenīre, nisi **causā antecedente** ‘Ніщо не може трапитися, якщо немає попередньої причини’;

б) дієприкметник минулого часу пасивного стану — **на дію, яка передусє дії основного дієслова — присудка і має пасивне значення:**

Remotā iustitiā, quid sint regna? ‘Чим були б держави, якби не існувало справедливості?’

§ 79. Вживання кон’юнктива у підрядних реченнях

Як уже було сказано, кон’юнктив повністю виявляє свої функції в незалежних реченнях.

Що ж стосується речень залежних (тобто підрядних речень різного типу), то в них кон’юнктив почасти зберігає свої функції умовності-суб’єктивності, почасти ж їх втрачає і лише вказує на залежність підрядного речення від головного.

При цьому, у реченнях підрядних вживання кон’юнктива часто підкоряється так званому правилу послідовності часів (**consecutio temporum**).

§ 79 а. Правило послідовності часів (**consecutio temporum**)

Правило послідовності часів визначає вживання часів у залежних реченнях для визначення дії або *одночасної* з дією речення головного, або дії, *що їй передувала*, або ж дії, *що має відбутися у майбутньому*.

Усі часи в латинській мові поділяються на головні (**praesens, futurum I, futurum II**) і історичні (**imperfectum, perfectum, plusquamperfectum**).

Якщо в головному реченні присудок знаходиться в одному з головних часів, то *дія одночасна* з дією речення головного позначається через вжиток у реченні підрядному дієслова у **praesens coniunctivi**, *дія, що передувала їй* — у **perfectum coniunctivi**, *дія, що має відбутися у майбутньому* — у **praesens coniunctivi** описової дієвідміни активного стану (тобто формою на **-ūrus sim**).

Якщо ж у головному реченні присудок знаходиться в одному з часів історичних, то *дія одночасна* з дією речення головного позначається через вжиток у реченні підрядному дієслова у **imperfectum coniunctīvi**, *дія, що передувала їй* — у **plusquam-perfectum coniunctīvi**, *дія, що має відбутися у майбутньому* — в **imperfectum coniunctīvi** описової дієвідміни активного стану (тобто формою на **-ūrus essem**).

Для вираження умовності-суб'єктивності кон'юнктив у підрядних реченнях вживається, головним чином, у поєднанні з допоміжними словами **ut (ut ne); cum (quum), quia, quoniam, quod; quin; si, nisi, si non** та деякими іншими.

§ 79 b. Кон'юнктив з **ut (ut ne) finale**

Кон'юнктив з **ut (щоб), ut ne (щоб не)** може вказувати на мету дії, позначеної дієсловом головного речення, і таким чином утворює підрядне речення мети.

При цьому, якщо дієслово головного речення вжито в теперішньому часі чи в одному з часів майбутніх, то кон'юнктив дієслова речення підрядного ставиться в **praesens coniunctīvi**:

Do, ut des я даю, щоб ти дав.

Do, ut ne des я даю, щоб ти не давав

Якщо ж дієслово головного речення вжито в одному з часів минулих, то кон'юнктив дієслова речення підрядного ставиться в **imperfectum coniunctīvi**:

Dedi, ut dares я дав, щоб ти дав.

Dedi, ut ne dares я дав, щоб ти не давав.

У поєднанні з неозначеним займенником **ne** перекладається таким чином:

ne quis щоби (аби) ніхто (нікого; жоден) не;

ne quid щоби (аби) ніщо (нічого; жодне) не;

ne usquam щоби (аби) ніде не;

ne unquam щоби (аби) ніколи (щоби ніякий) не.

Наприклад:

Senatus decrevit, ut consules viderent, ne quid res publica detrimenti caperet Сенат постановив, щоб консули пильнували, аби республіка не зазнала жодного збитку.

Prima lex historiae, ne quid falsi dicat Найперший закон історії (полягає в тому), щоб не говорити нічого брехливого.

§ 79 с. Кон'юнктив з **ut (ut ne) obiectivum**

З дієсловами, які позначають вимогу, прохання, прагнення, намагання (вони називаються *verba studii et voluntatis*) і вимагають після себе якогось доповнення (без нього вони не мають смислової закінченості), **ut, ut ne** у поєднанні з кон'юнктивом утворюють підрядне речення додаткове.

Дієслова ці наступного типу:

rogo 1	просити
postulo, flagito 1	вимагати
peto 3	прагнути, добиватися
curo 1	дбати, піклуватися
operam do	намагатися
moneo 2	переконувати, нагадувати
impero 1	наказувати тощо.

При цьому, знову ж таки, якщо дієслово головного речення вжито в теперішньому часі чи в одному з часів майбутніх, то кон'юнктив дієслова речення підрядного ставиться в **praesens**; якщо ж дієслово головного речення вжито в одному з часів минулих, то кон'юнктив дієслова речення підрядного ставиться в **imperfectum coniunctivi**.

Наприклад:

Sapiens quidam ad amicum scripsit: 'Ante senectutem curavi, ut bene viverem, nunc curo, ut bene vita decedam' Один мудрець написав другові: 'до старості я дбав, аби достойно жити, тепер же дбаю, аби достойно скінчити життя'.

Як бачимо, додаткові речення з **ut (ut ne) obiectivum** зовнішньо повністю співпадають з підрядними реченнями мети і розрізняються лише за граматичними відтінками.

§ 79 d. Кон'юнктив з **ut (ut non) consecutivum**

Сполучник **ut (ut non)** з кон'юнктивом може позначати певний наслідок дії, вираженої присудком головного речення, вводить підрядне речення наслідкове і може перекладатися як 'що (що не)'.

У головному реченні при цьому часто вживаються слова зі значеннями ‘так’, ‘такий’, ‘до того’, ‘настільки’: **ita, sic, eiusmodi, adeo, tantopere, talis, tantus, tam, hic, is** (is у значенні ‘такий’).

Наприклад:

Tanta vis probitatis est, ut eam in hoste etiam diligamus Така велика сила чесності, що ми її любимо навіть у ворогові.

При цьому, якщо дієслово головного речення вжито в теперішньому часі чи в одному з часів майбутніх, то кон’юнктив дієслова речення підрядного ставиться в **praesens**; якщо ж дієслово головного речення вжито в одному з часів минулих, то кон’юнктив дієслова речення підрядного ставиться в **imperfectum coniunctivi**.

§ 79 e. Кон’юнктив з **cum (quum) historicum**

Додаткові речення часу в оповіді про минулі події може вводитися сполучником **cum** (або ж **quum**) у поєднанні з присудком у кон’юнктиві. Такий сполучник називається **cum (quum) historicum**

Оскільки в цих реченнях завжди йдеться про події минулі, то в додатковому реченні кон’юнктив вживається в одному з минулих часів, а саме — в **imperfectum чи plusquamperfectum coniunctivi**.

Imperfectum coniunctivi вживається для позначення дії, сучасної дії головного речення, і сполучник **cum** перекладається сполучником ‘коли’ у значенні ‘у той час як’.

Наприклад:

Cum imperatores regnarent Romae, iurisprudentia florebat Коли (у той час як) імператори правили в Римі, юриспруденція квітнула.

Plusquamperfectum coniunctivi вживається для позначення дії, що передує дії головного речення, і сполучник **cum** перекладається сполучником ‘коли’ у значенні ‘після того як’.

Наприклад:

Cum Tarquinius Superbus Roma expulsus esset, duo consules creati sunt Коли (після того як) Тарквіній Гордий був вигнаний з Риму, було обрано двох консулів.

§ 79 f. Кон’юнктив з **cum (quum) causale, quia, quoniam, quod**

Сполучник **cum** (або ж **quum**) у поєднанні з присудком у кон’юнктиві може позначати причину дії речення головного і перекладатися як ‘оскільки’, ‘тому що’ тощо. Такий сполучник

називається **cum (quum) causale**. Ним вводяться підрядні речення причини.

Вживання кон'юнктива в підрядних реченнях причини залежить від часу, в якому знаходиться присудок речення головного, а саме:

а) якщо присудок головного речення стоїть в одному з так званих головних часів (**praesens, futurum I, futurum II**), то у підрядному реченні причини для позначення дії одночасної з дією головного речення вживається **praesens coniunctivi**, а дії, що передувала їй, — **perfectum coniunctivi**.

б) якщо ж присудок головного речення стоїть в одному з так званих часів історичних (**imperfectum, perfectum, plusquamperfectum**), то у підрядному реченні причини для позначення дії *одночасної* з дією головного речення вживається **imperfectum coniunctivi**, а дії, що передувала їй, — **plusquamperfectum coniunctivi**.

Наприклад:

Plato varios Socratis sermones hominibus tradidit, cum Socrates ipse nullam litteram reliquisset Оскільки сам Сократ не залишив жодних записів, Платон передав різні розмови Сократа з людьми.

§ 79 fa. Сполучники **quia, quoniam, quod** ‘тому що’, ‘оскільки’ зазвичай вводять підрядні речення причини з присудком в *індикативі*.

Для передачі ж відтінку суб'єктивності (коли причина наводиться не від автора, а від осіб чи з обставин, на які вказується чи які маються на увазі в головному реченні) *ці сполучники можуть вводити і підрядні речення причини з присудком у кон'юнктиві*.

§ 79 g. Кон'юнктив з **cum (quum) concessivum, quamvis, etsi, tametsi, etiamsi, licet**

Сполучник **cum** (або ж **quum**) у поєднанні з присудком у кон'юнктиві може позначати і певну допустовість дії речення головного і перекладатися як ‘хоча’, ‘хоча б’, ‘навіть якщо’, ‘як би не’, ‘допустимо що’ тощо. Такий сполучник називається **cum (quum) concessivum**. Ним вводяться підрядні допустові речення. У головному реченні при цьому часто вживаються слова **tamen, at, attamen, certe, nihilo minus** тощо, які українською мовою можуть перекладатися як ‘однак, одначе’, ‘все-таки, все ж’, ‘принаймні’ тощо.

Наприклад:

Praedones, cum hostes communes sint omnium, tamen aliquos sibi instituunt amicos Пірати, хоча й є спільними ворогами для всіх, все ж таки деяких роблять собі друзями.

Подібним же чином вживаються у підрядних допустових реченнях і сполучники **quamvis, etsi, tametsi, etiamsi, licet** (при цьому **licet** втрачає своє початкове значення ‘дозволено щоб’ і перекладається як сполучник ‘нехай, хоча’).

Наприклад:

Licet vitium sit ambitio, frequenter tamen causa virtutum est Хоч марнославство й вада, однак часто воно є причиною доблесті.

§ 79 h. Кон’юнктив з **quin**

Після вжитих у головному реченні заперечних висловів, які позначають сумнів із запереченням:

non dubito ‘я не сумніваюся’,

nemo dubitat ‘ніхто не сумнівається’,

quis dubitat? ‘хто сумнівається?’ тощо,

а також висловів типу:

retinēri non possum ‘я не можу утриматися’,

reticēre non possum ‘я не можу замовчувати’ тощо,

quin у поєднанні з кон’юнктивом утворює підрядне речення додаткове і перекладається як ‘що’ з наступною аргументацією.

Правило послідовності часів у таких складнопідрядних реченнях зберігається повністю (див. вище, § 79 а).

Наприклад:

Illi non dubitant, quin ea vera sint, quae defendunt Вони не сумніваються, що те, що вони захищають, істинне.

§ 79 i. Кон’юнктив з **si, nisi, si non**

Кон’юнктив з si ‘якщо, якщо б’, **nisi** ‘якщо не, якщо б не’ (при запереченні всієї умови), **si non** ‘якщо не, якщо б не’ (при запереченні частини умови) утворює підрядні речення умовні, які в поєднанні з реченнями головними утворюють умовні періоди.

Умовних періодів у латинській мові є три, а саме:

1. **Casus realis** (реальний період).

Описує умову та її наслідок як реальні. У цьому періоді і в головному, і в підрядному реченні вживаються часи дійсного способу.

Наприклад:

Si id dicis, erras Якщо ти це говориш, ти помиляєшся.

2. **Casus potentialis** (потенціальний період).

Описує умову та її наслідок тільки як можливі, як потенціальності. У цьому періоді і в головному, і в підрядному реченні вживаються часи умовного способу — **praesens coniunctivi** чи **perfectum coniunctivi**, без суттєвої різниці.

Наприклад:

Si id dicas, erres Якщо б ти це говорив, ти би помилявся.

3. **Casus irrealis** (нереальний період).

Умова визначається як протилежна дійсності: а) *nini*, і тоді в обох частинах періоду вживається **imperfectum coniunctivi**; б) у минулому, і тоді в обох частинах періоду вживається **plusquamperfectum coniunctivi**.

Наприклад:

Si id diceres, errares Якби ти це говорив (зараз), ти помилявся би (але ти цього не говориш).

Si id dixisses, erravisses Якби ти це сказав (раніше), ти помилився би (але ти цього не сказав).

Умовні періоди, утворені з вищевказаними сполучниками, можуть бути і змішаних типів.

§ 79 к. Кон'юнктив при передачі непрямих питань

Непрямі питання вводиться питальними займенниками, прислівниками, сполучниками та частками у поєднання з кон'юнктивом. Правило послідовності часів при цьому діє повністю.

Наприклад:

An oblitus es, quid initio dixerim? Чи ти забув, що я на початку сказав?

§ 79 і. Кон'юнктив і **accusativus cum infinitivo** у непрякій мові

Якщо слова чи думки якоїсь людини передаються буквально, без змін, як вони були нею викладені, то така оповідь називається прямою мовою.

Якщо ж виклад подій здійснюється від імені якоїсь людини, то така оповідь називається непрямою мовою, передається описово і часто становить цілі сторінки тексту!

Непряма мова вводиться, головним чином, за допомогою дієслів зі значенням відчувати та говорити (*verba sentiendi et declarandi*), від яких залежить уся синтаксична структура наступного тексту.

Ця структура визначається п'ятьма основними правилами, а саме:

1. Головні речення оповідні (такі, що не передають наказ, питання і не мають якихось відтінків умовності - суб'єктивності), скільки б їх не було в оповіді, передаються за допомогою звороту *accusativus cum infinitivo* (про цей зворот див. § 75 б).

2. Головні речення питальні, які стосуються 1-ї або 3-ї особи, передаються також за допомогою звороту *accusativus cum infinitivo*.

3. Головні речення питальні, які стосуються 2-ї особи, а також речення наказові і всі, що мають якийсь відтінок умовності - суб'єктивності, передаються за допомогою присудка, вжитого в кон'юнктиві згідно з правилом *consecutio temporum*.

4. Підрядні речення усіх типів мають присудок, виражений кон'юнктивом згідно з правилом *consecutio temporum*.

5. Займенники перетворюються за схемою:

а) перша особа прямої мови, перетворюючись у мові непрямої на особу третю, виражається зворотним займенником *sui*, якщо оповідач передає репліку іншої особи, або ж займенником *ipse*, якщо він говорить про себе самого;

б) присвійні займенники 1-ї особи *meus, noster* передаються займенником *suus*;

в) друга особа прямої мови, перетворюючись у мові непрямої на особу третю, виражається займенниками *ille, is* у родовому відмінку: *tuus, vester > illius, illorum; eius, eorum*.

Наприклад:

Ariovistus [Cesari] responsit: se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum. Quid sibi vellet? Cur in suas possessiones veniret? (Caes. B. G. 1. 44. 7) Аріовіст відповів [Цезарю], що він прийшов у Галлію раніше, ніж римський народ. Що йому (= тобі) треба? Чому він прийшов (= ти прийшов) у його (= мої) володіння?

§ 80. Порядок роботи над перекладом

а) з'ясувати за словником значення слів у реченні; виписати їх у **всіх словникових формах**; для іменників, прикметників дієприкметників, займенників, герундія, герундива — визначити **іменні форми у реченні** (відмінок, число, відміну); для дієслів — визначити час, спосіб, стан, особу, число і дієвідміну;

б) знайти **присудок**, тобто дієслово в особовій формі; якщо ним є особова форма дієслова *esse* 'бути', то при ньому можлива наявність **іменної частини присудка**, яку слід відшукати;

в) **виходячи з форми присудка, відшукати підмет**; необхідно пам'ятати, що він завжди буває **в називному відмінку**; якщо у реченні, присудок якого знаходиться в однині, є не одне слово в називному відмінку, то це найчастіше свідчить про наявність у ньому **іменної частини присудка**;

д) перекласти підмет і присудок, щоб скласти загальне уявлення про зміст речення;

е) якщо в реченні знаходиться слово **в знахідному відмінку** (найчастіше це — прямий додаток), то **перекласти спочатку його**, а після — усі інші слова, зважаючи на їх значення та форму в тексті;

ф) необхідно пам'ятати, що **порядок слів** у латинській мові досить **довільний**, що відмінкові форми часто співпадають, і що **латинські дієслова та прийменники можуть вимагати після себе інших відмінків, ніж українські**; отже, при перекладі необхідно уважно слідкувати за дійсним значенням усіх слів, ретельно простежувати зв'язки, що існують між ними;

г) на перших порах, працюючи над перекладами, корисно мати перед собою зведену таблицю відмінкових закінчень і зразки відмінювання дієслова в усіх часах, способах та станах.

§ 80 а. Зразок аналізу і перекладу речення

Auctoritātes philosophōrum, medicōrum et poetārum sunt in causis allegandae et tenendae.

Auctoritātes — невідомі слова слід шукати у словнику в тій формі, в якій вони знаходяться у тексті; це слово у словнику ми не знаходимо, але знаходимо форму, від якої воно **може походити**: *auctoritas, ātis* f 'судження, думка, порада' — іменник

III відміни приголосної групи (див. § 13 с); отже — за закінченням **-es** наш іменник може знаходитися в nom. plur., acc. plur., voc. plur.

philosophōrum — характерне закінчення **-ōrum** вказує на те, що це слово відмінюється за II відміною іменників і знаходиться в gen. plur.; у словнику без проблем знаходимо його вихідні форми: *philosophus, i m* ‘філософ’;

Medicōrum — подібним чином знаходимо : *medicus, i, m* ‘лікар, медик’; іменник II відміни;

et — i;

Poetārum — *poeta, ae m* ‘поет’; іменник I відміни gen. plur. (див. § 11 с);

sunt — цю форму за словником визначити неможливо, але ми її знаємо **напам’ять** — це 3 ос. мн. дієслова *esse* ‘бути’; вихідні форми: *sum, —, fui, esse* (див. 43);

in — ‘в’ (прийменник, що вимагає після себе знахідного відмінка або аблатива);

causis — *causa, ae f* ‘причина, привід; справа, судова справа’; іменник I відміни, за закінченням може знаходитися в dat. plur. або в abl. plur. : прийменник *in*, що знаходиться попереду, допомагає нам зробити вибір на користь саме abl. plur.;

allegandae — у словнику відсутнє, тому потребує детального аналізу. Закінчення **-ae** може вказувати на іменник, прикметник і інші частини мови, що відмінюються за відмінками; **перед закінченням** може бути **або суфікс, або безпосередньо основа**: тут впадає в вічі **-nd-** суфікс, характерний для **герундива** (і герундія, але герундій не може мати закінчення **-ae** — див. §§ 57 – 59), що утворюється від основи дієслова, — таким чином, основа тут **allega**; отже, дієслово, від якого утворено герундив, належить до I дієвідміни (оскільки його основа закінчується на **-a** — див. § 33); у словнику **дієслово завжди відшукуємо** за формою **1 особи однини** теперішнього часу дійсного способу активного стану — тобто за **першою словниковою формою**, що закінчується на **-o** (див. § 32).

В результаті таких розмірковувань ми знаходимо у словнику дієслово, від якого було утворено герундив: *allego, āvi, ātum, āre* ‘посилати, наводити як доказ, посилатися на’; за закінченням **-ae** герундив може знаходитися в nom. plur., gen. sing., dat. sing.;

et — ‘i’

tenendae — шляхом подібних розмірковувань приходимо до висновку, що це герундив, утворений від дієслова *teneo, tenui, tentum, ēre* 2 дієвідміни — ‘тримати, направляти, володіти’; за закінченням він також може знаходитися в *nom. plur., gen. sing., dat. sing.*

Після цього переходимо до аналізу **головних членів речення** за схемою, що наведена вище: **присудком мусить бути дієслово в особовій формі**, у даному реченні — лише *sunt*, яке знаходиться у 3 особі множини (‘вони є’); **це означає, що:**

1) **підмет мусить бути** у формі ***nom. plur.***;

2) **можлива наявність іменної частини присудка** (див § 69); у цьому реченні три слова, які **можуть** знаходитися в *nom. plur.*, проте обидва герундиви відпадають — герундив не може бути підметом; отже підметом мусить бути іменник *auctoritātes*, який, таким чином, знаходиться в називному відмінку множини і перекладається як ‘судження, думка, поради’.

Повертаємося знову до **присудка**: *sunt* передбачає наявність **іменної частини присудка, яка має узгоджуватися з підметом** (див. § 69) і, таким чином, знаходиться в *nom. plur.* — на цю роль підходять обидва герундиви; як **іменна частина присудка**, герундиви з дієсловом *sunt* утворюють **описову дієвідміну пасивного стану** (див. § 58), і вся конструкція *auctoritātes sunt allegandae et tenendae* може бути перекладена як: ‘судження, думки, поради мають бути послані, наведені як доказ і мають бути отримані, сприйняті, визнані’.

Після цього перейдемо до перекладу **другорядних членів речення**: з контексту зрозуміло, що **всі іменники в родовому відмінку** виконують функцію **неузгодженого означення** до слова *auctoritātes*: ‘судження, думки, поради’ — чий? — ‘філософів, лікарів і поетів мають бути послані, наведені як доказ і мають бути отримані, сприйняті, визнані. . .’

Нам залишається перекласти *in causis*: прийменник *in* з аблативом відповідає на питання ‘де? коли?’, отже, з кількох значень слова *causa* нам залишаються значення ‘справа, судова справа’; переклад, таким чином, можливий як: ‘у справах, в

судових справах’, або: *‘при розгляді справ, під час розгляду справ у суді’*.

Перекладаємо речення повністю:

‘Судження, думки, поради філософів, лікарів і поетів мають бути послані, наведені як доказ і мають бути отримані, сприйняті, визнані в справах, в судових справах, при розгляді справ, під час розгляду справ у судах’.

Звичайно, з усіх можливих значень ми маємо вибрати остаточно тільки одне:

‘Судження філософів, лікарів і поетів мають бути наведені як доказ і мають бути визнані під час розгляду справ у судах’.

Проте це **буквальний** переклад, який звучить дещо вимушено українською мовою. Отже, ми повинні тепер зробити літературний переклад, який, звичайно, дещо втратить у точності (як і будь-який **літературний** переклад, з будь-якої іноземної мови!), зате виграє в природності звучання:

‘Судження філософів, лікарів і поетів наводяться як доказ і визнаються під час розгляду справ у судах’— одна з латинських юридичних формул.

Ось загальна схема перекладу. На перших порах її слід ретельно дотримуватися і відтворювати — в усній чи письмовій формі. З часом, робота з аналізу речення буде виконуватися все швидше і швидше і, зрештою, перетвориться на автоматичну.

СЛОВНИК

ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ

А

a (тільки перед приголосними, крім *h*), **ab** (перед голосними і приголосними), **abs.** (+ *abl.*) від, з, після

ab initio спочатку

Abderita, aem житель Абдер, абдерит

abdico, āvi, ātum, āre відмовлятися, зрікатися; відхиляти; позбавляти; виганяти

abdico, dixi, dictum, ěre не схвалювати, не сприяти; *юр.* відмовляти (комусь), відхиляти (щось)

abeo, ii, itum, ĩre відходити, виходити, йти геть; відхилятися; ухилятися, уникати; минати; щезати, зникати; перетворюватися, змінюватися

aberat [absum]

abesse [absum]

abhorreo, ui, —, ěre не узгоджуватися

abi [imper. abeo]

abierunt [abeo]

abigo, abĕgi, abactum, ěre гнати, відганяти, проганяти; викрадати

abiit [abeo]

abite [abeo]

ablego, āvi, ātum, āre відправляти, посилати, надсилати

aboleo, evi, itum, ěre знищувати, нищити, руйнувати; усувати; придушувати, гамувати, тамувати

abolitio, ōnis f скасування, знищення; прощення, амністія

abrogo, āvi, ātum, āre скасовувати, відмінати (*закон*); позбавляти

abrumpo, rūpi, ruptum, ěre відривати; ламати, руйнувати; порушувати; припиняти (враз)

abs [= a]

abscondo, condi (condidi), conditum, ěre приховувати; покривати, застилати

absens, entis 1) p.p.a. absum; 2) відсутній

absentia, ae f відсутність, брак (чогось)

absolutio, ōnis f звільнення, виправдання; завершення, вдосконалення; повнота; відпущення гріхів; відділення, розлучення

absolutorius, a, um той, що містить виправдання, виправдальний (вирок)

absolutus, a, um 1) p.p.p. absolvo; 2) завершений, повний, доведений до досконалості; незалежний абсолютний

absolvo, solvi, solūtum, ěre відділяти; звільняти, виправдовувати (звинуваченого); доводити до кінця; виконувати; сплачувати, розраховуватися

absorbeo, bui (psi), ptum, ěre поглинати, вбирати

absque (+ abl.) без, окремо; далеко від; крім, окрім; аби тільки не... (*в умовних реченнях*)

abstineo, tinui, tentum, ěre стримувати, щадити

abstracto [abstraho]

abstraho, traxi, tractum, ěre відводити, відтягувати; відволікати, заважати

abstringo, strinxi, strictum, ěre відв'язувати; звільняти; відпускати

abstulistis [pf. aufero]

absum, afui, — abesse бути відсутнім; знаходитися на віддалі, бути далеко

- absum, afui, abesse** бути відсутнім, перебувати на відстані; не брати участь, ухилятися; не вистачати, бракувати; бути чужим, не пасувати
- absumo, sumpsi, sumptum, ěre** споживати, витрачати; зношувати; знищувати; виснажувати
- absurdus, a, um** недоречний, неприємний, безглуздий; нездатний, бездарний
- abundo, āvi, ātum, āre** розливатися; бути багатим; перевищувати права
- abusus, us m** споживання, витрачання; зловживання
- abutor, abusus sum, uti (+ abl.)** витрачати, користуватися, вживати; зловживати
- ac = atque** і, й, та; а також, і потім; як; але, і все ж, однак
- Academia, ae f** Академія (*гай біля Афін, присвячений герою Академу, де вчив Платон*); академія
- accēdo, cessi, cessum, cedēre** підходити, наближатися. доходити; звертатися, нападати, підступатися; скидатися, бути схожим; братися (за щось); збільшуватися; кидатися; виникати, пробуджуватися
- accelero, āvi, ātum, āre** прискорювати; квапитися, поспішати
- accendo, ndi, nsum, ěre** запалювати, розпалювати; збуджувати; загострювати; освітлювати
- acceperit [accipio]**
- acceptabilis, e** прийнятний; гідний бути прийнятий, любий (*перш за все Богові*)
- acceptus, a, um** 1) *p.p.p.* **accipio**; 2) приємний, любий, милий
- accessio, ōnis f** прихід, зближення; прирощення, приріст; додача, прибуття; належність
- accidentia, ae f** випадок, випадковість
- accido, accidi, —, ěre** падати, припадати; нападати; досягати; виявлятися; належати; траплятися
- accingo, cinxi, cinctum, ěre** підперізувати; одягати; постачати, забезпечувати, озброювати; підступати, приступати, готувати(ся)
- accipio, accepi, acceptum, ěre** одержувати, отримувати; допускати, впускати; вживати (*їсти чи пити*); узнавати, почути; розуміти; приймати, сприймати; вислуховувати
- acclamo, āvi, ātum, āre** виголошувати, кричати
- acclinis, e** схильний; прихилений, притулений
- acomodo, āvi, ātum, āre** пристосовувати; припасовувати, приладнувати; узгоджувати; приписувати; надавати, давати
- accurātus, a, um** ретельно виконаний; ретельний, точний, ґрунтовний
- accusātio, ōnis f [accuso]** звинувачення, скарга
- accusator, oris m** обвинувач, викривач, донощик
- accuso, āvi, ātum, āre** скаржитися, докоряти; звинувачувати
- acer, acris, acre** гострий; пильний; тонкий; різкий; суворий, жорсткий, жорстокий; палкий; рішучий; стрімкий; запеклий, діяльний
- acerbo, āvi, ātum, āre** робити гірким; псувати; обтяжувати; отруювати

acerbus, a, um терпкий; жорсткий, суворий, злий; уїдливий; гіркий; ретельний

Achillēs, is m Ахілл(ес), син Пелея і Фетиди, герой Троянської війни в поемах Гомера

acidus, a, um кислий, розчинений в оцті; пронизливий, різкий; неприємний; їдкий

aciēs, ēi f вістря, лезо; гострота, проникливість; зір; увага, думка; бойовий порядок, стрій; військо; битва; поле битви

acina, ae f ягода (*виноградна*)

acquiesco, quiēvi, qiētum, ěre покоїтися, відпочивати; втішатися, знаходити спокій; почитати

acquirō, acquisivi, acquisitum, ěre додавати, прибавляти; наживати, заробляти

acremque = acrem + que [acer]

acriter гостро, жваво; різко, сильно; яскраво; палко; вельми, дуже

acta, ōrum n pl. розпорядження, акти; протоколи

actio, ōnis f [ago] рух; дія, діяльність; позов; вчинок, діяння; виконання, здійснення; нарада; судовий процес, справа, діло, позов; судове засідання; акторська гра, сценічне дійство тощо

activitas, ātis f діяльність

activus, a, um дійовий, діяльний, активний

actor, oris m діюча особа, виконавець; *юр.* позивач, автор

actuarius, i m скорописець, секретар, рахівник; швидкохідний

actus, a, um [p.p.p. ago]

actus, us m дія, робота, діяльність, акт; рух, прагнення; право чи шлях прогону худоби; дійсність (здійснена, на відміну від «**potentia**»)

aculeus, i m жало; голка, вістря; стимул; глибоке враження; тонкощі, дотепність; тривога. турбота, хвилювання

acumen, inis n лезо, вістря; гострота, дотепність, тонкощі; хитрощі, хитрість

acutiōrem [acutus]

acutus, a, um гострий, загострений; різкий, пронизливий; спекотний. пекучий; чуйний, вразливий

ad (+ acc.) 1) *простір*: до, на; біля, при, у; 2) *час*: біля; до, на, в, о; 3) *кількість*: у, в, кількістю; понад, поряд з, окрім; біля, майже; *мета, призначення*: для, для того, щоб, щоб; 5) *спосіб дії*; 6) *відношення*; 7) *причина, привід*; 8) *напрямок чи схильність*; 9) *засіб*; 10) *подібність*

adamaveram [adamo]

adamo, āvi, ātum, āre гаряче полюбити, палко покохати; проїнятися любов'ю

adapto, āvi, ātum, āre пристосовувати, прилаштовувати; влаштовувати

addico, dixi, dictum, ěre присуджувати; продавати; зраджувати; приписувати; доручати; схвалювати, сприяти

addictus, a, um 1) *p.p.p.* **addico**; 2) відданий; приречений; (платіжно) неспроможний

addisco, didici, —, ěre доучуватися, вчитися ще; вивчати, засвоювати; узнати

addo, didi, ditum, ěre додавати

- adduco, duxi, ductum, ěre** приводити; відводити; доводити; схиляти, спонукати, притягувати, натягувати; піднімати; морщити, хмурити
- adductus, a, um** 1) *p.p.p.* **adduco**; 2) звужений; стриманий, строгий; похмурий
- adeo** до того, як
- adeo, ii (īvi), itum, ĩre** приходити; вступати; з'являтися, зазнавати; приступати, брати на себе; нападати
- aderat [adsum]**
- aderit [adsum]**
- adest [adsum]**
- adgrediuntur = aggrediuntur**
- adhibeo, bui, bitum, ěre** прикладати; вживати, застосовувати; охоплювати, обіймати; надівати, приєднувати; вживати; звертати(ся); закликати; виявляти; доставляти
- adhinnio, īvi, ĩtum, ĩre** іржати; (презирливе) прийти в захват
- adhuc** досі, донині; все ще; ще; до того ж
- adicio, ieci, jectum, ěre** припускати, приєднувати, набавляти
- adiectio, ōnis f** обрання, обирання
- adigo, egi, actum, ěre** приганяти; приводити; примушувати
- adimo, emi, emptum, ěre (+ dat.)** віднімати, стягати
- adimpleo, evi, etum, ěre** наповнювати; задовольняти; виконувати
- adipiscor, adeptus sum, adipisci** досягати, добиватися; отримувати; захоплювати
- adire [adeo]**
- aditum [adeo]**
- aditus, us m [adeo]** прихід; право приходити, доступ; підступ, прохід; вхід; можливість, випадок
- adiudico, āvi, ātum, āre** присуджувати
- adiuncta [adiungo]; adiuncta, ōrum n pl.** побічні обставини
- adiungo, nxi, nctum, ěre** впрягати сполучати, приєднувати, додавати, сприяти
- adiutorium, i n** допомога, підтримка
- adiutrix, icis f** помічниця, пособниця
- adiuvo, iuvi, iutum, āre** допомагати; сприяти
- adminiculum, i n** опора, підтримка
- administer, tri m** слуга, служитель; помічник, товариш, співробітник; посібник
- administrātio, ōnis f** служіння, обслуговування, управління; допомога
- administrique = administris + que**
- administro, āvi, ātum, āre** служити, управляти, допомагати, виконувати
- admirabilis, e** дивовижний, прикметний; вражаючий, рідкісний
- admiror, ātus sum, āri** дивуватися
- admitto, misi, missum, ěre** допускати; (від)пускати), давати волю; (в)чинити, скоїти; дозволяти
- admodum** дуже, вельми, звичайно
- admoneo, monui, monitum, ěre (+ acc.)** нагадувати; переконувати, вмовляти, радити; застерігати
- adnectit = annectit**
- adnoto (annoto), āvi, ātum, āre** відмічати; *юр.* вносити до списків засуджених

adoleo, ui (ēvi), (ultum), ēre гарно пахнути; воскурити фіміам, пахощі; спалювати; знищувати вогнем

adoleo, —, —, ēre горіти, займатися

adoleo, ēvi, ultum, ēre підростати, рости, дозрівати; зростати, назрівати

adoptio, ōnis f усиновлення

adorem [adoro]

adorior, ortus (orsus) sum, īri підходити, приступати; нападати; задумувати, замишляти

adoro, āvi, ātum, āre молитися, молити; звертатися; обожнювати, шанувати

adortus [p.p. aderior]

adquiesco = acquiesco

adquiro, sivi, situm, ēre включати; додавати; наживати, заробляти

adridentium [gen. pl. adridens]

adrideo, rīsi, rīsum, ēre сміятися разом, усміхатися побачивши когось; сприяти; подобатися

adrogātio, ōnis f усиновлення (*дорослого*)

adscribo, psi, ptum, ēre вписувати, призначати

adspexit = aspexit [aspicio]

adsto, astiti, astatum, āre стояти поряд

adsuesco, suevi, suetum, ēre звикати; привчатися

adsum, affui, adesse (+ dat.) бути присутнім; допомагати; захищати

adtendit = attendit

adulescens, entis m, f юнак; дівчина; юний, молодий, недорослий

adulescentia, ae f юний вік; юність; молодь, юнацтво

adulescentulus, i m зовсім молода людина

adulter, era, erum перелюбний, невірний; розпутний

adulter, eri m порушник подружньої вірності, перелюбник; коханець; той, хто щось підробляє, фальсифікатор

adulterium, i n перелюбство, розпуста; фальсифікування

advenio, veni, ventum, īre приходити, прибувати

adventus, us m прихід, прибуття

adversarius, i m супротивник, суперник

adversus (+ acc.) проти, всупереч

adversus, a, um протилежний; той, що знаходиться напроти, візаві; несприятливий, ворожий

adverto, verti, versum, ēre навертати, повертати; направляти; дорікати; вказувати; звертати (на себе)

advocātus, i m захисник, юрист (*покликаний до суду*), адвокат

advoco, āvi, ātum, āre запрошувати до суду як повіреного, закликати

advolo, āvi, ātum, āre прилітати; поспішати

aedes, is f будинок, будівля; храм

aedificātio, ōnis f будівництво, спорудження

aedificium, i n будинок, споруда

aedifico, āvi, ātum, āre будувати; споруджувати

aedilis, is m едил (*молодший магистрат у Римі*)

Aeduus, ōrum m едуї (*галльське плем'я*)

aeger, gra, grum хворий, слабкий

Aegeus, ei m Егей (*цар Афін, батько Тесея*)

- aegre** важко, з труднощами; неохоче
- aegroto**, —, —, **āre** хворіти; прийти в занепад
- aegrotus, a, um** хворий; розладнаний
- Aegyptius, i m** єгиптянин
- Aegyptus, i m** Єгипет
- Aelianus, a, um** Еліїв
- Aelius, a, um** Елій, (*римський номен*)
- Aemilius Papinianus** Емілій Папініан (*юрист*)
- aemulatio, ōnis f** змагання, суперництво; ревнощі; імітація, наслідування
- aemulor, ātus sum, āri** суперничати, заздрити, змагатися; імітувати; усадковувати
- aeneaque = aenea + que**
- Aeneas, ae m** Еней
- aeneus, a, um** мідний, бронзовий; міцний; рудий
- Aeolides, ae m** Еолід (*син чи нащадок Еола*)
- Aeolius, a, um** Еолів
- aeque** рівно, однаково; справедливо
- aequitas, ātis f** справедливість, рівність перед законом
- aequo, āvi, ātum, āre** рівняти, вирівнювати; зрівнювати; виносити справедливе рішення
- aequor, oris n** рівнина, море
- aequum, i n** справедливість, правда
- aequus, a, um** рівний, спокійний, справедливий, тотожний
- aër, aëris m (acc. aëra)** повітря
- aera, ae f** ера
- aerarium, i n** ерарій, державна казна; фонд
- aerumnōsus, a um** обтяжений бідами, пригнічений
- aes alienum** борги
- aes, aeris n** мідь, бронза; гроші
- Aesopus, i m** Езоп (*давньогрецький напівлегендарний байкар*)
- aestas, ātis f** літо, спека
- aestimatio, ōnis f** оцінка майна, ціна
- aestimo, āvi, ātum, āre** оцінювати, рахувати; вважати, думати
- aestuo, āvi, ātum, āre** палати, спалахувати; хвилюватися, бути охопленим пристрастями; страждати від спеки
- aestus, us m** спека, жар; *поет.*: літо; хвилювання, кипіння, вир; течія, хвилі
- aetas, ātis f** життя, вік; літа
- aeternus, a, um** вічний
- aeternum, i n** вічність
- Afer, fra, frum** африканець; африканський
- affectio, ōnis f** вплив, враження; намір; настрої, почуття, душевний стан, афект
- affecto, āvi, ātum, āre** прагнути, жадати; домагатися, досягати; прикидатися
- affectus, a, um** той, що знаходиться в (певному) стані; озброєний; вражений; завершальний
- affectus, us m** фізичний стан; пристрасть, настрої, душевний стан, афект
- affero (adfero), attuli, allatum, afferre** приносити; додавати; сповіщати; наводити
- afficio, feci, fectum, ěre** піддавати, робити, завдавати

affirmo, āvi, ātum, āre стверджувати; підтверджувати; підтримувати; підкріплювати, скріплювати

afflicto, āvi, ātum, āre міцно вдарити; пошкоджувати; мучити, засмучувати

afflictus, a, um засмучений, нещасний, надломлений; знедолений, падший

affuerunt [adsum]

Africa, ae f Африка

Agamemno, ōnis m Агамемнон (*цар Мікен, головнокомандуючий грецького війська в Троянській війні*)

agas [ago]

agenda [ago]

agens, entis 1) p.p.a. ago; виразний, дійовий

ager, agri m поле, земля

agere [ago]

agerentur [ago]

Agesilaus, i m Агесілай (*ім'я кількох спартанських царів*)

agger, eris m насип, вал; дамба, узвишся

aggero, gessi, gestum, ěre приносити, наносити; прибавляти, додавати; звалювати

aggrātio, ōnis f помилювання

aggravo, āvi, ātum, āre обтяжувати

aggredior, aggressus sum, aggredi (+ acc.) підходити, нападати; входити; прямувати; кидатися; розпочинати; розпочинати переслідування; намагатися привернути на свій бік

Agis, idis n Агіс (*ім'я кількох спартанських царів*)

agitatio, ōnis f спонука, мотив, агітація

agito, āvi, ātum, āre приводити в рух, рухати, спрямовувати (агітувати)

agmen, inis n рух, натовп

agnatio, ōnis f агнація, родичі батька; народження після смерті батька

agnatus, i m агнат, родич по батьківській лінії

agnosco, novi, nitum, ěre визнавати, брати на себе зобов'язання

agnus, i m ягня

ago, egi, actum, ěre робити, діяти; вести судовий процес

agrarius, a, um аграрний, земельний

agrestia, ium n дичина

agrestis, e польовий, дикий; сільський; землеробський *чи* степовий; простий, грубий, неосвічений, некультурний; лютий

agricola, ae m селянин, землероб

agricultūra, ae f землеробство; рільництво

Ahāla, ae m Агала (*Гай Сервілій Агала, в 439 р. до Р.Х. убив Спурія Меллія, підозрюваного в антиконституційних намірах*)

aiebat [aio]

aio, ait, —, —, говорити, казати, твердити, стверджувати; робити заяву

ala, ae f крило; плече; пазуха; крило, фланг, колонада; загін кінноти

alacer, cris, cre бадьорий, жвавий; веселий, радісний; палкий, жвавий; схильний

album iudicum список суддів або членів корпорації

albus, a, um білий

- Alcibiadēs, is m** Алквіад (*афінський політик і полководець часів Пелопоннеської війни, племінник Перікла*)
- alea, aef** жереб, (*гральна*) кістка
- algeo, alsī, —, ēre** мерзнути
- Alia (Allia), aef** ліва притока Тибру, при якій у 387 (чи 390) р. римляни були розбиті галлами
- aliae (= alii) [gen./dat. sing. alius]**
- alias** або, тобто, інакше
- alibi (alius інший + ibi де-небудь)**
десь в іншому місці, непричетність
- alicuius [aliqui]**
- alieno, āvi, ātum, āre** відчужувати
- alienus, a, um** чужий, невластивий
- alimentum, i m** харчі; плата за виховання
- alioquin (alioqui)** все ж, втім; крім того, до того ж; взагалі; в іншому випадку. інакше
- aliquando** колись, яось, одного разу
- aliqui, qua, quod** якийсь, який-небудь
- aliquid** як-небудь, так-сяк; певною мірою
- aliquis, qua, quid** хто-небудь, що-небудь, хтось інший
- aliquot** кілька, небагато
- aliquoties** кілька разів; не раз
- aliter** інакше, по-іншому, іншим чином; в іншому випадку
- alius ... alius** один ... другий
- alius, a, ud** інший (з багатьох), протилежний, чужий
- alleluia** алілуя
- allevātio, ōnis f** полегшення, пом'якшення
- allevō, āvi, ātum, āre** полегшувати; підтримувати; втішати
- alliensis [Alia]** алійський; нещасливий, злощасний
- alligo, āvi, ātum, āre** прив'язувати
- Allobroges, um m** аллоброги (*плем'я в Галії*)
- alludentium [alludo]**
- allūdo, lūsi, lusum, ěre** грати, загравати, жартувати, бавитися; натякати; ластитися; рухати, розгойдувати; доторкатися
- alma mater** благодатна матір, тобто Церера (*поява університету*)
- almus, a, um** благодійний
- alo, alui, alitum, ěre** вирощувати; годувати
- Alpes, ium** Альпи
- alter, altera, alterum** один з двох, інший, другий
- altercando [alterco]**
- alterco, āvi, ātum, āre** спорити, полемізувати, обмінюватися репліками
- altitūdo, inis f** висота; товщина; глибина
- altus, a, um** високий; глибокий; великий
- alumnus, i m** вихованець, учень, послідовник
- amarus, a, um** гіркий
- ambactus, i m** амбакт (*за Еннієм* “раб”); васал; дружинник
- ambigo, —, —, ěre** вагатися, сумніватися; спорити
- ambiguitas, ātis, f** сумнівність, двозначність

ambiguus, a, um двозначний; той, що схиляється то в один, то в другий бік; сумнівний, ненадійний

ambio, īvi, ītum, īre обходити

ambitus, us m підкуп виборців

ambulator, oris m торговець

ambulo, āvi, ātum, āre прогулюватися, переходити (про речі)

ambulo, ōnis f честолюбність, марнославство

amen аминь

amens, entis божевільний

amica, ae f подруга, кохана

amicitia, ae f дружба

amicus, i m друг, товариш

amissum [amitto]

amitto, misi, missum, ěre втрачати; відпускати

amo, āvi, ātum, āre кохати

amor, oris m кохання, любов

amoveo, mōvi, mōtum, ěre відсувати, усувати, відводити; струшувати; відкидати

amplius більше, понад

amplus, a, um значний, великий, обширний; шановний

amputātio, ōnis f обрізування

an чи, або

anathema, ae f анафема, прокляття, відлучення (*від церкви*)

Anaxagoras, ae m Анаксагор (*давньогрецький філософ*)

Anaximenes, is m Анаксімен (*давньогрецький філософ*)

ancilla, ae f служниця, рабіня

angario, āvi, ātum, āre заставляти, примушувати; реквізувати для транспортних потреб

angelus, i m ангел; вісник

angustus, a, um тісний, вузький; незручний, поганий; черствий, байдужий, бездушний

anima, ae f душа, дух, життя; вітер

animadversio, ōnis f кара; обезголовлювання

animadverto, verti, versum, ěre (+ acc.) звертати увагу, помічати; карати

animal, alis n тварина, худоба

animantium [animus]

animus, āvi, ātum, āre вдихати; дути; оживляти, надихати; воскрешати

animoque = animo + que

animōsus, a, um мужній, сміливий, відважний; гордий

animus, i m дух, душа; думка, намір, воля

annecto, nexui, nexum, ěre прив'язувати, приєднувати

annona, ae f анона; річний врожай, продовольство

annullo, āvi, ātum, āre відміняти, анулювати

annuo, ui, ūtum, ěre махнути головою; кивнути на знак згоди; *поет.*: бути прихильним, обіцяти

annus, i m рік, вік; строк

annuus, a, um річний, щорічний

anquīro, sīvi, sītum, ěre ретельно шукати, обшукувати, розшукувати; досліджувати; вести слідство; вимагати покарання винного

ansa, ae f вушко; ручка

ante (+ acc.) перед, попереду, раніше

antea раніше

- antecedo, cessi, cessum, ěre** іти попереду; переважати, мати перевагу
- antecessio, ōnis f** передумова; попередня обставина; прещесія
- antehac** досі, перед цим
- antepōno, posui, positum, ěre** виставляти вперед, ставити попереду; віддавати перевагу
- antequam** раніше ніж, до того як
- antestor, testātus sum, āri** закликати у свідки
- antinomia, ae f** суперечність між обома законами
- Antiochus, i m** Антіох (*ім'я кількох царів держави Селевкідів*)
- antiquitas, ātis f** давність
- antiquus, a, um** античний, стародавній
- Antonius, a, um** Антоній (*римський номен*)
- Apelles, is m** Апеллес (*давньогрецький живописець*)
- aperio, perui, pertum, ěre** відкрити, відчиняти; оголошувати, віднаходити, робити явним; робити доступним, віддавати в розпорядження
- aperte** відкрито; щиросердно, відверто; ясно; незграбно, грубо; безсоромно
- apertus, a, um** відкритий, оголений, незахищений; ясний; зрозумілий; безсоромний
- apis, is f** бджола
- apodyterion (ium), i n** кімната для роздягання у лазні
- Apollo, inis m** Аполлон
- apostolicus, a, um** апостольський, посланий
- apostolus, i m** апостол
- appareo, ui, (paritum), ěre** робити відкритим, відкривати; з'являтися, бути очевидним; виявляти себе, бути; бути підлеглим, залежним
- appellātio, ōnis f** назва, оскарження, звернення до суду (апеляція)
- appello, āvi, ātum, āre** звертатися; називати, оголошувати; виголошувати; притягувати до відповідальності
- appetitio, ōnis f** бажання схопити, дістати, здобути; бажання, прагнення; схильність, уподобання; апетит
- appetitus, us m** 1) *p.p.p.* **appeto**; 2) схильність, бажання, прагнення; схильність, потяг
- appeto, petivi, petitum, ěre** прагнути, домагатися
- Appius, i m** Аппій; *римський преномен*
- applicātio, ōnis f** застосування; вживання; схильність, прихильність; приєднання
- apporto, āvi, ātum, āre** приносити, привозити, доставляти; наносити, завдавати; повідомляти
- appositio, ōnis f** додток, обвинувачення
- approbo, āvi, ātum, āre** схвалювати, погоджуватися; підтверджувати
- appropinquo, āvi, ātum, āre** наближатися
- appulsus [p.p.p. appello]**
- aprico, —, —, āre** *про сонце*: гріти, зігрівати
- Aprilis, is m** квітень
- apte** влучно; струнко, гармонійно; зручно
- aptus, a, um** здатний, придатний
- apud (+ acc.)** при, біля, близько, у, перед

- aqua, ae f** вода
- aquaeductus, us m** право проведення води
- aquaehaustus, us m** право черпати воду
- aquila, ae f** орел
- Aquila lex** Аквілій закон
- Aquilius, i m** Аквілій (*юрист*)
- Aquilo, ōnis m** Аквілон (*бог північного, свіжого вітру*); північний, свіжий, буремний вітер; буря; північ; аквілон
- Aquitania, ae f** Аквітанія (*область у Галії*)
- ara, ae f** підвищення; пам'ятник; вівтар, жертвник
- Arabus, a, um** арабський, аравійський
- arator, oris m** орач, селянин
- aratrum, i n** плуг
- arbiter, tri m** суддя, претор, арбітр
- arbitramentum, i n** справедливе рішення, арбітражне рішення
- arbitrium, i n** рішення, воля; суд
- arbitror, ātus sum, āri** думати, вирішувати, вважати
- arbor, oris f** дерево
- arcano** таємно
- arcanus, a, um** таємний; таємничий; мовчазний
- arce [arx]**
- arcesso, īvi, ītum, īre** кликати, запрошувати; присилати; притягувати до судової відповідальності
- Archangelus, i m** архангел
- Archelaus, i m** Архелай
- arcus, us m** лук
- ardeo, arsi, arsurus, ěre** палати, горіти
- arduus, a, um** тяжкий, стрімкий, крутий
- arena (harena) f** пісок; арена амфітеатру; професія, місце
- argentarius, i m** банкір, лихвар
- argenteus, a, um** срібний, грошовий
- argentum, i n** срібло; гроші
- argumentum, i n** доказ, довід фактична підстава, висновок
- arguo, ui, utum, ěre** виявляти, стверджувати, з'ясовувати, доводити
- Ariadna, ae f** Аріадна (*дочка критського царя Міноса і Пасифаї*)
- Ariovistus, i m** Аріовіст (*вождь свевів*)
- Aristides, is m** Арістід (*афінський політик доби греко-перських воєн*)
- Aristippus, i m** Арістіпп (*давньогрецький філософ*)
- Aristo, ōnis m** Арістон (*юрист*)
- Aristoteles, is m** Арістотель (*давньогрецький філософ*)
- arma, ōrum n** зброя; бій; військо
- armarium, i n** шафа
- armātus, a, um** озброєний; захищений
- armentum, i n** велика худоба
- aro, āvi, ātum, āre** орати
- arra = [arrha]**
- arrha, ae f** завдаток; застава
- arridens = adridens**
- arripio, ripui, reptum, ěre** схоплювати, красти, звинувачувати
- arrogans, antis** пихатий, самовпевнений
- arrogatio, ōnis f** урочисте всиновлення (*повнолітнього*)
- ars, artis f** вміння, ремесло, мистецтво; наукова система

- arsisti** [ardeo]
- artesque** [artesque]
- artibus** [ars]
- articulus, i m** суглоб, член; стаття (*закону*); рішення
- artifex, icis m** ремісник, майстер, художник
- artificium, i n** ремесло, майстерність
- artium** [ars]
- artus, us m** суглоб, член; у множині – тіло; сила, міць
- arvum, i n** пасовисько, луг; орне поле, нива
- arx, arcis f** акрополь, кремль, замок; оплот, твердиня; небо, небесна твердиня
- as, assis m** ас (*дрібна мідна монета*); фунт = 0,327 гр.
- ascendentes pl.** предки, родичі по висхідній лінії
- ascendo, scendi, scensum, ěre** підніматися
- asellus, i m** ослик; азелл (*рідкісна морська риба*)
- asinus, i m** осел
- aspectus, us m** зір; вид, вигляд, поява
- asper, era, erum** важкий, жорстокий, затятий
- aspergo, spersi, spersum, ěre** окроплювати; посипати; підкидати; плямувати
- aspernor, ātus sum, āri** відкидати, відхиляти, нехтувати
- asperum, i n** терня, перепони; жорсткість; нерівна поверхня
- aspicio, spexi, spectrum, ěre (+acc.)** дивитися, бачити
- aspiro, āvi, ātum, āre** дути, віяти; дихати; надихати
- assequor, secutus sum, sequi** прямувати (за кимсь); досягти; схоплювати суть
- assessor, oris m** помічник, засідатель
- asseverātio, ōnis f** категоричне твердження; серйозність, наполегливість; впертість
- assiduus = adsiduus, a, um** осілий, постійний, невинний
- assigno, āvi, ātum, āre** позначати; ставити печатку
- assimulātus, a, um** схожий, подібний; мнимий
- assisto, stiti, —, ěre** ставати, стати; стояти поряд, бути присутнім; допомагати
- assuesco, suevi, suetum, ěre** звикати до чогось
- assumo, sumpsi, sumptum, ěre** брати, приймати
- Assyrius, i m** ассірієць
- astrum, i n** зірка, світило
- at** але, проте, в той час як; навпаки, все ж, зате
- atavus, i m** прапрадід, прабатько
- ater, atra, atrum** темний, чорний; зловісний, сумний; злісний; незрозумілий
- Athenae, ārum f** Афіни
- Atheniensis, is m** афінянин; афінський
- athleta, ae m** атлет
- atque** а також; і, до того ж
- atrox, ocis** жахливий, жорстокий; тяжкий
- attendo, tendi, tentum, ěre** протягувати; насторожувати; напружувати; роздумувати; уважно слідкувати
- attentus, a, um** старанний, уважний; економний

- attero, trivi, tritum, ěre** терти, знищувати
- Attica, ae f** Атика
- attingo, tigi, tactum, ěre** доторкатися, торкатися; досягати; нападати; брати; їсти, щипати; шупати; вступати в любовний зв'язок; починати
- attribuo, bui, butum, ěre** давати, додавати, постачати, забезпечувати; призначати; асигнувати; обкладати зборами; приписувати
- auctio, ōnis f** аукціон, продаж
- auctor, oris m** засновник, творець; опікун, позивач, свідок
- auctoritas, ātis f** гарант, повага, повноваження; відповідальність, авторитет, сила
- auctus, a, um** такий, що виріс, посилюється, зміцнів
- audacia, ae f** сміливість, відвага; нахабство, пиша
- audax, acis** відважний, сміливий; нахабний
- audeo, ausus sum, ěre** бути сміливим, бути відважним; насмілюватися
- audientia, ae f** слухання; судовий розгляд
- audio, ūvi, ūtum, ěre** слухати, чути
- auditor, oris m** слідчий; слухач, учень
- auditorium, i n** аудиторія, зал для судових засідань, школа
- aufĕro, abstuli, ablātum, auferre** відносити, забирати, викрадати, віднімати; тримати
- Aufidus, i m** Ауфід (*річка в Апулії на батьківщині Горация*)
- augeo, auxi, auctum, ěre** збільшувати; сприяти (аукціон)
- augesco, —, —, ěre** збільшуватися, зростати
- augur, oris m** авгур, птахопровісник; жрець
- Augustinus, i m** Августин (*Блаженний Августин, один з отців церкви*)
- Augustus, i m** серпень; Октавіан Август (*імператор*)
- aula, ae f** двір; атриум; підземне царство; вулик; клітка; глечик
- aulaeum, i n** пишне розшите покривало, килим; балдахін
- aureus, a, um** золотий, золотавий
- auris, is f** вухо; слухач
- auritus, a, um** що має вуха, що уважно слухає; *pl.* свідок
- Aurōra, ae f** Аврора (*богиня вранішньої зорі*)
- aurum, i, n** золото
- ausculto, āvi, ātum, āre** вислуховувати
- auster, tri m** південний вітер, австр; південь
- aut** або
- autem** але, навпаки, же, а; ж
- authenticum, i n** оригінал
- autoritas = auctoritas**
- autumnus, i m** осінь
- auxilium, i n** підтримка, допомога; засіб; допоміжні війська
- avaritia, ae f** жадібність, жадоба
- avarus, a, um** жадібний, скупий, користолюбний
- avello, velli, vulsum, ěre** позбавляти, відривати, розлучати
- avena, ae f** овес
- aveo, —, —, ěre** бути здоровим, здравствувати

averto, verti, versum, ĕre відвертати, звертати; приваблювати; навертати; красти; приховувати
avidus, a, um зажерливий
avis, is f птах, віщий птах; передвістя
avisatio, onis f попередження, повідомлення, оповіщення, сповіщення
avolo, avi, atum, are відлітати
avus, i m дід, прадід; предок
axon, onis m вісь; аксони

В

bacillum, i n паличка, лікторський жезл, древно
Bactrianus, a, um бактрійський
ballo, —, —, are танцювати, кидати
balneum, i n лазня, ванна
Baptista, ae f Хреститель
barba, ae f борода
barbarus, i m іноземець, варвар
basilica, ae f базиліка
basis, is f основа
beatus, a, um багатий, щасливий; блаженний
Belgae, arum m бельги
belliciosus, a, um войовничий
bello, avi, atum, are воювати
bellum, i n війна, боротьба; військо
belua, ae f звір, чудовисько
bene добре, порядно; вчасно
benedice ласкавими словами, привітно
benedico, dixi, dictum, dicere хвалити, прославляти; благословляти
benedictus, a, um благословенний
benefacio, feci, factum, ere робити добро
beneficium, i n добродійність, прихильність, послуга; привілей

benevole прихильно, доброзичливо
benevolentia, ae f доброзичливість, прихильність
benevolus, a, um прихильний, ласкавий, доброзичливий
benigne милостиво, прихильно, щедро
benignitas, atis f доброзичливість, прихильність, сприятливість, щедрість
benignus, a, um милостивий; сприятливий, доброзичливий, щедрий, милий
bestia, ae f тварина, звір
Bethlehem Віфлеєм
Bias, antis m Біант (*давньогрецький філософ*)
bibliotheca, ae f бібліотека
bibo, bibi, —, ere пити
Bibrax, actis f Бібракс (*поселення в Галії*)
biennis, e дворічний
biennium, i n дворіччя
bimatus, us m дворічний вік
bis двічі
Bituriges, um m бітуріги
blandimentum, i m лестоші, ласкавість; привабливість; ретельний догляд
bona, orum n pl. майно, маєток
bone добре
bonitas, atis f доброта, добросердечність, доброзичливість; справедливість; добротність
bonum, i n добро, благо
bonus, a, um добрий, гарний; справедливий, чесний

bos, bovis *m, f* віл, корова

bracchia = brachia

brachia (circum)dare давати обійми, обнімати

brachium, i *n* частина руки від ліктя до зап'ястя; гілка, сук; ручка, ніжка (чогось); затока, рукав річки; ланцюг гір; бокова лінія укріплення; гомілка

breviore коротше

brevis, e короткий, тісний; мілкий

brevitas, ātis *f* стислість

breviter коротко, стисло; швидко

Brutus, i *m* Брут

bullā, ae *f* була, амулет

С

S = centum сто

cadaver, eris *n* труп

Cadmea, ae *f* Кадмея (*акрополь Фів*)

cado, cecidi, casum, ěre падати, занепадати; траплятися; гинути

Caecina, ae *m* Цеціна; представники роду Цеціни в Римі

Caecubum, i *n* Цекуба (*область, що славилася вином*); цекубське вино

caecus, a, um сліпий, незрячий; неосвічений

caedes, is *f* вбивство, різня, побоїще; загибель

caedo, cecidi, caesum, ěre бити, різати, сікти, убивати

caelestia, ium *n* небесні явища, небо

caelestis, e небесний

caelum, i *n* небо; повітря, клімат

caenae = cenae [cena]

Caesar, aris *m* Цезар

Caius = Gaius Гай (*ім'я*)

Calais, idis *m* Калаїс (Калаїд) – ім'я; один з аргонавтів

calamitas, ātis *f* нещастя, лихо; шкода; поразка

calceus, i *m* черевик, чобіт

Calchas, antis *m* Калхас (*віщун в ахейському війську під час Троянської війни*)

calculatio, ōnis *f* рахунок

Calendae = Kalendae

calidus, a, um теплий, гарячий, спекотний

Caligula, ae *m* Калігула

calix, icis *m* келих, бокал, чаша

Callistrātus, i *m* Калістрат (*афінський оратор*)

calumnarius, i *m* наклепник

calumnia, ae *f* наклеп

calumnior, ātus sum, ari робити наклеп, злословити, доносити

calx, cis *f* вапно; мета, фініш; п'ята; нижня частина, основа

campus, i *m* поле, рівнина

candidātus, i *m* кандидат, претендент на посаду

candidus, a, um білосніжний; чистий, чесний; наївний, довірливий

Caninius, i *m* Каніній (*римське родове ім'я*)

canis, is *m, f* собака; соромітник; сузир'я Пса

cano, cecini, cantum, ěre співати, грати, провіщати

canon, ōnis *m* правило, норма, канон

canticum, i *n* пісня, гімн, ушлявлення

canticus, a, um пісенний, музикальний

cantio, ōnis *f* спів, пісня; заклинання

- cantito, āvi, ātum, āre** наспівувати (часто, безперервно, постійно)
- canto, āvi, ātum, āre** співати, звучати; складати, творити; славити
- cantus, us m** спів, уславлення; звук, мелодія; кант
- canus, a, um** сірий, сивий; старий, шанований
- capī [inf. praes. pass. capio]**
- capio, cepi, captum, ěre** брати, отримувати, здобувати; захоплювати
- capio, ōnis f** стягнення боргів
- capitalis, e** головний; пов'язаний з небезпекою для життя; кримінальний
- capitis deminutio** обмеження прав, правоздатності
- Capitolium, i n** Капітолій
- capitulum, i n** глава, розділ; головка; *жарт.*: дружок; набір до війська
- capta [capio]**
- captivus, a, um** полонений; захоплений
- capto, āvi, ātum, āre** хапати, ловити
- caput, capitis n** голова, столиця; розділ, глава, життя, людина; правоздатність
- carcer, eris m** в'язниця, тюрма, карцер
- careo, ui, —, ěre (+abl.)** не мати, бути позбавленим; втрачати; уникати
- caritas, ātis f** любов, прив'язаність; милість; повага; дорожнеча
- carmen, inis n** пісня, вірш
- Carnutes, um,** карнути (*плем'я галлів*)
- caro, carnis f m** м'ясо; плоть, тіло
- carpo, psi, ptum, ěre** рвати; збирати; витягати; піти, відправитися; робити наклеп, злословити; мучити
- Carthaginiensis, is m** карфагенець
- Carthago, inis f** Карфаген
- Carthesius, i m** Картезіус (псевдонім філософ Декарта)
- carus, a, um** дорогий
- caseus, i m** сир
- Cassius, i m** Кассій (*римське ім'я*)
- casso, āvi, ātum, āre** анулювати, відміняти
- cassus, a, um** пустий, порожній; позбавлений (*чогось*); даремний
- castellum, i n** укріплення, фортеця, замок
- castigātio, ōnis f** очищення, покарання; виправлення
- castigo, āvi, ātum, āre** ганьбити, засуджувати, карати; шмагання
- castra, ōrum n pl.** табір
- castus, a, um** морально чистий, непорочний, благочестивий, вірний
- casu** випадково
- casus, us m** падіння, помилка; випадок, випадкова дія, казус; відмінок
- catholicus, a, um** загальний, всеохопний; вселенський, католицький
- Catilina, ae m** Катіліна
- Cato, ōnis m** Катон
- Catullus, i m** Катул (*римський поет*)
- causa, ae f** причина, справа, привід, наслідок, вирок, зміст; судова справа, процес
- causalis, e** причинний
- causidicus, i m** судовий захисник, стряпчий, повірений
- caute** обережно; з острахом
- cautio, ōnis f** обережність, запорука; гарантія, розписка

- cautus, a, um** обережний; хитрий, лукавий; безпечний, надійний
- caveo, cāvi, cautum, ēre** піклуватися, остерігатися, бути обережним
- cavo, āvi, ātum, āre** видовбувати, рити
- cedo, cessi, cessum, ěre** йти; поступатися, підкорятися; віддалятися; робитися, ставати
- celeber, bris, bre** відомий, знаменитий
- celebratio, ōnis f** масовий збір, велике зібрання народу; всенародне святкування; вшанування
- celebro, āvi, ātum, āre** приходити великим числом, часто відвідувати; святкувати урочисто; робити загальновідомим, поширювати; сповіщати; часто згадувати
- celer, eris, ěre** швидкий
- celeritas, ātis f** швидкість; покваліфікованість; швидкоплинність
- celeriter** швидко
- celo, āvi, ātum, āre** приховувати, затаювати
- celsitudo, inis f** величність
- celsus, a um** високий, найвищий
- Celsus, i m** Цельс
- Celtae, ārum m** кельти
- cena, ae f** трапеза; обід; співтрапезники
- censeo, censui, censum, ěre** оцінювати, визначати; вважати
- censor, oris m** цензор
- censualis, e** цензовий; земельний
- censura, ae f** цензура, посада цензора; суворі критика; суворе покарання; влада, що карає
- census, us m** ценз, оцінка майна, борговий список, перепис населення прибутку, податок
- centesimus, a, um** сотий
- centum** сто
- centumviri, ōrum m** центумвіри (*колегія суддів з 100 чоловік*)
- centuria, ae f** сотня, центурія (*військова одиниця*)
- centuriatus, a um** центуріатний
- cepit [capio]**
- cera, ae f** віск; навощена табличка для письма; печатка; воскова фігура
- cerno, crevi, cretum, ěre** розрізняти; мати на увазі; вирішувати, пізнавати; бачити
- certamen, inis f** змагання; диспут; бій
- certe** напевно; дійсно, справді, точно, неминуче; без сумніву; в усякому разі
- certifico, āvi, ātum, āre** підтверджувати
- certo = certe**
- certo, āvi, ātum, āre** змагатися, диспутувати; битися, боротися; палко прагнути; судитися
- certus, a, um** певний, справжній, визначений
- cervix, icis f** шия, потилиця; колона, стовп; крона, верхівка
- cervici brachia dare** обнімати шию
- cervus, i m** олень
- cessatio, ōnis f** затишування; бездіяльність
- cessero [cedo]**
- cessio, ōnis f** поступка, передача (*права*); цесія
- cessit [cedo]**
- cesso, āvi, ātum, āre** припиняти; відпочивати, бути вільним; втрачати; помилятися; не квапитися

- cetēri, ae, e** інші, останні
ceterum але, проте
ceterus, a um інший, решта
Chaldaeus, i m халдей (*маг*)
charta, ae f папір, лист, книга
Chia, ae f = **Chius** Хіос (*острів*)
chiliarchus, i m тисяцький (хіліарх)
Chilon, ōnis m Хілон (*один з семи грецьких мудреців*)
chirographum, i n боргова розписка (хірограф)
Chloe, es f Хлоя (*жіноче ім'я, г. ч. — гетери, куртизанки*)
chorus, i m хор
Christianus, i m християнин
Christus, i m Христос
cibaria, ōrum n pl. продовольство
cibus, i m їжа, харчі
CIC = Corpus iuris civilis Звід цивільного права
Cicero, ōnis m Ціцерон
cinctus [cingo]
cingo, cingi, cinctum, ěre увінчувати, прикрашати; опоясувати; оточувати
cinis, eris f прах, попіл, зола
Cinna, ae m Цінна (*римське родове ім'я*)
circa (+ abl.) біля, близько, поблизу, під час, навколо
circenses, ium m. pl. циркові видовища
circiter приблизно
circueo, ii, itum, ĩre обходити; ходити кругом, повсюди, скрізь
circuibat [circueo]
circulus, i m коло, кільце
circum навколо
circumaro, āvi, ātum, āre оборювати, заорювати
circumfero, tuli, latum, ferre обносити, розносити, поширювати; проголошувати, сповіщати; розголошувати
circumfulgeo, fulsi, fulsum, ěre обливати, оточувати, вктувати; розгортати
circumsilio, —, —, ĩre скакати довкола; вчиняти облогу
circumvenio, veni, ventum, ĩre обходити, обманювати, оточувати
circumverto, verti, versum, ěre обертати, вертати, обманювати
circus, i m коло; цирк
citātus, a, um прискорений, пришвидшений
cithara, ae f кіфара
cito швидко; скоро
cito, āvi, ātum, āre приводити в рух, викликати свідків; цитувати
citus, a, um швидкий
civilis, e громадянський, державний, цивільний
civiliter з точки зору громадян, по-громадянськи
civis, is m, f громадянин, -нка
civitas, ātis f цивітас, громадянська община, поліс, держава; право громадянства
clam потай, таємно
clamo, āvi, ātum, āre кричати; вигукувати; закликати
clamor, oris m крик, лемент, волання
clandestinus, a, um таємний
clareo, —, —, ěre бути ясним, зрозумілим; сяяти; бути славним, знаменитим

- claritas, ātis f** ясність; зрозумілість; слава, знатність
- clarus, a, um** славний, ясний, знаменитий
- classe** ясно, зрозуміло
- classicus, a, um** зразковий, першокласний, класний
- classis, is f** розряд, клас
- Claudius, i m** Клавдій (*римське родове ім'я*)
- claudio, clausi, clausum, ěre** закривати, замикати; оточувати; закінчувати
- claudus, a, um** кульгавий; скалічений; ненадійний
- clausula, ae f** завершення, закінчення, кінець
- clavis, is f** ключ
- clavus, i m** цвях; кермо; пурпурова смуга на тозі
- censūra, entis** поблажливий, вибачливий; милосердний, милостивий
- clementia, ae f** поблажливість, м'якість
- clericus, im** клірик, священослужитель
- cliens, entis m** клієнт, васал, підданий
- clivus, i m** схил, пагорб
- cloāca, ae f** клоака, канал для стоку нечистот
- Clodius, a, um = Claudius**
- Clusium, i n** Клузій (*місто в Етрурії*)
- como, ēmi, emptum, ěre** скуповувати
- coo, coii, coitum, coire** сходитися, збиратися; збігатися, погоджуватися, приєднуватися; вступати в статевий зв'язок
- coactus, a, um** 1) *p.p.p. cogo*; 2) вимушений, примушений; невільний; удаваний
- coarto, āvi, ātum, āre** утискувати, скорочувати, змушувати
- Cocles, itis m** Коклес (*персонаж римської республіканської традиції*)
- coctum, i n** харчі, вариво
- Cocytus, i m** Коцит (*річка в підземному царстві*)
- codex, icis m** стовбур, книга; кодекс
- codificātio, ōnis f** кодифікація
- coegit [cogo]**
- coelum = caelum**
- coēptio, ōnis f** обряд купівлі, фіктивний шлюб; коемпція
- coepio, coepi, coeptum, coepisse** починати
- coēreco, cui, citum, ěre** стримувати; карати
- coetus, a, um** початий
- coetus, us m** зборище, сходка; зв'язок; почин
- cogitātio, ōnis f** думка, судження, намір
- cogito, āvi, ātum, āre** думати, мислити, міркувати, гадати
- cognātio, ōnis f** спорідненість, рід
- cognātus, i m** когнат (*близький родич*)
- cognitio, ōnis f** пізнання, судочинство, вивчення, уява, поняття, наслідок, потяг
- cognomen, inis n** фамільне ім'я, прізвисько, ім'я
- cognosco, novi, nitum, ěre** пізнавати, узнавати; помічати
- cogo, coēgi, coactum, cogēre** зганяти, заганяти; примушувати, вимагати, з'єднуватися, поєднуватися
- coheres, edis m, f** співспадкоємець

- cohors, cohortis, f** когорта
- cohortatio, ōnis f** переконування, умовляння; спонукування, підбадьорювання
- cohortor, ātus sum, āri** переконувати, вмовляти; спонукати
- coierunt [coēo]**
- colaphus, i m** удар кулаком
- collactaneus, i m** молочний брат
- collaudo, āvi, ātum, āre** хвалити, схвалювати
- collega, ae m** спільно обраний, товариш за професією, колега
- collegium, i n** товариство, корпорація
- colligo, legi, lectum, ěre** збирати; підбирати; містити в собі; вишикувати; визначати; стримувати; отримувати; робити висновки
- collisio, ōnis f** зіткнення, колізія
- colloco, āvi, ātum, āre** класти, розміщувати; вкладати; ставити; видавати заміж
- collocutus [colloquor]**
- colloquium, i n** бесіда, розмова, переговори, колоквиум
- colloquor, locutus sum, loqui** розмовляти, вести бесіду; вести переговори
- collum, i n** шия
- colo, colui, cultum, ěre** обробляти землю, мешкати, шанувати богів
- colonarius, a, um** селянський; той, що належить селянину-колону
- colonus, i m** поселенець, орендар, колон
- color, oris m** колір, забарвлення; фарба
- columba, ae f** голубка, голуб
- coma, ae f** волосся на голові, кучері; грива
- comes, itis m, f** супутник, товариш; *pl.* кортеж
- comissatio, ōnis f** вечірка, бенкет; весела прогулянка з бенкетом
- comitas, ātis f** ввічливість, чемність
- comitia, ōrum n pl.** народні збори, коміції
- comitium i n** коміцій, місце на форумі для зборів; народні збори
- commemoro, āvi, ātum, āre** згадувати; нагадувати, розповідати
- commendatio, ōnis f** доручення, рекомендація, заступництво
- commendo, āvi, ātum, āre** рекомендувати, ввіряти; робити красивим
- commensalis, e** ретельно обдуманий; поміркований; симетричний
- commentarium, i n** нотатки, мемуари, нариси
- commeo, āvi, ātum, āre** ходити туди й сюди; роз'їжджати; часто приходити, заходити; проходити
- commercium, i, n** торгівля, товарообіг, комерція
- commissio, ōnis f** зв'язок, доручення
- committo, misi, missum, ěre** зводити; порівнювати; з'єднувати; влаштувати; вводити в дію; розв'язувати, здійснювати, доручати, надавати, довіряти
- commodatum, i n** позика, позичка; договір кредиту
- commoditas, ātis f** вибачливість, люб'язність, поступливість
- commodum, i n** користь, вигода
- commodus, a, um** зручний, вигідний
- commodus, movi, motum, ěre** приводити в рух, зворушувати; збуджу-

- вати; переслідувати; розбурхувати; спонукати; справляти враження
- communicativus, a, um** спільний
- communicator, oris m** співучасник, спільник
- communico, āvi, ātum, āre** робити спільним, усупільнювати; повідомляти; вести бесіду, спілкуватися; надавати, віддавати; приєднувати; сполучати; з'єднувати
- communio, īvi, ītum, īre** укріпляти, зміцнювати
- communio, ōnis f** спільність, спільнота; співучасть; церковна єдність, єднання; християнське причастя
- communis, e** загальний, спільний
- communitas, ātis f** спільність, спільнота; спілкування; зв'язок; привітність
- commuto, āvi, ātum, āre** міняти, змінювати; вимінювати, мінятися, обмінюватися
- comoedia, ae f** комедія
- comparātio, ōnis f** приготування; порівняння; випробування; угода
- comparo, āvi, ātum, āre** здобувати, добувати, порівнювати; готувати
- compassus, us m** сподвижник
- compello, puli, pulsum, ěre** гнати, заганяти, зганяти, примушувати, схиляти
- compendium, i n** збереження, заощадження; скорочений підручник; взагалі щось скорочене чи скорочуване
- compensātio, ōnis f** відшкодування, компенсування, винагорода (компенсація)
- comperio, peri, pertum, ěre** довідуватися, дізнаватися
- compesco, pescui, —, ěre** сковувати, стримувати
- competo, īvi, ītum, ěre** вимагати, домагатися, добиватися
- compitalis, e** встановлений на перехресті, на роздоріжжі
- complaceo, cui (citus sum), —, ěre** також подобатися, подобатися
- complector, plexus sum, plecti** охоплювати, обіймати, обвивати; осягати, схоплювати, зрозуміти; оточувати; віддаватися
- compleo, plevi, pletum, plēre** наповнювати, заливати, освітлювати; комплектувати; завершувати, наповнювати, виконувати; завагітніти
- complexa [complector]**
- compono, posui, positum, ěre** складати, збирати, будувати; утворювати; видумувати; влаштовувати; домовлятися
- compono, posui, positum, ěre** складати, припиняти, закінчувати створювати, сплачувати
- compos, otis** причетний; той, що володіє (собою)
- compositus, a, um 1) p.p.p. compono;** 2) складений, складний; видуманий; спокійний
- comprehendo, ndi, nsum, ěre** пов'язувати, поєднувати; захопити; викладати; розуміти
- compromissum, i n** компроміс
- conantem [conor]**
- conātus, us m** спроба, замах, намагання
- concedo, cessi, cessum, ěre** погоджуватися, дозволяти, поступатися, кидати, залишати, підкорятися
- conceptus [concipio]**

- concerno**, —, —, **cernere**, **ĕre** змішувати (*разом*), відрізнати
- concessio**, **ōnis f** надання; згода, дозвіл; визнання, признання
- concido**, **idi, isum, ĕre** розрубати; перебити; висікти, побити; знищити; трощити
- concilio**, **āvi, ātum, āre** з'єднувати; здружити, зближати; влаштовувати; придбати; діставати, добувати; зводити
- concilium**, **i n** сполучення, єднання, зв'язок; зустріч, побачення; сходка, зборище; нарада, збори
- concupio**, **cepi, ceptum, ĕre** збирати, приймати; уявляти собі; обмірковувати; задумувати; оголошувати; завагітніти, зачати; утворювати
- concisus**, **a, um, 1) p.p.p. concido; 2) скорочений, короткий, зжатиї; короткий, різкий**
- concito**, **āvi, ātum, āre** швидко рухати, приводити в рух; заставляти тремтіти; скликати, запрошувати; спонукати; збуджувати
- conclamo**, **āvi, ātum, āre** кричати разом, проголошувати; схвалювати криком; закликати; голосно кричати; оплакувати
- concomitans**, **antis** супровідний
- concordia**, **ae f** згода
- concordo**, **āvi, ātum, āre** бути в згоді; узгоджуватися; приходити до згоди
- concupitus**, **us m** возлягання (за столом); співжиття; статевий зв'язок
- concupiscentia**, **ae f** палке бажання, пристрасть
- concupisco**, **pivi, pitum, ĕre** палко бажати, жадати
- concurro**, **curri, cursum, ĕre** збігатися з усіх боків стікатися сходитися, прагнути
- concursum**, **us m** збори, зібрання
- condemnatio**, **ōnis f** кінцева частина процесуальної формули, обвинувальний вирок
- condemno**, **āvi, ātum, āre** присуджувати, звинувачувати, виносити вирок
- condicio**, **ōnis f** умова; обставина, становище
- condico**, **dixi, dictum, ĕre** змовлятися, домовлятися; погоджуватися; вимагати за обов'язковим позовом
- condictio**, **ōnis f** обов'язковий позов
- condimentum** **i n** приправа, прянощі
- condio**, **ivi, itum, ire** приправляти, робити пряним; прикрашати
- conditio**, **ōnis f** створення, творення; справа
- condo**, **condidi, conditum, ĕre** засновувати, будувати
- condoleo**, **ui, —, ĕre** співчувати, жаліти
- condominium**, **i n** спільна власність
- conduco**, **duxi, ductum, ĕre** збирати, зводити, найматися
- confarreatio**, **ōnis f** конфареація (*форма шлюбу патриціїв*)
- confero**, **tuli, latum, ferre** збирати в одне місце; об'єднувати; сплачувати; порівнювати; вживати
- confessio**, **ōnis f** визнання, згода, віра, конфесія
- confessus**, **a, um** той, що визнав провину

conficio, feci, fectum, ěre робити, виробляти; виконувати; здійснювати; стомлювати

confidentia, ae f довір'я

confido, confisus sum, ěre вірити, бути певним, сподіватися

confirmatio, onis f утвердження, підтвердження; конфірмація

confirmo, avi, atum, are зміцнювати, підтверджувати

confiteor, confessus sum, eri визнавати, усвідомлювати; виявляти, демонструвати, не приховувати; зображати, представляти; сповідувати, славити; сповідатися

conflicto, avi, atum, are боротися, конфліктувати; розоряти, губити

confligo, flixi, flictum, ěre зіштовхуватися, боротися

confoederatus, a, um союзний

confugio, fugi, —, ěre втікати, шукати захисту; звертатися

confundo, fudi, fusum, ěre лити, вливати; розподіляти; єднати; розбурхувати; заплутувати; бентежити

confusos [confundo]

confuto, avi, atum, are стримувати, зупиняти; зменшувати; спростовувати; викривати; збивати з толку

congero, gessi, gestum, ěre звалювати в одну купу, зносити в одне місце; споруджати; збирати, накопичувати

congessit [congero]

congridior, gressus sum, eri сходитися

congrego, avi, atum, are зганяти в одне місце, збирати в стадо; збирати разом, об'єднувати

coniciebant [conicio]

conicio, ieci, iectum, ěre скидати; зносити, звалювати; здогадуватися; тлумачити; кидати; встромляти; направляти; класти

coniectura, ae f пропозиція, тлумачення, кон'єктура

coniugatio, onis f зв'язок, сполучення; дієвідміна

coniugo, avi, atum, are з'єднувати, сполучати

coniunctim разом, спільно

coniunctio, onis f зв'язок, родинний зв'язок; згода, симпатія; сполучник

coniungo, iunxi, iunctum, ěre з'єднувати, сполучати

coniunx, coniugis m, f чоловік, дружина

coniuratio, onis f змова

coniuro, avi, atum, are присягати, вчиняти змову

conloqueremur = colloqueremur [colloquor]

Conon, onis m Конон

conor, atus sum, ari пробувати, намагатися, замислювати

conperisset = comperisset [comperio]

conquoror, conquestus sum, queri скаржитися, нарікати

conscendo, scensi, scensum, ěre піднятися, зійти; підвестися, досягти

conscientia, ae f свідомість; згода, совість

conscribo, scripsi, scriptum, ěre записувати, набирати

consecro, avi, atum, are оголошувати священним, присвячувати;

- освячувати; оголошувати богом, святим; оголошувати заклитим, недоторканим тощо
- consedimus [consido]**
- consensus, us m** згода, одностайність
- consentio, sensi, sensum, ire** погоджуватися; змовлятися, влаштуувати змову
- consequentia, ae f** послідовність, наслідування, успадкування, логічний результат
- consequor, secūtus sum, sēqui** слідувати, йти слідом; впливати, бути наслідком
- conservo, āvi, ātum, āre** зберігати, охороняти; дотримуватися, виконувати; спасати
- consideratio, ōnis f** розгляд, роздум, обговорення
- consido, sedi, sessum, ěre** сідати, всідатися; сідати разом
- consilium, i n** нарада, рада; план, намір
- consisto, stiti, —, ěre** ставати; складатися; бути, існувати
- consolatio, ōnis f** втіха; слово втіхи
- consolor, ātus sum, āri** втішатися; полегшувати; підбадьорювати
- consono, sonui, —, āre** шуміти, гудіти; звучати разом; відгукатися; узгоджувати, співпадати
- consors, consortis m, f** співучасник
- consortium, i n** співучасть, спільність
- conspectus, us m** погляд; вид; зовнішній вигляд; огляд, нарис; увага
- conspicor, ātus sum, āri** дивитися, побачити, помітити; бути поміченим
- conspiratio, ōnis f** згода; таємна змова; змовники
- constans, antis** твердий, стійкий, постійний
- constanter** постійно; одногolosно
- constantia, ae f** постійність, сталість
- constat** відомо
- constituo, ui, utum, ěre** ухвалювати, постановляти; будувати; вирішувати
- constitutio, ōnis f** устрій, указ
- constitutum i n** постанова, ухвала
- consto, constiti, (constatūrus), āre** стояти твердо, лишатися незмінним, складатися
- constrictus, a, um** схоплений, зв'язаний (у т.ч. – знанням, тобто *розкритий, відкритий*); обмежений
- consuerunt = consueverunt**
- consuesco, suevi, suetum, ěre** звикати, мати звичку; привчати
- consuetudo, inis f** звичка, звичай
- consul, consulis m** консул
- consularis, e** консульський
- consulatus, us m** консульство
- consulo, sului, sultum, ěre** радитися, обговорювати; розмірковувати; вживати заходів, діяти; піклуватися; робити запит; обдумувати
- consultatio, ōnis f** нарада
- consulto, āvi, ātum, āre** радитись, міркувати, обговорювати
- consultor, oris m** той, що просить поради
- consultum, i n** постанова; рішення
- consummo, āvi, ātum, āre** підраховувати, додавати; об'єднувати, підбивати підсумки; завершувати, закінчувати

- consumo, sumpsi, sumptum, ęre** витрачати, використовувати вичерпувати
- consurgo, surrexi, surrectum, ęre** підніматися, вставати; виникати, спалахувати
- contagio, ęnis f** дотик; вплив; спілкування; зараза
- contego, texi, tectum, ęre** покривати; захищати, зберігати
- contemno, tempsi, temptum, ęre** зневажати; бути байдужим, не звертати уваги
- contemplatio, onis f** прицілювання, розгляд, споглядання; роздуми
- contemplor, ętus sum, ęri** розглядати, оглядати; розмірковувати, обмірковувати
- contemptio, ęnis f** зневага, байдужість
- contendo, tendi, tentum, ęre** прагнути, домагатися, боротися; простягатися; наполягати
- contentio, ęnis f** зусилля; пристрасність, пафос; прагнення
- contentus, a, um** задоволений
- contero, trivi, tritum, ęre** розтерти, стерти; мучити; зневажати; витрачати
- contestatio, ęnis f** свідчення, заява; виклик свідків до суду
- contestor, ętus sum, ęri** запрошувати в свідки, благати
- contexo, texui, textum, ęre** сплітати; споруджати; складати, створювати; з'єднувати; продовжувати, розвивати
- contextus, us m** з'єднання, зміст
- contineo, tinui, tentum, ęre** містити (в собі)
- contingo, tigi, tactum, ęre** доторкатися, стосуватися
- continuus, a, um** безперервний, постійний
- contio, ęnis f** збори
- contra (+ acc.)** проти
- contractus, us m** угода, договір
- contradico, dixi, dictum, ęre** суперечити, заперечувати
- contraho, traxi, tractum, ęre** скріплювати, стягувати, здійснювати; укладати угоду
- contrarius, a, um** протилежний, зустрічний; заперечний
- contrectatio, ęnis f** розтрата, розкрадання
- contributio, ęnis f** внесок; збір, платіж
- contristo, ęvi, ętum, ęre** засмучувати
- contritio, ęnis f** смуток; зруйнування
- contritus, a, um** 1) *p.p.p.* **contero**; 2) загальновідомий
- controversia, ae f** суперечка, спір
- contumacia, ae f** затятість, непокора; неявка в суд
- contumax, acis** впертий, непокірний
- contumelia, ae f** образа, наруга
- conubium, i n** шлюб, право укладення шлюбу
- convenientia, ae f** згода, гармонія, симетрія; відповідність
- convenio, veni, ventum, ęre** сходитися, збиратися; бути згодним; подавати позов
- conventio, ęnis f = conventum, i n** договір, угода
- conventus, us m** збори, засідання
- conversor, ętus sum, ęri** знаходитися, жити, мешкати; вести (якийсь) спосіб життя

- conversus** 1) *p.p.p. converro*; 2) *p.p.p. converto*
- converro, verri, versum, ěre** змітати в купу; вимітати, згрібати; підмітати
- converto, verti, versum, ěre** повертати, обертати, вертіти; змінювати напрямом, звертати; наvertати, звертати, спрямовувати; перетворювати; перекладати; змінювати; повертатися; перетворюватися
- convicium, i n** лайка, крик, образа
- convictus, us m** спільна перемога; доказ
- conviva, ae m, f** гість, співтрапезник; товариш по трапезі
- convivium, i n** бенкет; товариство на бенкеті
- convoco, āvi, ātum, āre** скликати, збирати
- coopto, āvi, ātum, āre** обирати додатково, поповнювати
- copia, ae f** чисельність; достаток, багатство; велика кількість
- copiōsus, a, um** багатий, рясний; родючий; красномовний
- coquo, coxi, coctum, ěre** варити, пекти, готувати
- cor, cordis n** серце, душа
- cora, ae f** зіниця
- coram (+ abl.)** у присутності когось, перед кимсь
- Corinthius, i m** коринф'янин
- Cornelius, i m** Корнелій
- cornu, us n** ріг, фланг
- corona, ae f** вінок, корона
- corono, āvi, ātum, āre** увінчувати
- corporalis, e** тілесний, речовий
- corpus, oris n** тіло, сутність, ріст, ціле; маса
- corrigo, rexi, rectum, ěre** випрямляти, виправляти
- corroborātus, a, um** зміцнений
- corrumpo, rupi, ruptum, ěre** шкодити, псувати, спотворювати, збавляти
- corruptio, ōnis f** псування, обман, підкуп
- cortex, icis m** кора, шкіра; щит; оболонка
- corvus, i m** ворон, крук
- cotidianus, a, um** щоденний; звичайний
- cotidie** щоденно
- covenientiam = convenientiam**
- cras** завтра
- creator, oris m** творець
- creatura, ae f** творіння; створіння
- creber, bra, brum** частий, густий; численний
- credibilis, e** ймовірний
- creditor, oris m** кредитор, позикодавець
- creditum, i n** борг, позичка
- credo** я вважаю; на мій погляд
- credo, didi, ditum, ěre** вірити, довіряти, доручати, позичати; вважати
- credulus, a, um** довірливий
- cremer**
- cremo, āvi, ātum, āre** спалювати
- creo, āvi, ātum, āre** творити, створювати; обирати
- crepitus, us m** шум, цокіт
- cresco, crevi, cretum, ěre** рости, виростати, зростати
- Creta, ae f** Крит (*острів*)
- Creusa, ae** Креуса
- crimen, criminis n** звинувачення, злочин, провина

criminalis, e карний, кримінальний
criminaliter у кримінальному порядку
criminōsus, a, um злочинний; звинувачувальний
Croesus, i m Крез (*цар Лідії*)
cruciātio, ōnis f хресна мука, розп'яття на хресті
cruciātus, us m муки, катування, тортури; страда
crucifigo, fixi, fixum, ěre розпинати на хресті
crucifixus[**crucifigo**]
crucio, āvi, ātum, āre розпинати на хресті; мучити, терзати, піддавати тортурам
crudēlis, e жорстокий
crudelitas, ātis f жорстокість
cruento, āvi, ātum, āre заливати кров'ю; наносити криваві рани
cruor, oris m кров; кровопролиття
crux, crucis f хрест
cubile, is n ложе, постіль
cubitus, us m співжиття
cui [qui]
cuicumque [quicumque]
cuios[qui]
cuiquam [quisquam]
cuique [quisque]
cuius[qui]
cuiuscumque [quicumque]
cuiusque [quisque]
culpa, ae f провина, вина; помилка
culpabilis, e той, хто заслуговує на осуд
culpo, āvi, ātum, āre звинувачувати

cultura, ae f обробіток землі, вирощування, виховання; культура
cultus, us m виховання, турбота; спосіб життя, одяг, вшанування
cum (+abl.) з, разом з, коли, томущо, бо
cum = quum хоч, оскільки
cumque = et cum
cumque коли б то не було; яким би чином не...
cuncti, ae, a усі разом
cunctus, a, um весь
cupiditas, ātis f палке бажання, пристрась
cupido, inis f бажання, прагнення, потяг
cupidus, a, um пристрасний, той, що жадає
cupio, ūvi, ūtum, ěre прагнути, жадати, пристрасно бажати
cupressus, i f кипарис
cur чому, за що, навіщо
cura, ae f турбота, піклування
curia, ae f курія, сенат; право
curiātus, a, um куріатний
curiositas, ātis f цікавість, допитливість
curo, āvi, ātum, āre піклуватися, турбуватися; лікувати
curriculum, i n шлях
curro, cucurri, cursum, ěre бігти, поспішати, текти, потрапляти
currus, us m колісниця
cursus, us m біг, шлях, течія, напрямок, рух
curulis, e курульний, посадовий
custodia, ae f охорона, сторожа, варта

custodiamve = custodiam + ve

custodio, īvi, ītum, īre стерегти, охороняти, захищати

custos, odis m, f сторож, страж; вартовий; хранитель

cutis, is f шкіра

Cyrino = Quirino

D

D п'ятсот

da [do]

Daedalus, i m Дедал

daemonium, i m злий дух; дух; божок

damno, āvi, ātum, āre засуджувати; критикувати; зобов'язувати; звинувачувати

damnōsus, a, um шкідливий; згубний; збитковий

damnum, āvi, ātum, āre збиток, шкода

Danaī, ōrum m данайці, греки

Darius, i m Дарій

data, ōrum n діяння, дарунки; витрати

dātio, ōnis f дарування, надання

datum, i n дарунок, подарунок, приношення

Dauus, i m Давн (*персонаж римської традиції*)

de (+ abl.) про; з, із; від; з приводу; згідно з, по, за; в, протягом

dea, ae f богиня

debeo, debui, debitum, debēre мусити; бути боржником, бути зобов'язаним

debitor, oris m боржник, дебітор

debitum, i n повинність, борг, дебет

Decapolis, is f Декаполіс, Декаполь

decedo, cessi, cessum, ěre відходити, відправлятися, йти геть; відхилитися; уникати; припиняти; помирати; проходити, стихати; відмовлятися; поступатися; протікати, розвиватися

decem десять

decemvir, i m децемвір

decens, ntis пристойний, порядний; старанний

deceo, ui, —, ěre прикрашати; підходити, пасувати; підібрати

decerno, crevi, cretum, ěre вирішувати, присуджувати; визначати

decerto, āvi, ātum, āre вести рішучий бій; боротися, спорити; спростовувати

decido, cidi, cisum, ěre 1) зрубувати, рубати; сікти, бити; прикінчити; висловлювати; 2) **decido, cidi, —, ěre** падати, випадати; попадати; гинути

Decimus, i m Децім; десятий

decipio, cepi, ceptum, ěre обманювати. вводити в оману; робити непомітним, коротати

declarātio, ōnis f об'ява, декларація

declaro, āvi, ātum, āre заявляти, проголошувати; виявляти; свідчити; виявляти; роз'яснювати

declinātio, ōnis f нахил, поворот; відхилення; ухил, уникнення; відміна

declino, āvi, ātum, āre відхилити, збочити; закрити, зімкнути; зрушити; уникати; відхилитися; звертатися; відмінювати

- decoctor, oris m** марнотник, марнотратник, марнотратець
- decoro, āvi, ātum, āre** прикрашати; прославляти, славити
- decretum, i n** рішення, декрет
- decurio, ōnis m** декуріон; сенатор; радник
- decurro, rri, rsum, ěre** направляти, збігати
- dedecorus = dedecorōsus, a, um** ганебний, знеславлений
- dedecoro, āvi, ātum, āre** безчестити, ганьбити, соромити; спотворювати
- deditičius, a, um** підкорений, підданий
- deditio, ōnis f** капітуляція; видача, передача
- dedo, didi, ditum, ěre** віддавати, здавати; передавати, зраджувати
- deduco, xi, ctum, ěre** зводить, спускати вниз; скидати, позбавляти; відхиляти; заманювати; схилити; спонукати; виводити, відраховувати, супроводжувати, відлічувати
- deerit [desum]**
- deest [desum]**
- defectio, ōnis f** зникнення, зменшення
- defendo, ndi, nsum, ěre** відбивати, захищати
- defensio, ōnis f** захист, оборона
- defensor, oris m** захисник, оборонець
- defero, tuli, latum, ferre** переносити вниз, зносити, спускати; текти; пересувати, переносити; закинути, занести; вносити; скидати, повалити; доносити, повідомляти; подавати скаргу, притягувати до судової відповідальності
- deficio, feci, fectum, ěre** втрачати, занепадати; бракувати, не вистачати; помирати
- definio, ūvi, ūtum, ūre** визначати, обмежувати
- definitio, ōnis f** визначення, обмеження
- deflecto, flexi, flexum, ěre** пригинати; відхиляти, відкидати, відводити; міняти, перетворювати; відступати; ухилитися; перекручувати
- deformo, āvi, ātum, āre** спотворювати, паплюжити, ганьбити, деформувати
- defugio, fugi, (fugitum), ěre** втікати, бігти; уникати, ухилитися; відкидати
- defunctus, a, um** померлий, мертвий
- dego, degi, —, ěre** прожити, проводити; жити, мешкати
- deicio, ieci, iectum, ěre** скидати, звалювати; зривати; зрубувати, рубати; очищати
- deinceps** 1) *p.p.p.* наступний; 2) *pro-stip*: підряд, один за одним; 3) *час*: підряд, протягом
- deinde** потім, згодом, нарешті; після того як; звідси, далі
- delectamentum, i n** насолода
- delecto, āvi, ātum, āre** забавляти, веселити, розважати; приваблювати, втішати, задовольняти, радувати
- delectum [deligo]**
- deleo, ēvi, etum, ěre** знищувати, руйнувати
- delibero, āvi, ātum, āre** зважувати, обмірковувати, міркувати
- deliciae, ārum f** втіха, відрода
- delictum, i n** провина, правопорушення, делікт
- deligo, legi, lectum, ěre** обирати, вибирати

- delinquo, liqui, lictum, ěre** бракувати, не вистачати; помилятися, завинити
- deliro, āvi, ātum, āre** відхилитися від прямої лінії; безумствувати; говорити безглуздя
- delirus, a, um** безумний, божевільний
- Delphicus, a, um** дельфійський
- Demades**
- demano, āvi, ātum, āre** текти, струмітися
- Demarātus, i m** Демарат (*спартанське ім'я*)
- demens, entis** безумний; нерозумний
- demigro, āvi, ātum, āre** переселятися; проходити, шезати
- deminuo, ui, utum, ěre** зменшувати, віднімати
- deminutio, ōnis f** обмеження (*прав*)
- Democritus, i m** Демокріт
- demonstrātio, ōnis f** показ, доказ, демонстрація
- demonstro, āvi, ātum, āre** доводити, викладати, показувати, демонструвати
- demum** тільки, лише; справді, далі
- denarius, i m** денарій
- denego, āvi, ātum, āre** відмовляти, заперечувати
- denique** нарешті; взагалі, тільки, лише
- dens, dentis m** зуб
- dentātus, a, um** зубастий, зубатий
- denuntiātio, ōnis f** об'ява, заява, свідчення
- denuntio, āvi, ātum, āre** сповіщати, робити об'яву, оголошувати
- depalmo, āvi, ātum, āre** бити долоною, давати ляпасу
- depello, puli, pulsum, ěre** скидати, зіштовхувати, проганяти
- dependentia, ae f** покарання; відплата
- dependo, ndi, nsum, ěre** відважити; платити
- depono, posui, positum, ěre** відкласти, відмовлятися
- deposītum, i n** відкладання, депозит
- deprecor, deprecātus sum, āri** вимолювати, випрошувати
- deprehendo, prehendi, prehensum, ěre** хапати, захопити
- depressio, ōnis f** пригніченість, депресія
- depugno, āvi, ātum, āre** вести рішучий бій, боротися
- derogo, āvi, ātum, āre** віднімати; відміняти, позбавляти; обмежувати
- descendentes, ium m pl.** родичі по низхідній лінії, нащадки
- descendo, ndi, nsum, ěre** сходити, спускатися; вступати
- describo, scripsi, scriptum, ěre** описувати; розподіляти
- descriptio, ōnis f** опис; розподіл
- desero, serui, sertum, ěre** залишати, покидати, дезертирувати; відмовитися, відступитися
- desertum, i n** пустеля
- desiderium, i n** побажання, прагнення; втрата
- desidero, āvi, ātum, āre** бажати; сумувати, томитися; вимагати
- desidia, ae f** бездіяльність, довге перебування
- designo, āvi, ātum, āre** відзначати, визначати, намічати

- desino, sivi, situm, ěre** переставати, закінчувати
- desipio, pui, —, ěre** божеволіти; чинити безрозсудно
- desisto, stiti, stitum, ěre** відступати, припиняти, відмовлятися від звичування
- desolo, āvi, ātum, āre** залишити, покидати, робити безлюдним
- despero, āvi, ātum, āre** впадати у відчай, втрачати надію
- despicio, spexi, spectrum, ěre** нехтувати, дивитися з презирством
- desponso, āvi, ātum, āre** заручатися, просватати
- destinātio, ōnis f** призначення, рішення
- destino, āvi, ātum, āre** призначати, стверджувати
- destituo, ui, utum, ěre** встановлювати
- destruo, struxi, structum, ěre** руйнувати; шкодити, псувати
- desum, defui, deesse** бракувати, не вистачати; не допомагати
- detego, texi, tectum, ěre** відкрити, розкрити, оголювати; роздягати; спіймати, застати
- detentio, ōnis f** тримання, володіння
- deterreo, terui, territum, ěre** лякати, залякувати; відганяти; відбивати, запобігати
- detestabilis, e** ненависний, мерзотний
- detraho, traxi, tractum, ěre** знімати, стягувати; скидати, повалити, руйнувати; витягувати; здирати; відривати; відбирати; виймати; випускати, пропускати; шкодити; звільнювати; робити наклеп
- detrimentum, i n** збиток, втрата, програш
- deus i m** бог
- deve = de + ve**
- devenio, veni, ventum, ĩre** приходити, звертатися
- devinco, vici, victum, ěre** отримувати повну перемогу, остаточно перемогати
- devincio, vinxi, vinctum, ĩre** зв'язувати, прив'язувати до себе (*морально*), з'єднувати; підкоряти
- devius, a, um** віддалений, далекий; непрохідний
- devoco, āvi, ātum, āre** відкликати, відзивати
- devoro, āvi, ātum, āre** поглинати, пожирати, з'їдати
- devoveo, vovi, votum, ěre** прирікати, присвячувати; проклинати
- dexter, tra, trum** правий
- dexteram = dextra**
- di = dii [deus]**
- diabolus, i m** диявол
- Diāna, ae f** Діана (*богиня-покровителька рослинного і тваринного світу*)
- dico, dixi, dictum, ěre** говорити, казати; мовити, називати
- dictator, oris m** диктатор
- dictatura, ae f** диктатура; звання диктатора
- dicto, āvi, ātum, āre** часто говорити, повторювати; диктувати; складати
- dictor, oris m** той, що говорить, промовець; автор цивільного права
- dictum, i n** слово, вислів; обіцянка

didici [disco]

Dido, ðnis *f* Дідона

diduco, duxi, ductum, ěre розводити, розсувати; розганяти; розкривати; розділяти; розгортати; роздроблювати; відділяти

dies, ei *m* день; *f* строк, термін

differentia, aef відмінність, диференція

differo, distuli, dilātum, diffĕrre розносити, різнитися, відрізнятися

difficilis, e тяжкий, важкий, суворий

difficultas, ātis *f* труднощі, перешкода

diffugio, fugi, fugitum, ěre розбігатися, втікати

digero, digessi, digestum, ěre розносити, розмішувати, розділяти; розтлумачувати, тлумачити, детально описувати

Digesta, ðrum *n pl.* «Дігести» (*збірка висловлювань римських юристів*)

digitus, i *m* палець

dignitas, ātis *f* гідність, достоїнство, велич; повага

digno, āvi, ātum, āre шанувати, удостоювати; бути достойним

dignor, dignātus sum, āri удостоювати, вважати гідним

dignus, a, um гідний поваги; достойний

dilectos [diligō]

diligenter ретельно, старанно; сумлінно

diligentia, aef ретельність, старанність

diligo, dilexi, dilectum, ěre поважати, любити, шанувати, поціновувати

dimico, āvi, ātum, āre махати мечем; вперто боротися, домагатися; боротися, битися

dimidia, aef половина

dimisi [dimitto]

dimitto, misi, missum, ěre прощати; розпускати; розсилати; звільняти; випускати з рук, втрачати; відмовлятися; припиняти; покидати й думати

Diogenes, is *m* Діоген

Dionysius, i *m* Діонісій

directus, a, um прямий

dirigo, rexi, rectum, ěre спрямовувати, направлятися; кидати, пускати, метати

diruo, rui, rutum, ěre руйнувати

dis [*dat./abl. pl. deus*]

Dis, Ditis *m* Діт = Плутон

discedo, cessi, cessum, ěre відходити, відступати; ухилятися

disceptātio, ðnis *f* міркування, розміркування; обмін думками; спірне питання; дослідження, вивчення; судове рішення

discepto, āvi, ātum, āre розбирати, аналізувати, обдумувати; обговорювати

disciplina, aef наука, навчання, освіта; виховання, дисципліна

discipulus, i *m* учень

disco, didici, —, ěre вчитися, навчатися; довідуватися

discordia, aef розлад, розбрат

discribo, scripsi, ptum, ěre розписувати; розподіляти

discussurus [discutio]

discutio, cussi, cussum, ěre руйнувати, нищити, громити

disertus, a, um вчений, досвідчений; красномовний

dispar, aris нерівний, неподібний, несхожий

- dispartio, īvi, ītum, īre** розподіляти, розміщувати
- dispendium i n** збиток; довгі і важкі мандри, блукання
- dispicio, spexi, spectrum, ěre** розглядати, розуміти
- displiceo, plicui, plicitum, ěre** не подобатися, бути неприємним
- dispōno, posui, positum, ěre** розташовувати, розпорядитися
- dispositio, ōnis** розташування, розстановка, диспозиція
- disposuisse [dispōno]**
- disputātio, ōnis f** розрахунок, розгляд; наукове дослідження, розшукування, наукова праця
- disputo, āvi, ātum, āre** дискутувати, вести диспут; сперечатися; хвалитися
- dissensio, ōnis f** незгода, розбіжність, розходження; розкол, розлад
- dissentio, sensi, sensum, īre** не узгоджуватися, розходитися в поглядах, суперечити, жити в незгоді, оголошувати порушником
- dissero, serui, sertum, ěre** розбирати, аналізувати, обговорювати; викладати; детально говорити
- dissimulātio, ōnis f** приховування, затаювання
- dissonus, a, um** незгодний, різний; ворожий
- distraho, traxi, tractum, ěre** розтягати, відривати; відбирати, розпродувати
- Dite [Dis]**
- ditio, ōnis f** збагачення; влада, володіння
- dito, āvi, ātum, āre** збагачувати
- diu** довго; давно
- diutius [compar. diu]**
- diuturnus, a, um** довготривалий, тривалий, довгий
- diversorium, i n** готель, таверна, притулок
- diversus, a, um** протилежний; різний
- dives, divitis** багатий
- divido, visi, visum, ěre** розділяти; роз'єднувати
- divinitus** волею богів; божественно, чудесно, прекрасно
- divinus, a, um** божественний, небесний
- divisio, ōnis f** відмінність; розподіл; продовольство, дивізія
- Divitiacus, i m** Дівіціак (*друг Цезаря з племені едуїв*)
- divitiae, ārum f** багатство; пишність; багата сім'я
- divus i m** бог; епітет померлих цезарів за доби Імперії
- divus, a, m** божественний, блаженний
- do, dedi, dātum, dāre** давати, дарувати; видавати, платити
- doceo, cui, ctum, ěre** учити, навчати
- doctor, oris m** учитель
- doctrina, ae f** вчення, наука, знання, доктрина
- doctus, a, um** вчений, освічений
- documentum, i n** документ
- dogma, ātis f** основоположення, догма, догмат
- doleo, ui, (iturus), ěre** хворіти, вболівати; страждати, відчувати біль
- dolor, oris m** біль, страждання; смуток

- dolorōsus, a, um** той, що страждає
- dolus, i m** хитрість, хитрощі, обман, лукавство, підступ
- domesticus, a, um** домашній, родинний; вітчизняний
- domicilium, i n** житло, домівка
- domina, ae f** господиня, пані
- dominium, i n** володіння, власність, право власності
- domino, āvi, ātum, āre** господарювати, домінувати
- dominus, a, um** панський, хазяйський, господній, божий
- dominus, i m** хазяїн, володар, пан; Бог, Господь
- domus, us f** дім
- donātio, ōnis f** подарунок, дарування
- donec** доки, аж доки, допоки
- dono, āvi, ātum, āre** дарувати; прощати, відпускати; відмовлятися
- donum, i n** подарунок, дарунок
- dormio, i vi, itum, ire** спати, бути безтурботним
- dos, dotis f** придане, посаг
- drachma ae f** драхма
- druides, um m** друїди (*жерці у кельтів*)
- dubitatio, ōnis f** сумнів
- dubito, āvi, ātum, āre** сумніватися
- dubium, ii n** сумнів; небезпека
- dubius, a, um** сумнівний, небезпечний
- ducalis, e** належний вождю, полководцю; гетьманський
- ducenti, ae, a** двісті; велика кількість, множина
- duco, xi, ctum, ěre** вести, переводити; вважати, гадати; витрачати
- dulcis, e** солодкий, приємний
- dum** доки, бо, аби
- Dumnorix, igis m** Думнорікс (*вождь антиримського спрямування у едуїв*)
- dumtaxat** наскільки, оскільки; тільки, не більш; за винятком; принаймні
- duo, duae, duo** два
- duodecim** дванадцять
- duodeni, ae, a** подванадцять, дванадцять
- duodeviginti** вісімнадцять
- duplex, icis** подвійний
- duplus, a, um** подвійний
- duritia, ae f** жорсткість, суворість; жорстокість
- durus, a, um** твердий, суворий, тяжкий; грубий, простий
- duumvir, viri m** дуумвір (*член судової комісії з двох*)
- dux, ducis m** провідник, вождь; голова

Е

- e** [ex] (+ *abl.*) з, із, від; внаслідок, через
- ea[is]**
- ea** тією ж дорогою, тим же шляхом; там, тому
- eadem [idem, eadem, idem]** та сама
- eademque = eadem + que**
- eamque = eam + que**
- eandem [acc. sing. eadem]**
- eaque = ea + que**
- earumque = eārum + que**
- easque = eas + que**
- eat** [3. sing. coni. praes. eo]
- eboreus, a, um** зроблений зі слонові кістки

ebrietas, ātis *f* сп'яніння, хміль,
трунок
ebriōsus, a, um п'яний
ebrius, a, um п'яний
esse ось, і ось, дивись; так ось
ecclesia, ae *f* церква
ecquid чи, чи ж; хіба, невже
ecquis, ecquid хто-небудь, що-
небудь
edax, acis їдкий, ївкий
edico, dixi, dictum, ěre робити
розпорядження
edisco, edidici, —, ěre вивчати
editio, ōnis *f* видання
edo, edi, esum, ěre їсти
edo, edidi, editum, ěre видавати
educō, āvi, ātum, āre виховувати
educō, duxi, ductum, ěre виводити,
виходити
effeceris [efficio]
effectus, us *m* наслідок, ефект
effemino, āvi, ātum, āre робити
слабким, зніжувати
efficax, acis діяльний, успішний
efficio, feci, fectum, ěre робити,
створювати
effrenātus, a, um шалений, зухва-
лий, нахабний, невгамовний
egenus, a, um нужденний, бідний
egeo, egui, — ěre мати потребу,
потребувати; прагнути, намагатися
egeris [ago]
Egnatius, a, um Егнацій (*римський*
номен)
ego я
egredior, egressus sum, egredi виходити,
іти геть; підніматися; переступати

eheu о! ах!
ei [is]
eia ось як! ну!
ei que = ei + que [is]
eius [is]
eiusdem [idem, eadem, idem]
eiusque = eius + que [is]
electio, ōnis *f* ретельний відбір,
вибір, обрання
elegans, ntis вишуканий, витончений
elegantia, ae *f* витонченість, вишука-
ність, елегантність
elephantus, i *m* слон
Eleusinus, a, um елевсинський
elevō, āvi, ātum, āre піднімати;
збирати; нарощувати; принижувати
eligo, elegi, electum, ěre вибирати,
обирати
eloquens, entis красномовний
eloquentia, ae *f* красномовність,
елоквенція
eluceo, luxi, —, ěre засяяти, воссія-
ти; виявити себе
elūdo, lusi, lusum, ěre уникати,
вислизати; висміювати, знущатися
elumino, āvi, ātum, āre освітлювати
emancipātio, ōnis *f* звільнення сина
з-під влади батька, емансипація
eme = emere
emendo, āvi, ātum, āre поправляти,
виправляти, виліковувати
emereo, merui, meritum, ěre придба-
ти, купляти
emergo, mersi, mersum, ěre виявля-
ти, виникати
emero = emereo
emitto, misi, missum, ěre відпускати,
випускати

- emo, emi, emptum, emere** купувати, придбати
- emphyteusis, is f** довгострокова (спадкова) оренда
- emptio, ōnis f** купівля
- emptor, oris m** покупець
- emptus [emo]**
- enavigo, āvi, ātum, āre** перепливати, пливати на кораблі
- enchiridion, i n** підручник
- enim** адже; бо, тому що; справді, насправді
- Ennius, i m** Енній (*римський поет*)
- enumero, āvi, ātum, āre** перераховувати, нараховувати
- eo [is]**
- eo** туди, до того
- eo, ii, itum, ĩre** йти
- eodem [idem, eadem, idem]**
- eodem** туди ж
- Ephesius, a, um** ефеський
- Ephesus, i f** Ефес (*місто*)
- ephippium, i n** попона, сідло
- Epicurus, i m** Епікур
- epigramma, ātis n** епіграма, напис
- epistola, ae f** послання, лист
- epistula = epistola**
- epulae, ārum f** страви, бенкет
- eques, itis m** вершник
- equester, tris, tre** кінний
- equitātus, us m** кіннота
- equito, āvi, ātum, āre** їздити верхи
- equis, i m** кінь
- erga (+ acc.)** біля, навпроти, стосовно, щодо
- ergo** отже, і тому
- eripio, ripui, reptum, ĩre** виривати; рятувати, красти
- erro, āvi, ātum, āre** помилятися; блукати
- error, oris m** помилка; блукання
- erubesco, rubui, —, ĩre** червоніти; соромитися
- erudio, ĩvi, ĩtum, ĩre** вчити, навчати, давати освіту
- eruditus, a, um** освічений
- eruo, erui, erutum, ĩre** виривати; руйнувати
- estque = est + que**
- esurio, ĩvi, ĩtum, ĩre** бути голодним, голодувати
- et i, ta**
- etc. = et cetera** і таке інше; тощо
- etenim** адже; тому що
- ethnicus, i m** язичник
- etiam** навіть, також, ще
- etiamsi** якщо, навіть
- Etruria, ae f** Етрурія
- Etruscus, i m** етруск
- etsi** хоча, хоч
- eum [is]**
- eumque = eum + que**
- eundi [eo, ii, itum, ĩre]**
- Euripides, is m** Еврипід
- Europa, ae f** Європа
- evangelium, i n** євангеліє
- evangelizo** проповідую
- evenio, veni, ventum, ĩre** траплятися, випадати; збуватися; виходити, появлятися
- eventualis, e** можливий
- eventum, i n** випадок, подія
- eventus, us m** доля, кінець; наслідок

evito, āvi, ātum, āre позбавляти життя

evoco, āvi, ātum, āre викликати, звати, запрошувати

evolo, āvi, ātum, āre кидатися, поквапливо виходити; підніматися

ex, e (+ abl.) 1) з, із; від; через, по причині; відповідно до, на підставі, в зв'язку з; 2) *для визначення часу*: з. з часу, вслід за, безпосередньо після

Exactis [exigo]

exaequo, āvi, ātum, āre вирівнювати

exalto, āvi, ātum, āre підвищувати, піднімати(ся)

examino, āvi, ātum, āre зважувати, зазнавати, оцінювати

exaspero, āvi, ātum, āre робити жорстким, нерівним; хвилювати, здійсмати; драгувати; погіршувати; робитися диким

exaudio, īvi, ītum, īre чути здалека, прочути; вислуховувати; слухати уважно; розуміти

excellens, entis видатний, надзвичайний

excellenter відмінно, прекрасно, чудово

excellentia, ae f високі властивості, чудові якості; вищість, зверхність

excello, (celui), (celsum), ěre виділятися, вирізнятися, переважати, здійсмати над

excelsus, a, um високий; видатний; чудовий, прекрасний

exceptio, ōnis f виняток; застереження, заперечення

excipio, cepi, ceptum, ěre виймати, здобувати; передбачати; визна-

чати; приймати, робити виняток, підтримувати; висувати застереження

excito, āvi, ātum, āre будити, побуджувати, підбурювати

exclamo, āvi, ātum, āre вигукувати, проголошувати, кричати; голосно називати, виголошувати

exclūdo, clusi, clusum, ěre виключати, виганяти, утримуватися, усувати

excolo, colui, cultum, ěre ретельно обробляти, вирощувати; робити гладким, брити; утворювати; облагороджувати

excrucio, āvi, ātum, āre мучити, піддавати хресним мукам; піддавати тортурам

excusatio, ōnis f виправдання

excuso, āvi, ātum, āre вибачати, пробачати, виправдовувати

excussit [excutio]

excusabat = excusabat [excuso]

excutio, cussi, cussum, ere виривати, видирати; обтрушувати, струшувати; вибивати, збивати; проганяти, придушувати; вгамовувати, тамувати; руйнувати, знищувати; перебирати, розглядати, розслідувати; розгортати; махати; виганяти

executio, ōnis f мука, екзекуція

exegi [exigo]

exemplar, aris n зразок, примірник, оригінал, екземпляр

exemplum, i n приклад, копія

exeo, ii, itum, ĩre виходити, виїздити, йти геть; закінчитися, походити

exerceo, cui, citum, ěre тренувати, вишколювати; тренуватися; виконувати, обробляти, вести (*суд*)

- exercito, āvi, ātum, āre** часто, багато тренувати, муштрувати
- exercitor, oris m** підприємець; особа, яка займається яким-небудь промислом
- exercitus, us m** військо; армія
- exercuit [exerceo]**
- exheredatio, ōnis f** позбавлення спадщини
- exiet = exhibit [exeo]**
- exigo, exegi, exactum, ěre** споруджувати, вибудовувати; завершувати, закінчувати; вимагати; виганяти
- exiguus, a, um** незначний, мізерний, малий
- exiit [exeo]**
- exilium, i n** вигнання
- eximius, a, um** виключний, винятковий; відмінний, прекрасний; надзвичайний
- exire [exeo]**
- existimantes, ium m** критики, рецензенти
- existimo, āvi, ātum, āre** вважати, гадати, думати; висловлюватися
- existo, exstiti, —, ěre** виступати, являтися; виникати, існувати
- exitus, us m** вихід, кінець
- exolesco, evi, etum, ěre** дозріти, досягти зрілості; перезріти; застаріти
- exordior, orsus sum, iri** замислювати, починати, творити
- expecto, āvi, ātum, āre** чекати, очікувати, розраховувати
- expedio, i vi, itum, ire** готувати, споряджати; звільняти
- expello, expuli, expulsum, ěre** виганяти, гнати; штовхати
- expensum, i** витрати
- expensus, us m** виплата, витрата
- experientia, ae f** досвід, практика
- experior, expertus sum, iri** випробувати, довідуватися
- expers, pertis** непричетний; той, що не бере участі; не підданий (*чомусь*)
- expertus, a, um** випробований, досвідчений, знаючий
- expleo, plevi, pletum, ěre** наповнювати; задовольняти; сплачувати
- expletio, ōnis f** наповнення; завершення, виконання
- explico, āvi, ātum, āre** розгортати, розкривати; пояснювати
- explorator, oris m** дослідник; розвідник, шпигун
- exploro, āvi, ātum, āre** досліджувати, вивідувати, досліджувати, вивчати, розвідувати
- expono, posui, positum, ěre** викладати, розповідати, описувати
- expositio, ōnis f** виклад, опис
- expostulo, āvi, ātum, āre** заявляти претензію, настійно вимагати
- exprimo, pressi, pressum, ěre** видавлювати, вичавлювати, вижимати; зображувати; чітко висловлювати; виявляти, виражати
- exprobo, āvi, ātum, āre** докоряти; помічати
- expugno, āvi, ātum, āre** завойовувати, перемогти, подолати
- expulsus [expello]**
- exquiro, sivi, situm, ěre** вишукувати, розшукувати, намагатися знати, випитувати
- exquisierat = exquisiverat [exquiro]**
- exsilium, i n** вигнання
- exsistentia, ae f** існування

exsisto, exstiti, —, ěre виступати; складатися, виникати

exspecto, āvi, ātum, āre чекати, очікувати

extinguo, tinxī, tinctum, ěre гасити; сушити; знешкоджувати; позбавляти законної сили; нищити; забувати

extirpo, āvi, ātum, āre виривати з корінням, викорчовувати; знищувати

exsto, —, —, āre стирчати, видаватися; виділятися, вирізнятися; перевищувати

extractus, a, um високий

exsul, exsulsis m, f емігрант, вигнанець; втікач

exsuscito, āvi, ātum, āre піднімати; будити, збуджувати

extemplo одразу ж

extensio ōnis f витягування, поширення

extenuātio, ōnis f зменшення, послаблення

extenuo, āvi, ātum, āre зменшувати, послаблювати

externus, a, um зовнішній

extollo, extulli, —, ěre піднімати, здійсмати; підбадьорювати

extorsio, ōnis f вимагання

extra (+ acc.) за, поза, за межами

extremus, a, um дальній, останній, крайній

exulo, āvi, ātum, āre жити у вигнанні, бути вигнанцем; припинити своє існування

exulto, āvi, ātum, āre радіти, веселитися; бушувати, хвилюватися, кипіти; скакати, підскакувати

F

fabella, ae f невеличка оповідь; казочка, баєчка

faber, bri m ремісник, майстер, митець; творець

Fabricius, i m Фабрицій (*римський номен*)

fabrico, āvi, ātum, āre виготовляти, споруджувати; відтворювати)

fabula, ae f чутка, байка; фабула, сюжет

fabulōsus, a, m багатий казками; казковий

fac [facio]

face [fax]

facies, ei f обличчя; зовнішність; вигляд

facilis, e легкий; нескладний

faciliter легко; нескладно

facinus, oris n діяння, вчинок; подвиг; злочин

facio, feci, factum, ěre робити, чинити, виробляти, діяти

factio, ōnis f дія; правомочність; група однодумців, фракція, партія

factum, i n вчинок, справа, зроблене, дія, факт

factus, us m виготовлення

facultas, ātis f можливість, здібність, здатність, уміння

faenerator, oris m лихвар

faenero, āvi, ātum, āre давати позичку під проценти

faenus (fenus), oris n прибуток, приріст, позичковий капітал

Falerii, ōrum m Фалерії (*м. в Етрурії*)

Falernum i n фалернське (вино)

- Faliscus i m** фаліск (*з племені фалісків*)
- fallo, fefelli, falsum, ěre** залишатися непоміченим, ховатися, залишатися поза увагою; обманювати, порушувати, підробляти
- falsum, i n** неправда, обман
- falsus, a, um** неправильний, помилковий, фальшивий, несправжній, брехливий, нещирий
- falsus, i m** брехун; лицедій
- falx, falcis f** серп, коса
- fama, ae f** чутка, погolos; репутація
- fames, is f** голод; злидні, бідність; жадібність
- familia, ae f** сім'я, родина, челядь; родинне майно
- familiaris, e** сімейний, домашній; близький, дружній
- familiaris, is m, f** член сім'ї домо-чадець; близький друг
- famōsus, a, um** відомий, сумно-звісний, значний; ганебний
- famula, ae f** служниця, рабня
- famulus, i m** домашній слуга, раб
- fanum, i n** освячене місце, святилище, храм
- far, farris n** хліб (нива чи зерно); борошно
- farreum, i n** пиріг
- fas est** дозволено, можна
- fas n** (*незмінюване*) природне право, неписаний закон; веління неба, богів, вищий закон
- fascis, is m** в'язанка лозин, *pl.* фасції; консулат
- fasti, ōrum m pl.** календар (фасты)
- fastus, a, um** службовий, відкритий для судових засідань, судовий
- fatalis, e** фатальний, згубний
- fateor, fassus sum, ěri** визнавати(ся), зізнаватися; не заперечувати, висловлюватися
- fatum, i n** слово, воля богів, доля, фатум, рок
- faustus, a, um** щасливий, сприятливий
- faveo, favi, fautum, ěre** робити добро, заступатися, захищати, опікуватися; протегувати, бажати, сприяти
- favilla, ae f** іскра; попіл; жар, що тліє; пожарище
- favor, oris f** прихильність, доброзичливість; оплески, схвалення
- fax, facis f** факел, полум'я (пристрастей)
- Februarius, i m** лютий
- fecit [facio]**
- fecundus, a, um** родючий, плідний; багатий
- fel, fellis n** жовч, ненависть
- feles, is f** кішка
- felicitas, ātis f** щастя, успіх
- felix, felicis** щасливий, родючий
- femina, ae f** жінка
- femineus, a, um = femininus, a, um** жіночий
- fenebris, e** процентний
- fenerātio, ōnis f** кредит під проценти, лихварство
- fenerator, oris m** кредитор, лихвар
- fenus, oris n** прибуток, бариш; позичковий капітал; лихварство
- fera, ae f** дикий звір, тварина
- fere** майже, близько, звичайно
- feriae, ārum f pl.** свято, судові канікули

ferīna, ae f дичина

ferio, —, —, **īre** бити; розсікати; заколовати; вбивати; обманювати

feritas, ātis f лютість, жорстокість; дикунство, грубість

fero, tuli, latum, ferre носити, нести; піднімати; отримувати; приносити; говорити; вести; показувати; зносити, терпіти; виявляти; повідомляти; пропонувати; визначати, вимагати; обдумувати

ferox, ocis f мужній, відважний, дикий

ferreus, a, um залізний, жорстокий; твердий

ferrum, i n залізо; меч, зброя

fertilis, e родючий, врожайний

fertur [3 *sing. praes. ind. pass. fero*]

fertus, a, um родючий. плодоносний

ferus, a, um дикий, жорстокий

festino, āvi, ātum, āre поспішати, квапити, прискорювати

festuca, ae f стебло, жезл, паличка

festus, a, um святковий, урочистий, радісний

fetialis, is m жрець-феціал (*колегія з 20 жерців*)

fiat [3 *sing. praes. coni. fio*]

ficus, i m смоківниця, фігове дерево; фіга, смоква, інжир

fidelis, e вірний, відданий, надійний, стійкий, міцний; віруючий

fides, ei f віра, довір'я; достовірність; кредит; чесність, обіцянка, захист, застава

fido, fisis sum, ěre вірити, довіряти, покладатися

fiducia, ae f упевненість, сподівання, надія; самовпевненість; надійність; *юр.* акт, заснований на довірі; фідуція – річ, що продається з правом її зворотний купівлі (*на відміну від mancipatio*) протягом певного часу; заклад

fidus, a, um вірний, надійний; відданий, сумлінний

fieret [3 *sing. imp. coni. fio*]

figmentum, i n образ, зображення; створіння, творіння

figo, fixi, fixum, ěre вбивати, зміцнювати; саджати; вкорінювати; встановлювати

figura, ae f фігура, статура; зовнішність; спосіб; форма

fili [*voc. sing. filius*]

filia, ae f дочка

filiamve = filiam + ve

filius, i m син

finalis, e кінцевий; прикордонний, граничний; найбільший

tingo, finxi, fictum, ěre доторкатися, утворювати, творити, уявляти, вигадувати

finio, iivi, itum, ire обмежувати; визначати; роз'яснювати; кінчати, закінчувати

finis, is m межа, кордон, кінець; край; висновок, закінчення; смерть

finitimus, a, um прикордонний, сусідній

finitio, ōnis f обмеження, визначення, правило, закон

fio, factus sum, fiěri виникати, народжуватися; робитися, виготовлятися; ставити(ся), обиратися

- firмо, āvi, ātum, āre** робити сильним, зміцнювати; стверджувати, свідчити
- firmus, a, um** міцний, надійний; дійсний
- fiscalis, e** фіскальний
- fiscus, i m** грошовий ящик, каса, державна казна, банк; борги, фіск
- flagello, āvi, ātum, āre** шмагати, бичувати
- flagellum, i n** батіг, канчук
- flagitium, i n** нечесний вчинок, ганьба
- flagro, āvi, ātum, āre** горіти, палати
- flagrum, i n** бич, канчук, батіг
- flamma, ae f** полум'я, вогонь
- Flavius, i m** Флавій (*римський номен*)
- flavus, a, um** жовтий, золотистий
- fleo, fievi, fletum, flēre** плакати; голосити
- fletus, us m** плач, ридання; сльози
- flictus, us m** удар; зіткнення
- flo, flavi, flatum, āre** дути, віяти; проголошувати, карбувати
- floreo, florui, —, florēre** квітувати, цвісти, процвітати
- flos, floris m** квітка, цвіт
- fluctuo, āvi, ātum, āre** носитися на хвилях
- fluctus, us m** течія, потік; хвилювання; текучість, плин
- flumen, inis n** течія, річка
- fluo, fluxi, fluxum, ēre** текти; йти; падати; гинути
- fluvius, i m** течія води; річка, потік
- foedus, a, um** бридкий, мерзенний; страшний
- foedus, eris n** союз, договір; угода
- foenus = fenus**
- fons, fontis m** джерело, струмок; початок
- for, fātus sum, fari** оспівувати; передбачати; говорити
- fore [fut. esse]**
- forensis, e** судовий, ринковий; суспільний
- foret = esset**
- forma, ae f** форма, вид; обличчя; стан, статура, врода
- formalis, e** формальний
- Formianus, a, um** формійський
- Formianum, i m** Форміан (*масток Цицерона біля міста Формії*)
- formido, āvi, ātum, āre** боятися
- formidulōsus, a, um** страшний, жахливий
- formōsus, a, um** вродливий, красивий
- formula, ae f** формула, форма, модель; колодка; *юр.* формуляр, договір, справа, процес
- forum, i m** форум
- fors, fortis f** випадковість
- fortasse** можливо, випадково
- forte** якимось, випадково, можливо
- fortis, e** хоробрий, мужній, сильний, відважний
- fortiter** хоробро, відважно, міцно
- fortitūdo, inis f** міць, сила
- fortuitus, a, um** випадковий, простий
- fortuna, ae f** щастя, доля; успіх
- fortunātus, a, um** щасливий, успішний
- forum, i n** майдан; ринок; форум
- fossa, ae f** рів, рівчак, канал
- foveo, fovi, fotum, ēre** гріти; пестити, плекати

- fractūra, ae f** тріщина, злам, перелом
fractus, a, um зламаний, розбитий
fragmentum, i n уламок, осколок
frango, fregi, fractum, ěre ламати, розбивати; розривати
frater, fratris m брат, друг
fraternitas, ātis f братерство, братство
fraudātio, ōnis f обман, шахрайство
fraudator, oris m шахрай, банкрут
fraudo, āvi, ātum, āre обманювати; віднімати, провести
fraudulōsus, a, um обманний, шахрайський
fraus, fraudis f обман, неправда, підступність; помилка, шкода, збиток
frenum, i n вудила; упряж
frequens, entis численний, частий, постійний
frequenter часто, у великій кількості
frigidus, a, um холодний, неживий, байдужий
frigus, oris n холод, мороз
frivolus, a, um безглуздий, пустий
frivorum, i n pl. дріб'язок, дрібниця, мотлох
frons, frondis f листя, листва; зелень
frons, frontis f лоб, чоло, обличчя
fructuarius, i m той, хто має право на користування прибутком
fructus, us m фрукт, плід; прибуток
fruendi [fruor]
frugifer, fera, ferum родючий, урожайний
frumentarius, a, um хлібний
frumentum, i n хліб
- fruor, fruius (fructus) sum, frui** насолоджуватися; користуватися, мати прибуток
frustra даремно, марно, помилково, бездоказово
frustrātio, ōnis f обман, марне очікування
frustror, ātus sum, āri обманювати, обдурювати
fudisset [fundo]
fuga, ae f утеча, швидкий перехід, біг; плин
fugax, acis готовий втікати, втікач; боягузливий, боязкий; швидкоплинний
fuge [fugio]
fugio, fugi, fugĭtum, ěre бігти, утікати; уникати
fugitivus, a, um утікач, біженець
fugo, āvi, ātum, āre проганяти, примушувати; засилати
fulgeo, fulsi, —, ěre блискотати, сяяти; виділятися (талантами тощо)
fulgur, uris n блискавка, удар блискавки; сяйво; зірниця
Fulvius, a, um Фульвій (*римський номен*)
fullo, ōnis m валяльник
fulmen, inis n блискавка
fulvus, a, um рудий, червоно-жовтий; барвистий
fumo, āvi, ātum, āre парувати, диміти
fumus, i m дим, пара, туман
functio, ōnis f виконання, функція
fundamentum, i n основа, фундамент

funditus ґрунтовно; цілком, повністю
fundo, āvi, ātum, āre закладати основу, засновувати, забезпечувати
fundo, fudi, fusum, ěre лити, розливати, наповнювати; розсипати, розтрачувати, розтрачати
fundus, i m дно, основа, земля, земельний наділ, ділянка
fungor, functus sum, ěre виконувати обов'язок
funus, eris n поховання, похорони
fur, furis m, f злодій, -ка
furca, ae f вила, виделка
furia, ae f лють, шаленість
furio, i vi, itum, ire розлючувати
furiōsus, a, um божевільний; недієдатний
furo, —, ěre біситися, шаленити
furor, ātus sum, āri красти, захоплювати хитрощами
furor, oris m шаленість, лють
furtivus, a um украдений, викрадений
furto = furtum крадькома, таємно
furtum, i n крадіжка
fustis, is m палиця, дрючок
usus, a, um широкий
futūrum, i n майбутнє, майбуття
futūrus, a, um майбутній

G

Gabriel Гавриїл (*архангел*)
Gaius, i m Гай (*римський преномен*)
galea, ae f шолом
Galenus, i m Гален (*римський лікар і вчений*)

Galilaea, ae f Галілея
Gallia, ae f Галлія
gallina, ae f курка
Gallus, i m галл
gallus, i m півень
Garumna, ae f річка (*в Аквітанії*)
gaudeo, gavisus sum, ěre веселитися, радіти, бути радим; любити, знаходити насолоду
gaudium, i n радість; втіха
gavisus [gaudeo]
gelidus, a, um холодний, крижаний
gelu, us n мороз, холод
gemini, ōrum m pl. близнюки
gemino, āvi, ātum, āre подвоювати
geminus, a, um подвійний, парний; подібний
gemitus, us m зітхання, стогін; гул, шум; скорбота, смуток
gemo, ui, itum, ěre стогнати, зітхати
gena, ae f щока
Genava, ae f Генава (місто аллоброгів, нині Женева)
gener, eri m зять
generālis, e головний, загальний, особливий, спільний; родовий
genero, āvi, ātum, āre породжувати, створювати; виробляти
generōsus, a, um благородний; шляхетний
geno, genui, genitum, ěre народжувати
gens, gentis f рід, плем'я; народ, нащадок
gentilis, e родовий, вітчизняний
genu, us n коліно
genus, eris n рід, ряд, спосіб, плем'я; походження, покоління

- Germanus, i m** германець
- germanus, a, um** рідний, істинний
- gero, gessi, gestum, ěre** здійснювати; нести, вести; відчувати; уявляти; породжувати; укладати договір
- Geryon, ōnis m** Геріон (*міфологічний персонаж*)
- gessit [gero]**
- gestae [gero]**
- gestio, ōnis f** ведення справ
- gesto, āvi, ātum, āre** нести, приносити, повідомляти; розголошувати; їхати
- gestor, oris m** рознощик новин, провідний керівник; повірений, уповноважений
- gigno, genui, genitum, ěre** народжувати, родити, приводити на світ
- glacies, ei f** лід
- gladius, i m** меч
- gleba, ae f** брила
- gloria, ae f** слава, краса
- gloriabundus, a, um** чванливий, хвалькуватий
- glorifico, —, —, āre** прославляти, славити
- gloriōsus, a, um** славний, вкритий славою; марнославний чванливий
- glorior, ātus sum, āri** хвалитися, похвалятися; гордитися
- Gnaeus, i m** Гней (*римський преномен*)
- gnātus, a, um** 1) *p.p.p. nascor*; 2) = **nātus, i m** син
- Gothi, ōrum m pl.** готи
- Gracchus, i m** Гракх
- gracilis, e** високий, стрункий, граціозний
- gradior, gressus sum, gradi** ступати, йти, крокувати
- gradus, us m** крок, рух, ступінь, клас
- Graecia, ae f** Греція
- Graecus, a, um** грецький
- grammatica, ae f** граматики, мовознавство, філологія; правопис
- grammaticus, i m** граматики, мовознавець, філолог
- grandis, e** великий, величезний
- granum, i n** зерно, зернина
- gratia (+ gen.)** задля, заради, для; через (*me*); в результаті (*того*)
- gratia, ae f** приємність, привабливість; подяка, милість
- grātis** безплатно, безкоштовно
- gratulōrie** виявляючи радість, радісно
- grātus, a, um** бажаний, приємний, милий, любий, який заслуговує на пошану
- gravamen, inis n** тягар, вага; **pl.** роботи, служби
- gravis, e** важкий, тяжкий; значний, серйозний
- gravo** важко
- gregarius, a, um** рядовий, звичайний
- gregarius, i m** пастух, вівчар
- gremium, i n** лоно; глибина, глибочінь
- grex, gregis m** стадо, череда, натовп
- gubernātor, oris m** керманіч, стерновий
- gubernō, āvi, ātum, āre** правити, керувати
- gustus, us m** смак
- gutta, ae f** крапля
- gymnasium, i n** гімнасія, навчальний заклад, школа

Н

- habena, ae f** ремінь; праща; батіг, бич; повід, віжки; бразди правління
- habeo, habui, habitum, ēre** мати, вважати, містити; засідати, тримати
- habitatio, ōnis f** мешкання, житло; право житла
- habito, āvi, ātum, āre** жити, мешкати
- habitus, us m** зовнішність, подоба, одяг, спосіб життя
- hac** тут, на цьому боці; на цьому шляху; **hac ... hac** тут...там; **hac atque illac** там і сям, всюди
- Hadria, ae f** Адрія (*м. в Італії*)
- haec** [haec]
- haec** [hic]
- haedus**, цапенятко, цапеня
- haeres, edis m = heres**
- haeresis, eos f** вчення, система; школа, напрям; єресь
- hanc** [haec]
- Hannibal, alis m** Ганнібал
- harena = arena, ae f** пісок; арена в амфітеатрі
- hariolus, i m = haruspex** віщун, жрець-віщун, гаруспек
- harum** [haec]
- has** [haec]
- hasta, ae f** жердина, спис; жезл центумвіра
- haud** не, аж ніяк, навряд, не зовсім
- haurio, hausī, haustum, īre** черпати, набирати; ковтати
- haustus, us m** черпання, ковток, втягування; право користування водою
- hebetō, —, —, ēre** робити тупим, лінивим, слабким, нерухомим, кволим
- Hector, oris m** Гектор (*герой троянців у Троянській війні*)
- hei (ei)!** ах! на жаль
- Hellespontus, i m** Геллеспонт (*Дарданелли*)
- Helvetii, ōrum m** гельвети (*плем'я на теренах суч. Швейцарії*)
- Heraclēa, ae f** Гераклея (*назва кількох міст на честь Геракла*)
- Heraclitus, i m** Геракліт (*філософ з Ефеса*)
- herba, ae f** трава
- hereditarius, a, um** спадковий, спадкоємний
- hereditas, ātis f** спадок, спадщина
- heredium, i n** спадкоємне майно, спадщина
- heres, edis m** спадкоємець, власник
- heri** вчора; нещодавно, днями
- Hermodorus, i m** Гермодор (*філософ з Ефеса*)
- Heroides** Героїди (*загальна назва низки поетичних творів Овідія*)
- Herodes, is m** Герод, Ірод
- heu!** ох!. ой! на жаль!
- hi** [hic]
- Hiberus, a, um** іспанський, іберійський
- hic** тут
- hic, haec, hoc** цей
- hiemo, āvi, ātum, āre** зимувати; вирувати; бути холодним
- hiems, hiemis f** зима; холод
- Hierosolyma, ōrum n** Єрусалим

- hinc** звідси, звідти, з цього часу; сюди; потім
- hinnuleus, i m** молодий олень; лоша
- Hippocrates, is m** Гіппократ (*давньоогрецький лікар*)
- hirundo, inis f** ластівка
- his [hic]**
- hisco, —, —, ěre** розкриватися, вимовляти, зяяти
- Hispania, ae f** Іспанія
- hisque = his + que**
- historia, ae f** історія
- hoc [hic]**
- hodie** сьогодні, тепер, нині
- Homerus, i m** Гомер
- homo, hominis m** людина; муж; раб
- honestas, ātis f** повага, шана, почесність; чесність, порядність
- honeste** чесно
- honestus, a, um** почесний, благородний
- honor, oris m** пошана, повага; честь, почесність, почесна посада
- honorarium, i n** винагорода за послуги, гонорар
- honorarius, a, um** почесний, посадовий
- honos = honor**
- hora, ae f** час; пора року; година
- Horatius, i m** Горацій (*римський поет*)
- horreo, horruī —, ěre** жахатися, боятися; тремтіти
- horresco, uī, —, ěre** лякатися, жахатися, затремтіти; щетинитися; ставати жакливим
- horribilis, e** страшний, жакливий
- horridus, a, um** страшний, дикий, жакливий
- horror, oris m** страх, жах
- Hortensius, i m** Гортензій
- hortor, hortātus sum, āri** спонукати, переконувати, умовляти
- hortus, i m** город, фруктовий сад; ферма
- horum [hic]**
- hos [hic]**
- hospes, itis m, f** чужинець, гість
- hostia, ae f** жертва, жертвна тварина
- hostilis, e** ворожий
- hostio, —, —, ĩre** воздавати, віддячувати; сплачувати
- hostis, is m, f** іноземець, чужинець; ворог
- huc** сюди, для цього
- huc-usque** до того місця, так далеко
- huic [hic]**
- huius [hic]**
- huiusce = huius**
- huius-ce-modi** такий, подібний
- humanitas, ātis f** людська природа, людяність, людська гідність, освіченість
- humanus, a, um** властивий, належний людині
- humilis, e** низький; малий; просто-народний
- humiliter** низько; уклінно; покірливо
- humus, i f** земля, ґрунт, гумус
- hunc [hic]**
- hymnus, i m** гімн
- hypocrisis, is f** лицемірство, лицемірність
- hypostasis, is f** сутність, іпостась
- hypotheca, ae f** застава (*як правило, під нерухомість*); іпотека

I

- iaceo, cui, citum, ěre** лежати, висіти
- iacio, ieci, iactum, ěre** кидати
- iacto, āvi, ātum, āre** кидати; турбувати, хвалитися, чванитися
- iactūra, ae f** кидання, викидання; збиток, втрата
- iactus, us m** кидок
- iam** вже
- iambus, i n** ямб
- iamque = iam + que**
- Ianus, i m** Янус (*староіталійський бог сонячного круговороту, усяких починань та завершень*); аркада; храм Януса; *поет.* рік
- ianua, ae f = foris, is f** двері, вхід
- Ianuaris, i m** січень
- ibant [3 pl. imperf. eo]**
- ibi** там, тут
- ibīdem** там само, саме тут
- Icarius, a, um** ікарійський
- Icarus, i m** Ікар (*син Дедала*)
- ico, ici, ictum, ěre** бити, ударяти, ранили, вражати
- ictus, us m** удар; поштовх, натиск
- id [is]**
- id est = i. e.** тобто
- idcirco** для того, тому, з цієї причини
- idem, eadem, idem** той самий, однаковий один і той же; також, так само, при тому, до того ж
- identidem** безупинно, безперервно; неодноразово, постійно, завжди
- ideo** тому, з тієї причини
- idoneus, a, um** зручний, придатний; належний
- idque = id + que**
- Ieremia, ae m** Іеремія (*ветхозаповітний пророк*)
- Ieremia, ae m** Іеремія, Єремія (*старозаповітний пророк*)
- Ierosolyma** Єрусалим
- Ierusalem** Єрусалим
- Iesus** Ісус
- igitur** отже, таким чином; з дієсловом — категоричний заклик до дії
- ignarus, a, um** незнайомий, недосвідчений; чужий
- ignavia, ae f** млявість, байдужість; боягузтво
- ignavus, a, um** кволий, млявий; ледачий; боягузливий; байдужий
- ignis, is m** вогонь, полум'я, багаття; пристрасть, кохання
- ignominia, ae f** безчестя, нещастя
- ignorantia, ae f** незнання, невігластво
- ignoro, āvi, ātum, āre** не знати, не мати уявлення, ігнорувати
- ignosco, novi, notum, ěre** вибачати
- ignōtus, a, um** невідомий, незначний, незнатний
- ii [is]**
- iis [is]**
- iisdem [idem]**
- Ilia, ae f** Ілія (*мати Ромула і Рема*)
- illatas [infero]**
- illatum [infero]**
- ille, illa, illud** той, він
- illecebra, ae f** спокуса; принада
- illicet = licet** дозволено
- illicio, lexi, lectum, ěre** втягувати, заманювати, підбурювати
- illicite** незаконно

- illicitus, a, um** недозволений, незаконний
- illicium, i n** принада, зваба
- illius [ille]**
- illuc** туди
- illud [ille]**
- illūdo, lusi, lusum, ěre** насміхатися, обманювати; грати; псувати; безчестити
- illustris, e** ясний, світлий, славний, сяючий; знаменитий, видатний
- illustris** ясніше
- illustro, āvi, ātum, āre** прикрашати, звеличувати, прославляти
- illusus, a, um [illudo]**
- imaginarius, a, um** який здається, вважається; примарний, уявний
- imago, inis f** зображення, відображення, образ
- imbellis, e** невойовничий
- imber, bris m** дощ, злива
- imbuo, bui, butum, ěre** намочити, змочити, умочити; наповняти; плямувати; привчати, навчати
- imitatio, ōnis f** наслідування, копія, імітація
- imitor, ātus sum, āri** наслідувати, зображати
- immanis, e** величезний, велетенський; незвичайний; страшний, жадливий
- immanitas, ātis f** великі розміри; жорстокість, жадливість; дикість, лють
- immensus, a, um** величезний, безмежний; безкінечний; незвичайний
- immineo, —, —, ěre** нависати, загрожувати
- immitto, misi, missum**, вплітати, протягати, відпускати, посилати
- immo vero** навіть, мало того
- immo** ні, навпаки; та, звичайно ж; навіть
- immobilis, e** нерухомий
- immodice** непомірно, надмірно, надто
- immolo, āvi, ātum, āre** приносити в жертву, жертвувати; убивати
- immoror, ātus sum, āri** затримуватися, залишатися, знаходитися; зупинятися
- immortalis, e** безсмертний
- immortalitas, ātis f** безсмертя; вічна слава; вище блаженство
- immunis, e** вільний від повинностей, непричетний, недоторканий
- immunitas, ātis f** недоторканість; звільнення від податків, пільга на податки, імунітет
- immutabilis, e** змінений; незмінний
- impedimentum, i n** перешкода, обоз; багаж
- impedio, īvi, ītum, īre** перешкоджати, заважати, заплутувати
- impeditus, a, um** затримуваний, навантажений, непрохідний, скрутий
- impello, puli, pulsum, ěre** приводити в рух, гнати, підштовхувати, змушувати
- impensium, i n** витрата; проценти, відсотки
- impendo, pendi, pensum, ěre** вживати; присвячувати; витрачати
- impensa, ārum n pl.** витрати, видатки

- impensus, a, um** дорогий; значний, великий, сильний; настійний, ретельний
- imperator, oris m** імператор, полководець, вождь
- imperialis, e** імператорський
- imperitia, ae f** недосвідченість, незнання; невігластво
- imperitus, a, um** недосвідчений; невмілий
- imperium, i n** наказ, вища влада держави; імперії
- impero, āvi, ātum, āre** наказувати, управляти, панувати
- impetro, āvi, ātum, āre** досягати; добитися, випросити
- impetus, us m** устремління, натиск, набіг, напад; сильна течія; пристрасть, потяг; натхнення
- impius, a, um** злочинний, нечесливий
- impleo, plēvi, pletum, ēre** виконувати, наповнювати
- implicātus, a, um** заплутаний, міцно зв'язаний
- implicite** заплутано
- implico, ui, itum, āre** заплутувати, збивати з пуття
- imploro, āvi, ātum, āre** слізно благати, апелювати
- impono, posui, positum, ěre** класти, надягати, накладати, нанести, завдати
- importo, āvi, ātum, āre** вносити, ввозити
- impossibilis, e** неможливий
- impossibilitas, ātis f** неможливість
- impotens, entis** безсилий, слабкий
- improbo, āvi, ātum, āre** не схвалювати, засуджувати; відкидати
- improbus, a, um** непридатний, нечесливий, безчесний, безсоромний
- imprudens** необережний, нерозважний
- impubes, eris** неповнолітній
- impudens, entis** безсоромний, безчесний
- impugno, āvi, ātum, āre** атакувати, нападати
- impulit [impello]**
- impulsus** поштовх, спонукання
- impūne** безкарно, безпечно; **impūne cedere** залишати безкарно; **nec impūne cessit** і не залишив без покарання
- impunitas, ātis f** безкарність, прощення
- impunitus, a, um** безкарний, непокараний
- imputo, āvi, ātum, āre** зараховувати; дарувати, присвячувати; приписувати
- in** 1) *на питання «куди?»* + **acc.**: в, на, до, по відношенню, проти; 2) *на питання «де?»* + **abl.**: в, на, серед, між, при
- inaequalis, e** нерівний; різний, неоднаковий
- inanis, e** пустий, суєтний, марний
- inauditus, a, um** нечуваний; невислуханий
- incautus, a, um** необережний; непередбачений; небезпечний
- incendium, i n** пожежа
- incendo, cendi, censum, ěre** підпалювати
- incensus** полум'яний; підпалений

inceperis [incipio]

incertus, a, um невiрогiдний, сумнiвний

incessabilis, e безперервний, постiйний

incestus, a, um нечистий, злочинний; грiховний (iнцест)

incido, cidi, —, ěre падати, припадати; траплятися; впадати; знаходити

incido, cidi, cisum, ěre надрiзати; вирiзати, вибивати, викресати; обрiзати; вiдмiняти

incipio, cepi, ceptum, ěre починати(ся)

incitātus, a, um швидкий, стрiмкий; збуджений; бурхливий

incitus, a, um непорушний, нерухомий

inclitus, a, um прославлений, уславлений, знаменитий

inclūdo, clusi, clusum, ěre закрючати, заперити; оточувати; поміщати; загороджувати; обмежувати

inclutus = inclitus

incognitus, a, um невідомий

incola, ae m, f житель, мешканець

incolo, colui, cultum, ěre проживати, мешкати, населати

incolumis, e непошкоджений, незаплямований, бездоганий

incommodum, i n шкода, збиток, неприємність

inconsuetus, a, um незвичний, незвичайний

incorporalis, e безтілесний

incorporo, āvi, ātum, āre втілювати, включати, вводити, iнкорпорувати

incorruptus, a, um незiпсований, незайманий; щирий, iстинний

incredibilis, e неймовiрний

incultus, a, um необроблений, неокультурений; незаселений, безлюдний; дикий, дикоростучий; занедбаний, недбалий; неприбраний; неосвічений

incumbo, cubui, cubitum, ěre налягати, нападати, спиратися, вдиратися

incursio, ōnis f набiг, напад; сутичка

inde звiдси; потiм, там, звiдти

indebitito несправедливо

indebitus, a, um незалежний

indecorus, a, um непристойний; ганебний, бридкий, безславний

indico, āvi, ātum, āre сказати, оголошувати, називати; оцiнювати, призначати цiну; доносити, вказувати, заявляти, вiдкривати; свiдчити, виявляти

indicium, i n донос, доказ

indico, dixi, dictum, ere оголошувати, проголошувати; наказувати, велiти

indignitas, ātis f безчестя, приниження, пiдлiсть

indignor, nātus sum, āri вважати негiдним, обурюватися

indignus, a, um негiдний, не вартий, ганебний

indivisus, a, um нероздiлений неподiльний

indixerunt [indico]

indo, didi, ditum, ěre надавати iм'я, класти, накладати, навиювати, наводити

indoctus, a, um неосвічений, невчений, недосвiдчений; некультурний, неотесаний; незвичний

- indoles, is f** природна властивість, талант
- indomitus, a, um** неприборканий, дикий; нестримний; жорстокий; невідворотний
- indubitātus, a, um** безсумнівний
- induco, duxi, ductum, ěre** вводити, вносити
- inductio, ōnis f** індукція, наведення аналогічних прикладів
- indulgentia, ae f** поблажливість; милість, відпущення гріхів
- indulgeo, dulsi, dultum, ěre** поблажливо ставитися, поступатися
- induo, ui, utum, ěre** одягати, засвоювати
- Indus, i m** Інд
- industria, ae f** працьовитість, старанність
- indutiae, ārum f** перемир'я, затишшя
- inebriaro, āvi, ātum, āre** поїти доп'яна, напоювати
- inedia, ae f** голодування, піст
- ineo, ii, itum, ĩre** входити, вступати, приймати
- ineptio, —, —, ĩre** верзти дурниці, робити дурниці
- ineptus, a, um** непридатний, нікчемний, безглуздий
- iners, ertis** невмілий, бездіяльний
- inesse [inum]**
- infacetus, a, um** грубий, недотепний, незграбний
- infamia, ae f** неслава, безчестя, сором, ганьба
- infamis, e** неславний, вкритий ганьбою
- infans, fantis m** дитина
- infectus, a, um** незроблений, невиконаний; неможливий
- infecundus, a, um** неврожайний, безплідний
- infelix, felicis m** нещасний, нещасливий
- infernus, a, um** підземний; той, що знаходиться внизу
- infero, tuli, illātum, inferre** вносити, приносити; починати
- inferus, a, um** нижчий, молодший; підземний
- infestus, a, um** небезпечний, загрозуваний; ворожий; жорстокий
- infirmitas, ātis f** безсилля, безпомічність
- infitor, ātus sum, āri** заперечувати, не визнавати
- influo, fluxi, fluxum, ěre** вливатися, впадати, текти
- informis, e** позбавлений форми, безформний; жакливий
- informo, āvi, ātum, āre** створювати, формувати; навчати, виховувати; мислити
- infra** нижче, внизу, під, після
- infundo, fudi, fusum, ěre** вливати, наливати, наводняти
- ingemisco, gemui, —, ěre** застогнати, зітхнути; тужити; оплакувати
- ingenero, āvi, ātum, āre** одаряти; вдихати
- ingeniōsus, a, um** талановитий, обдарований
- ingenium, i n** талант, розум
- ingens, entis [in + gigno]** величезний, потужний; важливий, значний; сильний, могутній
- ingenuitas, ātis f** благородне походження, шляхетність
- ingenuus, a, um** вільнонароджений

- ingero, gessi, gestum, ěre** давати, подавати; наповнювати, підносити
- ingigno, genui, genitum, ěre** обдарувати при народженні, наділяти; вдихнути
- ingluvies, ei f** зоб; ненажерливість
- ingrātus, a, um** неприємний, невдячний, неухажливий
- ingredior, gressus sum, grēdi** вступати, входити; приступати, нападати
- inhalo, āvi, ātum, āre** дихати на; видихати
- inhibeo, bui, bitum, ěre** утримувати, зупиняти, стримувати; вживати
- inhio, āvi, ātum, āre** дивитися здивовано
- inhorresco, horruī, —, ěre** затремтїти, вжахнутися
- inhumātus, a, um** не заритий в землю, не похований
- inicio, iniēci, iectum, ěre** вкидати; вселяти; накладати (руку)
- inimicus, a, um** ворожий, ненависний
- inimicus, im** недруг, ворог, противник
- iniquitas, ātis f** нерівність, несприятливість, надмірність, несправедливість
- iniquus, a, um** нерівний, несприятливий, шкідливий; ворожий
- initium, in** вступ, початок
- iniuria, ae f** несправедливість, правопорушення
- iniurio, āre, ātum, āre** чинити насилля, утиски;
- iniussu** без наказу
- iniuste** несправедливо
- iniustitia, ae f** несправедливість
- iniustus, a, um** несправедливий
- innitor, nixus sum, niti** упиратися, обпіратися, ґрунтуватися, залежати, закінчуватися
- inno, āvi, ātum, āre** плавати, пливати; текти, протікати
- innocens, entis** невинний
- innocentia, ae f** нешкідливість, безневинність
- innominātus, a, um** безіменний, нетиповий
- innumerabilis, e** незліченний
- inopem [inops]**
- inopia, ae f** нужда, бідність; брак, нестача
- inopinate** несподівано, раптово
- inops, opis** бідний
- impendere = impendere**
- inprimis** перш за все, особливо
- inpudicitia, ae f** розпуста
- inquam** кажу, говорю
- inqueri [inquiri]**
- inquietus, a, um** неспокійний, тривожний
- inquiero, sivi, situm, ěre** досліджувати, розшукувати, шукати
- inquis** ти кажеш, говориш
- inquisitio, ōnis f** слідство, розшук; інквізиція
- inquit** каже, говорить
- insania, ae f** божевільня, безтяма
- insanus, a, um** душевнохворий, божевільний, біснுவатий; екста-тичний, захоплений; незвичайний, надмірний; бурхливий
- insapiens [= insipiens], ientis** нерозумний, нерозважливий
- insatiabilis, e** ненаситний, невтомний, невичерпний

- insciens, entis** незнаючий, невмілий
- inscribo, scripsi, scriptum, ěre** вписати, написати
- inscriptio, ōnis f** надписування, напис
- insidiae, ārum f** засада; інтриги; пастка
- insigne, is n** знак, відзнака
- insignis, e** помітний, видатний, незвичайний
- insimul** водночас, у той самий час
- insinuo, āvi, ātum, āre** класти за пазуху; пропускати; пролізати; заглиблюватися
- insipiens [insapiens]**
- insolitus, a, um** незвичний, незвиклий
- inspicio, spexi, spectrum, ěre** дивитися, пізнавати
- inspiro, āvi, ātum, āre** дути; придихати; надихати, вдихати; вливати, вводити; подавати
- instantia, ae f** наполегливість
- instituo, ui, utum, ěre** вирішувати, наставляти; вводити, встановлювати, засновувати
- institutio, ōnis f** навчання, настанова, вказівка
- institutum, i n** звичай, постанова, порядок, рішення
- insto, stiti, —, āre** стояти; наступати, наблизитися; загрожувати; наполягати
- instrumentum, i n** знаряддя, документ
- instruo, xi, ctum, ěre** влаштовувати, готувати, наставляти, ознайомлювати
- insula, ae f** острів
- insum, fui, —, esse** бути, знаходитися (всередині); бути властивим
- insuperabils, e** непрохідний; непереможний
- integer, gra, grum** цілий, непошкоджений; невикористаний; недосвідчений; неупереджений; невіршений; непорушний
- integratio, ōnis f** відновлення, поновлення
- integritas, ātis f** бездоганність, чесність
- intellectus, us m** відчуття, сприйняття, розуміння
- intellego, lexi, lectum, ěre** розуміти, пізнавати, знати
- intempestive** не вчасно, недоречно, невпопад
- intendo, ndi, ntum, ěre** натягувати; увивати, прикрашати; напружувати; посилювати, збільшувати; протягувати, простилати; спрямовувати; прокладати; звертати; погрожувати, загрожувати; перебільшувати; стверджувати, давати позов
- intentio, ōnis f** напруга, зусилля, звинувачення
- intentus, a, um** 1) сильний, енергійний, жвавий; бурхливий, стрімкий; напружений, уважний; відданий, старанний; ретельний, ревний; 2) *p.p.p.* **intendo**
- inter** 1) між, серед; 2) + *acc.*: між, серед, на, в, перед
- intercedo, cessi, cessum, ěre** входити; перебувати між; протікати, проходити; траплятися; заперечувати; заступатися; приєднуватися
- intercus, utis** внутрішній, таємний, сокровений

- interdico, dixi, dictum, ěre** забороняти, відмовляти, наказувати
- interdiu** вдень
- interdum** інколи, часом, зрідка
- interea** тим часом; проте, і все ж; іноді
- intereo, ii, itum, ěre** гинути, пропадати
- interest, interfuit, —, interesse** є різниця, є відмінність; важливо, має значення; відрізняється
- interficio, feci, fectum, ěre** вбивати
- interfuit [intersum]**
- interiit [intereo]**
- interim** поряд з тим, разом з тим
- interior, ius** внутрішній
- interitus, us m** погибель, загибель
- interpello, āvi, ātum, āre** перебивати, виступати з запереченням; затримувати, зривати
- interpolātio, ōnis f** зміна, вставка, інтерполяція
- interpono, posui, positum, ěre** застосовувати, вставляти, вкидати
- interpres, etis m** тлумач; тлумачення
- interpretor, ātus sum, āri** тлумачити, пояснювати, інтерпретувати; перекладати; розуміти, мати свою думку; вирішувати
- interpretātio, ōnis f** тлумачення, пояснення, інтерпретація
- interrogo, rogavi, rogātum, rogare** питати, запитувати
- intersum, interfui, —, interesse** бути присутнім; брати участь; являти інтерес
- intervallum, i n** проміжок, відстань; строк, інтервал
- intervenio, veni, ventum, ěre** приходити, втручатися
- intimus, a, um** нижній, внутрішній; глибокий
- intra (+ acc)** усередині, усередину, до середини, в
- intro, āvi, ātum, āre** входити, в'їздити
- introduco, duxi, ductum, ěre** уводити
- introitus, us m** вступ; входження, проникнення; вступ до виконання обов'язків; початок; вхід, доступ
- introspectio, spexi, spectrum, ěre** дивитися всередину; заглядати, зазірати
- intueor, intuitus sum, ěri** приглядатися, мати на увазі; розглядати, вважати; обдумувати
- intus** зсередини; всередині; всередину
- inultus, a, um** безкарний
- invado, vasi, vasum, ěre** нападати, вторгтися
- invalidus, a, um** безсилий, немічний
- inve = in + ve**
- invenio, veni, ventum, ěre** знаходити, одержувати, відкривати; добувати
- inventor, oris m** творець; винахідник
- investigātio, ōnis f** творіння; дослідження
- inveterasco, āvi, ātum, āre** старіти; осідати, надовго поселятися; забуватися
- invia, ōrum n pl.** бездоріжжя
- invicem** по черзі, взаємно
- invideo, vidi, visum, ěre** заздрити, ненавидіти
- invidia, ae f** ненависть, зненависть зло, заздрість
- invidus, a, um** заздрісний, несприятливий
- invisus, a, um** ненависний, ворожий

- invito, āvi, ātum, āre** запрошувати
invitus, a, um небажаючий, змушений
invius, a, um непрохідний, недо-
ступний, неприступний
invoco, āvi, ātum, āre закликати;
запрошувати; називати
involutus, a, um заплутаний, темний,
неясний, важкий
involve, volvi, volutum, ěre котити
вверх, скочуватися; огортати;
занурювати
Ioannēs, is m Іоанн
iocus, i m(n) жарт, дотеп; угода
Iordanēs, is m Іордан, Йордан
Ioseph, is m Іосиф, Йосиф
Iovis [Iuppiter]
ipse, ipsa, ipsum сам
ipsumet = ipsimet = ipsi + met
ira, ae f гнів
iracundia, ae f гнів, запальність
iracundus, a, um гнівний
irascor, —, irasci гніватися, злитися
irātus, a, um гнівний сердитий,
розгніваний
ire [eo]
iri [eo]
irrationalis, e нерозумний, несві-
домий, ірраціональний
irrideo, irrisi, irrisum, irridēre
сміятися; насміхатися
irrigo, āvi, ātum, āre зрошувати
is, ea, id цей, той, він
isdem = idem
iste, ista, istud той
ita так, таким чином
Italia, ae f Італія
Italus, i m італієць
itaque через це, з огляду на це,
таким чином, отже
ite [eo]
item також
iter, itineris n шлях; право проходу
iterum знову, ще раз, вдруге
itidem таким самим чином, так само
itinera [iter]
iturus [eo]
iubeo, iussi, iussum, ěre наказувати,
веліти, визначати; схвалювати,
приймати, постановляти
iubilātio, ōnis f радість, радісні
вигуки
iucundus, a, um приємний
Iudaea, ae f Іудея (*область у півден-
ній Палестині*); іудейка, єврейка
iudex, iudicis m суддя
iudicialis, e судовий
iudicium, i n суд, процес; думка,
погляд, роздум
iudico, āvi, ātum, āre судити, ви-
рішувати, виносити рішення
iugerum, i n югер, міра земельної (*0,
25 га*)
iugum, i n ярмо
Iulianus, a, um юліанський
Iulius, i m липень
Iulius, i m Юлій
iumentum, i n запряжний кінь,
в'ючна тварина
iungo, iunxi, iunctum, ěre зв'язувати
Iunius, a, um Юній (*римський номен*)
iunior, iunius молодший
Iunius, i m червень
Iuppiter, Iovis m Юпітер

iurator, oris m той, що приносить клятву, присягається; присяжний

iurisprudens, entis m, f знавець права

iurisprudentia, ae f правознавство, наука права

iuro, āvi, ātum, āre присягатися

ius, iuris, n право; закон, суд

iusiurandum, i n присяга, клятва

iussero [fut. II iubeo]

iussit [iubeo]

iussus, us m наказ, веління

iuste справедливо

Iustinianus, i n Юстиніан (*імператор Східної Римської імперії у 527–565 рр.*)

iustitia, ae f справедливість, правосуддя

iustus, a, um справедливий, чесний, м'який; законний

iuvenalis, e юнацький, юний

iuvenis, e молодий

iuvenis, is m, f юнак, дівчина

iuventus, ūtis f молодість, юність; юнацтво, молодь

iuvo, iuvi, iutum, āre допомагати, підтримувати, заспокоювати

iuxta біля, поблизу; відповідно до закону

К

Kalendae, ārum fpl календи (*перше число місяця*)

Karthāgo, inis f (Carthago) Карфаген

Kiovia, ae f Київ

Kyrius (Kyrios), i m Господь

L

labefacto, āvi, ātum, āre трусити, розхитувати, губити

Labeo, ōnis m Лабеон (*юрист*)

Labiēnus, i m Лабієн (*легат Цезаря*)

labor, lapsus sum, labi плинути, котитися; пролітати, промайнути; витися; спадати, ниспадати; текти; розливатися; протікати, сплинути; вислизати; хилитися до занепаду

labor, oris m праця, труд, труднощі

laboriōsus, a, um працювотий

laboro, āvi, ātum, āre працювати, старатися; займатися, бути зайнятим

labyrinthus, i m лабіринт

lac, lactis n молоко

Lacaena, ae f спартанка

Lacedaemon, ōnis f Спарта

Lacedaemonius, ii m лаконець, спартанець

lacero, āvi, ātum, āre роздирати, рвати, терзати; сварити; розоряти

laccio, īvi, ītum, ěre дратувати, нападати; починати; бити

Laco(n), ōnis m спартанець

Laconica, ae f Лаконія (*Спарта*)

lacrima, ae f сльоза

lacrimo, āvi, ātum, āre проливати сльози

lacrimōsus, a, um сповнений сліз; той, що плаче; плачучий; плакучий, слізливий

lacus, us m озеро; яма, рів

laedo, laesi, laesum, ěre шкодити, ображати, робити прикрощі; гнівити, кривдити

Laelius, i m Лелій (*римський номен*)

- laesio, ōnis f** пошкодження, образа, напад
- laessisset [laedo]**
- laetitia, ae f** радість, веселість; привабливість, чарівливість, чарівність
- laetor, ātus sum, āri** радіти
- laetus, a, um** веселий
- Laevinus, i m** Левін (*римський когномен*)
- lamentabilis, e** жалюгідний, плачевний, жалібний; скорботний
- Lampsacum, i n** Лампсак (*м. в Малій Азії*)
- lana, ae f** шерсть, вовна; одяг
- languidus, a, um** втомлений, стомлений; спокійний, тихий
- languor, oris m** втома, стомленість; нудота; байдужість
- laniātus, us m** роздирання, розтерзання; мука, страждання
- Lanuvinus, a, um** ланувійський
- lapis, idis m** каміння
- lapsus, us m** помилка, сковзання, плавний рух, течія
- lar, is m** лар, дух-хранитель; домовий; домашнє вогнище, житло, дім
- largior, itus sum, iri** щедро давати, обдарувати
- largitio, ōnis f** щедрість; підкуп
- largus, a, um** широкий, щедрий
- lascivio, ii, itum, ĩre** бавитись, пустувати, гратися
- lassus, a, um** втомлений
- lateo, ui, —, ĩre** бути прихованим, ховатися; бути невідомим
- latibulum, i m** потаємне місце, сховище, притулок
- latitūdo, inis f** ширина
- Latium, i n** Лацій (*область на території Апеннінського півострова*)
- Latōna, ae f** Ллатона (*лат. форма гр. богині Лето*)
- latro, āvi, ātum, āre** гавкати; кричати, горланити, гарчати
- latro, ōnis m** розбійник, бандит; найманець
- latrocinium i n** зграя розбійників; грабунок, пограбування; військова служба (найманців)
- latus, a, um** широкий, щедрий, достатній, надмірний; важкий, серйозний, тяжкий; великий, крупний; строгий
- latus, eris n** бік, сторона; фланг; схил; груди, легені; друзі, оточення
- laudabilis, e** похвальний, славний, достойний похвали; хороший, прекрасний, відмінний
- laudātio, ōnis f** хвала, похвала
- laudo, āvi, ātum, āre** хвалити, прославляти; називати щасливим; виправдовувати, захищати; рекомендувати, приписувати; посилятися, згадувати
- laureus, a, um** з лавра, лавровий
- laurus, i f** лаврове дерево, гілка, лавровий вінок
- laus, laudis f** хвала, слава, честь; заслуга, подвиг
- lavo, lavi, lautum (lavatum), āre (ere)** мити, умивати, купати; омивати, зрошувати; проганяти, розганяти; звільняти
- lectica, ae f** лектика, паланкін, носилки; розвилка

- lectio, ōnis f** збирання, вибір; читання, лекція; тексти чи коментарі до текстів
- lector, oris m** читач, лектор
- lectum, i n** ліжко
- lecturum [lego]**
- lectus, i m** постіль, ложе
- legalis, e** правовий, законний, юридичний; відповідний божеському закону, набожний, благочестивий
- legalitas, ātis f** законність
- legatorumve = legatōrum + ve**
- legātus, i m** посол; легат, помічник головнокомандуючого; командир; помічник намісника провінції
- lege [lex]**
- lege** за законом, за правом
- legio, ōnis f** легіон; військо
- legislator, oris m** законодавець
- legitimātio, ōnis f** узаконення
- legitime** законно
- legitimus, a, um** законний; чинний
- lego, āvi, ātum, āre** покладати, доручати; посилати, призначати легатом; заповідати робити розпорядження за заповітом
- lego, legi, lectum, ěre** збирати; виривати; читати; декламувати; виголошувати; вибирати; проходити, пробігати, проїжджати
- Lemannus (Iacus), i m** Леманське (*тепер Женевське*) озеро
- lenio, īvi, ītum, īre** заспокоювати, пом'якшувати
- lenis, e** м'який, спокійний
- lente** поволі, в'яло, спокійно
- Lentulus, i m** Лентул (*римський когномен*)
- lentus, a, um** повільний, млявий
- leo, ōnis m** лев
- Leonidas, ae m** Леонід
- leoninus, a, um** левиний
- lepos, oris m** принадність, краса
- lepus, oris m, f** заєць
- Lesbia, ae f** Лесбія (*жіноче ім'я; Сафо — поетеса з о. Лесбо-су; поетичний псевдонім Клодії у поезіях Катула*)
- lessus, us m** плач на похоронах, надпокійником
- letalis, e** смертельний, летальний; смертоносний, вбивчий
- levis, e** легкий; худий; безтілесний; рівний; простий, дешевий; бідний
- levo, āvi, ātum, āre** зменшити, полегшити; здешевлювати; спасати, звільняти; підбадьорювати; втішати; вирівнювати, згладжувати; пом'якшувати
- lex, legis f** закон
- libellus, i m** книжка, книжечка; заява
- libens, entis** той, хто охоче щось робить; веселий, радісний
- libenter** охоче
- liber, libera, liberum** вільний
- liber, libri m** книга, твір; розділ, глава
- liberalis, e** легкий; вільний; рівний, гладкий
- liberalitas, ātis f** милосердя, доброта, щедрість
- liberātio, ōnis f** звільнення, збавлення; виправдання
- liberi, orum, m pl.** вільнонароджені; діти

- libero, āvi, ātum, āre** звільняти, рятувати, визволяти
- libertas, ātis f** воля, свобода, незалежність
- libertinus, i m** вільновідпущеник, лібертин
- libet, libuit, (libitum est), libēre** хочеться; бажано
- libīdo, inis f** бажання, пристрасть; хіть
- Libitina, ae f** Лібітіна (богиня захоронення); смерть
- libitus, us m** примха, каприз
- libra, ae f** вага, фунт (= 327,45 гр.)
- libripens, endis m** скарбник; вагар
- libro, āvi, ātum, āre** розмахувати, хитати, гойдати
- Libya, ae f** Лівія
- licentia, ae f** воля, право, влада; вольниця; свавілля
- licet, licuit, (licitum est), ēre** дозволено, можна
- Licinus i m** Ліцин (*римський когномен*)
- licitus, a, um** дозволений
- lictor, oris m** служитель, поліцейський; ліктор
- ligneus, a, um** дерев'яний, написаний на дощечці; сухий
- lignum, i n** дерево, деревина; поліно
- ligo, āvi, ātum, āre** зв'язувати, стискати, сковувати
- limen, inis n** поріг, оселя; дім
- limes, itis, m** кордон, рубіж
- limitatio, ōnis f** встановлення, визначення
- limito, āvi, ātum, āre** обмежувати; розмежовувати; визначати, встановлювати; вирішувати
- linea, ae f** лінія, рядочок
- lingua, ae f** мова, язик
- linquo, liqui, (lictum), ěre** залишати, надавати, поступатися, покидати; знепритомніти; відмовлятися
- liquet** ясно
- liquidus, a, um** рідкий, чистий, прозорий, ясний
- liquor, oris m** рідина
- lis, litis f** сварка, суперечка; суд
- litigo, āvi, ātum, āre** сперечатися, сваритися, судитися
- littera, ae f** літера
- litterae, ārum pl.** наука; грамота, лист
- litteralis, e** письмовий, писемний
- litteraliter** письмово
- litteratim** буква в букву, буквально
- litus, oris n** морський берег, узбережжя; берег річки чи озера
- loca [pl. locus]** місця, зв'язані одне з одним, області, місцевості
- localis, e** місцевий
- locator, oris m** орендодавець
- loco, āvi, ātum, āre** розташовувати, ставити; видавати заміж
- locuples, etis** багатий, заможний; щедрий; надійний
- locupletiolem [locuples]**
- locus, i m** місце, місцевість; посада, звання, становище; можливість; **loco (alicuis)** – замість (чогось: бути, думати, вважати тощо)
- locuturus [loquor]**
- locutus [loquor]**
- longe** далеко, здалеку; довго
- longitudo, inis f** довжина, протяжність; розміри

longus, a, um довгий, довговічний, далекий, високий
loquax, acis балакучий; багатослівний
loquitor, ātus sum, āri говорити; базікати
loquor, locutus sum, loqui розмовляти, розповідати
lubet = libet
luceo, luxi, —, lucēre світити
lucerna, ae f свічка, лампа
lucidus, a, um світлий
Lucius, i m Луцій (*римське ім'я*)
lucratus, a, um прибутковий
lucrum, i n прибуток
luctus, us m смуток
ludo, lusi, lusum, ludere грати, гратися, бавитися; обманювати
ludus, i m гра, забава, жарт; видовище; школа
lugeo, luxi, luctum, lugēre оплакувати, сумувати
lumen, inis n світло, світило
lumina pl. очі, ясність; краса, життя
luna, ae f Місяць
lunaticus a, um епілептик, одержимий; біснுவатий; пов'язаний з фазами Місяця
luo, lui, luiturus, luere омивати, звільняти; спокутувати
lupus, i m вовк
luscinia, ae f соловейко
lusorium, i f сцена, арена
lusorius, a, um належний до гри, розважальний, видовищний
lustraris = lustraveris
lustro, āvi, ātum, āre оглядати, обходити; світити

lustrum i n період боргового цензу (*перпенсу*); очисна жертва після цензу; п'ятиріччя між цензами
lusus, us m гра, забава, жарт
Lutetia, ae f Лютеція (*нині Париж*)
lux, lucis f світло
luxuria, ae f розкіш; необережність
luxuriōsus, a, um пишний, розкішний
luxus, us m пишнота, лишок; розпуста
Lycurgus, i m Лікурґ
lympa, ae f чиста вода, волога
lyra, ae f ліра, пісня
lyricus, a, um ліричний
Lysander, dri Лісандр

M

M = mille тисяча
Macedo, ōnis македонський, македонець
machina, ae f механізм, машина, знаряддя; хитрість
machinor, ātus sum, āri придумувати, створювати; задумувати
Macro, ōnis m Макрон (*наближений до Тіберія преторіанець*)
mactō, āvi, ātum, āre славити, шанувати, звеличувати, умилювати
Maelius, i m Мелій (*римський номен*)
maereo, ui, —, ēre сумувати. тужити, печалитися
maestus, a, um сумний, засмучений
Maevius, i m Мевій (*ім'я*)
mage = magis
magicus, a, um магічний, чаклунський; чарівний
magis більше

- magister, tri** *m* учитель, керівник, магістр
- magistra, ae** *f* вчителька, наставниця
- magistrātus, us** *m* магістрат
- magnificus, a, um** розкішний, прекрасний, чудовий
- magnitūdo, inis** *f* величезність, могутність, потужність, міць
- magnus, a, um** великий, гучний
- maiestas, ātis** *f* велич, святість; величність
- maior, maius** [**magnus**] більший,, важливіший; старший; **maiores** предки
- Maius, i** *m* травень
- male** погано; зле
- maledico, dixi, dictum, ěre** злословити, лаяти
- malefacio, feci, factum, ěre** робити, чинити зле
- maleficium, i** *n* злочин, шкода, лиходійство
- maleficus, a, um** злочинний, шкідливий, ворожий
- malignus, a, um** злий, злостивий, злісний; заздрісний
- malitia, ae** *f* злість, підступність, спритність
- malle** [**malo**]
- malo, malui, —, malle** більше бажати, воліти, віддавати перевагу
- malum, i** *n* зло, нещастя, вада, шкода; недолік
- malum, i** *n* яблуко
- malus, a, um** поганий, злий; лихий; неправильний
- mancipātio, ōnis** *f* обряд передачі власності; купівля або продаж, манципація
- mancipi = mancipi(i)** [**manci-pium**]
- mancipium, i** *n* манципій, купівля; право власності, раб (рабinya)
- mancipo, āvi, ātum, āre** передавати у власність (за обрядом манципації)
- mandator, oris** *m* поручитель
- mandatum, i** *n* доручення, договір доручення; указ імператора; мандат
- mando, āvi, ātum, āre** доручати, передавати
- manduco, āvi, ātum, āre** жувати, їсти
- maneo, mansi, mansum, ěre** залишатися, тривати, зберігатися
- manipulus, i** *m* жменя, сніп; загін солдатів, маніпул
- manumissio, ōnis** *f* відпускання на волю, звільнення (раба), манумісія
- manumitto, misi, missum, ěre** відпустити на волю, звільнити з рабства
- manus, us** *f* рука; влада
- Marcus, i** *m* Марк
- mare, is** *n* море
- maritimus, a, um** морський, прибережний
- marito, āvi, ātum, āre** одружувати, видавати заміж; з'єднувати
- maritus, a, um** подружній, шлюбний
- maritus, i** *m* чоловік; жених
- marmor, oris** *n* мармур
- Mars, Martis** *m* Марс
- Martialis, is** *m* Марціал
- Martius, i** *m* березень
- martyr, yris** *m, f* мученик, мучениця
- masculus, a, um** чоловічий; сильний
- mater, matris** *f* мати
- materia, ae** *f*; **materies, ei** *f* матерія, речовина, першооснова; зміст, причина

matrimonium, i n шлюб

matrōna, ae f матрона, заміжня жінка, мати сім'ї

Matthaeus, i m Матфей, Маттей (*автор I Євангелія*)

maturus, a, um зрілий; придатний; ранній, передчасний; близький до того, щоб збутися

maxilla, ae f щелепа, підборіддя

maxime більш за все, особливо

maximus, a, um найбільший

me [ego]

meabis [meo]

meātus, us m хід, рух; течія; вихід

mecum = me + cum

medeor, —, ēri лікувати; допомагати

medicamen, inis n ліки

medicamentum, i n ліки

medicina, ae f лікування, медицина

medicus, i m лікар; хірург

mediocris, e середній, помірний, задовільний

mediocritas, ātis f посередність, помірність

mediocriter посередньо, помірно, більш-менш

mediterraneus, a, um глибинний, внутрішній; середземний

medium, i n середини, середне; центр; суспільство, суспільне благо

medius, a, um середній, помірний, звичайний, центральний (меридіан)

mehercule клянуся Геркулесом!

mel, mellis n мед; солодощі

melior, ius [bonus] кращий

mellitus, a, um медовий, солодкий

Melpomene, es f Мельпомена (*муза трагедії і ліричної поезії*)

membrum, i n член, тіло; учасник; зала, приміщення

memento [*imperf. sg. meminī*]

memet = me + met

memini, meminisse пам'ятати, пригадувати

memor, oris той, що пам'ятає; вдячний; злопам'ятний, непримиренний

memorabilis, e достопам'ятний; чудовий

memorandus, a, um достойний згадки, достопам'ятний

memoria, ae f пам'ять

memoro, āvi, ātum, āre нагадувати, згадувати, пам'ятати

mendax, acis брехливий, обманливий, вигаданий

mens, mentis f розум, мислення, характер, душа, думка, намір

mensa, ae f стіл; обід, страва

mensis, is m місяць

mensura, ae f вимір; міра, величина

mentalis, e уявний, мислений

mentio, ōnis f згадування, бесіда, розмова

mentior, itus sum, iri брехати, вигадувати; симулювати

meque [me + que]

mercator, oris m купець

mercatura, ae f купецтво, торгівля, придбання

mercenarius, i m найманець; поденник

merces, edis f плата, винагорода; прибуток, збитки

mercimonium, i n товар

- Mercurius, i m** Меркурій
- mereo, rui, ritum, ěre = mereor, itus sum, ěri** заслугувати, бути гідним, заробляти
- meretrix, icis f** блудниця, повія
- mergo, mersi, mersum, ěre** занурювати, топити
- meridies, ei m** полудень, південь; середина
- merito** заслужено, по заслугі; справедливо, по справедливості
- meritum, i n** заслуга, винагорода, ласка; претензія; сутність
- meritus, a, um** заслужений, достойний
- merus, a, um** чистий, щирий, правдивий
- merx, mercis f** товар
- Messana, ae f** Месана
- messis, is f** жнива, збір урожаю
- met** посилювальна частка сам, сама, саме
- metallum, i n** метал; копальня
- meticulōsus, a, um** боязливий, боязкий; страшний
- metior, mensus sum, ěri** міряти, вимірювати, відміряти
- meto, messui, messum, ěre** косити, жати, збирати
- metuo, ui, (ětum), ěre** боятися, уникати, сподіватися
- metus, us m** страх, боязнь
- meus, a, um** мій
- mi = mihi [ego]**
- migro, migravi, migratum, ěre** переселятися
- miles, itis m** воїн; воїнство
- milia, ium n pl. vid mille** тисяча, мільйон
- miliarium, i n** міліарій, мильовий стовп; миля
- militaris, e** военний, військовий
- militia, ae f** похід, війна, кампанія; військова справа, служба; армія, військо
- mille** тисяча (миля)
- minae, ěrum f** зловісні передчуття; докори сумління; погрози
- Minerva, ae f** Мінерва
- minime** найменше, менш за все
- minimus, a, um** найменший
- minister, tri m** слуга, служник; помічник
- ministerium, i n** служіння, служба; прислуга; столовий посуд
- ministro, ěvi, ětum, ěre** служити, доставляти, вести
- minor, ětus sum, ěri** здійматися; загрожувати; хвалитися
- minor, minus** менший; молодший; слабкіший; дешевший; гірший
- Minos, ois m** Мінос (*напівлегендарний цар мінойської держави*)
- Minotaurus, i m** Мінотавр (*«Бик Міноса», мешканець лабіринту*)
- minuo, ui, utum, ěre** зменшувати
- minus [minor]**
- mirabilis, e** дивний; дивовижний
- miratus [miror]**
- miror, ětus sum, ěri** дивитися, дивуватися, вражатися; запитувати; захоплюватися
- mirus, a, um** дивовижний, дивний, незвичайний, вражаючий; чудернацький
- miscéo, miscui, mixtum, ěre** мішати, змішувати; спілкуватися

misellus, a, um бідненький, нещасний
miser, era, erum нещасний, нищий, підлий
miserabilis, e жалібний, жалісний
miseret, —, —, ēre (+ gen.) шкода; шкодувати, жаліти; **me miseret** мені шкода
miseria, ae f горе, біда, лихо; нещастя; трудність; боязнь
misericordia, ae f співчуття, жалість; скарга; крик
misericors, cordis милосердний, добросердечний, співчутливий
miseror, ātus sum, āri співчувати, оплакувати; жалкувати
miserunt [mitto]
misit [mitto]
missio, ōnis f посилка, відправлення; звільнення
missus [mitto]
mitesco, —, —, ēre робитися м'яким, м'якшати
mitis, e м'який, поблажливий
mitto, misi, missum, ēre посилати; кидати, метати, випускати; вводити
mobilis, e рухливий, мінливий
mobilitas, ātis f рухливість, швидкість; мінливість
moderanter помірно, в міру
moderate помірно, розмірено, з почуттям міри
moderator, oris m керуючий, керівник
moderātus, a, um помірний, стриманий, спокійний
modestus, a, um помірний; розсудливий, поміркований; лояльний; слухняний
modicus, a, um стриманий, спокійний

modo ... modo то ... то
modo лише
modus, i m міра, спосіб, форма, ритм
moenia, ium n pl. міські стіни, житло; палац; місто
moles, is f безліч; маса, скеля; колосс
moleste важко
molestus, a, um обтяжливий, важкий
molior, molitus sum, īri зрушувати з місця, старатися; розпочинати
mollio, īvi, ītum, īre пом'якшувати, розслаблювати
mollis, e м'який, ніжний, слабкий
molo, molui, molitum, ēre молоти
monachus, i m чернець, монах
moneo, monui, monitum, ēre умовляти, застерігати, наставляти, повчати, закликати
mons, montis m гора
monstro, āvi, ātum, āre показувати, визначати: доносити
monstrum, i n знак; диковина; чудовисько
montanus, a, um гірський, гористий
monumentum, i n пам'ятник
mora, ae f затримка, зволікання; гаяння часу, час
moralis, e моральний, етичний
morbus, i m хвороба, недуга
mordeo, momordi, morsum, ēre кусати, гризти
morigerus, a, um слухняний
morior, mortuus sum, mori вмирати, гинути; згасати
moror, ātus sum, āri затримувати, баритися, зволікати
mors, mortis f смерть; труп; мрець, небіжчик

- mortalis, e** смертний; тлінний, земний, людський
- mortalitas, ātis f** смертність, плинність, тлін
- mortifer, era, erum** смертоносний
- mortuus, a, um** мертвий, померлий
- mos, moris m** звичай, вдача; характер
- mota** [moveo]
- motus, us m** рух
- moveo, movi, motum, ēre** рухати, збуджувати; будити, торкатися; виганяти; оголошувати; відхилати; закінчувати; здобувати; розкривати; починати; підбурювати; оскверняти; ображати; змінювати
- mox** скоро, незабаром, негайно
- muliebris, e** жіночий
- mulier, eris f** жінка
- mulsum, i n** медовий напій (*вино з медом*)
- multa, ae f** кара; штраф; контрибуція
- multiplex, icis** різноманітний, численний
- multitūdo, inis f** велика кількість
- multo** значно; набагато, задовго
- multum** багато; дуже, вельми
- multus, a, um** численний, великий числом, багато
- mulus, i m** мул, осел
- mundus, i m** світ, всесвіт; земля
- munera** [munus]
- munere** [munus]
- municipalis, e** муніципальний, міський
- munimentum, i n** укріплення; захист
- munio, īvi, ītum, īre** укріплювати, оточувати, зміцнювати
- munus, eris n** обов'язок, служба; посада; завдання, ласка; дарунок, жертва, борг
- Murena, ae m** Мурена (*римський когномен*)
- murinus, a, um** мишачий; хутряний
- murus, i m** стіна, мур
- mus, muris m** миша
- Musa, ae f** Муза
- musca, ae f** муха; цікава людина
- mutātio, ōnis f** обмін; зміна; звільнення
- muto, āvi, ātum, āre** відсувати, змінювати, зраджувати
- mutuor, ātus sum, āri** позичати, запозичувати
- mutus, a, um** мовчазний, німий
- mutuum, i n** взаємність; позика
- mutuus, a, um** взаємний; позичений
- Myndus, i m** Мінд (*м. в Малій Азії*)
- myrrha, ae f** мирра; миро
- mythos, i m** міф

N

nactus [nanciscor]

Naevius, i m Невій (*римський номен*)

nam як *прийменник* – справді, дійсно, по-істині; як *сполучник* – бо, оскільки, позаяк; а саме; річ у тім, що; адже, адже ж; але, однак, зате; у *питаннях* (*постпозитивно і разом з попереднім словом*) – ж, але

narrātio, ōnis f розповідь, оповідь

narro, āvi, ātum, āre розповідати, повідомляти

nascor, nātus sum, nasci народжуватися, проходити, виникати

Nasica, ae m Назіка (*«гостроносий, носатий»; римський когномен*)

- nasus, i m** ніс
- natalis, e** рідний, батьківський, пов'язаний з народженням
- natalis, i m** день народження; місце народження
- nātio, ōnis f** народ, плем'я
- nativitas, ātis f** народження
- nato, āvi, ātum, āre** плавати; перепливати; розпливатися; тонути; хвилюватися; вагатися; блукати
- natura, ae f** природа
- naturalis, e** природний
- naturaliter** природно, у відповідності з природою
- nātus, i m** син
- nātus, us m** народження; вік
- naufragium, i n** морська катастрофа, нещастя, загибель
- nauta, ae m** моряк, плавець; хазяїн судна
- navalis, e** морський
- navigabilis, e** судноплавний
- naviger, gera, gerum** судноплавний
- navigium, i n** судно, корабель
- navigo, āvi, ātum, āre** пливати на кораблі
- navis, is f** корабель
- navita, ae m** = **nauta**
- Nazaraeus, i m** назарейський, християнський
- Nazareth f** Назарет
- ne** не, щоб не; невже, хіба; ні
- ne** питальна частка хіба, невже, чи що
- neq** = **neque** і не
- neq ... neq** ні ... ні
- necessaria, ōrum n** щось необхідне; життєві потреби; статеві органи
- necessarie** по необхідності, неминуче
- necessarius, a, um** необхідний, неминучий, споріднений, рідний
- necesse** необхідно, певне
- necessitas, ātis f** необхідність, нужда, потреба
- necessitūdo, inis f** необхідність; *pl.* родичі
- necisque = necis + que [nex]**
- neco, āvi, ātum, āre** вбивати, нищити; губити, знищувати
- necopinato** несподівано
- necto, nexui (nexi), nexum, ěre** плести, снувати; в'язати
- nefandus, a, um** нечестивий; жахливий; ганебний, злочинний
- nefas n** злочинство, нечестя, гріх
- nefastus, a, um** беззаконний, заборонений
- neglegentia, ae f** неухважність, безтурботність, необачність
- neglego, lexi, lectum, ěre** недбало ставитися, нехтувати
- neglig-** = **negleg-**
- nego, āvi, ātum, āre** заперечувати, відмовляти
- negotior, ātus sum, āri** займатися торгівлею, торгувати
- negotium, i n** заняття, справа, праця, діяльність; клопіт
- nem = ne**
- nemini[nemo]**
- nemo, neminis m, f** ніхто; ніякий
- nepos, ōtis m** онук, нащадок
- nequaquam** жодним чином, в жодному разі, ніяк; зовсім
- neque ... neque** ні ... ні
- neque** і не

- nequiquam** даремно, марно; безкарно
- Nero, ōnis m** Нерон
- Nerva, ae m** Нерва (*римський імператор*)
- Nervius, a, um** (імператора) Нерви
- nervus, i m** нерв, сила, міць: сухожилля; нитка, шнурок
- nescio, īvi, ītum, īre** не знати, не розуміти, не вміти
- nescius, a, um** незнайомий, невідомий, незнаючий
- neu = neve**
- neuter, tra, trum** жоден з обох, ні той, ні інший; середній
- neve** і щоб не
- nex, necis f** насильницька смерть, убивство; страта
- nexum, i n** купча, боргове зобов'язання
- nexus, us m** зв'язок; кайдани, пута
- ni** не, щоб не, якщо не
- niger, gra, grum** чорний, темний
- nihil (nil)** ніщо, нічого
- nihilne** зовсім не
- nihilominus** однак, все ж
- nil = nihil**
- Nilus, i m** Ніл
- nimis** надто, надмірно
- nimum** занадто, надмірно; дуже, надзвичайно
- nimius, a, um** надто великий, надмірний
- Ninus, i f** Ніневія (*столиця Ассирії*); Нін (*чоловік Семіраміди*)
- Ninya, ae m** Ніній (*син Ніна і Семіраміди*)
- nisi** якщо не, хіба що
- nitens, entis** блискучий; красивий
- niteo, ui, —, ēre** блищати; бути красивим, сяяти
- nitor, nixus (nisus) sum, niti** спиратися, покладатися
- nitor, oris m** блиск, сяйво; краса; вишуканість
- nive** чи (i) не; щоб не
- niveus, a, um** сніжний, білосніжний, білий як сніг
- nix, nivis f** сніг; білизна
- nobilis, e** благородний, родовитий, знатний; відомий, славний
- nobilitas, ātis f** знаменитість, знатність, знать, аристократія, шляхетність (ноблітет)
- nobis [nos]**
- nobiscum = nobis + cum**
- nocens, entis** шкідливий; злочинний; винний
- noceo, cui, citum, ēre** шкодити, псувати; ушкоджувати
- nocitura [noceo]**
- noctu** вночі
- nocturnus, a, um** нічний
- nodus, i m** вузол; труднощі
- noli, nolito, nolite [imper. nolo]**
- nolle [nolo]**
- nollens, entis** небажаючий; той, що опирається
- nolo, nolui, nolle** не бажати; опиратися
- nomen, inis n** ім'я, назва, найменування
- nominatim** поіменно, по імені
- nomino, avi, ātum, āre** називати; згадувати; оголошувати
- non** не, хіба ж не, чи не
- Nonae, ārum f** Нони (*5-й або 7-й день місяця*)

- nonaginta** дев'яносто
- nondum** ще не
- nonne** хіба не? чи не?
- nonnullus, a, um** деякий; інший
хтось
- nonnumquam** інколи, часом
- onus, a, um** дев'ятий
- nos** ми
- nosco, novi, notum, ěre** пізнавати,
вивчати; знати; ознайомлюватися
- nosse = novisse**
- nossem = novissem**
- noster, tra, trum** наш
- nota, ae f** знак; літера; нота
- notitia, ae f** знайомство; слава;
знання
- noto, āvi, ātum, āre** помічати, від-
мічати, зазначати, зауважувати
- notum est** відомо
- notus, a, um** відомий, знайомий
- novatio, ōnis f** оновлення, зміна;
заміна старого зобов'язання новим
- novellae, ārum f** молоді дерева;
новели
- novellus, a, um** молодий; новий
- novem** дев'ять
- November, bris m** листопад
- noveram [nosco]**
- noverca, ae f** мачуха
- novisse [nosco]**
- novitas, ātis f** новина, новизна
- novo, āvi, ātum, āre** оновлювати;
змінювати
- novus, a, um** новий; незвичайний
- nox, noctis f** ніч
- noxa, ae f** шкода, збиток; вина,
злочин; кара
- noxalis, e** шкідливий, хто завдає
шкоди
- nubes, is f** хмара, туман; нещастя,
небезпека
- nubilum, i n** хмари; негода; смуток;
похмурість, непривітність; поть-
марення
- nubilus, a, um** хмарний; похмурий,
печальний
- nubo, nupsi, nuptum, ěre** закутува-
тися в хустку; виходити заміж
- nudus, a, um** голий; незахищений;
право без захисту
- nullus, a, um** ніякий, жоден (нуль)
- num** неже
- Numa (Pompilius)** Нума (Помпілій),
римський цар
- numen, inis n** кивок, знак згоди,
воля, велич; божественне поход-
ження
- numero, āvi, ātum, āre** рахувати,
лічити, налічувати
- numerōsus, a, um** численний
- numerus, i m** число, розмір
- nummus, i m** монета; гріш, грошо-
вий курс; сестерцій
- numquam** ніколи; ні за що, ніяк
- nunc** тепер, нині
- nuncupo, avi, atum, āre** іменувати,
проголошувати
- nundinae, ārum f** нундіни; ринок;
торгівля
- nundinarius, a, um** ринковий, торго-
вий
- nundinātio, ōnis f** торгівля, спекуля-
ція, підкуп; пограбування
- nunquam = numquam** ніколи
- nuntio, āvi, ātum, āre** оголошувати;
заявляти, повідомляти

nuntium, i n звістка
nuntius, i m посланець, нунцій
nuper недавно, раніше
nupta, ae f дружина; молода, наречена
nuptiae, ārum f весілля, одруження;
 шлюб, заміжжя
nurus, us f наречена, невістка;
 дружина онука
nusquam ніде, нікуди
nutrio, īvi, ītum, īre годувати;
 виховувати
nutrix, icis f годувальниця; колиска,
 батьківщина

О

ob (+ *acc.*) до; перед; проти; внаслідок, через, задля; для, зважаючи на
obaerātus, a, um обтяжений боргами; боржник
obeam [1 *sg. praes. coni. obeo*]
obedientia, ae f = oboedientia, ae f
 слухняність, роз'єднання
obediens, entis m слухняний
obedo, —, esum, ěre роз'їдати,
 розмивати, роз'єднувати
obeo, ii, itum, ěre входить, приходити, досягати; заходить; чинити опір; гинути, вмирати; вичікувати; обходити; обводити; оглядати; оточувати; розпочинати; вступати у володіння
oberit [obsum]
obesse [obsum]
obesus, a, um жирний, товстий; опухлий; грубий, вульгарний; млявий
obiectivus, a, um додатковий
obiectus, a, um протилежний; жертовний
obiicio, ieci, iectum, ěre спрямовувати, кидати вперед; кидати; протиставляти; давати; піддавати; дорікати; заперечувати
obiri [obeo]
obiter мимохідь, водночас
obitus, a, um [obeo]
obitus, us m захід; падіння, загибель
obiurgātio, ōnis f лайка, догана, осуд
obiurgo, āvi, ātum, āre ляяти, дорікати, висловлювати осуд, відхилати; карати
oblātio, ōnis f пропозиція; дар, пожертвування; вручення
obligātio, ōnis f зобов'язання; доручення
obligo, āvi, ātum, āre зв'язувати; зобов'язувати, звинувачувати, урочисто обіцяти
oblino, levi, litum, ěre намащувати, обмащувати, мастити; заповнювати; безчестити
obliquus, a, um боковий, непрямої, дотичний; нахилений; кривий; побічний
oblittero, āvi, ātum, āre припиняти, стирати (*з пам'яті*), забувати
oblitus, a, um [p.p.p. oblino; p.p.p. obliviscor]
oblivio, ōnis f забуття; амнісія
obliviōsus, a, um забудькуватий
obliviscor, litus sum, oblivisci забувати, не пам'ятати
obnoxius, a, um покірний, залежний; слабкий, зобов'язаний, що підлягає покаранню, відповідальний
oboediens, entis слухняний
oboedio, īvi, ītum, ěre слухати(ся), підкорятися

- oborior, ortus sum iri** з'являтися, виникати
- obruo, rui, rutum, ěre** завалювати, закидати, засипати, обтяжувати, перевантажувати
- obscuro, āvi, ātum, āre** затемнювати, потьмарювати
- obscurus, a, um** темний, незрозумілий, неясний
- obsecutus [obsequor]**
- obsequium, in** слухняність, догідливість
- obsequor, secutus sum, sequi** поступатися, дотримуватися, слухатися
- observantia, ae f** спостереження; пошана
- observator, oris m** спостерігач; прихильник
- observe, āvi, ātum, āre** уважно стежити; спостерігати
- obses, idis m** заручник, застава; гарант
- obsidio, ōnis f** облога; біда
- obsido, sedi, sessum, ěre** займати, захоплювати, оволодівати; вчинити облогу
- obsisto, stiti, stitum, ěre** ставати поперек дороги, загороджувати; протистояти, протидіяти
- obsoletus, a, um** занепалий
- obstinātio, ōnis f** завзятість
- obstinātus, a, um** завзятий, упертий
- obstino, āvi, ātum, āre** твердо вирішувати
- obsto, stiti, (stātum), āre** перешкоджати, чинити опір
- obstrepo, strepui, strepitum, ěre** шуміти
- obstrictas [obstringo]**
- obstringo, strinxī, strictum, ěre** зв'язувати; зобов'язувати
- obstruo, struxi, structum, ěre** будувати; загороджувати; заважати, перешкоджати
- obsum, obfui (offui), obesse** протидіяти, бути проти; шкодити
- obtempero, āvi, ātum, āre** коритися; догоджати; годити
- obtero, trivi, tritum, ěre** душити; знищувати
- obtestor, ātus sum, āri** закликати в свідки; урочисто присягатися; благати
- obtineo, tīnui, tentum, ěre** володіти; тривати, мешкати; займати, керувати; захищати, стверджувати
- obtrunco, āvi, ātum, āre** обрізувати; рубати, вбивати
- obtulerunt [offero]**
- obvenio, īvi, ītum, īre** приходити; траплятися
- obviam** назустріч
- obvius, a, um** зустрічний; зручний; очевидний; протилежний; відкритий; явний
- obvolvo, volvi, volutum, ěre** закутувати, закривати
- occasio, ōnis f** випадок, нагода
- occasus, us m** захід; загибель, кінець; випадок
- occido, cidi, cāsum, ěre** падати; заходити; гинути
- occido, cīdi, cīsum, ěre** вбивати, знищувати
- occultātio, ōnis f** приховування
- occulto, āvi, ātum, āre** приховувати, ховати

- occultus, a, um** прихований, таємний
- occumbo, cubui, cubitum, ěre** пада-
ти, умирати; заходити
- occupātio, ōnis f** захоплення, заво-
лодіння
- occupo, āvi, ātum, āre** займати;
захоплювати
- occuro, curri, cursum, ěre** бігти,
поспішати назустріч; приходити;
з'являтися
- Oceanus, i m** Океан
- ocellus, i m** оченьки; краса, перлина;
радість
- Octavianus, i m** Октавіан (*Август*)
- Octavius, a, um** Октавій (*римський
номен*)
- octavus, a, um** восьмий
- octies** вісім разів, восьмий раз
- octingenti, ae, a** вісімсот
- octo** вісім
- October, bris m** жовтень
- octoginta** вісімдесят
- octoni, ae, a** по вісім
- oculātus, a, um** той, що має очі,
зрячий
- oculus, i m** око; зір
- oderam [odi]**
- odi, —, odisse** ненавидіти, не терпі-
ти, не переносити
- odiōsus, a, um** ненависний; про-
тивний, одіозний
- odium, i n** ненависть, ворожнеча;
антипатія
- odor, odoris m** запах; нюх
- odorātus, a, um** пахучий, запашний,
благовонний
- Oedipus, i m** Едіп
- offecerat [officio]**
- offendo, fendi, fensum, ěre** ударяти;
зустрічати ненароком; вражати,
шкодити
- offensio, ōnis f** удар; хвороба; пере-
шкода; образа
- offero, obtuli, oblatum, offerre**
представляти, пред'являти; про-
тиставити; пропонувати; приноси-
ти, жертвувати
- offertorium, i n** засвідчення, пред-
ставлення, протиставлення, жерт-
вування, приношення; місце жер-
твоприношення
- officio, feci, factum, ěre** ставати
поперек дороги; перешкоджати;
заважати
- officiōsus, a, um** послужливий,
люб'язний; законний
- officium, i n** послуга, обов'язок;
служба, посада; люб'язність
- olea, ae f** олива; маслина
- oleo, lui, —, ěre** пахнути; виявляти
- olera [olus]**
- oleum**
- oleum, i n** олія
- olim** колись, раніше
- oliva, ae f** маслина, оливка
- olus, eris n** зелень, овочі
- Olynthus, i f** Олінф (*м. в Греції*)
- omen, inis n** знак, прикмета; про-
віщення; умова
- ominōsus, a, um** зловісний, фатальний
- omitto, misi, missum, ěre** випускати;
покидати, пропускати; мовчати;
відмовлятися
- omnimodo** всіма способами, всіляко
- omnimodus, a, um** всякого роду,
всякий, найрізноманітніший

- omnino** повністю, цілком, взагалі
- omnipotens, entis** всемогутній
- omnis, e** весь, усякий, кожний
- onere [onus]**
- onero, āvi, ātum, āre** обтяжувати; навантажувати; ганьбити
- onerōsus, a, um** важкий, обтяжливий
- onus, eris n** тягар, вага; борги
- onustus, a, um** (на)вантажений; нав'ючений
- ope [ops]**
- opera, aef** праця, послуга; потреба, необхідність
- opere [opus]**
- operor, ātus sum, āri** працювати, трудитися; діяти
- opinio, ōnis f** думка; забобон; чутка, репутація
- oportet, uit, — ēre** треба, слід, належить, потрібно
- oppeto, īvi, ītum, ěre** йти назустріч, приймати
- oppidum, i n** укріплення, град, бург; містечко
- oppleo, plevi, pletum, ēre** наповнювати; охоплювати
- opprimo, pressi, pressum, ěre** притиснути; придушувати; гнобити; звинувачувати
- oppugnātio, ōnis f** облога, штурм
- oppugno, āvi, ātum, āre** нападати, облягати; захоплювати
- ops, opis f** сила, могутність; влада, допомога; кошти; майно
- optem [opto]**
- optime** найкраще
- optimus, a, um** найкращий
- opto, āvi, ātum, āre** вибирати; бажати; просити
- opus, eris n** труд, праця; діяльність, заняття
- ora [os]**
- ora, ae f** кордон, край; межа, узбережжя
- oraculum, i n** оракул; провіщення
- oranti [oro]**
- orātio, ōnis f** промова; мова, тема, вираз; лист принцепса сенатові; молитва
- orator, oris m** промовець, оратор
- orba, ae f** сирота; вдова
- orbis terrārum** коло земель, всесвіт
- orbis, is m** коло, круг, небо, держава; система наук
- orbitas, ātis f** втрата; сирітство
- orbis, a, um** позбавлений; осиротілий
- Orcus, i m** підземний світ, царство тіней, Орк
- ordino, āvi, ātum, āre** приводити в порядок, упорядковувати; керувати; вирішувати
- ordior, orsus sum, iri** починати; говорити
- ordo, inis m** ряд, порядок; стан, посада
- ore [os]**
- oriens, entis m** схід
- origo, inis f** походження, початок; рід
- orior, ortus sum, oriri** з'являтися, поставати; починатися; народжуватися
- ornamentum, i n** зброя; прикраса; звання, титул

- orno, āvi, ātum, āre** споряджати; прикрашати, прославляти
- oro, āvi, ātum, āre** говорити; захищати, благати, молити(ся)
- orthographia, ae f** орфографія, правопис
- ortus, us m** схід; зародження
- os, oris n** вуста, рот; мова; вхід; лице; присутність
- os, ossis n** кістка
- Osanna** осанна
- osculator, ātus sum, āri** цілувати; ніжно кохати; шанувати
- osculum, i n** ротик; поцілунок
- ostendo, tendi, tentum, ěre** виставляти
- ostentatio, ōnis f** показ, похвальба, обіцянка
- ostento, āvi, ātum, āre** показувати, протягувати; загрожувати; виявляти; обіцяти
- ostium, i n** вхід
- otium, i n** відпочинок, вільний час; бездіяльність, дозволля
- Ovidius, i m** Овідій
- ovis, is f** вівця
- ovo, —, ātum, āre** лікувати; святкувати
- ovum, i n** яйце
- Р**
- pabulum, i n** їжа; харчування, корм
- pacificus, a, um** миротворний
- pacificus, i m** миротворець
- paciscor, pactus sum, pacisci** приходити до згоди; домовлятися
- paco, āvi, ātum, āre** заспокоювати; замиряти
- pactio, ōnis f = pactum, i n** договір, умова; згода, пакт
- pactum, i n** пакт, угода, договір
- paedagogus, i m** педагог
- paene** майже, ледве
- paene** майже, ледве
- paeninsula, ae f** півострів
- pagus, i m** округ, село, паг
- palam** явно, прилюдно, відкрито
- palam, ae f** долоня; нагорода
- Palatium, i n** Палатинський пагорб
(*Палатин — один із семи римських пагорбів*)
- palatium, i n** палац
- palatum, i n** смак; вуста
- pallidus, a, um** блідий
- pallium, i n** покривало, покров, заволока; завіса, полог; паллій
(*грецький плащ*)
- palma, ae f** долоня; фінік
- palus, udis f** болото, багно
- pandectae, ārum f** пандекти
- pando, ndi, pansum (passum), ěre** розкидати; розповсюджувати; відкривати
- panis, is m** хліб
- panities, ei f** рівнина, площина
- pannus i m** шматок тканини, лахміття
- Papinianus, i m** Папініан (*римський юрист*)
- Papirius, i m** Папірій (*римський номен*)
- par, paris** рівний, однаковий; відповідний, той, що пасує; належний
- par, paris m, f** ровесник, товариш
- paraclitus = paraclētus, i m** заступник; покликаний на допомогу; утішник, розрадник
- paradisus, m** рай, райський сад, парадиз

- paralyticus, i m** паралітик
- parātus, a, um** підготовлений, готовий; умілий
- parco, peperci, (temperatum), ěre** берегти, щадити; шкодувати, жалкувати
- parcus, a, um** економний, мізерний
- parens, entis m, f** батько, мати; батьки; родич; засновник
- pareo, rui, (ritum), ěre** з'являтися, дотримуватися, підкорятися, слухатися
- paribus [par]**
- paries, etis m** стіна, мур
- pario, peperci, partum, ěre** породжувати; приносити, здобувати, добувати
- Parisii, ōrum m pl.** паризії (*плем'я галлів*)
- paro, āvi, ātum, āre** готувати, придбати
- pars, partis f** частина; доля, бік
- parsimonia, ae f** ошадливість
- particeps, cipis m, f** учасник, співучасник; товариш
- partim** частково
- partio, ūvi, ūtum, ūre = partior, titus sum, iri** ділити, розподіляти
- partum [pars]**
- parturio, ūvi, —, ūre** терпіти пологові муки, народжувати; таїти в собі, містити в собі; задумувати, мати на думці, замишляти; турбуватися, хвилюватися, перейматися
- parum** мало, небагато, недостатньо
- parvulus, a, um** маленький; незначний
- parvus, a, um** малий, незначний; слабкий
- Paris, idis m**
- Pascha, ae f** паска, Великдень
- pasco, pavi, pastum, ěre** пасти; харчувати, жити
- passer, eris m** горобець
- passim** скрізь, повсюди, всюди
- passio, ōnis f** страждання; пристрасть
- passus, us m** рух, слід ноги, крок, пасус (*подвійний крок 1,48 м*)
- pastor, oris m** пастир; пастух
- pastus, us m** годівля; корм, їжа
- patefacio, feci, factum, ěre** широко відкривати, виявляти
- pateo, ui, —, ěre** бути відкритим, простягатися
- pater, tris m** батько
- patienter** терпляче
- patientia, ae f** перенесення, терплячість, терпіння
- patior, passus sum, pati** терпіти; зазнавати
- patria, ae f** батьківщина, вітчизна
- patricius, i m** патрицій
- patrimonium, i n** майно, отримане у спадок
- patrius, a, um** батьківський, рідний
- patronātus, us m** патронат
- patronus, i m** покровитель; захисник, адвокат
- paucus, a, um** малий, незначний, нечисленний
- paulatim** поступово
- paulisper** недовго
- paulum = paulo** трохи
- Paulus, i m** Павл
- pauper, eris** бідний, незаможний
- pauperies, ei f** бідність; збитки
- paupertas, ātis f** бідність

- paveo, pavi, —, ēre** страшитися, жахатися
- pavidus, a, um** боязкий, нерішучий
- pavimentum, i n** підлога
- pavo, ōnis m** павич
- pavor, oris m** страх, жах
- paх, pacis f** мир, спокій; мирний договір
- peccator, oris m** грішник
- peccatum, i n** гріх, провинність
- pecco, āvi, ātum, āre** грішити; помилятися
- pectus, oris n** груди; відвага; душа; натхнення; шлунок; особа, людина
- pecudum [pecus]**
- peculium, i n** власність, майно, лекулій
- pecunia, aef** гроші; власність, майно
- pecus, oris n** худоба; дрібна худоба
- pecus, udis f** домашня тварина
- pede [pes]**
- pedes, itis m** піший, піхотинець
- pedester, tris, tre** піхотний, піший
- Pedius, a, um** Педій (*римський номен*)
- pedum [pes]**
- peior, peius** гірший
- Peleus, i m** Пелей (*батько Ахілла*)
- pellis, is f** шкіра; ремінь
- pello, pepuli, pulsum, ēre** бити, штовхати; виганяти, проганяти
- Peloponnesius, a, um** пелопоннесець
- Peloponnesus, i f** Пелопоннес
- penates, ium m** пенати (*боги-хранителі*); дім, житло
- pendeo, rependi, — ēre** висіти; сумніватися
- pendo, rependi, pensum, ēre** важити, платити
- Penelope, es f** Пенелопа (*дружина Одиссея*)
- penes (+ acc.)** у, в, в руках у, у володінні; на боці
- penetro, āvi, ātum, āre** досягати; проникати
- penitus, a, um** внутрішній, глибокий
- penna, aef** крило; перо; стріла; політ
- penuria, aef** нестача, недолік
- peperit [pario]**
- pepulerunt [pello]**
- per (+ acc.)** через, крізь, серед, заради, завдяки; за допомогою, заради, задля, в ім'я; під час, упродовж
- perago, egi, actum, ēre** гнати, робити; звершувати
- peragro, āvi, ātum, āre** проходити, обходити; розглядати
- percello, culi, culsum, ēre** звалити, скинути, погубити
- percipio, cepi, ceptum, ēre** приймати, одержувати, збирати; пізнавати
- percutio, cussi, cussum, ēre** бити, ударяти; пробити
- perdo, didi, ditum, ēre** губити, нищити; втрачати; програвати, забувати
- perdomo, domui, domitum, āre** приборкувати, приручати; придушувати; обробляти; молотити
- perduco, duxi, ductum, ēre** приводити; доводити; будувати проводити; продовжувати; схилати
- peregrinus, a, um** іноземний, чужий, пeregрин

- perennis, e** міцний, постійний; довговічний; вічний
- pereo, ii, itum, īre** гинути, зникати; вмирати
- perfectus, a, um** доконаний, досконалий; повний
- perfero, tuli, latum, ferre** приносити, доносити, передавати; виконувати; переносити, зносити, терпіти
- perficio, feci, fectum, ěre** готувати, робити, виготовляти; вдосконалювати, навчати, домагатися, закінчувати
- perfidia, ae f** віроломство
- perfidus, a, um** віроломний
- perugio, fugi, fugitum, ěre** шукати сховища, притулку
- perugium, i n** сховище, притулок
- perundo, fudi, fusum, ěre** мочити, обливати; фарбувати
- pergo, perrexi, perrectum, ěre** йти далі, прямувати, виступати; прагнути, продовжувати
- periculōsus, a, um** небезпечний
- periculum, i n** небезпека; спроба; загибель; судовий процес
- perinde** так само, подібним чином, рівною мірою; а також, відповідно
- peripateticus, i m** перипатетик, послідовник Аристотеля
- perit [pereo]**
- perituram [pereo]**
- peritus, a, um** досвідчений
- perluo, lui, lutum, ěre** мити; купатися
- permaneo, mansi, mansum, ěre** залишатися, перебувати; триматися, продовжуватися
- permisceo, miscui, mixtum, ěre** змішувати; плутати
- permitto, misi, missum, ěre** посилати, кидати, пускати; дозволяти; обіцяти
- permoveo, movi, motum, ěre** хвилювати: прихилити; спонукувати
- permultus, a, um** дуже багато, численний
- permutatio, ōnis f** зміна; обмін; договір обміну
- permuto, āvi, ātum, āre** зовсім змінювати; викупляти; обмінювати
- perniciēs, ei f** знищення, загибель; чума
- perniciōsus, a, um** згубний, небезпечний
- pernumero, āvi, ātum, āre** виплачувати, перераховувати
- perpetuus, a, um** постійний, безперервний, вічний
- Persae, ārum m pl.** перси
- perscribo, scripsi, scriptum, ěre** реєструвати; писати
- persecutio, ōnis f** погоня, переслідування; гоніння; продовження
- persequor, secutus sum, sequi** переслідувати; здійснювати
- perseverantia, ae f** наполегливість; настійність
- persevero, āvi, ātum, āre** стояти на своєму, бути впертим; перебувати
- persona, ae f** особа; людина
- personalis, e** особовий
- perspicio, spexi, spectrum, ěre** пильно розглядати
- perspicuus a, um** ясний, очевидний
- persuadeo, suasi, suasum, ěre** переконувати, умовляти
- perterreo, ui, itum, ěre** лякати, жахати

- pertinacia, ae f** упертість, не-
поступливість
- pertinax, acis** скупий, завзятий;
упертий, затятий
- pertineo, tinui, —, ěre** простягатися;
тривати; служити; стосуватися;
сприяти;
- pertranseo, ivi, —, ĩre** проходити
через; обходити; проходити, минути
- perturbātio, ōnis f** розлад, замішання,
паніка; хвилювання, заворушення
- perturbo, āvi, ātum, āre** призводитьи
до розладу, збуджувати; хвилювати
- pervado, vasi, vasum, ěre** проходити;
досягати
- pervagor, ātus sum, āri** ходити,
бродити; мандрувати
- pervenio, veni, ventum, ĩre** прихо-
дити; досягати; діставатися
- pervigilium, i n** нічне неспання;
пильнування
- pes, pedis m** нога, ступня; стопа;
римський фут
- pessimus, a, um** найгірший
- pestis, is f** чума; загибель, нещастя
- peto, petivi (ii), petitum, ěre** досяга-
ти, домагатися; просити
- Petrus, i m** (апостол) Петро
- petulantia, ae f** зарозумілість; на-
хабство
- Phaedrus, i m** Федр (*давньоримсь-
кий байкар*)
- Pharnaces, is m** Фарнак (*син Мітри-
дата, цар Боспорського царства*)
- Phasis, is m** Фасіс (*річка в Колхиді*)
- Philippus, i m** Філіп
- philosophia, ae f** філософія
- philosophor, ātus sum, ari** мудру-
вати, філософствувати
- philosophus, i m** філософ
- Phormio, ōnis m** Форміон (*філософ-
періпатетик, який надумав прочита-
ти Ганнібалу лекцію про військове
мистецтво; у переносному значенні –
любитель повчати у справах, в яких
нічого не розуміє*)
- physicus, i m** природний, фізичний
- piaculum, i n** спокутна жертва;
умилостивлення
- pictor, oris m** художник
- pictura, ae f** картина, живопис
- pictus, a, um** розфарбований, гар-
ний, яскравий
- pie** набожно, благочестиво
- pietas, ātis f** набожність, благочестя
- piger, gra, grum** ледачий, повільний
- pignus, oris (eris) n** застава, запору-
ка, гарантія; заручник; парі
- pila, ae f** куля, м'яч, клубок; ступка,
корито; стовп
- pilum, i n** спис
- Pilātus, i m** Пілат
- pilus, i m** волос, волосся; маніпул
тріаріїв у римському легіоні
- pingo, pinxi, pinctum, ěre** малювати,
прикрашати
- pinus, us m** сосна
- pipio, —, —, āre** рюмсати, плакати,
ридати
- piscis, is m** риба
- Pisistratus, i m** Пісістрат (*тиран
Афін*)
- Piso, ōnis m** Пізон (*римський ког-
номен*)

pius, a, um благочестивий; священний; чесний

placeo, cui, citum, ēre сприяти, подобатися

placide тихо, нечутно; спокійно, м'яко; поступово; покірливо

placidus, a, um спокійний; тихий

placo, āvi, ātum, āre заспокоювати, мирити; задобрювати, умилостивляти

plaga, ae f удар; поштовх

planctus, us m плескіт, гул; гірке биття в груди, плач, ридання

plane рівно, ясно, цілком, звичайно

plango, planxi, planetum, ēre бити, ударяти

planities (planicies), ei f рівнина

planta, ae f рослина

Plato, ōnis m Платон (*грецький філософ*)

plaustrum i n віз

Plautus, i m Плавт (*римський комедіограф, 254-184 pp. до Р.Х.*)

plebeius, a, um простий, плебейський

plebeius, i m плебеї

plebiscitum, i n плебісцит (*рішення народних зборів*)

plebs, plebis f народ, плебс; народна маса, простий народ, натовп

plenus, a, um повний, змістовний, переконливий

plerique переважно

plerumque здебільшого, звичайно

plerusque, pleraque, plerumque більша частина, більшість

Plinius, i m Пліній

ploro, āvi, ātum, āre здійсмати крик, галас; плакати

pluo, pluī, —, ēre дощити, йти (*про дощ*); низпослати дощ

plurimus, a, um дуже великий, велетенський

plus, pluris n більша частина, більше

plus, pluris більше

pluvium, i n дощ

poēma, ātis n твір, творіння; поема, вірш

poēma, poēmātis n поема, вірш

poena, ae f кара, покарання; штраф

poenalis, e штрафний

poēta, ae m поет

poticus, a, um поетичний

Polycratēs, is m Полікрат (*багатий і щедрий тиран о-ва Самос*)

politia, ae f державний устрій

polleo, pollui, — ēre бути в силі, набувати чинності, мати силу; володіти; бути дійсним

pollex, icis m великий палець; дюйм

polliceor, pollicitus sum, pollicēri обіцяти

Pomponius, i m Помпоній (*римський юрист*)

pomum, i n яблуко

pondo, āvi, ātum, āre зважувати, оцінювати, визначати, судити

ponitote [pono]

pono, posui, positum, ēre класти, ставити; ховати, хоронити; залишати; вгамовувати; засновувати

pons, pontis m міст

Ponticianus, a, um понтіїський

Ponticus, i m Понтік

pontifex, ficis m понтифік, жрець; єпископ, прелат

- pontificalis, e** понтифікальний, жрецький
- Pontilianus, i m** Понтіліан
- Pontis, i m** Понтій (*римський номен*)
- popularis, e** народний, простий; загальнодоступний: демагогічний
- popularis, is m** співвітчизник
- populus, i m** народ
- Porcius, i m** Порцій (*римський номен*)
- porcus, i m** свиня, порося
- poropulsant = propulsant**
- porrigo, rexi, rectum, ěre** витягувати, протягувати; давати; укласти; піддати
- porro** далі, вперед
- Porsenna, ae f** Порсена (*цар Клузія в Етрурії*)
- porta, ae f** ворота, двері
- portio, ōnis f** частина; пайка
- porto, āvi, ātum, āre** носити, возити
- posco, poposci, —, ěre** вимагати; просити, кликати на суд; випрошувати
- Posidonius, i m** Посідоній (*філософ-стоїк*)
- posita [pono]**
- positus, a, um** розташований, розміщений
- posse [possum]**
- possessio, ōnis f** володіння; власність
- possessor, oris m** власник
- possibilis, e** можливий
- possideo, sedi, sessum, ěre** мати, володіти, займати
- possido, sedi, sessum, ěre** оволодівати, захопити
- possisne = possis + ne**
- possum, potui, —, posse** могли, мати право; уміти
- post (+ acc.)** 1) за, після, через; 2) позаду, згодом, потім, пізніше
- postea** пізніше, опісля
- posteri, ōrum m** нащадки
- posteritas, ātis f** майбутнє; нащадки
- posterus, era, erum** наступний
- postpono, posui, positum, ěre** ставити нижче
- postquam** відтоді як, після того як
- postremo** нарешті
- postremus, a, um** найостанніший, найгірший, найважчий
- postridie** наступного дня
- postulatum, i n** вимога; позов, постулат
- postulo, āvi, ātum, āre** вимагати; просити
- Postumius a, um** Постумій (*римський номен*)
- postumus, a, um** останній; посмертний
- Postumus, i m** Постум (*друг Горация*)
- potens, entis** міцний, могутній
- potentia, ae f** сила; влада; вплив, потенція
- potentialis, e** можливий
- poteris [possum]**
- potestas, ātis f** сила, міць, можливість; влада
- potio, ōnis f** пиття; напій
- potior, itus sum, iri** заволодіти, оволодіти, захопити; володіти, мати владу, панувати
- potior, ius** кращий
- potis, e** могутній

potius краще; швидше

poto, āvi, ātum, āre багато, часто пити, напиватися; пиячити; поїти, напувати

potuerit [possum]

potus випитий

potus, us m напій, питво

prae 1) попереду, вперед порівняно, проти; 2) (+ *abl.*) попереду, перед, порівняно з

praebeo, ui, itum, ēre протягувати, підставляти; доставляти, давати; відбуватися

praecedo, cessi, cessum, ēre йти попереду; переважати

praceptor, oris m наставник, учитель

praecipitum, i n розпорядження, настанова, вчення; правило

praecipio, cepi, ceptum, ēre брати, отримувати наперед; захоплювати раніше; передчасно красти, забирати; прискорювати; передбачати; завчасно узнати; рекомендувати; наказувати

praecipito, āvi, ātum, āre скидати, повалити; ввергати в біди; руйнувати, підривати; припиняти; пришвидшувати, квапити; падати; схилитися до заходу, занепадати; гинути; швидко направлятися; виводи з рівноваги

praecipue особливо

praecipuum, i n перевага, переважне право; сутність

praecclare дуже чітко, ясно; прекрасно

praecclarus, a, um прекрасний, чудовий, славний

praeda, ae f здобич, прибуток

praedicator, oris m проповідник; той, що проголошує

praedico, āvi, ātum, āre проголошувати, повідомляти; оголошувати; проповідувати; провіщати

praedico, dixi, dictum, ēre провіщувати, проголошувати; раніше згадувати; приписувати, наказувати; попереджати; веліти, приписувати

praedium, i n маєток, земельна ділянка

praecerant [praesum]

praefatio, ōnis f вступ; передмова

praefero, tuli, latum, ferre віддавати (давати) перевагу

praefigo, fixi, fixum, ēre прибивати; оббивати, сковувати; проколювати, пронизувати; загороджувати

praefuturi [praesum]

praegnans, antis вагітна; повний

praegressus рух вперед, розвиток; ступені розвитку

praemium, i n нагорода, винагорода, премія

praemunio, ivi, itum, ire захищати, укріплювати спереду; запобігати, забезпечувати

praenomen, inis n власне ім'я

praeparo, āvi, ātum, āre готувати, приготівляти

praepono, posui, positum, ēre ставити на чолі; віддавати перевагу

praes, praedis m поручитель

praesaepis, is f хлів, ясла

praescribo, scripsi, scriptum, ēre визначати; встановлювати; намічати

praesens, entis теперішній; присутній

praesentia, ae f присутність, наявність

- praesepium, i n = praesaepis**
praesertim особливо, в особливості
praeses, idis m голова, намісник
praesidium i n захист, оборона, охорона, дозор
praesto тут, наготові, під рукою; негайно
praesto, stiti, stitum, āre стояти попереду, надавати, бути краще; переважати; виконувати
praesum, praefui, praesesse бути попереду, очолювати, правити; обороняти
praesumptio, ōnis f припущення, здогад (права), передбачення; презумпція
praetego, texti, tectum, ěre захищати
praetendo, tendi, tentum, ěre витягати; викликати; наводити як доказ; протиставити
praeter окрім, крім, виключаючи, за винятком
praeterea крім того; потім, далі
praetereo, ii, itum, ěre проходити; минати
praeteritus, a, um минулий
praetermitto, misi, missum, ěre залишати поза увагою; нехтувати; пропускати
praetermitto, misi, missum, ěre пропускати, нехтувати; переносити, переправляти
praetextus, us m привід
praetor, oris m суддя, претор
praetorius, a, um преторіанський, преторський
praevenio, ūvi, ūtum, ěre випереджати
praevius, a, um той, що йде попереду, попередній
- pravus, a, um** кривий, неправильний; неправомірний, нечесний
praxis (acc. im) f справа, спосіб, вжиток
precarium, i n володіння до запитання, до вимоги, прекарій
preces, precum f прохання, благання
preco, āvi, ātum, āre прохати, благодати
precor, ātus sum, āri настійно просити, молити, благодати; закликати, бажати
premo, pressi, pressum, ěre давити, чавити; підкоряти; тиснути, стискати; пересувати
prendo, prendi, prenum, ěre хапати, брати
pretiose прекрасно, розкішно
pretiōsus, a, um дорогий, розкішний, коштовний
pretium, i n ціна, плата; викуп
prex, precis f молитва, прохання; прокляття
Priamus, i m Приам (*цар Трої*)
pridem давно, раніше
pridie напередодні
primipilarius, a, um = primopi-la-ris
primogenitus, a, um первородний; первісток
primopilaris, is m центуріон приміплів (першої центурії першого магіпула першої когорти); єпископ
primoris, e перший, найзнатніший
primum, primo спочатку, спершу
primus, a, um перший, молодий
princeps, cipis m перший, принцепс
principalis, e головний, перший
principātus, us m першість; вища влада, принципат

- principium, i n** початок; основоположник, творець
- prior, prius** перший (*з двох*), попередній, краший
- priscus, a, um** старий, древній, приск
- pristinus, a, um** колишній, давніший, минулий
- prius** раніше, колись, спочатку
- priusquam** перш ніж
- privātus, a, um** приватний; звичайний, простий
- privilegium, i n** перевага, привілей; переважне право
- privo, āvi, ātum, āre** позбавляти, відбирати
- pro (+ abl.)** перед, проти; попереду; на користь, за, на захист; замість; як, у якості; порівняно; стосовно
- probātio, ōnis f** проба, випробування; доказ; схвалення
- probe** правильно, вірно; добре
- probet = prohibet**
- probo, āvi, ātum, āre** пробувати, доводити, задовольняти, подобатися
- probus, a, um** чесний
- procedo, cessi, cessum, ěre** виходити, виступати; приходити, з'являтися; проходити; тривати, продовжуватися; наростати; досягати; діяти
- procella, ae f** сильна буря; натиск, порив; стрімка атака
- proceritas, ātis f** довжина, довгота
- processus, us m** хід, рух уперед, процес
- procido, cidi, —, ěre** падати
- proclamo, āvi, ātum, āre** проголошувати, прокламувати; кричати; декламувати
- proconsul, is m** намісник провінції, проконсул
- procreo, āvi, ātum, āre** родити, породжувати; викликати, спричиняти, призводити; вирощувати, ростити
- procul** 1) вдалечінь, геть, довго; 2) (+ *acc.*) далеко, здалеку, глибоко
- Proculiani** прокуліанці
- Proculus, i m** Прокул (*юрист*)
- procurator, oris m** керуючий, довірена особа; намісник, прокуратор
- procuro, āvi, ātum, āre** турбуватися; вести справи
- prodeo, ii, itum, ĩre** виходити, виступати, з'являтися; проявлятися; прорости
- prodesse [prosum]**
- Prodicus, i m** Продік (*софіст*)
- prodierat [prodeo]**
- prodigus, a, um (prod + ago)** марнотратний; балакучий; багатий; величезний; сильний
- proditio, ōnis f** зрада, запроданство
- proditor, oris m** зрадник
- prodo, didi, ditum, ěre** продовжувати, вести далі; передавати; випускати; виймати; показувати; встановлювати; проголошувати; породжувати; обнародувати; розголошувати; повідомляти; виявляти, видавати; передавати; приносити в жертву, жертвувати
- produco, duxi, ductum, ěre** виводити вперед; створювати; затягувати; піднімати
- proelium, i n** бій, битва; боротьба
- profanus, a, um** темний, неосвічений
- profecto** напевно, дійсно

- profero, tuli, latum, ferre** виносити; видавати; згадувати; просувати, висувати; розширювати; відкладати; давати
- professio, ōnis f** виявлення; заява; професія, офіційно вказане заняття; явна ознака
- professor, oris m** учитель, професор
- proficiscor, profectus sum, proficisci** відправлятися, відїздити; переходити; починати; залежати, впливати (з чогось)
- profiteor, professus sum, ēri** відверто заявляти, оголошувати, викладати, читати лекцію
- profugus, a, um** той, що втікає, збіглий; перебіжчик, вигнанець
- profundo, fudi, fusum, ěre** проливати; марно тратити, марнувати; возлити; випускати, спускати; опускати; родити
- profundus, a, um** глибокий
- profuturus [prosum]**
- prognātus, a, um** народжений, вирослий
- progredior, gressus sum, pro-gredi** йти вперед, просуватися далі
- progressus, us m** рух уперед, просування, успіх, виступ, розвиток
- prohibeo, ui, itum, ěre** перешкоджати, заважати; стримувати; захищати; відганяти
- proici = proieci**
- proiecio, ieci, iectum, ěre** кидати, жбурляти; викидати вперед; проганяти; відкидати; залишати; відмовлятися; проливати
- proinde** тому, у зв'язку з цим; так от, таким же чином, також
- proles, is f** нащадок, дитина
- promissio, ōnis f= promissum, i n** обіцянка, обіцяне
- promissor, oris m** боржник
- promitto, misi, missum, ěre** обіцяти, провіщати
- promoveo, movi, motum, ěre** рухатися вперед, відкладати, викривати, призначати
- promptus, a, um** готовий
- promulgo, āvi, ātum, āre** робити відомим, опублікувати; обнародувати
- pronunciat = pronuntiat**
- pronuntio, āvi, ātum, āre** оголошувати, проголошувати; розповідати; виносити вирок
- propago, āvi, ātum, āre** розсаджувати, розводити; розширяти, поширювати; продовжувати; пропагувати
- prope (+ acc.)** поруч, із, поблизу
- propello, puli, pulsum, ěre** штовхати, гнати вперед, запобігати
- propero, āvi, ātum, āre** поспішати
- propheta, ae m** пророк
- propinquus, a, um** близький, рідний
- propior, ius** ближчий
- propitius, a, um** прихильний, милостивий
- propono, posui, positum, ěre** виставляти; піддавати; оголошувати; загрожувати; задумувати; викладати; пропонувати
- propraetor, oris m** намісник провінції (*колишній претор*)
- proprietas, ātis f** право власності; володіння
- proprius, a, um** власний, своєрідний, особливий

- propter** (+ *acc.*) через, внаслідок, заради
- propterea** тому, з тієї причини
- propulso, āvi, ātum, āre** відбивати, відводити, відхилити
- prorogo, āvi, ātum, āre** продовжити
- prorsus** вперед, прямо, рішуче
- prorumpo, rupi, ruptum, ěre** кидатися, несподівано появлятися, викидати
- proscribo, psi, ptum, ěre** публічно оголошувати
- prosedeo, —, —, ěre** сидіти перед
- prosilio, ui, —, ĩre** вскакувати, зіскакувати; бризкати; спішити, квапитися
- prosit [prosum]**
- prospectus, us m** вигляд, увага; завбачливість
- prosper, era, erum** щасливий
- prosperere** щасливо
- prospicio, spexi, spectum, ěre** дивитися вперед, піклуватися
- prosterno, stravi, stratum, ěre** зрубувати, звалювати; руйнувати; віддавати на поталу, на безчестя
- prosum, profui, prodessse** бути корисним, приносити користь
- protectio, ōnis f** заступництво, опікування
- protego, texi, tectum, ěre** прикрити, покривати, захищати
- protendo, ndi, ntum, ěre** протягати; простягатися, підніматися
- protestor, ātus sum, āri** робити заяву при свідках, затверджувати
- protinus** далі, постійно, враз, негайно
- prout** залежно від чого
- provenio, ĩvi, ĩtum, ĩre** виходити, виступати; народжуватися, виникати, виявлятися
- proverbium; i n** приказка, прислів'я
- providentia, ae f** провіденція, промисел
- provideo, vidi, visum, ěre** передбачати
- provincia, ae f** провінція
- provincialis, e** провінціальний
- provocātio, ōnis f** оскарження
- provoco, āvi, atum, āre** викликати, збуджувати, апелювати
- proximus, a, um** найближчий, сусідній
- prudens, entis** розсудливий, досвідчений у праві
- prudenter** розсудливо
- prudentia, ae f** розсудливість, знання, досвід
- Prusias, ae m** Прусій (*ім'я двох царів Віфінії*)
- pubes, eris** дорослий, повнолітній
- publice** спільно, привселюдно, офіційно
- publico, āvi, ātum, āre** публікувати; конфіскувати
- publicus, a, um** народний, суспільний, державний; кримінальний (публічний)
- puđicus, a, um** сором'язливий; цнотливий, скромний
- puđor, oris m** сором
- puella, ae f** дівчина; дочка; молода жінка
- puer, erim** хлопець, дитина: хлопчик-слуга; раб
- puerilis, e** дитячий
- pueritia. ae f** дитинство
- puerulus, i m** немовля

- pugna, ae f** бій, битва
pugno, āvi, ātum, āre битися, боротися
pulcher, chra, erum вродливий, красивий; славний; благородний
pulchritūdo, inis f краса; блиск, вишуканість
pulso, āvi, ātum, āre ударяти, бити, штовхати; обробляти; плакатися, жалітися
punio, īvi, ītum, īre карати
purus, a, um чистий, незайманий
puto, āvi, ātum, āre вважати, думати
pyramis, idis f піраміда
Pyrenaeus i m Піренейські гори
Pyrrhus, i m Пірр (*цар Епіру*)
Pythagoras, ae m Піфагор

Q

- qua ... qua** як ... так
qua де, куди, звідки, як, яким чином; як-небудь
quacumque де б не, яким би чином не
quadam [abl. sg. quaedam]
quadragesimus, a, um сороковий
quadringentesimus, a, um чотирихсотий
quadringenti чотириста
quadrupes, pedis m, f чотиринога тварина; чотириногий
quae [qui]
quaecumque де б не, куди б не, всюди де; яким би чином не, всяко
quaecunque [quaecumque]
quaedam [quidam]
quaeque [quisque]
quaero, quaesīvi (ii), quaesītum, ěre шукати, розшукувати; досліджу-
 вати; питати, допитувати; вести слідство; домагатися; здобувати
quaesitio, ōnis f пошуки; слідство
quaesitus, a, um удаваний; вишуканий
quaeso прошу, будь-ласка
quaeso, —, —, ěre просити
quaestio, ōnis f розшукування; розпитування; допит, розгляд, слідство
quaestor, oris m скарбник, квестор
quaestus, us m надбання, вигода, прибуток
qualis, e який
qualitas, ātis f якість
quam ніж, крім, хоч, можливо
quamdiu як довго
quamlibet який завгодно
quamquam хоч, однак, проте
quamvis навіть, як би не, хоч, скільки б не
quando коли, коли-небудь
quanti est скільки коштуватиме?
quantitas, ātis f кількість, міра
quanto наскільки, до якої міри
quantum скільки, наскільки; оскільки
quantum, i n скільки, як за багато
quantus, a, um який великий, який, набагато більший; скільки
quapropter чому
quaque [quisque]
quare чому, через що, з огляду на що; як, отже
quartus, a, um четвертий
quasdam [quaedam]
quasi немов, ніби, подібно до; нібито
quater чотири рази

quattuor чотири

que = **et** і (*приєднується до попереднього слова, напр.: senatus populusque Romanus* — сенат і народ римський)

queat [queo]

quem [qui]

quemadmodum яким чином; так само; як-то, як наприклад

quempiam [quispiam]

quemquam [quisquam]

quendam [acc. sg. quidam]

queo, quivi (ii), itum, ire могли, бути в змозі

quercus, i m дуб; жолудь; дубовий вінок

querella, ae f скарга

queror, questus sum, queri скаржитися; жалібно кричати

qui який, хто

qui, quae, quod хто, який, яка, яке, що, той

quia тому що, оскільки

quibuscum = **quibus** + **cum**

quibusve = **quibus** + **ve**

quicquam = **quidquam** [quis-quam]

quicquid = **quidquid** [quisquis]

quicumque, quaecumque, quodcumque всякий (хто), хто б не; той; який би не

quid що, чому, до чого, далі, хіба

quidam, quaedam, quoddam хтось, щось, якийсь

quidem але ж, хоча, власне, при цьому

quidnam що ж, що саме

quidquid [quisquis]

quies, etis f спокій; відпочинок

quietus, a, um тихий, спокійний, мирний

quilibet, quaelibet, quodlibet всякий, кожний; будь-який

quin щоб не, що; чому ж не, а навіть і

quindecim п'ятнадцять

quingentesimus, a, um п'ятисотий

quingenti, ae, a п'ятсот

quinquagesimus, a, um п'ятдесятий

quinquaginta п'ятдесят

quinque п'ять

quinqies п'ять разів

quintus, a, um п'ятий

quippe оскільки, звичайно; певна річ; тому, бо

quique = **et qui**

Quirinus, i m Квірін (*enimem Ромула; enimem Януса; enimem Антонія; enimem Августа*)

Quiris, itis m квірит (*римський громадянин*)

Quiritium ius квіритське римське право

quis? quid? хто? що?

quispiam, quaequam, quidpiam котрий-небудь, якийсь, хтось; що-небудь

quisquam, quidquam хто-небудь, який-небудь, хто б не

quisque, quaeque, quidque (quodque) кожний, всякий

quisquis, quaequae, quidquid хто б не, щоб неї всякий хто (що)

quive = **qui** + **ve**

quivis, quaevis, quidvis який завгодно, всякий, будь-хто, кожний

quo куди, де, доки

- quoad** наскільки, поки, доти, наскільки
- quocumque** куди б не
- quod** якщо, тому що; чому, бо
- quodam [quoddam]**
- quodcumque [quicumque]**
- quodque [quisque]**
- quodsi** тому якщо
- quominus** щоб не, що не
- quomodo** яким чином, як
- quondam** колись, у давнину; інколи; часом
- quoniam** оскільки, тому що
- quoque** також, теж; навіть
- quoquo** куди б не
- quosdam [quidam]**
- quot** скільки, кожний
- quotannis** щороку; щодня
- quotidianus, a, um** щоденний, звичайний
- quotiens** скільки разів
- quoties = quotiens**
- quotquot** скільки б не
- quotus, a, um** котрий
- quousque** як довго, доки, допоки, як далеко
- quum = cum** коли, у той час як, оскільки, хоч, тоді як
- R**
- R. = Romanus**
- radix, icis f** коріння
- rado, rasi, rasum, ěre** дряпати; голити; чистити
- Rama, aef** Рама
- ramus, i m** гілка, сук
- rapidus, a, um** стрімкий, швидкий, дикий
- rapina, aef** грабунок, пограбування
- rapio, rapui, raptum, ěre** брати, хапати, захоплювати, грабувати, заволодіти; прискорювати
- raptim** зразу, поспіхом, раптом
- raro** зрідка
- rarus, a, um** рідкий, рідкісний; чистий, голий
- rasus, a, um** чистий
- rātio, ōnis f** розум, сенс; вчення, стан, положення, спосіб
- ratiocinor, ātus sum, āri** роздумувати, обчислювати, робити висновок
- ratus, a, um** затверджений, законний, визнаний, чинний
- raucus, a, um** хриплий, глухий, неголосний; пронизливий
- rea, aef** звинувачувана
- recedo, cessi, cessum, ěre** іти назад, повертатися, відступати, відходити; бути віддаленим; ухилятися, відмовлятися; скласти зброю; позбавити себе життя
- recello, —, —, ěre** відскакувати, відпітати назад
- recens, entis** свіжий, недавній; нев'янучий
- recenseo, censui, censum (censitum), ěre** перераховувати; обдумувати, підраховувати; розповідати; рецензувати
- receptum, i n** прийняте зобов'язання, обов'язок, гарант, відповідальність
- recessent [recedo]**
- recipio, cepi, ceptum, ěre** виймати назад; повертатися; обіцяти
- recito, āvi, ātum, āre** читати вголос, зачитувати, оголошувати, озвучувати

- reclino, āvi, ātum, āre** прихилити, притуляти; покладати; звільняти
- recognosco, gnovi, gnitum, ěre** упізнавати, оглядати
- recolo, colui, cultum, ěre** знову обробляти, рекультивувати; знову відвідувати; відбудовувати; знову роздумувати, обдумувати
- recordo, āvi, ātum, āre** згадувати, пригадувати, пам'ятати; брати до уваги, враховувати, зважувати; уявляти собі
- recordor, ātus sum, āri = recordo**
- recte** прямо, правильно; чесно
- rectus, a, um** прямий, правильний; чесний
- recubo, āvi, —, āre** лежати на спині, відпочивати
- recuperator, oris m** той, що знову повертає, відвойовує; рекуператори — члени суду з майнових питань
- recupero, āvi, ātum, āre** знову знаходити, відновлювати; звільняти з полону
- recurro, (cu)curri, cursum, ěre** бігти назад, спішити назад, повертатися; приходити знову; знову просипатися
- recuso, āvi, ātum, āre** відмовлятися; заперечувати; заявляти протест
- redacturum [redigo]**
- redacturum [redigo]**
- reddo, didi, ditum, ěre** віддавати назад, повертати, віддавати; зберігати, робити; судити; давати, виробляти; відкривати, показувати; розповідати, передавати; перекладати, відбивати; відплачу-
- вати, воздавати; приносити; жертвувати, сплачувати
- redegisset[redigo]**
- redemisti [redimo]**
- redemptio, ōnis f** викуп, відкуп
- redeo, ii itum, ire** йти назад, повертатися; сходити
- redigo, ēgi, actum, ěre** відганяти; викликати; стягувати, збирати; звертати, спрямовувати; віддавати; приводити, доводити, змушувати
- redimo, emi, emptum (emtum), ěre** викупляти, відкупляти; уникнути; спокутувати
- reditus, us m** повернення, вихід; прибуток
- reduco, duxi, ductum, ducěre** відводити назад, повертати; проводити; воскрешати
- refero, rettuli, relatum, referre** відносити; віддавати, повертати; говорити, повідомляти, сповіщати; сприймати, заносити в список; отримувати; зіставляти; заперечувати; вимовляти; поновлювати; переказувати; повідомляти; називати; звертатися; включати
- refert, retulit, referre** важливо, не байдуже, корисно
- refigo, fixi, fixum, ěre** знімати, скидати, зривати; знищувати, відміняти
- reformātio, ōnis f** зміна, перетворення
- refugio, fugi, fugitum, ěre** бігти, втікати; ховатися, щезати; шукати притулку
- refugium, i n** притулок; сховище
- regalis, e** царський; пишний
- regimen, inis n** управління, керівництво

- regina, ae f** цариця
- regio, ōnis f** район, країна, область
- regius, a, um** царський
- regno, āvi, ātum, āre** царювати, владарювати
- regnum, i n** царство; царська влада
- rego, rexi, rectum, ěre** правити, керувати, управляти
- regredior, gressus sum, ěre** йти назад, повертатися; відступати, відходити
- regula, ae f** правило, норма
- reiectaeque = reiectae + que**
- reiectus, a, um** неприйнятний, не належний
- relictus, a, um** останній
- religio, ōnis f** благочестя, святість, культ, релігія
- relinquo, liqui, licium, ěre** залишатися, залишати; покидати
- reliquus, a, um** інший, решта; не виплачений
- remaneo, mansi, mansum, ěre** залишатися, знаходитися, перебувати
- remedium, i n** ліки, засіб
- remigro, āvi, ātum, āre** переселятися, повертатися
- reminiscor, —, minisci** згадувати
- remissio, ōnis f** ослаблення; звільнення: пониження
- remitto, misi, missum, ěre** відпускати, відсилати; винагороджувати, повертати; відмовлятися; поступатися; заспокоюватися
- removeo, movi, motum, ěre** відсувати; видаляти, усувати
- Remus, i m** Рем
- renideo, —, —. ěre** сяяти, блищати, випромінювати промені; сяяти радістю, усміхатися
- renitor, nisus sum, niti** опиратися, чинити опір
- renuncio, āvi, ātum, āre** сповіщати, оповіщати, приносити звістку; проголошувати; припиняти; відмовлятися від запрошення
- reor, rātus sum, reri** вважати, думати
- repono, posui, positum, ěre** класти назад; повертатися; відновлювати
- reparātio, ōnis f** відновлення
- repello, puli, pulsum, ěre** відбивати, вибивати; відштовхувати, відкидати, ображати
- repente [repo]**
- repente** несподівано, раптово, неждано
- repentino = repentine = repente**
- repentinus, a, um** несподіваний, раптовий, непередбачений; спішно набраний; швидкодіючий
- reperio, repperi (reperi), reper-tum, ĩre** знаходити; відкривати
- repetitio, ōnis f** повторення
- repeto, petīvi (petīi), petītum, ěre** знову нападати, направлятися; повертатися; знову здобувати; починати; відновлювати; вимагати назад; наздоганяти; повторювати; повертатися
- repetundae, ārum f** хабар; гроші, які підлягають стягненню
- replico, āvi, ātum, āre** розгортати; відбивати; заперечувати
- reporto, āvi, ātum, āre** нести назад, передавати, повідомляти; нести геть; отримувати

- repraesento, āvi, ātum, āre** репрезентувати, наочно показувати; виконувати негайно; з'явитися
- reprehendo, hendi, hensum, ěre** дорікати, затримувати, засуджувати
- reprehensio, ōnis f** затримка, зупинка; заперечення, спростування
- repressoque = represso + que**
- reprimo, pressi, pressum, ěre** штовхати назад; придушувати; зупиняти; приборкувати
- repudio, āvi, ātum, āre** відкидати, відхилити
- repudium, i n** розлучення
- reputātio, ōnis f** обдумування, роздумування; розрахунок, числення
- requiesco, evi, etum, ěre** відпочивати; спати; заспокоюватися; знаходити відраду, втіху; покоїтися
- requiro, sivi, situm, ěre** відшукувати; шукати; питати, запитувати
- res corporales** тілесні речі
- res Mancipi** манципні речі
- res mobiles** рухоме майно
- res publica (rei publicae)** суспільна справа; держава, республіка
- res, rei f** річ, предмет; судова справа; становище; гроші; суть; майно
- resaluto, —, —, āre** відповідати на уклін, на вітання
- rescindo, scidi, scissum, ěre** знову розривати, руйнувати; відмінити, знищувати, оголошувати недійсним; порушувати
- rescribo, scripsi, scriptum, ěre** писати у відповідь; переписувати
- reservātio, ōnis f** збереження, застереження
- resideo, sedi, sessum, ěre** сидіти, залишатися; перебувати; зберігатися
- resistentia, ae f** опір
- resisto, stiti, —, ěre** противитися, опиратися, чинити опір; припинятися; протистояти
- resolvo, solvi, solutum, ěre** розв'язувати, розпускати; відмінити; сплячувати
- respecto, āvi, ātum, āre** дивитися назад; брати до уваги; очікувати
- respicio, spexi, spectum, ěre** дивитися назад; озиратися; брати до уваги, мати на увазі; сподіватися
- respondeo, spondi, sponsum, ěre** відповідати, відгукуватися, робити юридичний висновок; являтися; знаходитися проти
- responsum, i n** відповідь; думка, умовивід
- restitui, stitui, stitutum, ěre** ставити знову; повертати; відновлювати, поновлювати; відбудовувати; відшкодовувати; відмінити, скасувати, оголошувати недійсним
- restitutio, ōnis f** повстання, реставрація; повернення з заслання, поновлення в правах
- resto, stiti, —, āre** залишатися; зберігатися; тривати
- restringo, strinxi, strictum, ěre** стягувати; зв'язувати, сковувати; відводити назад
- resurgo, surrexi, surrectum, ěre** знову вставати, підводитися; випливати; спалахувати; воскресати
- resurrectio, ōnis f** воскресіння
- retineo, tinui, tentum, ěre** утримувати, затримувати; тримати; зберігати за собою

- retro** назад, позаду
- retrorsum** назад; навпаки
- rettulerunt [refero]**
- reus, i m** звинувачуваний; відповідач; винний, підсудний
- revello, velli (vulsi), vulsum, ěre** виривати, викорінювати; відривати; зривати
- revertor, reverti (reversus sum), reverti** приходити назад, повертатися; звертатися
- reviso, visi, visum, ěre** знову дивитися; оглядати; знову відвідувати
- revoco, āvi, ātum, āre** кликати назад, відкликати; закликати; відновлювати; відхиляти, відміняти; наводити; відносити
- rex, regis m** цар; повелитель
- Rhenus i, m** Рейн
- rhetor, oris m** ритор, учитель красномовства; оратор
- Rhodanus, i m** Рона (*річка у Галлії*)
- rideo, risi, risum, ěre** сміятися; бути веселим; усміхатися; висміювати
- ripa, ae f** берег річки
- Riphaeus, a, um** рифейський (*нівнічний, холодний*)
- risus, as m** сміх; усмішка
- ritus, us, m** релігійний ритуал, обряд, звичай
- rivus, i m** струмок
- robigo, inis f** бездіяльність; недолік; іржа
- roboro, āvi, ātum, āre** робити міцним, сильним; укріплювати
- robustus, a, um** дубовий; твердий; міцний
- rogatio, ōnis f** питання; законопроект, запит, внесення пропозиції
- rogo, āvi, ātum, āre** запитувати, просити; пропонувати, вносити пропозицію
- rogus, i m** багаття; могила
- Roma, ae f** Рим
- Romanus a, um** римський
- Romulus, i m** Ромул (*легендарний засновник Риму, брат Рема*)
- rosa, ae f** троянда
- rostrum, i n** дзьобик; ніс корабля, ростри
- rubeo, ui, —, ěre** червоніти, бути червоним
- ruber, bra, brum** червоний
- rubigo = robigo**
- ruina, ae f** падіння; руїна, звалище
- rumor, oris m** чутка, поговор
- rumpo, rupi, ruptum, ěre** рвати; розкидати
- ruo, rui, rutum, ěre** руйнувати(ся)
- rursus = rursum** навпаки; знову, назад
- rus, ruris m** село; поле
- rusticus, a, um** сільський; простий
- rusticus, i m** селянин

S

- Sabaoth f pl.** Саваоф, *тобто* небесні воїнства
- Sabidius, i m** Сабідій
- Sabinianus, a, um** сабінійський
- Sabinus, i m** Сабін (*учений-юрист*)
- sacer, cra, crum** посвячений; святий; магічний; сакральний
- sacerdos, otis m, f** жрець, жриця; священик

- sacramentum, i n** присяга; клятва; грошова застава; обіцянка; таїнство
- sacrātus, a, um** священний, обожнений; сакральний
- sacrificium, i n** жертва, жертвоприношення
- sacrifico, āvi, ātum, āre** приносити в жертву, здійснювати жертвоприношення
- sacrosanctus, a, um** священний; недоторканий
- saeculum = saeculum**
- saecularis, e** віковий; мирський; секулярний
- saeculum, i n** рід, покоління; вік, століття; всесвіт
- saepe** часто
- saepio, saepsi, saeptum, ĩre** огороджувати; захищати, обороняти, охороняти
- saepius** частіше, більш часто
- saevio, ii, itum, ĩre** лютувати, біситися
- saevitia, ae f** лють; жорстокість
- saevus, a, um** лютий, злий; страшний; жорстокий, суворий
- sagax, acis** чутливий, дотепний
- sagitta, ae f** стріла
- Saguntinus, i m** житель Сагунта
- sal, salis m** сіль; гумор
- Salamina, ae f = Salamis**
- Salamis, inis f** Саламін
- salio, salui (ii), saltum, ĩre** стрибати; битися, пульсувати; текти; бити ключем
- saltem** принаймні, в усякому разі
- salto, āvi, ātum, āre** танцювати; підстрибувати
- saltus, us m** 1) стрибок; 2) гірське пасовище, ущелина; маєток, сальтус
- saluber, bris, bre** здоровий, цілющий; корисний, рятівний
- salus, utis f** здоров'я, благо; порятунок; привіт
- salutaris, e** здоровий, цілющий; корисний, рятівний; непошкоджений
- salutātio, ōnis f** привітання; офіційний візит
- saluto, āvi, ātum, āre** вітати, поздоровляти
- Salvator**
- salve** 1) здраствуй, привіт тобі; бувай здоровий, прощай; 2) у доброму здоров'ї
- salveo, —, — ěre** бути здоровим, вітати; бажати здоров'я
- salvo, āvi, ātum, āre** рятувати, спасати
- salvus, a, um** неушкоджений, цілий; незайманий
- Samius, a, um** самоський
- sancte** свято; непорушно
- sanctifico, —, — āre** святити, освящати
- sanctio, ōnis f** непорушний закон; санкція
- sanctus, a, um** священний, святий, непорушний; благочестивий
- sane** розумно, розсудливо; дійсно, так, звичайно
- sanguis, inis m** кров; вбивство; життєва сила, життя; кровна рідня, рід; нащадок
- sanitas, ātis f** здоров'я; розсудливість; врівноваженість, поміркованість; надійність

- sano, āvi, ātum, āre** лікувати, оздоровлювати, зціляти; припиняти; спокутувати
- sanus, a, um** здоровий, розумний; цілий
- sapiens, entis = sapis, e** мудрий, розумний; знавець, мудрець
- sapienter** мудро, розумно, розсудливо
- sapientia, ae f** мудрість; розсудливість, розум
- sapio, sapii (ivi, ui), —, ěre** мати смак чи запах, бути смачним, смакувати; бути розумним
- satan = satanas, ae m** супротивник, ворог; сатана, диявол
- satelles, itis m, f** охоронник; спільник; супутник, сателіт
- satietas, ātis f** достатність, достаток
- sātio, ōnis f** сів
- sātis = sat** досить
- satisdātio, ōnis f** забезпечення; гарантія
- satisfacio, feci, factum, ěre** задовольняти
- satisfactio, ōnis f** задоволення, сатисфакція
- satur, satura, saturum** ситий; повний; відгодований, жирний
- saturo, āvi, ātum, āre** годувати, поїти вдосталь; наповнювати; задовольняти; надавати, обридати
- saxum, i n** скеля, камінь
- scalae, ārum f** драбина
- scando, scandi, scansum, ěre** сходити, підніматися; досягати
- scelerātus, a, um** злочинний
- scelero, (avi), ātum, āre** оскверняти злodianням, плямувати злочинном; отруювати
- scelus, eris n** злочин, кара
- schola, ae f** школа; дозвілля
- scientia, ae f** знання, наука
- sciero [scio]**
- scilicet** подумати тільки!, о диво!; зрозуміло, звичайно; тобто, а саме
- scindo, scidi, scissum, ěre** розривати; розсікати; прокладати; припиняти
- scio, scivi (ii), scitum, ĩre** знати, узнавати; вміти; розуміти
- Scipio, ōnis m** Сципіон (*римський когномен*)
- sciscitor, ātus sum, āri** намагатися узнати, роззнавати, вивідувати, розпитувати
- scissura, ae f** розділ; розкол; розбрат
- scitum, i n** визначення; постанова, рішення; теза
- scriba, ae m** секретар, писар
- scribo, scripsi, scriptum, ěre** писати; креслити; набирати
- scriptito, āvi, ātum, āre** часто, багато писати; мати за звичай писати
- scriptor, ōris m** писар, секретар; письменник, автор
- scriptura, ae f** писання, письмовий документ; напис; писаний закон
- scutum, i n** щит
- Scythia, ae f** Скіфія
- se** себе
- se 1) = sed; 2) acc./abl. sui**
- secedo, cessi, cessum, ěre** іти (геть); відділятися, відходити, відколюватися; переходити
- secerno, crevi, cretum, ěre** відокремлювати, виділяти; усувати
- seco, secui, sectum, āre** зрізати, стригти; різати; розсікати, розділяти; роздряпувати

secretus, a, um особистий, таємний
secta, ae f путь, правило; спосіб дії
 чи думки; школа; вчення; секта;
 згряя

secum = cum + se

secundum 1) за, слідом; 2) понад;
 після; на користь; відповідно до, з

secundus, a, um наступний, другий;
 сприятливий; щасливий, успішний

securis, is f сокира; верховна
 влада; збиток, втрата

securitas, ātis f безтурботність, байду-
 жість; безпека; забезпеченість

securus, a, um безтурботний, спокій-
 ний; байдужий, необачний; надій-
 ний; той, що дає заспокоєння

secutus [sequor]

sed але

sedecim шістнадцять

sedeo, sedi, sessum, ēre сидіти,
 засідати

sedes, is f сидіння; житло, місцепере-
 бування; обитель; підстава, ґрунт

seditio, ōnis f розбіжність; розбрат;
 бунт, заколот, повстання; хвилю-
 вання

sedo, āvi, ātum, āre примушувати
 осісти; застосовувати; стримувати;
 уладнувати; приборкувати

segetes, etis f посів, нива; хліба;
 підстава; множина, маса; користь

segrego, āvi, ātum, āre відокремлю-
 вати, розлучувати

sei = si

Seia, ae f Сейя (*ім'я*)

seipsum себе самого; собою самим

sella, ae f стілець, крісло; посада

semel раз, колись

semen, inis n сім'я

semi- напів-

semino, āvi, ātum, āre сіяти

Semiramin, inis f Семіраміда (*цари-
 ця Ассирії*)

semis половина

semper завжди

sempiternus, a, um постійний, без-
 упинний, невпинний; нетлінний

Sempronius, i m Семпроній (*римсь-
 кий номен*)

senator, oris m сенатор

senātus, us m сенат

senatusconsultum (S.C.) сенатус-
 консульт; сенатська постанова

Seneca, ae m Сенека (*римський
 політичний діяч і філософ*)

senecta, ae f = senectus, utis f
 старість

senex, senis m, f старий(а)

seni, ae, a по шість

senilis, e старечий

sensit [sentio]

sensus, us m почуття, відчуття,
 сприйняття; розуміння, свідомість;
 розум, мислення, ум; розуміння,
 судження; думка, поняття, ідея;
 почуття, душевний стан; настрої,
 умонастрій; речення, період

sententia, ae f думка, судження,
 погляд; вислів, вирок; рішення;
 сентенція

Sentia, ae f Сентія (*жіноче ім'я*)

sentio, sensi, sensum, īre відчувати,
 почувати; узнавати; розуміти;
 думати, вважати; вирішувати;
 висловлюватися

- separātus, a, um** окремиий; віддалений, різний
- separo, āvi, ātum, āre** відокремлювати
- sepelio, sepelivi (sepelii), sepul-tum, ĩre** ховати, хоронити
- septem** сім
- September, bris m** вересень
- septendecim** сімнадцять
- septentrio, ōnis m** північ, північний вітер; Північний полюс
- septies** сім разів
- septimus, a, um** сьомий
- septingentesimus, a, um** семисотий
- septingenti, ae, a** сімсот
- septuagesimus, a, um** сімдесятий
- septuaginta** сімдесят; септуагінта — переклад Біблії на грецьку мову, здійснений 70 перекладачами
- sepulc(h)rum, i n** місце похорону, могила, гробниця; захоронення; померлий
- sepultus [sepelio]**
- Sequana, ae m** Секвана (*річка в Галії*)
- seque = se + que**
- sequens, entis** 1) *p.p.a.* **sequor**; 2) *n* постійне визначення, епітет; секвенція — середньовічний релігійний спів, що першопочатково сходив до григоріанського хоралу
- sequentia [sequens]**
- sequester, tri (tris) m** посередник
- sequestrum i n** збереження, депозит; заборона, обмеження, секвестр
- sequor, secutus sum, sequi** іти; переслідувати; проводити, слідкувати; переслідувати; наставати; відшукувати; слухатися; піддаватися
- sera** пізно
- sera, ae f** рейка; засув
- Seraphim m** Серафим
- serendum [sero]**
- sereno, āvi, ātum, āre** робити ясным, прояснювати; бути ясным
- serenus, a, um** ясний, гожий; безтурботний
- series, ei f** ряд, ланцюг, низка, серія
- serius, a, um** серйозний, поважний
- sermo, ōnis m** мова; бесіда, діалог; діалект
- sero** пізно
- sero, sevi, satum, ěre** сіяти
- serus, a, um** пізній; старий
- servātus, a, um** виручений, врятований; збережений
- servilis e** рабський, невільничий; нищий
- Servilius, i m** Сервілій (*римський номен*)
- servio, ĩvi, ĩtum, ĩre** бути поневоленим, перебувати в рабстві, підкорятися
- servitium, i n** рабство, неволя; раби, невільники; раболіпство, запопадливість
- servitor, oris m** боржник
- servitus, utis f** неволя; рабство
- servo, āvi, ātum, āre** пильнувати; спостерігати, зберігати
- servus, i m** раб, невільник; слуга
- sescenti, ae, a** шістсот
- sescenties** шістсот разів
- sese = se**
- sessio, ōnis f** засідання, сесія
- sestertius, i m** сестерцій
- severe** суворо, строго, жорстко

severus, a, um суворий, строгий, жорсткий; серйозний; страшний

sex шість

sexagesimus, a, um шестисотий

sexaginta шістдесят

sextilis, e шостий

sextus, a, um шостий

sexus, us m стать; статевий орган

si якщо, коли, у випадку якщо; якщо навіть; якби

sibi dat. sui

Sibylla, ae f Сівілла, Сібілла (*міфологізована віщунка з Кум; Сібілла*)

sic так, таким чином

siccus, a, um сухий, без сліз, байдужий, черствий; міцний; спекотний; ясний, безхмарний

Sicilia, ae f Сицилія

sicut (sicuti) оскільки; немов би, подібно до того

sido, sidi (sedi), sessum, ěre сідати; опускатися; проходити, пропадати, шезати

sidus, eris n зірка, сузір'я; зоряне небо; пора року; край, область; день; ніч; негода, буря; спека; світило, прикраса

sigillum, i n печатка

signifer, fera, ferum прикрашений знаками; помічений, позначений

significatio, ōnis f свідчення; оголошення, повідомлення; знак, знака; смисл, зміст

significo, āvi, ātum, āre подавати знак, виявляти, відзначати, позначати; ставити підпис, підтверджувати; провіщувати

signum, i n знак, відмітка; доказ; печать

silentium, i n тиша, мовчанка; бездіяльність

sileo, lui, — ěre мовчати

silva, ae f ліс; сад

sim [sum]

similis, e подібний, однаковий

similiter подібно, так само

similitudo, inis f подібність, схожість; аналогія; одноманітність

simillis, e подібний, схожий

simplex, icis простий, нескладний; постійний

simplicitas, ātis f простота, природність; щирість, чесність

simpliciter просто, прямо; природно

simplum, i n просте; несподіване

simul разом, водночас; спільно з

simulacrum, i n образ, зображення, статуя; сон; тінь, привид

simulatio, ōnis f видимість; юридична дія, зроблена для виду, симуляція

simulo, āvi, ātum, āre робити схожим, уподібнювати; зображувати

simus [sum]

sin якщо ж, а якщо

sincere добре, чесно; щиро, відверто

sinceritas, ātis f здоров'я; щирість, чистота

sincerus, a, um справжній, непідробний; щирий, чесний; цнотливий, незайманий; здоровий

sine (+ abl.) без

singularis, e одиничний, окремий; одноосібний; особливий, своєрідний

singulariter окремо, поодиноці; винятково, незвичайно

- singuli, ae, a** по одному; нарiзно
- sinister, tra, trum** лiвий; непра-
вильний; щасливий
- sino, sivi (sii), situm, ěre** дозволяти,
допускати, залишати
- sint [sum]**
- sinus, us m** зiгнутисть, вигин, склад-
ка; бухта; пазуха; нiжна любов,
турбота; захист
- Sion f** Сион
- sis [sum]**
- sisti [sisto]**
- sisto, stiti (steti), statum, ěre** ставити,
помiщати; споруджувати; зупи-
няться; забезпечувати явку до суду
- Sisyphus, i m** Сiзиф (*мiфологiчний
герой*)
- sit [sum]**
- sitio, i vi, itum, ěre** вiдчувати спрагу,
хотiти пити; палко бажати, жадати,
прагнути
- sitis, is f** спрага
- situs, us m** положення; будiвля,
споруда
- sive (seu)** або, або якщо, чи коли; чи
- sobrius, a, um** тверезий; помiркований
- socer, eri m** тeсть; свекор
- socialis, e** суспiльний
- societas, ātis f** спiльнiсть, спiльнота;
товариство; суспiльство
- socio, āvi, ātum, āre** єднати, об'єд-
нувати; розпочинати спiльно;
з'єднувати шлюбом; приймати;
дiлити
- socius, i m** товариш, союзник;
спiльник, спiвучасник
- Socrates, is m** Сократ (*грецький
фiлософ*)
- socrus, us f** теща
- sodalis, is m** товариш, приятель,
друг; спiвучасник
- sol, solis m** сонце
- solacium, i n** втiха, винагорода
- solatium = solacium**
- soleo, solitus sum, solěre** мати звич-
ку; часто бувати, робити
- solidus, a, um** цiлий; повний (солi-
дарний)
- solidus, i m** солiд (*золота монета*)
- solito** зазвичай, звичайно
- solito, āvi, —, āre** мати звичку
- solitūdo, inis f** усамiтнення, пустака,
безлюднiсть; самiтнiсть, одино-
кiсть; нестача, вiдсутнiсть
- sollemnis, e** той, що щорiчно святку-
ється, святковий; священний;
урочистий; усталений
- sollers, ertis** умiлий, майстерний,
винахiдливий; тонкий; плiдний
- sollicitūdo, inis** хвилювання, три-
вога; турбота; зобов'язання
- Solo, ōnis m** Солон (*афiнський
законодавець*)
- solum** тiльки
- solum, i n** земля, ґрунт; ступня
- solus, a, um** єдиний; одинокий,
тiльки один; «вiн, вона, воно»
- solutio, ōnis f** розв'язання; розклад;
послаблення; звiльнення вiд
обов'язкiв, податкiв
- solutus [solvo]**
- solvo, solvi, solūtum, ěre** вiдв'я-
зувати, звiльняти; платити; вико-
нувати; вiддячувати; роз'яснова-
ти; **solvere naves** вiдв'язувати

кораблі, зніматися з якоря, відпливати; **solvere obsidionem** знімати, (припиняти) облогу; **solvere votum** виконувати обітницю

somnus, i m сон

sonitus, us m звук

sono, sonui, sonitum, āre звучати, лунати; грати, співати, оспівувати; гудіти

sonorus, a, um дзвінкий

sons, sontis винний, злочинний

sonus, i m звук, голос, слово; (про)-мова; тон

Sophocles, is m Софокл (*давньо-грецький драматург*)

sordes, is f грязюка, неохайність; неохайний вигляд; нищість; скупість; ниця людина, покидьок

soror, oris f сестра

sororemve = sororem + ve

sors, sortis f жереб; оракул; сума боргу; ділянка

spargo, sparsi, sparsum, ěre сипати, розсипати; кидати; розлучати; прикрашати

Sparta, ae f Спарта

Spartacus, i m Спартак

spatium, i n проміжок, розмір, строк

specialis, e особистий, особливий

species, ei f вид, краса; погляд; індивідуальна річ

specificatio, ōnis f переробка; надання нового вигляду з матеріалу власника

specificus, a, um специфічний; видовий

spectaculum, i n видовище; вид, вигляд

spectans, antis очікуваний

specto, āvi, ātum, āre дивитися, спостерігати; мати на увазі; оцінювати

specular, ātus sum, āri оглядатися; спостерігати; розглядати

spelunca, ae f печера

sperātus, a, um очікуваний

sperno, sprevi, spretum, ěre відділяти, усувати; нехтувати, зневажати; насміхатися

spero, āvi, ātum, сподіватися, очікувати; боятися; вважати, думати; побоюватися

spes, spei f надія; чекання

spica, ae f колос

spina, ae f колочка

spiritus, as m дух, дихання

spiro, āvi, ātum, āre дути, віяти; жити, дихати

splendidus, a, um = splendidus блискучий, славний

spondeo, sponendi, sponsum, ěre урочисто обіцяти; ручатися

spons, ntis f воля, бажання

sponsa, ae f наречена

sponsalia, ium n заручення

sponsio, ōnis f обіцянка; клятва

sponsor, oris m поручитель, жених

sponte з дозволу, за власним бажанням

Spurius, i m Спурій (*римський преномен*)

stabilis, e сталий, усталений, постійний, стійкий

stans [sto]

statim негайно

stātio, ōnis f варта, сторожа

statua, ae f статуя

statuo, tui, tutum, ěre ставити, встановлювати; вирішувати, визначати

statura, ae f тіло; ріст, величина; статура

stātus, us m стан; порядок, статус

stella, ae f зірка, планета; сонце

sterilitas, ātis f бідність, неродючість

sterno, stravi, stratum, āre розстилати, розкладати; застилати, устилати; мостити, вирівнювати, приготувати, вирівнювати

steterit [sto]

stigma, ātis n випалений на тілі знак, тавро; ганьба, безчестя

stillicidium, i n крапання; рідина; жолоб

stilus, i m стил (паличка для письма)

stipendium, i n платня, оклад; податок, стипендія

stipes, itis m стовбур, дерево; поліно

stips, stipis f грошовий внесок, дрібна монета

stipulātio, ōnis f умова, згода; стипуляція

stipulatus, us m формальна обіцянка, умова договору, угоди

stipulor, stipulātus sum, āri вговорювати собі (якусь умову); обумовлювати, домовлятися, вимагати формальної обіцянки

sto, steti, statum, āre стояти, бути твердим; зупинятися; тривати; продаватися; дотримуватися; мати успіх

stoicus, i m стоїк

stravi [sterno]

strenuus, a, um діяльний, енергійний; відважний

stricte тісно; точно, строго, відповідно до, згідно з

strictus, a, um суворий, тугий; вузький; тісний, стягати, стискати

stridor, oris m різкий звук, тріск, шипіння; крик, ревіння

structura, ae f устрій, порядок; будова

struo, struxi, structum, ěre будувати; розкладати; влаштовувати; готувати

studeo, ui, — ěre прагнути; старанно працювати; вчитися, навчатися, старатися

studiōsus, a, um старанний, допитливий; студент

studium, i n заняття, старанність; пристрась; наука, студії

stultitia, ae f дурість; нерозуміння

stultus, a, um дурний, нерозумний

stupeo, stupui, —, ěre стояти непорушно; зупинятися; знепритомніти; вражатися, дивуватися

stuprum, in безчестя; ганьба; розпуста

suadeo, suasi, suasum, ěre радити, давати пораду; переконувати

suavis, e приємний, привабливий

suavitas, ātis f приємність, привабливість

suaviter приємно, привабливо

sub (+ acc., abl.) під, біля. поблизу, при

subditus, a, um підданий

subdo, didi, ditum, ěre підкладати, підкоряти; знаходитися

subduco, duxi, ductum, ěre відводити, витягати; брати на себе; викрадати

- subeo, subii, subitum, subire** підкоряти(ся), підходити, підлягати, переносити
- subicio, subieci, subiectum, ěre** підкоряти: кидати; підробляти
- subiectio, ōnis f** покора
- subiectus, a, um** суміжний, підлеглий; той, що примикає, підлягає
- subigo, subegi, subactum, ěre** приганяти, заставляти; мучити, штовхати; підкоряти; навчати
- subito** несподівано; недовзі, після
- subitus, a, um** несподіваний, нежданий
- subiungo, iunxi, iunctum, ěre** приєднати, підкоряти(ся)
- sublātus, a, um** високий, підвищений; гордий
- sublicius, a, um** такий, що стоїть на палях, на стовпах
- submitto, misi, missum, ěre** підкоряти
- submoveo, movi, motum, ěre** відсувати; віддаляти; відганяти
- subrideo, risi, risum, ěre** усміхатися, посміхатися
- subripio, ripui, reptum, ěre** викрадати; приховувати, ховати
- subsellium, i n** лава (судді); суд, судочинство
- subsequ, ātus sum, sequi** іти слід у слід, супроводжувати; відтворювати
- subsidium, i n** допомога, резерв, підтримка, субсидія
- substantia, ae f** сутність, майно, субстанція
- substituto, tui, tutum, ěre** підставляти; підміняти; призначати замість
- substitutio, ōnis f** заміна, підміна, заміщення
- subtineo, nui, entum, ěre** затримати
- subvenio, veni, ventum, ĩre** приходити на допомогу, допомагати; з'являтися, траплятися; зустрічатися
- subverto, verti, versum, ěre** скидати, повалити; руйнувати; розоряти
- succedo, cessi, cessum, ěre** підступати; поступати; успадковувати; наслідувати
- successio, ōnis f** спадкоємство, наступність
- successor, oris m** спадкоємець
- succurro, curri, cursum, ěre** прибігати, приходити на допомогу, допомагати; спадати на думку
- sudo, āvi, ātum, āre** потіти; виділяти (з себе); важко, старанно працювати; працювати в поті лица
- sudor, oris m** піт, волога; тяжка праця
- suesco, suevi, suetum, ěre** звикати, привчатися; привчати
- suffero, sustuli, sublatum, suffer-re** терпіти, зносити, витримувати
- sufficiens, entis** достатній, придатний
- sufficio, feci, fectum, ěre** бути достатнім; витримувати
- suffragium, i n** голосування; право голосу; рішення
- sum, fui, —, esse** бути, існувати; знаходитися, розташовуватися; траплятися; бути в наявності; бути дійсним; **sum (+ infinitivus)** належить, слід (щось робити тощо)
- sume [sumo]**
- summa, ae f** вершина, досконалість, сума; вища посада, головна справа, сукупність
- summarium, i n** короткий виклад

summitas, ātis *f* сукупність

summo, āvi, ātum, āre об'єднати

summovet = submovet

summus, a, um найвищий, головний, загальний

sumo, sumpsi, sumptum, ěre брати, взяти

sumo, sumpsi, sumptum, ěre про- йматися (гордістю); брати; зби- рати; позичати; приймати; вишва- ти; одягати; згадувати; обирати; встановлювати; придбати; витра- чати; починати; вважати

sumptio, ōnis *f* взяття, прийняття; (перед)умова

sumptuosus, a, um дорогий; багатий, марнотратний

sumptus, us *m* витрати; розтринь- кування

suopte (-pte) прибавлено для поси- лення) своїм власним

super (+ acc., abl.) угорі, на, над, протягом, зверху; вверх, вгору; протягом, під час; стосовно; крім того, понад те

superbia, ae *f* гордість, пихатість

superbio, —, —, ĩre хвалитися, гордитися, пишатися

superbus, a, um гордий, пихатий

supereo, —, —, ĩre переходити

superest [supersum]

superfero, tuli, latum, ferre носити через, переносити; затримуватися

superficies, ei *f* поверхня

superior, ius вищий

supernus, a, um верхній, вищий, небесний

supero, āvi, ātum, āre підніматися, сходити; здійматися; перевищу- вати; перемагати

supersedeo, sedi, sessum, ěre сидіти зверху; відати; розбирати позови; возсідати

superstito, —, —, āre бути в постій- ній величі; зберігати, оберігати

supersubstantialis, e насущний

supersum, superfui, —, superes-se залишатися в живих, уціліти; пережити; зберігатися; пережити; рясніти; бути зайвим; бути силь- нішим; очолювати

superus, a, um високий, вищий; минулий, попередній

supervacuum, a, um зайвий, непо- трібний, марний

suppedito, āvi, ātum, āre вистачати; рясніти; давати вдосталь; бути придатним

suppetiae, ārum *f* допомога, підтримка

suppleo, plevi, pletum, ěre поповню- вати, заповнювати; відновлювати

supplex, icis благаючий

supplicium, i *n* прохання, моління; кара; страта

supplicio, āvi, ātum, āre ставати на коліна; благувати, просити

suppono, posui, positum, ěre під- кладати, підставляти, підводити; занурювати; закопувати, хорони- ти; підкоряти; приєднувати; ста- вити нижче; підробляти

supra (+ acc.) вище, над, поверх; раніше

supremus, a, um = suprenus най- вищий, верховний

surdus, a, um глухий; обмежено дієздатний

surgo, surrexi, surrectum, ěre здійсмати, піднімати

suscipio, cepi, ceptum, ěre дивитися вгору; приймати, підхоплювати, спостерігати; поважати, підтримувати; терпіти, потерпати, страждати

suscito, āvi, ātum, āre піднімати, здійсмати; заставляти встати; відганяти геть; розпалювати, збуджувати; споруджувати, воздвигати

suspector, oris m шанувальник

suspectus, a, um підозрілий; підозрюваний

suspende, ndi, nsum, ěre підвішувати, вішати; уважно спостерігати

suspiciosus, a, um підозрілий

suspicio, ōnis f підозра, здогадка

suspicio, spexi, spectrum, ěre спостерігати; підозрювати; споглядати

suspico, —, —, āre = suspicor

suspicor, suspicātus sum, āri підозрювати, здогадуватися

sustentātus, us m підтримування, підтримка

sustento, āvi, ātum, āre підтримувати; витримувати, видержувати

sustineo, tinui, tentum, ěre підтримувати; терпіти; витримувати; зупинити

suus, a, um свій; власний

syllaba, ae f склад

synagoga, ae f синагога

Syracūsae, grum f Сіракузи

Syria, ae f Сирія

Т

tabella, ae f дощечка, таблиця; лист; угода

taberna, ae f таверна; майстерня

tabesco, bui, —, ěre танути, розпускатися; зменшуватися; чахнути, сохнути; гаснути, тьмяніти

tabula, ae f дошка, список; закон, таблиця, заповіт

tabularium, i n архів

taceo, cui, citum, ěre мовчати

tacitus, a, um таємний; мовчазний

Tacitus, im Тацит (*римський історик*)

taedium, i n відраза, неприємність

taeter, tra, trum неприємний; жахливий, страшний

talentum, i n грош, талант

talio, ōnis f помста, таліон

talis, e такий, подібний

tam ... quam як... так і; стільки... скільки; так... як

tam так, настільки;

tamen але, однак, все-таки, все ж, нарешті, в кінці кінців

tametsi хоча, хоч; все ж, однак

tamquam ніби, немов, наче

tandem нарешті

tango, tetigi, tactum, ěre торкатися, торкати; вражати, досягати

Tantalus, i m Тантал (*міфологічний герой*)

tantum так, настільки, стільки; лише

tantus, a, um такий великий, такий значний, такий важливий; лише такий

tarde пізно; повільно, неохоче

- tardo, āvi, ātum, āre** уповільнювати, затримувати, перешкоджати; баритися, зволікати; ослаблюти
- tardus, a, um** повільний; пізній; довгий, тривалий; незручний, незграбний; стійкий
- Tarquinius, i m** Тарквіній (*римський цар етруської династії*)
- Tartarus, i m** Тартар (*підземне царство, Аїд; пекло*)
- taurus, i m** бик, віл
- tectum, i n** дах; стеля; житло; храм; печера. грот; в'язниця
- tectus, a, um** покритий; одітий; таємний, потаємний, прихований; обережний
- tecum = cum te**
- tegimentum, i n** покривало, покриття, одягання; оболонка; покрівля, навіс
- tego, texi, tectum, ěre** покривати, укривати, накривати; приховувати; захищати
- tela, ae f** тканина, павутина; ткацтво; задумка, план
- tellus, uris f** земля, земна куля; тверда земля, суша; земельна власність, ділянка; область, край
- telum, i n** зброя; стріла, спис; меч, сокира
- temerarius, a, um** випадковий, ненавмисний; необдуманий, легковажний
- temeritas, ātis f** випадковість; легковажність; безрозсудність
- temperantia, ae f** поміркованість, стриманість
- tempestas, ātis f** час, період часу; негода, буря; біда; купа, велика кількість
- templum, i n** святилище, храм
- tempto (tento), āvi, ātum, āre** торкатися, торкати; мацати; нападати; вражати; спокушати, зваблювати; схилити
- tempus, oris n** час; пора; обставини; голова, обличчя
- ten = tene**
- tendo, tetendi, tentum (tensum), ěre** тягти, натягти; направляти; прагнути; схилитися, прихилитися; боротися, протистояти
- tene = te + ne**
- tenebrae, ārum f** сутінки, темрява, тьма; темниця; сховище; безвість; неясність, темнота; омана
- tenebricōsus, a, um** темний, похмурий; невідомий
- teneo, tenui, tentum, ěre** тримати, утримувати; володіти, мати в себе; досягати, добиватися; триматися
- tener, era, erum** ніжний, м'який; молодий, юний
- tenere** ніжно
- tentatio (temptatio), ōnis f** спокуса
- tento = tempto**
- tenuis, e** тонкий; чистий; простий, незначний; бідний
- tenuo, āvi, ātum, āre** робити тонким; послаблювати, применшувати
- ter** тричі
- Terentius, a, um** Теренцій (*римський поет*)
- tergum, i n** спина; тил; шкіра; тіло
- terminatus, us m = terminus**
- terminator, oris m** той, що встановлює межі

- termino, āvi, ātum, āre** розмежувати, відділяти; обмежувати; за-вершати, закінчувати
- terminus, i m** межовий знак, межа; кордон, кінець; кінцева мета
- tero, trivi, tritum, ěre** терти; часто вживати; витрачати; часто вживати; протоптувати; ображати
- terra, ae f** земля; всесвіт
- terreo, ui, itum, ěre** лякати, залякувати; відлякувати, віднаджувати, відганяти
- terrester, stris, tre = terrestris, e** земний; наземний, сухопутний
- terribilis, e** страшний. жахливий; той, що вселяє священний трепет, благоговіння
- terrīti [terreo]**
- terrīto, āvi, —, āre** наводити жах, дуже лякати
- terror, oris m** страх, переляк; жах
- tertius, a, um** третій
- testamentum, i n** заповіт
- testator, oris m** заповідач
- testātus, a, um** доказаний, достовірний
- testificatio. ōnis f** підтвердження; доказ
- testimonium, i n** свідчення; доказ
- testis, is m, f** свідок: зрячий; особа; доказ
- testor, testātus sum, āri** кликати в свідки, свідчити; робити заповіт
- texo, texui, textum, ěre** ткати, плести; будувати; виготовляти; складати; створювати
- textura, ae f** тканина
- Thales, etis m** Фалес (*давньогрецький філософ*)
- theatrum, i n** театр; публіка; сцена
- Thebae, ārum f** Фіви
- thema, ātis n** тема, положення; гороскоп
- Themis, idis f** Феміда (*богиня правосуддя*)
- theologia, ae f** богослов'я, теологія
- Theophrastus, i m** Теофраст (*давньогрецький філософ*)
- Theopompus, i m** Теопомп (*давньогрецький історик*)
- Thermopylae, ārum f** Фермопіли
- thesaurus, i m** скарб, скарбниця; маса, велика кількість; сховище
- Theseus, ei m** Тесей (*міфологічний герой*)
- Thracia, ae f** Фракія
- Threissa, ae f = Traeissa** фракійка
- Thressa, ae f** фракійка
- thronus, i m** трон, престол
- Thurinus, i m** житель м. Турії
- thus, thuris n = tus** фіміам
- Thyonianus, i m** син Тіони, Вакх; вино
- Tiberis, is m** Тибр (*річка в Італії*)
- Tiburs, urtis m** житель м. Ті-бура; Тібурн (*міфологічний герой*)
- tignum, i n** балка, брус
- timeo, timui, —, ěre** боятися, тремтіти
- timide** боязко, несміливо
- timidus, a, um** боязкий, обережний
- timor, ōris m** страх, боязнь, побоювання
- tinctio, ōnis f** занурення; хрещення
- tingo (tinguo), tinxī, tinctum, ěre** змочувати, обмочувати, намочувати; змашувати; фарбувати

- tintino (tinnio)**, —, —, **āre** дзвеніти, звучати
- Titius, a, um** Тітій (Тіцій) (*римський номен*)
- tītulus, i m** напис; підпис, заголовок; епітафія; оголошення; почесне звання, славне ім'я; *pl.* подвиги, заслуги; (про)віс-ник; правова підстава
- Titus, i m** Тіт (*римське ім'я*)
- Tityonque = Tityon + que**
- Tityos, i m** Тітій (*міфологічний герой*)
- toga, ae f** тога
- tolero, āvi, ātum, āre** нести, тримати; переносити, зносити, терпіти; утримувати; залишатися
- tollo, sustuli, sublatum, ěre** піднімати, усувати, здійсмати; відміняти, витрачати; забирати
- tondeo, totondi, tonsum, ěre** стригти, голити; рубати; косити, грабувати; голодувати
- tonitrus, us m** грім, удар грому
- tono, ui, —, āre (ere)** гриміти; голосно закликати
- tonsor, oris m** цирульник; садівник
- tormentum, i n** снаряд; катування, тортури
- torpeo, —, —, ěre** німіти
- torreo, torroi, tostum, ěre** сушити, жарити; палити, мучити
- tot** стільки, так багато
- totidem = totidemque** стільки ж
- totus, a, um** увесь; цілий, сукупний
- tracto, āvi, ātum, āre** тягнути; керувати; трактувати, викладати
- traditio, ōnis f = traditum, i n** передача (*права власності*), вручення (традиція)
- traditus, us m** традиція
- trado, didi, ditum, ěre** передавати; віддавати, переказувати, повідомляти; учити, навчати; зраджувати
- traduco, duxi, ductum, ěre** переводити, перекладати, переправляти; виставляти на поталу; приводити; виводити; виробляти
- tragicus, a, um** трагічний; сумний, страшний, жахливий
- tragoedia, ae f** трагедія
- traho, traxi, tractum, ěre** тягнути; залучати, одержувати, віднімати, стягувати
- traicio, iēci, iectum, ěre** перекидати, перевозити, переходити, переправляти
- trano, āvi, ātum, āre (= tranato)** перепливати; перелітати; пробивати; (успішно) проходити, долати; минатися
- tranquillus, a, um** спокійний; мирний; безтурботний
- trans (+ acc.)** через, за
- transalpinus, a, um** заальпійський
- transcribo, scripsi, scriptum, ěre** переписувати; передавати; заархівувати
- transeo, ii, itum, ire** переходити, переселятися; проходити повз
- transfero, tuli, latum, ferre** переносити, перевозити; переміщувати, використовувати
- transfigo, fixi, fixum, ěre** пробивати, проколювати; втикати, встромлювати

transgredior, gressus sum, gredi
переходити, перебиратися; про-
ходити; переступати, виходити за
межі; обганяти, випереджати;
обходити, проходити повз

transieris [transeo]

transisse [transeo]

transit [transeo]

transitus, us m проходження, перехід,
прохід; завершення, закінчення

translata [transfero]

transmissio, ōnis f перехід, пере-
несення

transmitto, misi, missum, ěre пере-
силати; переходити; переносити;
заповідати; пропускати; посту-
патися; вживати

Transpadanus, a, um транспаданський

transporto, āvi, ātum, āre перено-
сити, переміщати

transversus, a, um поперечний;
схрещений

traxit [traho]

trecenti, ae, a по триста

trecentesimus, a, um трьохсотий

trecenti, ae, e триста

tredecim тринадцять

tremendus, a, um страшний, жахливий

tremor, oris m тремтіння, трепет;
жах

trepidatio, ōnis f тремтіння; страх

tres, tria три

tribunal, alis n трибунал; суд

tribunicus, a, um трибунський

tribunus militum військовий трибун,
командир

tribunus plebis народний трибун

tribunus, i m трибун, глава триби,
начальник

tribuo, ui, utum, ěre ділити, розді-
ляти; віддавати належне, надавати,
давати; надавати

tribus, us f триба, округа

tributum, i n податок, внесок

tributus, a, um трибутний, податний

triennium, i n три роки (триріччя)

triginta тридцять

trinoctium, i n за три ночі

triplex, icis потрійний

tristis, e сумний, скорботний,
похмурий; сумний

tritius, a, um [tero] протоптаний,
битий

triumphus, i m триумф

triumvir, viri m триумвір, член
комісії з трьох осіб

Troia, ae f Троя

tu, tui ti

tuba, ae f сурма, труба; підпалювач,
палій; гуркіт

tueor, tuitus (tutus) sum, ěri спо-
глядати, спостерігати, бачити;
підглядати, охороняти; підтри-
мувати, оберігати

tuerique = tueri + que

tulerunt [fero]

tulit [fero]

Tullius, i m Туллій (*римський номен*)

tum тоді, в той час; після того

tumque [tum + que]

tumultus, us m замішання, безладдя;
бунт

tumulus i m пагорб; курган

tunc тоді, в той час; після того

- tunica, ae f** туніка
- turba, ae f** натовп, юрба; замішання; шум, гам
- turbo, āvi, ātum, āre** розладжувати, ламати, збурювати, каламутити; хвилювати
- turgidulus, a, um** припухлий
- turgidus, a, um** припухлий, напухлий; налитий; роздутий, надутий; схвилюваний, бурхливий; пишномовний
- turpis, e** ганебний, огидний
- turpiter** огидно, ганебно
- turpitudō, inis f** ганьба, сором; неслава; аморальність; непристойність
- turris, is f** вежа, башта
- tutela, ae f** охорона, опіка; безпека
- tutor, ōris m** захисник, опікун
- tutus, a, um** безпечний захищений; обережний; дбайливий
- tuus, a, um** твій, твоя, твоє
- tyrannus, i m** тиран; властитель
- Tyrrhenus, a, um** тирренський
- U**
- ubi** де, коли; як тільки-но; після того, як; щоразу, як
- ubicumque** де б не; де б то не було; всюди; скрізь
- ubique** де б не, де б то не було, всюди
- Ukraina, ae f** Україна
- ulciscor, ultus sum, ulcisci** мстити, карати
- Ulixes, is m** Уліс (*Одіссея*)
- ullus, a, um** який-небудь, хто-небудь, що-небудь
- Ulpianus, i m** Ульпіан (*римський юрист*)
- ultimus, a, um** останній, крайній
- ultio, ōnis f** помста, кара
- ultor, oris m** месник, каратель
- ultra (+ acc.)** по той бік; після; понад, більш; далі
- ultrix, icis f** месниця
- ululātus, us m** завивання, виття; крик; плач, стогін
- umbra, ae f** тінь
- umquam = unquam**
- una** разом, спільно
- unda, ae f** хвиля; вода
- unde** звідки
- undecim** одинадцять
- undecimus, a, um** одинадцятий
- undeni, ae, a** по одинадцять
- undique** звідусіль; з усіх боків
- unguentum, i n** мазь; пахощі
- unguis, is m** кіготь, пазур
- ungula, ae f** копито, кіготь; кінь; благовонна мазь
- unicuique [unusquisque]**
- unicus, a, um** єдиний, винятковий; надзвичайний, небувалий
- unigenitus, a, um** єдиний, єдинокордоний
- unitas, ātis f** єдність, єднання
- universalis, e** загальний, універсальний
- universitas, ātis f** цілісність, сукупність, ціле
- universum, i n** всесвіт
- universus, a, um** увесь, цілий, загальний; спільний, повний
- unquam** коли-небудь, коли завгодно

unumquemque [**unusquisque**]

unus, a, um один, єдиний; тільки

unusquisque, unaquaeque, unumquodque кожний, всякий

urbanus, a, um міський

urbs, urbis *f* місто

urgens, entis невідкладний, настійний

urgeo (urgueo), ursi, —, ěre тиснути; переслідувати; гнітити; гнати; мучити, пригнічувати, обіймати

urna, ae *f* ваза, посудина; урна

uro, ussi, ustum, ěre пекти, палити; заморожувати; вабити; турбувати, хвилювати, непокоїти

uspīam де-небудь

usquam де б не, де завгодно, ніде

usque безперервно; постійно; вдосталь; аж до

usquequo = quousque доки, допоки

usucapio, cepi, ceptum, ěre придбати у власність на основі давнини

usucapio, ōnis *f* давність володіння

usufructus [**ususfructus**]

usura, ae *f* = **usurae, ārum** *f* вживання, користування; позичка; проценти на капітал; надлишок

usurpātio, ōnis *f* користування, використання; узурпація; неправомірне користування, захоплення

usurpo, āvi, ātum, āre захоплювати, заволодівати

usus, us *m* використання, вжиток; досвід, користь; давність володіння, звичай; форма шлюбу

usufructus, us *m* користування, отримання прибутку, експлуатація; узурфрукт; право користування плодами

ut = uti як, щоб; тому, оскільки; якомога більше; як тільки; з тих пір як; для того, щоб; так ... що, настільки...; хай, навіть якщо; що не, як би не; хіба ж можна щоб?, та хіба ж?; хай би!, о, коли б!

uter, utra, utrum котрий з двох; який з двох, один з двох

uternus, a, um єдиноутробний

uterque, utraque, utrumque кожний з двох, той і другий, обидва

uterum, i *n* = **uterus**

uterus, i *m* живіт, черево, (материнська) утроба; надра

uti 1) = **ut**; 2) *inf.* **utor**

utilis, e корисний; придатний

utilitas, ātis *f* користь, благо, вигода; інтерес

utinam о, якби!, о коли б!

utique 1) = **et uti** 2) **utique** як би то не було, принаймні, особливо

utor, usus sum, uti вживати, застосовувати, користуватися; насолоджуватися; мати потребу; висловлювати, виявляти; спілкуватися

utrimque з того й іншого боку, з обох боків

utriusque [**uterque**]

utroque в обидва боки, в обох напрямках

utrum чи; **utrum... an** чи... чи

utrumnam = utrum

utrumque [**uterque**]

uva, ae *f* гроно (*винограду*), виноград; вино

uxor, uxōris *f* дружина, жінка

V

- vacātio, ōnis f** звільнення, визволення, канікули, вакації
- vacilles [vacillo]**
- vacillo, āvi, ātum, āre** хитатися, вагатися, коливатися
- vaco, āvi, ātum, āre** бути вільним; не мати; бути звільненим; відпочивати; займатися; лежати без вжитку; бути відкритим; слугувати
- vacuus, a, um** порожній, вільний, незайнятий
- vadimonium, i n** доручення; явка в суд
- vado, —, —, ěre** йти, простувати, вирушати
- vae!** горе! лихо! нещастя!
- vagor, vagātus sum, vagari** блукати, мандрувати; поширюватися; відступати від теми; бути непостійним, коливатися, вагатися
- vagus, a, um** блукаючий, бродячий; кочовий; нетвердий, нестійкий, непостійний; плутаний
- valde** сильно, дуже, вельми; вкрай
- valeo, ui, itum, ěre** бути здоровим, міцним; мати силу; бути дійсним; сприяти
- Valerius, a. um** Валерій (*римський номен*)
- valetūdo, inis f** стан здоров'я; хвороба; здоров'я
- valide = valde**
- validus, a, um** сильний, могутній, здоровий; дійсний
- vallum, i n** вал, насип
- valor, oris m** цінність; вартість
- Vandalia, ae f** Вандалія
- Vandalus, i m** вандал
- vanitas, ātis f** суєта, марнота, марнославство
- vanus, a, um** порожній; суєтний
- vaporo, āvi, ātum, āre** наповняти парою; зігрівати; запалювати, опалювати
- vapulo, āvi (vapulaturus), āre** діставати побої, зазнати краху
- varietas, ātis f** різниця, різноманітність
- vario, āvi, ātum, āre** урізноманітнювати; змінювати
- varius, a, um** різноманітний
- vas, vadis m** поручитель
- vasto, āvi, ātum, āre** спустошувати, грабувати; віднімати
- vates, is m, f** пророк; поет; провісник
- ve [усічене vel]** (*постпозитивна частка – приєднується до попереднього слова*) або, чи, і, також
- vectigal, alis n** податок; прибуток; данина
- vehemens, entis** рішучий, сильний, завзятий, суворий; тяжкий
- vehementer** завзято, сильно, міцно, рішуче
- vehes, is f** навантажений віз
- vehicularius, i m** візник
- veho, vexi, vectum, ěre** носити, нести; тягнути, везти, возити, гнати (перед собою); їхати, їздити; пливати
- vel** або, чи, чи ж; як ... так; і ... і; навіть, хоча б; звичайно; наприклад
- velint [volo]**
- velle [volo]**
- vello, velli (vulsi), vulsum, ěre** общипувати, зносити, руйнувати; мучити, розривати, терзати

- velo, āvi, ātum, āre** закривати, накривати, закутувати; приховувати, ховати
- velocitas, ātis f** швидкість, легкість; поспіх
- velociter** швидко, скоро
- velox, ocis** швидкий, меткий, скорий
- velum, i n** вітрило; покривало, завіса; навіс
- velut(i)** як, ніби, як ніби то; як наприклад, так само як, подібно до того як, немов би
- venalis, e** продажний; злочинний
- venātio, ōnis f** полювання, лови
- venditio, ōnis f** продаж
- venditor, oris m** продавець
- vendo, didi, ditum, ěre = vendito, āvi, ātum, āre** продавати, торгувати; розхвалювати
- veneficium i n** отруєння; чаклунство
- venenum, i n** чаклунське зілля; чари, зачарування; отрута
- venerabilis, e** шанований, поважний, оточений повагою; шанобливий, побожний
- venerandus, a, um = venerabilis**
- veneror, ātus sum, āri** шанувати, вшановувати, поважати; молити, умилювати; поклонятися, обожнювати
- venia, ae f** милість, послуга; дозвіл
- venio, veni, ventum, ĩre** приходити, прибувати; потрапляти; досягати; виступати проти; сходити; попадати; ставати, виявлятися; траплятися, виникати
- venor, venātus sum, āri** полювати; ганятися; домагатися, шукати
- venter, tris m** утроба, лоно, живіт
- ventito, —, —, āre** часто приходити, заходити
- vento, —, —, āre = ventito**
- ventus, i m** вітер
- ventus, us m** прихід
- Venus, ěris f** Венера, дочка Юпітера і Діони; *поет.* кохання
- venus, ěris f** кохання, любов; краса, чарівливість
- venustus, ātis f** приємність, люб'язність, милість
- venustiōrum [venustus]**
- venustus, a, um** гарний, приємний, привабливий
- ver, veris n** весна
- verbatimim** дослівно
- verber, eris n** бич, батіг, шмагання, биття, удари
- verbero, āvi, ātum, āre** бити, сікти, шмагати
- verbum, i n** слово, розмова; дієслово
- vere** істинно, правильно
- vereor, veritus sum, verēri** боятися, побоюватися; турбуватися; мати сумніви, вагатися; шанувати, поважати
- Vergilius, i m** Вергілій (*поет.*)
- vergo, (versi), —, ěre** хилитися, простягатися, звертатися
- veritas, ātis f** правда, істина; правдивість, чесність
- vermis, is m** черв'як
- verna, ae m** раб, рабиня; місцевий, туземний
- vero** же, ж, проте, хоч, звичайно, але
- Verres, is m** Веррес (*намісник Сицилії*)

- versiculus, i m** віршик, рядочок
- verso, āvi, ātum, āre** котити, кружляти, повертати; скручувати, прясати; розорювати, розрихлювати; уважно читати, вивчати; пасти; направляти; струшувати; повертати; тлумачити; викладати
- versor, versātus sum, āri** крутитися, обертатися; вертітися; жити; траплятися; займатися; брати участь
- versus, us m** рядок; вірш
- vertam [verto]**
- vertex, icis m** вир; вихор; небесний полюс; голова, маківка; вершина
- verto, verti, versum, ěre** звертатися, повертати, перетворювати, змінюватися, перегортати
- verum** справедливо, але, однак, дійсно, звичайно, насправді
- verum, i n = veritas** правда, істина
- verus, a, um** правдивий, справжній; щирий; справедливий; дійсний
- vescor, —, vesci** годуватися, живитися; їсти; обідати, бенкетувати; насолоджуватися, користуватися
- Vesontio, ōnis m** Везонтіон (*місто секванів у Галлії*)
- Vespasianus, i m** Веспасіан (*римський імператор*)
- vester, vestra, vestrum** ваш, ваша, ваше
- vestigium, i n** підшошва ноги; підкова; слід; стопа; ступня; момент
- vestmentum, i n** одяг; покривало, одіяло
- vestio, īvi, ītum, īre** покривати; одягати; облягати
- vestis, is f** одяг, плаття, одіяння; підстилка; покривало; шкура; паутиння
- vestitus, a, um** одягнений; захищений
- veteranus, a, um** старий солдат, легіонер (ветеран)
- vetitum, i n** заборонене; заборона
- veto, ui (avi), itum, āre** не дозволяти, забороняти; заперечувати; накладати заборону, вето
- vetulus, a, um** старий; немолодий
- vetus, eris** старий, давній
- vetustas, ātis f** старість, давнина; минуле; далекі нащадки
- vetustus, a, um** старий, давній
- vexillum, i n** прапор, стяг; загін
- vexo, āvi, ātum, āre** кидати; розганяти; потрясати; турбувати нападами; пригнічувати; ображати; спустошувати; розбещувати, розтлівати, псувати
- via, ae f** дорога, шлях; право проїзду
- viator, oris m** подорожній, гонець, мандрівник
- vice versa** навпаки
- vicem = invicem** замість
- vicesimus, a, um** двадцятий
- vicies** двадцять разів
- vicina, ae f** сусідка
- vicinus, a, um** сусідній, близький
- vicinus, i m** сусід
- victima, ae f** жертва
- victor, oris m** переможець
- victoria, ae f** перемога
- victus, a, um [vinco]** переможець
- victus, us m** спосіб життя, життя; їжа, харчі; побут

vicus, i m село, поселення; селянський двір

videlicet очевидно, звичайно; зрозуміло; а саме, тобто

video, vidi, visum, ēre дивитися, бачити, пізнавати; сприймати; розглядати; турбуватися; мати на увазі; прагнути, мати на меті

videor, visus sum, ēre бути видимим, помітним; появлятися; бути очевидним; мати вигляд, здаватися, уявлятися, вважатися

viderat [videor]

vidua, ae f вдова, незаміжня

viduus, a, um позбавлений чогось, овдовілий, самотній

vigeo, vigui, —, ēre процвітати, квітнути; бути славним, славитися; бути в розквіті (сил, слави) бути сильним, міцним; набирати сили

vigil, ilis m вартовий, нічний сторож

vigilans, antis який не спить, пильний

vigilia, ae f варта, чати, сторожа; охорона

vigilo, āvi, ātum, āre не спати, пилувати; чатувати

viginti двадцять

vigor, oris m міць, енергія, життєва сила

vigui [vigeo]

vilipendum, i n плата

vilis, e дешевий; нікчемний, жебрацький

villa, ae f садиба, село, поселення, вілла

villico, —, —, āre управляти віллою; розпоряджатися

vim [vis]

vimen, inis n лоза, корзина, плетінка

vinarius, a, um винний

vin(cu)lum, i n вірьовка, пута; кайдани; тюрма, зобов'язання

vincio, vinxi, victum, īre зв'язувати, зобов'язувати; сковувати; скріплювати; з'єднувати; оточувати; стримувати

vinco, vici, victum, vincere перемагати, долати

vinculum, i n мотузка; шнур; причал; сандалія; пута; в'язниця; перепона

vindemia, ae f збирання винограду; виноградне гроно

vindex, icis m, f захисник, -ця

vindicatio, ōnis f захист, охорона; позов (речовий) власника, виндикація

vindico, āvi, ātum, āre помститися, карати, домагатися; захищати; звинувачувати; робити позов; contra vindicāre - висувати зустрічний позов; pro parte vindicāre - висувати позов стосовно своєї частки власності

vindicta, ae f віндикта (преторський жезл; торкаючись ним у присутності претора чи іншої посадової особи раба, заявник - adsertor libertātis - відпускав раба на свободу), помста; відпущення на волю

vinea, ae f виноградна лоза, виноградник

vinetum i n виноградник

vinum, i n вино

violentia, ae f насильство, невгамовність, лють

- violo, avi, ātum, āre** кривдити; ображати, здійснювати насильство; утісняти; мучити; вражати; рубати; опустошати; оскверняти; ганьбити; благати; гнівити
- vir, i m** чоловік, муж; громадянин
- vires** [vis]
- virga, ae f** гілка, лозина
- virginālis, e** дівочий
- virgineus, a, um** дівочий
- virgo, inis f** дівчина, діва
- virīdis, e** зелений, квітучий
- virilis, e** чоловічий; властивий людині, людський
- viriliter** мужньо, стійко
- virtus, utis f** мужність, добродесність, хоробрість, доблесть; досконалість (у якійсь справі, професії тощо)
- vis** (*acc.*: vim, *abl.*: vi; *pl.*: vires, ium) *f* сила, могутність; насильство
- vis** [2 *sing.* volo]; **si vis** якщо хочеш
- visa** [video]
- viscus, ěris n** м'ясо; нутрощі, черевовисendus, a, um визначний, вартий уваги
- visito, āvi, ātum, āre** бачити, відвідувати; вражати, карати
- visus, us m** зір; погляд; видіння, образ, явлення; зовнішність, вид
- vita, ae f** життя
- vitalis, e** життєвий
- vitio, āvi, ātum, āre** шкодити, завдавати шкоди; оскверняти; ганьбити; підробляти
- vitiosus, a, um** хибний, порочний, розбещений; неправильний; поганий
- vitium, i n** вада, хиба; недолік
- vito, āvi, ātum, āre** ухилятися, уникати; спасатися; вислизати
- vitreus, a, um** скляний; крихкий
- vitrum, i n** скло
- vitta, ae f** головна пов'язка; священна стрічка, якою прикрашали олтарі
- vitula, ae f** теличка
- vitupero, āvi, ātum, āre** засуджувати; ганяти, лаяти; псувати, шкодити
- vivo, vixi, victum, vivere** жити
- vivus, a, um** живий
- vix** ледве, насилу, з трудом; навряд чи, хиба
- vixero** [vivo]
- vobiscum = cum vobis** з вами
- vocabularium, i n** словник
- vocabulum, i n** слово, назва, ім'я
- vocalis, e** голосний; той, що говорить; звучний, милозвучний
- voco, āvi, ātum, āre** кликати, звати, викликати; закликати; запрошувати; називати
- volātus, us m** літ, політ
- volens, entis** навмисний, бажачий; навмисний; бажаний; прихильний; добровільно, по своїй волі
- volo, āvi, ātum, āre** літати, летіти; мчати
- volo, volui, —, velle** хотіти, бажати; вирішувати, встановлювати
- volucer, volucris, volucre** крилатий, пернатий, летючий; швидкий, стрімкий; швидкоплинний; плавний
- volucrisne = volucris + ne**

- volumen, inis** *n* сувій, рукопис; книжка, том
- voluntarius, a, um** добровільний, умисний
- voluntas, ātis** *f* воля, бажання, рішення
- voluptas, ātis** *f* бажання, насолода; розкіш; радість
- volvo, volvi, volutum, ěre** котити, скочувати; обертати, крутити
- vos** ви
- votivus, a, um** обіцяний (присвячений) за обітницею богам, вотивний
- votum, i** *n* обітниця, молитва; жертва; бажання, вотум
- voveo, vovi, votum, ěre** давати обітницю, урочисто обіцяти; бажати, прагнути
- vox, vocis** *f* голос, звук: слово, мова
- Vulcanus, i** *m* Вулкан (бог вогню і покровитель ковальського ремесла = Гефест)
- vulgaris, e** звичайний, звичний, загальноприйнятий; загальнодоступний; простий, дешевий; (просто)народний
- vulgaris, e** простонародний, звичайний; загальноживаний, повсякденний; грубий
- vulgātus, a, um** простонародний; загальновідомий; загальний, звичайний
- vulgo** всюди, скрізь; звичайно, прилюдно
- vulgus, i** *n* простий народ; натовп, юрба, чернь
- vulnero, āvi, ātum, āre** ранити, зранювати, наносити рану; пошкоджувати; ображати
- vulnus, eris** *n* рана
- vulpecula, ae** *f* лисичка
- vulpes, is** *f* лисиця
- vult** [*volo*]
- vultus, us** *m* обличчя, погляд; вираз обличчя

X

- Xenodochium, i** *n* готель
- Xenophon, ontis** *m* Ксенофонт
- Xerxes, is** *m* Ксеркс

Z

- Zama, ae** *f* Зама (місто на північному узбережжі Африки)
- Zeno, ōnis** *m* Зенон (давньогрецький філософ)
- zona, ae** *f* пояс
- Zoroastres, is** *m* Зороастр

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	3
НАВЧАЛЬНІ ТЕКСТИ	5
ТЕМА № 1. Основи фонетики. Правила читання та наголосу. Граматичні категорії іменника. Іменники та прикметники I відміни. Дієслово-зв'язка esse [бути]	6
VARIA	6
DE ITALIA	6
ТЕМА № 2. Граматичні категорії дієслова. Praesens indicatīvi actīvi	7
VARIA	7
ТЕМА № 3. Іменники та прикметники II відміни. Займенникові прикметники. Займенники. Imperatīvus praesentis actīvi	7
VARIA	7
LUPUS IN FABULIS	8
ТЕМА № 4. Praesens indicatīvi passīvi. Активна і пасивна конструкція	9
VARIA	9
ТЕМА № 5. Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi. Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi. Imperatīvus futūri actīvi. Іменники та прикметники III відміни	10
VARIA	10
DESCYTHIA	14
DE PERFIDIA PUNITA	14
DE GERMANIS ANTIQUIS	14
ТЕМА № 6. Іменники IV відміни. Іменники V відміни. Ступені порівняння прикметників і прислівників. Perfectum indicatīvi actīvi. Accusatīvus et nominatīvus duplex	15
VARIA	15
DE SERVIS ROMANŌRUM	18
LEO ET VULPES	18
DENINO	18

TAURUSETMUSCA	19
DEHINNULEO	19
ADCICERONEM	19
DEHOMINISRATIONE	19
ТЕМА 7. Дієприкметники теперішнього, минулого і майбутнього часів. Пасивна форма часів системи перфекта. Описова дієвідміна активного стану	20
VARIA	20
GALLIADESCRIBITUR	21
DERUSTICIVENEFICIIS	22
AEGROTUSETMEDICUS	22
INTERPRETATIOSTRICTA	22
SUMMARIUMHISTORIAE IURIS ROMĀNI	23
ТЕМА 8. Plusquamperfectum indicatīvi actīvi. Futūrum II indicatīvi actīvi. Відкладені дієслова. Напіввідкладені дієслова.	24
VARIA	24
DETANTALO	26
VULPESETUVA	26
ТЕМА 9. Герундив. Описова дієвідміна пасивного стану. Герундій	26
VARIA	26
APTEDICTUM	29
DE EURIPIDE POĒTA	29
QUOMODOSCYTHA QUIDAM ALEXANDRUM MAGNUM VITUPERAVIT	30
ADPOSTUMUM	30
ADLICINIUM MURENAM	31
DE ACTIONIBUS	32
ТЕМА 10. Умовний спосіб	32
VARIA	32
NONNULLA DE DIOGENE PHILOSOPHO	38
ADLYDIAM	38
DUO PLATONIS PRAECEPTA	39
DAEDALUSETICARUS	39
DE ALEXANDRO ET ANAXIMENE	40

LIBERE DICTUM	40
DETHESEO	40
DEHORATIOCOCLITE	41
DELEGIBUS	41
DEFURTO	41
DOMINIUM	42
SPECIFICATIO	42
DEIUREPERSONARUM	42
TEMA 11. Accusativus et nominativus cum infinitivo.	
Accusativus et nominativus duplex.	
Ablativus absolutus	43
VARIA	43
DEFABRICIO	46
DEPHILOSOPHISNONNULLA	47
DENASICAETENNIO	47
ADMELPOMENEM	47
DEHANNIBALEETPHORMIONE	48
DEANTIOCHOETHANNIBALE	48
DESERVONIMISOBOEDIENTI	49
MANCIPATIO	49
INIURECESSIO	49
XPECTOMATIЯ	51
GAIUS IULIUS CAESAR	52
COMMENTARIIDEBELLOGALLICO	52
De Gallorum moribus	52
De Germanis	55
MARCUS TULLIUS CICERO	56
DEOFFICIIS	56
De homine (1, 4)	56
De iustitia (1, 7)	57
De iniustitia (I, 7; 13)	57
De societate humana (I, 16—17)	58
PROCAECINA	59
In laudem iuris civilis (70—75)	59
INCATILINAMORATIOPRIMA	60

GAIUS VALERIUS CATULLUS	63
III	60
XXVII	61
XXXIX	61
XLIII	62
LI	62
LXX	62
LXXII	63
LXXXV	63
LXXXVII	63
CIX	63
INSTITUTIONES GAII	64
LIBER I	64
DIGESTA I, II	66
DE ORIGINE IURIS ET OMNIUM MAGISTRATUUM ET SUCCESSIONE PRUDENTIUM	66
NOVUM TESTAMENTUM	69
EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM	69
EVANGELIUM SECUNDUM MATTHAEUM	70
ORATIONES CATHOLICAE	73
AVE, MARIA	73
PATER NOSTER	73
CREDO	73
TE DEUM LAUDAMUS	73
CONFESSIO	74
REQUIEM	75
STABAT MATER	78
LAUDA, SION	80
AURELIUS AUGUSTINUS	83
CONFESSIONES	83
DE ANIMA	86
КРИЯТИ ВИСЛОВИ ТА ЮРИДИЧНІ ФОРМУЛИ	87
GAUDEAMUS	141

ОСНОВИ ГРАМАТИКИ	142
ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ	143
ФОНЕТИКА	144
§ 1. Голосні	144
§ 2. Дифтонги	145
§ 3. Приголосні	145
§ 4. Буквосполучення приголосних	145
§ 5. Склад	146
§ 6. Наголос	147
МОРФОЛОГІЯ	147
ІМЕННИК	147
§ 7. Граматичні категорії іменника	147
§ 7 а. Gen. sing. іменників п'яти відмін	148
§ 8. Запис іменника у словнику	149
§ 9. Відмінювання іменника	149
§ 10. Практична основа іменника	149
I ВІДМІНА	150
§ 11. Іменники жіночого роду I відміни	150
§ 11 а. Іменників чоловічого роду I відміни	150
§ 11 б. Відмінювання іменників I відміни	150
§ 11 с. Відмінкові закінчення I відміни	151
§ 11 d. Зразок відмінювання іменників I відміни	151
§ 11 е. Узгодження з іменниками I відміни прикметників, порядкових числівників і займенників	151
§ 11 f. Зразок відмінювання іменника та прикметника I відміни	152
II ВІДМІНА	152
§ 12. Іменники другої відміни	152
§ 12 а. Узгодження з іменниками II відміни прикметників, порядкових числівників і займенників	152
§ 12 б. Відмінювання іменників жіночого і середнього роду на –us	153
§ 12 с. Відмінювання іменників II відміни	153
§ 12 d. Відмінкові закінчення II відміни	153
§ 12 е. Зразок відмінювання іменників і прикметників чоловічого роду на –us	153
§ 12 f. Відмінювання іменників чоловічого роду на –ius	154
§ 12 g. Відмінювання іменників чоловічого роду на –ir	154
§ 12 h. Зразок відмінювання іменників на –ir	154

§ 12 i. Відмінювання іменників і прикметників на -er	154
§ 12 j. Зразок відмінювання іменників на -er	155
§ 12 k. Відмінювання іменників II відміни середнього роду	155
§ 12 l. ‘Правило середнього роду’	155
§ 12 m. Зразок відмінювання іменників середнього роду	155
III. ВІДМІНА	156
§ 13. Іменники (і прикметники) III відміни	156
§ 13 a. Відмінювання іменників III відміни	156
§ 13 b. Відмінкові закінчення III відміни	156
§ 13 c. Приголосна група III відміни	157
§ 13 d. Зразок відмінювання іменників приголосної групи	157
§ 13 e. Винятки приголосної групи	157
§ 14. Голосна група III відміни	157
§ 14 a. Зразок відмінювання іменників голосної групи	157
§ 15. Мішана група III відміни	158
§ 15 a. Зразок відмінювання іменників мішаної групи	158
IV. Відміна	159
§ 16. Іменники четвертої відміни	159
§ 16 a. Відмінювання іменників IV відміни	159
§ 16 b. Відмінкові закінчення іменників IV відміни	159
§ 16 c. Зразки відмінювання іменників IV відміни	159
§ 16 d. Винятки IV відміни	160
§ 16 e. Іменник <i>domus</i>	160
§ 16 f. Узгодження прикметників з іменниками IV відміни	160
V. Відміна	161
§ 17. До V відміни належать іменники	161
§ 17 a. Відмінювання іменників V відміни	161
§ 17 b. Відмінкові закінчення іменників V відміни	161
§ 17 c. Зразок відмінювання іменників V відміни	161
§ 17 d. Узгодження прикметників з іменниками V відміни	162
§ 18. Таблиця відмінкових закінчень іменників I— V відмін	162
ПРИКМЕТНИК	163
§ 19. Латинські прикметники поділяються на дві групи	163
§ 19 a. Прикметники I – II відміни	163
§ 19 b. Запис прикметників I-II відмін у словнику	163
§ 19 c. Зразок відмінювання прикметників I – II відмін	164
§ 19 d. Займенникові прикметники	164
§ 19 e. Зразок відмінювання займенникових прикметників	164
§ 19 f. Прикметники III відміни	165

ЗМІСТ

§ 19 g. Відмінювання прикметників III відміни	165
§ 19 h. Практична основа прикметника	165
§ 19 i. Відмінювання прикметників III відміни 3-х закінчень	166
§ 19 k. Відмінювання прикметників III відміни 2-х закінчень	166
§ 19 l. Відмінювання прикметників III відміни 1-го закінчення	167
§ 20. Ступені порівняння прикметників	167
§ 20 a. Вищий ступінь порівняння прикметників	167
§ 20 b. Відмінювання прикметників у вищому ступені порівняння .	168
§ 20 c. Зразок відмінювання прикметників у вищому ступені порівняння	168
§ 20 d. Найвищий ступінь порівняння прикметників	168
§ 20 e. Найвищий ступінь прикметників на -er	169
§ 20 f. Найвищий ступінь прикметників на -ilis	169
§ 20 g. Відмінювання прикметників у найвищому ступені порівняння	169
§ 20 h. Зразок відмінювання прикметників у найвищому ступені порівняння	170
§ 20 i. Зведена таблиця зразків утворення ступенів порівняння прикметників	170
§ 20 k. Суплетивні ступені порівняння прикметників	170
ПРИСЛІВНИК	171
§ 21. Прислівники самостійні і похідні	171
§ 21 a. Прислівники з закінченням на -o	171
§ 21 b. Прислівники з закінченням на -iter	171
§ 21 c. Ступені порівняння прислівників	171
§ 21 d. Суплетивні ступені порівняння прислівників	172
ЗАЙМЕННИК	172
§ 22. Присвійний займенник	172
§ 23. Особові займенники і займенник зворотний	172
§ 23 a. Cum з особовим та зворотним займенниками	173
§ 24. Вказівні займенники	173
§ 24 a. Займенникові закінчення	173
§ 24 b. Зразок відмінювання займенників is, ea, id	173
§ 24 c. Зразок відмінювання займенників idem, eadem, idem	174
§ 24 d. Зразок відмінювання займенників ille, illa, illud	174
§ 24 e. Зразок відмінювання займенників hic, haec, hoc	174
§ 25. Відносні займенники qui, quae, quod	175
§ 26. Питальні займенники qui? quae? quod?	175

ЧИСЛІВНИК	175
§ 28. Чотири групи числівників	175
§ 29. Зведена таблиця числівників	176
§ 30. Відмінювання числівників	177
ДІЄСЛОВО	178
§ 31. Граматичні категорії дієслова	178
§ 32. Основні форми дієслова	178
§ 33. Дієвідміни	179
§ 34. Основа інфекта	179
§ 34 а. Дієслова з дієвідміни з основою на -ĭ	179
§ 35. Infinitīvus praesentis actīvi	180
§ 35 а. Infinitīvus praesentis passīvi	180
§ 36. Часи системи інфекта	
§ 37. Особові закінчення активного і пасивного станів часів системи інфекта	181
§ 38. Praesens indicatīvi actīvi et passīvi	181
§ 38 а. Єднальні голосні	181
§ 38 б. Зразки відмінювання дієслів у praesens indicatīvi actīvi	181
§ 38 с. Зразки відмінювання дієслів у praesens indicatīvi passīvi	182
§ 38 d. Щодо вживання особових займенників у перекладах	183
§ 39. Imperfectum indicatīvi actīvi at passīvi	183
§ 39 а. Зразки відмінювання дієслів в Imperfectum indicatīvi actīvi ..	183
§ 39 б. Зразки відмінювання дієслів в Imperfectum indicatīvi passīvi	184
§ 40. Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi	184
§ 40 а. Зразки відмінювання у Futūrum I indicatīvi actīvi	185
§ 40 б. Infinitīvus futūri actīvi	185
§ 40 с. Зразки відмінювання у Futūrum I indicatīvi passīvi	185
§ 40 d. Infinitīvus futūri passīvi	186
§ 41. Imperatīvus praesentis	186
§ 41 а. Форма заборони в Imperatīvus praesentis	186
§ 41 б. Зразки відмінювання в Imperatīvus praesentis	186
§ 42. Imperatīvus futūri actīvi	187
§ 42 а. Форма заборони в Imperatīvus futūri actīvi	187
§ 42 б. Зразки відмінювання в Imperatīvus futūri actīvi	187
§ 43. Форми дієслова esse, утворені від основи інфекта	187
§ 43 а. Дієслова, похідні від esse	188
§ 43 б. Дієслово posse ‘могти’	189
§ 43 с. Вживання Imperatīvus futūri actīvi	189

§ 44. Система перфекта. Основа перфекта	190
§ 45. Perfectum indicatīvi actīvi	190
§ 45 a. Infinitīvus perfecti actīvi	191
§ 46. Plusquamperfectum indicatīvi actīvi	191
§ 47. Futūrum II indicatīvi actīvi	191
§ 48. Відмінювання дієслова esse в перфекті, плюсквамперфекті і майбутньому другому часі	192
§ 49. Participium praesentis actīvi	192
§ 49 a. Відмінювання participii praesentis actīvi	193
§ 50. Participum perfecti passīvi	194
§ 50 a. Основа супіна	194
§ 50 b. Відмінювання participii perfecti passīvi	195
§ 51. Participium futūri actīvi	195
§ 51 a. Відмінювання participii futūri actīvi	196
§ 52. Supinum	196
§ 52 a. Вживання супіна першого	196
§ 52 b. Supinum II	196
§ 52 c. Вживання супіна другого	196
§ 53. Пасивна форма часів перфекта	197
§ 53 a. Perfectum indicatīvi passīvi	197
§ 53 b. Infinitīvus perfecti passīvi	198
§ 54. Plusquamperfectum indicatīvi passīvi	198
§ 55. Futūrum II indicatīvi passīvi	198
§ 56. Coniugatio periphrastica actīva	199
§ 57 Gerundīvum	199
§ 58. Вживання герундиву. Coniugatio periphrastica passīva	200
§ 59. Gerundium	201
§ 59 a. Вживання герундія	202
§ 60. Умовний спосіб (Coniunctīvus)	202
§ 61. Praesens coniunctīvi actīvi et passīvi	203
§ 62. Imperfectum coniunctīvi actīvi et passīvi	203
§ 63. Perfectum coniunctīvi actīvi	204
§ 64. Plusquamperfectum coniunctīvi actīvi	205
§ 65. Відмінювання дієслова esse в кон'юнктиві	205
§ 65 a. Відмінювання дієслів, похідних від esse, в кон'юнктиві	205
§ 66. Пасивний стан перфекта і плюсквамперфекта	205
§ 67. Відкладені дієслова (verba deponentia)	206
§ 68. Напіввідкладені дієслова (verba semideponentia)	207

ЕЛЕМЕНТИ СИНТАКСИСУ	207
§ 69. Головні члени речення. Підмет і присудок	207
§ 70. Другорядні члени речення. Додаток	208
§ 71. Другорядні члени речення. Означення	208
§ 72. Другорядні члени речення. Обставина	209
§ 73. Активна і пасивна конструкція	209
§ 74. Інфінітивні звороти	210
§ 75 а. Правила утворення інфінітивів	210
§ 75 b. Знахідний з інфінітивом (<i>Accusatīvus cum infinitīvo</i>)	211
§ 75 с. Називний з інфінітивом (<i>Nominatīvus cum infinitīvo</i>)	211
§ 76. Подвійний знахідний відмінок (<i>Accusatīvus duplex</i>)	212
§ 77. Подвійний називний відмінок (<i>Nominatīvus duplex</i>)	212
§ 78. Незалежний аблатив (<i>Ablatīvus absolūtus</i>)	212
§ 79. Вживання кон'юнктива у підрядних реченнях	213
§ 79 а. Правило послідовності часів (<i>consecutio temporum</i>)	213
§ 79 b. Кон'юнктив з <i>ut (ut ne) finale</i>	214
§ 79 с. Кон'юнктив з <i>ut (ut ne) obiectivum</i>	215
§ 79 d. Кон'юнктив з <i>ut (ut non) consecutivum</i>	215
§ 79 e. Кон'юнктив з <i>cum (quum) historicum</i>	216
§ 79 f. Кон'юнктив з <i>cum (quum) causale, quia, quoniam, quod</i>	216
§ 79 f. Кон'юнктив з <i>quia, quoniam, quod</i>	217
§ 79 g. Кон'юнктив з <i>cum (quum) concessivum, quamvis, etsi, tametsi, etiamsi, licet</i>	217
§ 79 h. Кон'юнктив з <i>quin</i>	218
§ 79 і. Кон'юнктив з <i>si, nisi, si non</i> . Умовні періоди	218
§ 79 k. Кон'юнктив при передачі непрямих питань	219
§ 79 l. Кон'юнктив і <i>accusatīvus cum infinitīvo</i> у непрямій мові	219
§ 80. Порядок роботи над перекладом	221
§ 80 а. Зразок аналізу і перекладу речення	221
ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК	225

Посібник призначено для аудиторної та самостійної роботи над латиною, в умовах приєднання України до Болонського процесу, створення єдиного освітнього та наукового європейського простору.

У першому розділі наводяться вправи й тексти, згруповані за окремими темами латинської граматики. Другий розділ посібника, хрестоматія, містить класичні тексти Цезаря і Цицерона, ліричні поезії Катула, уривки з пам'яток римського права (Закони XII Таблиць, Інституції Гая, Дігести) і зразки християнської латини (Pater noster; Ave, Maria; уривки з Євангелій від Луки та від Матфея; Stabat mater; Requiem; вибрані місця з Блаженного Августина тощо). Третій розділ складають вибрані латинські сентенції та юридичні формули. У четвертому розділі за систематичним принципом викладаються основи латинської граматики. Заключний, п'ятий розділ містить словник з понад 5 000 латинських слів і їх українських відповідників.

Для студентів історичних, юридичних, філософських та інших, перш за все – гуманітарних, факультетів вищих навчальних закладів і всіх, хто цікавиться латиною.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

СТАВНЮК
ВІКТОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчальний посібник
Для студентів вищих навчальних закладів

Підписано до друку 14.10.2009. Формат 60 x 84 $\frac{1}{16}$.
Гарнітура Тип Таймс. Умовн.-друк. арк. 16,7.
Видаництво «Аквілон–Плюс». Ідентифікаційний код в Єдиному
державному реєстрі 24383767 від 27.09.2000 р.
Тел./факс: (050) 357-14-21